

TÜRKİYE YAZARLAR BİRLİĞİ

MEHMET ÂKİF ERSOY ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Müdafaa Cad. 10/13 Kızılay-Ankara
Sümer 1 Sok 11/5 Kızılay-Ankara
0 312 232 05 71-72
www.tyb.org.tr tyb@tyb.org.tr

Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı
Mehmet Akif Ersoy Araştırmaları Merkezi Yayınları: 8

Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları: 50

ISBN: 978-975-7382-73-7

Ankara, Mart 2014

Yayınlayan: **D. Mehmet Doğan**

Program Sorumlusu: Yrd.Doç.Dr. Cengiz Karataş
Yayına Hazırlık: Dilara Coşkun
Tasarım: mtr tanıtım görsel hizmetler
Baskı: Özel Matbaası

Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni 6

Mehmet Âkif ve Gölgeler

TÜRKİYE YAZARLAR BİRLİĞİ
MEHMET ÂKİF ERSOY ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

İçindekiler

IV BÖLÜM

V. BÖLÜM

VI. BÖLÜM

Sunuş

Mehmet Âkif'le ilgili ilk bilgi şölenini merhumun vefatının 70. yıldönümünde, 2006'da gönüllü kuruluşların katılımı ile yapmıştık.

Beş yıl peşpeşe, büyük şairimizin hayatını, şahsiyetini, eserlerini, fikirlerini, tesirlerini araştırmaya ve değerlendirmeye yönelik tebliğlerin sunulduğu bilgi şölenleri gerçekleştirdik. Hepsini kitap halinde yayınladık. Böylece, daha önce emsali olmayan bir Mehmet Âkif araştırmaları külliyatı oluşturduk.

Maalesef beşincisinden sonra ara vermek zarureti hasıl oldu.

Bu arayı uzatmaya gönlümüz razı değildi. 1933'te Âkif'in gönüllü sürgünü sırasında Mısır'da yayınladığı son kitabı ile ilgili bir toplantı yapmak ve böylece Milli Marş'ın şairinin istiklâli için çalıştığı ülkesinden kurtuluştan sonra ayrılmak zorunda kalmasına dikkat çekmek düşüncesi ile "Gölgeler" yayınlanışının 80. yılında Kahire'de bir bilgi şöleni düzenlemek için harekete geçtik. Arap dünyasının türkiyatçıları ile Türkiye'nin Mehmet Âkif üzerine çalışan ilim ve fikir adamlarını bu vesile ile bir araya getirmeyi umuyorduk…

2012 sonunda Kahire'de Ezher Üniversitesi Tercüme Fakültesi salonunda Mehmet Âkif'le ilgili konuşmamızdan sonra bu düşüncenin gerçekleşebilmesi için hazırlık çalışmalarına giriştik...

Kısa sürede şartlar değişti, 2013'te Mısır'da olup bitenler, seçimle gelmiş devlet başkanının askerî darbe ile alaşağı edilmesi, böyle bir toplantının Kahire'de yapılmasını imkânsız hâle getirdi.

Bunun geçici bir hal olduğunu düşünüyoruz. Eninde sonunda, Mısır halkı bu ülkenin kaderine hâkim olacak. İlişkiler normalleşecek ve inşaallah biz bu kardeş ülkede büyük şairimizi anacağız, kardeşliğimizi bu vesile ile bir daha pekiştireceğiz. Âkif'in söyleyişiyle, "Kimbilir, belki yarın belki yarından da yakın!"

O gün geldiğinde elbette bu faaliyet Mısır'da icra edilir. Fakat, Gölgeler'in 80. yılının yâdı düşüncesini gerçekleştirmek için gayretten de vaz geçmedik.

Böyle bir toplantının yapılması konusunu Burdur Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi rektörü Prof. Dr. Mustafa Saatcı'ya açtık. Sağolsun ilgi gösterdi.

Mekân olarak Âkif'le özdeşleşmiş olan Halkalı Ziraat Mektebi'nin uygun düşeceği görüşü ağır bastı. Bina üç yıl önce Sabahaddin Zaim Üniversitesi'ne tahsis edilmişti. Rektör Prof. Dr. Âdem Esen de böyle bir faaliyete sıcak baktı. Çalışmalar sürerken Âdem hoca, rektörlükten ayrıldı. Prof. Dr. Mehmet Bulut hoca rektör oldu. "Hizmette devamlılık esastır" fehvasınca o da faaliyete destek verdi.

27 Aralık 2013 günü öğleden sonra, rektörlerimizin katılımı ile toplantının açılışı yapıldı. Ertesi gün akşam sona eren bilgi şöleninde birbirinden değerli bildiriler sunuldu. Dikkat çeken ve sevindirici olan taraf, Mehmet Âkif çalışmalarının, araştırmalarının yeni nesiller tarafından benimsenmesi idi. Üniversitemizin genç doçentleri, yardımcı doçentleri, asistanları

ve araştırmacılar bir taraftan Mehmet Âkif'i derinlemesine keşfederken, diğer taraftan yeni bakış açıları ile ilgi çekici değerlendirmeler yaptılar.

Tek üzüntümüz, toplantıya katılan bazı hocalarımızın bildirilerini yazılı hale getirip bize ulaştıramamaları!

Gölgeler Bilgi Şöleni kitabı, 6. cilt olarak Mehmet Âkif araştırmaları külliyatımızda böylece yerini aldı. 2014 yılında Allah nasib ederse, Mehmet Âkif'le ilgili iki faaliyet yapmanın hazırlıkları içindeyiz. Birincisi, Âsım'ın yayınlanışının 90. yıldönümü dolayısıyla geniş katılımlı bir bilgi şöleni yapmak. İkincisi de, 1. Dünya Savaşı dolayısıyla Mehmed Âkif'in Berlin'de bulunuşunun 100. yılını Almanya'nın başkentinde anmak.

Elbette her iki toplantının metinlerini yayınlayarak asıl ilgilerine ulaştırmak esas hedefimiz.

D. Mehmet Doğan
Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı
Mehmed Âkif Araştırmaları Merkezi Başkanı

Açılış Konuşmaları

Prof. Dr. Mustafa Saatcı
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörü

Âkif'in ismini taşıyan Üniversite ile yüksek tahsilini aldığı mekânda bulunan Üniversitenin buluştuğu bu bilgi şöleninde, Gölgeler kitabının yayınlanmasının 80. yılı münasebetiyle bir araya gelmenin memnuniyetiyle hepinize selam ve saygılarımı sunarım. Bugün Üniversite olarak buradayız, yarın da merhumu kabri başında anıp O'nun Üniversitesi olarak bir kez daha görevimizi yerine getirmenin huzurunu yaşayacağız. O'nun adını taşıyor olmanın ne kadar büyük bir şeref olduğunu bilmemizin yanında, omuzlarımıza yüklenen sorumluluğun da bilincindeyiz.

Her fert ömrü boyunca yapmış olduğu işlerden bazılarında başarılı olurken bazılarında ise aynı düzeyi yakalayamaz. Ama Akif uğraş verdiği her alanın en iyilerinden biri hatta en iyisi olmayı her defasında başarmıştır. O bir şairdir, İstiklâl Marşı'mızı yazmıştır, O Pastör hayranı bir Veteriner Hekimdir ve 20 yıl vatana bu alanda hizmet etmiştir, O bir öretmendir, vefalı bir mesai arkadaşıdır, hafızdır, milli mücadelenin manevi temelidir, Kur'an mütercimidir, yüzen, koşan, güreşen, ok atan, ata binen bir sporcudur, birinci mecliste milletvekilidir kelimenin tam anlamıyla milletin gerçek vekilidir. Ve bütün bu işlerde hep en iyidir. Böyle müstesna bir şahsiyetin adını taşıyorsanız ona layık olmalısınız; Üniversite olarak bunun bilinciyle hareket ediyoruz. Bu yüzden O'nu ve eseri Safahat'ı anlayıp anlatmayı, fikir ve eserlerini toplumun her düzeyiyle buluşturmayı kendimize görev edindik. Bu amaçla en küçüklerimiz için "Gençler için Safahat", görme engelliler için "Gönüllerde Safahat – Safahattan Seçmeler" ve bugün dağıtımını yapacağımız Sayın Mehmet Doğan'ın katkılarıyla hazırladığımız yeni bir Safahattır.

Buraya belki de, O'nu en mutlu edecek bir gurupla geldik. Üniversitemizdeki her bölümüm birincisiyle O'nu ziyaret edeceğiz. Üniversitesinin başarılı Asımları, Âkif'in kendilerinde görmek istediği hasletleri taşımanın gururuyla O'na minnettarlıklarını sunacaklar.

Burada toplanma vesilemiz olan Gölgeler kitabına aldığı şiirler gurbet acısının da etkisiyle izafi olarak daha bir hüzün daha bir serzeniş taşır. Bir de sessiz yaşadığı hayatın gelecek nesillerce hatırlanmama ihtimali üzerinde durarak bir nevi kendisini sığaya çeker. Ama bugün, 80 yıl sonra, burada iki Üniversitenin ve onu sevip sayan münevverlerin bir araya geldiği buluşmanın sebebi olması mısralara döktüğü fikirlerinin bir nevi yeşermesi, can bulmasıdır.

Mehmed Âkif, sadece Türk Edebiyatının değil; hayatı, kişiliği ve özellikle Safahat'ı ile cemiyet hayatımızın yol göstericisidir. O, Türk milletinin ruhunu yakından tanıyan, dertlerini bilen, şuurlu bir vatan ve millet sevdalısıdır. Mehmed Âkif, insanımıza duygu, düşünce ve iman ile bağlıdır. O, devletle insan ve toplum arasında bir köprüdür. Dindeki yozlaşmayı, cehalete bağlamış; bilgi çağının geleceğini önceden görmüş ve yapmamız gereken hazırlıkları bize bildirmiştir.

O, ilimsizliğe, köksüzlüğe, taassuba, tembelliğe savaş açmış ve bütün bunları devleti çökerten en önemli sebepler olarak görmüş; değerlerine sahip çıkan ve ahlâkî açıdan üstün olan bir nesille her türlü kötülük ve sıkıntılardan kurtulacağımıza inanmıştır. Mehmed Âkif'in geleceğe yönelik ümidi hep var olmuştur. Bütün olup bitenlerin Allah'ın takdiri olduğunu kabullenirken bir taraftan da Allah'ın irade sahibi olarak yarattığı insanın mevcut durumunun sorumlusu olduğunu dile getirmiştir. Buna paralel olarak sunduğu çözümde ise, "Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol.../ Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol." dizeleriyle karanlıklardan tek çıkış yolu olarak Allah'a güvenmek, çalışmak ve Allah'ın takdirine rıza göstermek olduğunu bildirir.

"Rahmetle anılmak ebediyet budur amma / Sessiz yaşadım, kim beni, nerden bilecektir?" dizeleriyle bir gölge gibi yaşadığını ifade eden ama aslında yaşadığı devirde herkesi gölgede bırakan Âkif'ten bugün öğreneceğimiz çok şey vardır; çünkü O, milletin ortak sevgisini kazanmış ve milletin ruhuna kök salmıştır. İnsanımız, Mevlâna ve Yunus Emre gibi mürşitleri hangi değerde görmüşse Âkif'i de öyle görmüştür.

Mısraları O'nun ruhunun aynası fikirlerinin fotoğrafıdır. Kendini bu denli anlatımların ve şiirlerinin içine koyabilmesi Âkifçe bir haslettir ki; milletimizin onu benimsemesinin ve bir daha hiç ama hiçbir şekilde unutmayacağının bir göstergesidir.

Burdur Milletvekili olarak Birinci Meclis çatısı altında ve zor bir dönemde vekillik görevini üstlenen İstiklal Marşı şairimiz Mehmed Âkif'i, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi olarak rahmet ve minnetle bir kez daha anarken çalışmalarımızı "Adımız Andımız Olsun" inancımızla sürdüreceğimizin sözünü veriyoruz. Sözlerime Mithat Cemal Kuntay'ın Âkif'in vefatına yazdığı bir dörtlükle son vermek istiyorum:

Toprak, sen kol kanat ol, öyle kucakla!

Bilmezsin, O gökten de, adından da temizdi!

Ey yeryüzü, ma'bet kesilip Allah'a yüksel;

Koynunda yatan gölge bizim Âkif'imizdi!

Prof. Dr. Mehmet Bulut
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Rektörü

Gölgeler'in yayınlanışının 80. Yılı münasebetiyle Türkiye Yazarlar Birliği ve Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi ile ortaklaşa düzenlediğimiz sempozyuma hoş geldiniz.

Bu sempozyumun, Mehmet Âkif'in okuduğu, öğrencilik yıllarını geçirdiği Halkalı Ziraat Mektebi binasında yapıldığından dolayı ayrı bir öneme sahip olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle eski Halkalı Ziraat Mektebi, yeni Sabahattin Zaim Üniversitesi olarak böyle bir sempozyuma ev sahipliği yapıyor olmaktan dolayı memnuniyet içerisinde olduğumu ifade etmek istiyorum.

Mehmet Âkif'in *Gölgeler* kitabı 1933 yılında basılmış olan, içinde Mısır'da yazdığı şiirlerin yanında Türkiye'den ayrılmadan önce yazdığı şiirleri de ihtiva eden bir eserdir. Bu eser daha sonra Safahat'ta 7. kitap olarak yer almıştır.

Şairleri ve düşünürleri yaşadıkları dönemler doğururlar. Âkif, İslam Medeniyetinin son temsilcisi ve en büyük devleti olan Osmanlı Devleti'nin en zor zamanları ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yaşadı. Bu sebepledir ki, 'Allah bu millete bir kere daha İstiklâl Marşı yazdıracak günler yaşatmasın' dileğinde bulunmuştur. Âkif yaşadığı coğrafyanın insanlarının hangi zor dönemlerden geçtiğinin farkındaydı. Âkif, gençler için her yönden örnek alınması gereken ideal kimlik, kişilik ve şahsiyettir.

Âkif tam da bugün ihtiyacımız olanı bize seneler önce söylemiş. Bir medeniyeti aşmak için önce o medeniyetin bilgi birikimine vakıf olmak gerekiyor. Bugün biz öncelikle modern medeniyetin birikimini çok iyi öğrenmeli ve öğretmeliyiz. Üniversitemiz kampüsü içinde bulunan Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nde öğretmenlik ve öğrencilik yapan Mehmet Âkif, modern bilgi ve teknolojini konusunda 'Alınız garbın fennini tekniğini' der, diğer taraftan da gençlerin kültür ve medeniyetimizin ilim ve irfanıyla donatılması gerektiğine dikkat çeker.

İşte bugün tam da buna ihtiyaç vardır. Medeniyetimizin ilim, irfan ve diğer tüm birikimiyle, çağın teknik ve bilgisini birleştirmeliyiz.

Sözlerime en zor zamanlarda bile istikbale güvenle bakmak gerektiğini öğütleyen Akif'in *Gölgeler* adlı kitabındaki Bülbül şiirini okuyarak son veriyorum:

Bülbül

"(…)
Ne heybettir ki: vahdet-gâhı dînin devrilip, taş taş,
Sürünsün şimdi milyonlarca me'vâsız kalan dindaş!

Yıkılmış hânmânlar yerde işkenceyle kıvransın;
Serilmiş gövdeler, binlerce, yüz binlerce doğransın!
Dolaşsın, sonra, İslâm'ın haremgâhında nâ-mahrem...
Benim hakkım, sus ey bülbül, senin hakkın değil mâtem!"

Program

1. Gün 26 Aralık 2013 Perşembe

AÇILIŞ: 09.30-10-30

Mehmet Bulut, Prof.Dr./Sabahattin Zaim Üniversitesi Rektörü

D. Mehmet Doğan-Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı, Mehmed Âkif Araştırmaları Merkezi Başkanı

Mustafa Saatcı, Prof. Dr. /Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörü

1. OTURUM -11.00-12.30

Oturum Başkanı: Turan Koç, Prof. Dr.

Fazıl Gökçek, Prof. Dr. -Mehmet Akif, "Gölgeler" ve Tasavvuf

Nizamettin Erduran, Prof. Dr.-Mehmet Akif'in şiirlerinde modern fizik kavramları

Özlem Fedai, Doç. Dr. -İman Şövalyesi'nin Mağarasındaki: Gölgeler

Alaattin Karaca, Prof. Dr. -Mehmet Akif'ten Sezai Karakoç'a İslamcı Coğrafya Bilinci

2. OTURUM- 13.30-15.00

Oturum Başkanı: Mustafa Orçan, Doç. Dr.

D. Mehmet Doğan, Şairin Mısır'daki Gölgesi

Nazım Elmas, Doç. Dr. -Afrika'da Bir Münzevi'nin Işık ve Gölge Muhasebesi

Cengiz Karataş, Yrd. Doç. Dr. -Safahat'ta Meşrutiyet'in Gölgelerine Dair

A. Vahab Akbaş: "Mehmed Âkif: Ne içinde sufîliğin ne de büs bütündışında"

3. OTURUM- 15.15-16.45

Oturum Başkanı: Fazıl Gökçek, Prof. Dr.

Mümtaz Sarıçiçek, Doç. Dr. -"Gölgeler"de Gölge Arketipi

Musa Kâzım Arıcan, "Mehmet Âkif'te İslâm Düşüncesinin Temel Problemi Olarak Sorunlu Tevekkül Anlayışı ve Eleştirisi"

Ersin Özarslan, Doç. Dr. -Gölgeler'den Hareketle Mehmet Âkif'in Şahsiyeti

Şevkiye Kazan Nas, Doç. Dr. -Safahat'ın Gölgeler'inin ışığında

4. OTURUM- 17.00-18.30

Oturum Başkanı: Alâaddin Karaca, Prof. Dr.

Tülin Arseven, Doç. Dr. - "Gölgeler"'de Mehmet Âkif

Mithat Durmuş, Yrd. Doç. Dr. -Gölgeden Aydınlığa Bir Bilinç Sağaltımı Olarak Mehmet Âkif

Kibar Ayaydın- Gölgeler'de İsyan Ahlâkının Secde Edişi

Mehmet Akif Köseoğlu-"Gölgeler"'de Hüsâm Efendi Hoca ve Şeyhiolduğu Hatuniye Tekkesi

Canan Olpak Koç- "Bir Mahur Beste" çalar "Gölgeler"in üzerinde- Şiir ve roman sayfalarında Doğu tahlili

2. Gün 27 Aralık 2013 Cuma

5. OTURUM-13.30-15.00

Oturum Başkanı: Nazım Elmas, Doç. Dr.

Zeki Taştan, Doç. Dr. -Âkif'in Gölgelerde Yükselen Feryadı

Levent Bayraktar, Doç. Dr. -Değerler buhranı karşısında Mehmet Âkif

Şeyma Karaca, Arş. Gör. -İslâm Medeniyeti'nin çöküşü karşısında Mehmet Âkif'in şiirlerinde umut ve umutsuzluk

Mehmet Ali Abakay-Safahat'ta Medeniyet Kavramı

6. OTURUM-15.15-17.15

Oturum Başkanı: Levent Bayraktar, Doç. Dr.

Mustafa Orçan, Doç. Dr.-Toplumsal ve Kültürel Değerlerin Aydını Olarak Mehmet Âkif Ersoy

İdris Nebi Uysal, Yrd. Doç. Dr. -"Safahat'ın Bağlamlı Sözlüğü ÜzerineBir Deneme: Hüsran Örneği"

Zeynep Tek, Arş. Gör. -Mehmet Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Ölümsüzlük Arketipi

Mustafa Dağ- Mehmet Âkif'in yeisten azme, çalışmaktan tevekküleuzanan hayat telakkîsi

DEĞERLENDİRME VE KAPANIŞ OTURUMU-17.30-18.30

Oturum başkanı: Fazıl Gökçek, Prof. Dr., Ege Üniversitesi

Ersin Özarslan, Doç. Dr.,

Levent Bayraktar, Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Zeki Taştan, Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Turan Koç, Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

D. Mehmet Doğan, Türkiye Yazarlar Birliği

Mustafa Orçan, Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

1. BÖLÜM

Fazıl Gökçek
Mehmet Âkif, Gölgeler ve Tasavvuf

Özlem Fedai
Mehmet Âkif'in Mısırdaki Mağarasından Yansıyan: Gölgeler

Mehmet Âkif, Gölgeler ve Tasavvuf

Fazıl Gökçek
Prof. Dr., Ege Üniversitesi

Mehmet Âkif'in *Safahat*'ın ilk altı kitabını oluşturan şiirlerinde tasavvufa ilişkin tavrı açık bir şekilde menfidir; tasavvuftan bir dünya görüşü veya varlığı algılayış tarzı olarak olumlu bir çerçevede söz etmediği gibi, şiirlerinin çoğunda da klasik şiirimizin önemli bir tarafını oluşturan tasavvuf terminolojisine rağbet etmemiştir. Buna rağmen Mehmet Âkif'in tasavvufa yaklaşımı konusunda farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu konuda yapılmış müstakil bir araştırmada da belirtildiği gibi, "bu değerlendirmelerde, her bir yazarın kendi tasavvuf anlayışının etkisi hâkim"dir.[1] Mehmet Âkif'in, ilk altı şiir kitabında tasavvufî bir tavır bulunmamasına, hatta tasavvufun İslam toplumlarındaki uygulamasına ilişkin şiddetli eleştirilerine rağmen bir bütün olarak onun şiirini tasavvufî bir çerçevede yorumlama çabaları, gerekçesini büyük ölçüde *Gölgeler* kitabında yer alan bazı şiirlerle, bu şiirleri kaleme aldığı döneme ait mektuplarındaki bazı ifadelerden almaktadır. Acaba gerçekten bu birkaç şiirden ve bu şiirler bağlamında söylenmiş sözlerden yola çıkarak Mehmet Âkif'i tasavvufa olumlu bakan bir şair olarak değerlendirmek mümkün müdür? Bu soruya net bir cevap verebilmek için onun şiirlerine bir bütün olarak bu çerçevede bakmak gerekecektir.

Mehmet Âkif'in, ilk gençlik yıllarında kaleme aldığı ve sonradan şiir kitaplarına dâhil etmediği manzumeleri dışarıda tutarsak onun tasavvuf terminolojisine başvurduğu ilk şiir, *Birinci Safahat*'ta yer alan TevhidYahudFeryad manzumesidir. Bu şiirde tasavvufun temel düşüncelerinden olan "tecellî" fikrini ifade eden mısralar bulunmaktadır; şair, evreni Allah'ın bütün varlığıyla kapladığını, dolayısıyla –insan da dahil- her şeyin onun bir tecellisi olduğunu düşünür ve bu durumda insanın evrendeki yerinin ne olduğu sorusunu sorar. Fakat şiire bir bütün olarak baktığımızda bu tasavvufî bakışın, insanın yeryüzündeki gücünü ve iradesini sorgulamak için bir araç olarak kullanıldığını görürüz. Ayrıca şair sorusunun cevabını aynı kitaptaki "İnsan" şiirinde verecektir:[2]

Haberdar olmamışsın kendi zatından da hâlâ sen,
Muhakkar bir vücudum!" dersin ey insan, fakat bilsen,
Senin mâhiyyetinhattâ meleklerden de ulvîdir:
Avâlim sende pinhandır, cihânlar sende matvîdir.

Bu şiire göre insan,"Tevhid Yahut Feryad"daki gibi iradesiz bir varlık değildir, tam tersine dünyayı, olayların gidişini değiştirecek güce sahip bir varlıktır. Bu özelliğiyle diğer bütün canlılardan farklı ve üstündür. Yine aynı kitaptaki dinî-hikemî manzumelerden *İstiğrak*[3] şiiri, insanın varlığının Allah'ın varlığı karşısındaki durumunu sorgulaması bakımından bir ölçü-

1 Mehmet Demirci, Yahya Kemal ve Mehmet Âkif'te Tasavvuf, İzmir, 1993, s. 72 vd.

2 Birinci Kitap *Safahat*, (Haz. Fazıl Gökçek), Dergâh Yayınları, 2007, s. 130.

3 A. g. e., s. 225-228.

de "TevhidYahudFeryad"a benzer. Fakat bu benzeyiş sadece şiirin sonunda, Allah'ın varlığının bütün âlemi kuşattığı fikrinin ifadesinden sonra, "Bu senlikte fakat ey yâr-ı gâib, ben neyim âyâ?" mısraında ortaya çıkmaktadır. Şiirin bütününde, bir sabah vakti deniz kenarında tenha bir yere oturup Allah'ı tefekkür eden bir insanın duygu ve düşünceleri anlatılmaktadır: Uçsuz bucaksız bir çöle veya bir okyanusa benzeyen dünyada insan tek başına yolunu bulmaya çalışan bir seyyah veya bir kazazede gibidir. Her an tehlikelerle karşı karşıyadır. Bu yüzden bir an önce bir kurtuluş sahiline çıkmak ister. Bu arzu bazı benzetmelerle bir hasret olarak nitelenir. Bu, çocuğundan uzak kalan bir annenin ona kavuşmak istemesi, bir yetimin daima annesini hatırlaması gibidir. Şair de kendisini dünyada bir yetim gibi hissetmekte ve sürekli Allah'ı aramaktadır. Çünkü onu içinde bulunduğu girdaptan ancak Allah kurtarabilir. Artık baktığı her yerde ondan bir iz görmekte, rüzgârda onun kokusunu duymaktadır. Şiirin ikinci kısmında şair bu tabloyu daha da somutlaştırır: Şair seher vaktinde bir deniz kenarında büyük bir sessizliğin hakim olduğu bir ortamda Allah'ı tefekkür etmektedir. Ufuk henüz açılmış, fakat güneş doğmamıştır. Güneşin doğmasıyla birlikte çevrede bir hareketlenme meydana gelir. Biraz önce kıpırtısız olan deniz, rüzgârın esişiyle birlikte dalgalanmaya başlar. Rüzgârın sesi dalgalarınkine karışarak "vecd-efzâ, hazin bir nağme, bir şîven" duyulmaya başlar. Bu sese kulak veren şair, Allah'ın "âheng-i şi'rini" duyar. Güneşin ışıkları Allah'ın fikir okyanusundan yeryüzüne inen bir demettir. Bu duygular içinde Allah'ın varlığının bütün evreni kuşattığını ve aslında var olan her şeyin onun varlığının bir tecellisi olduğunu hisseden şair bu tecelliler dünyasında kendi yerinin ne olduğu konusunda tereddüde düşerek şiiri şu soru ile bitirir:

Tecellî etti artık, anladım, sensin bu dünya..
Bu senlikte fakat ey yâr-ı gâib, ben neyim âyâ?

Aslında bu, cevabı kendi içerisinde saklı bir sorudur. Her varlık Allah'ın farklı biçimlerdeki tecellisi olduğuna göre insan da o tecelliler dünyasının bir parçasıdır. Şiirdeki bu tasavvufî içerik, onu Âkif'in ömrünün sonlarında Mısır'da yazmış olduğu "Gece", "Hicran" ve "Secde" şiirlerine yaklaştırır. Bu bakımdan bu şiir, Mehmet Âkif'in şiirini tasavvufi bir çerçevede yorumlamak isteyenlerin başvurduğu metinlerdendir. Şairin, *Gölgeler*'deki "Gece" şiirini gördükten sonra "Üstad siz vadiyi değiştirmişsiniz" diyen Hasan Basri Çantay'a verdiği,"Benim asıl vâdim bu idi" şeklindeki cevap da bu bağlamda referans olarak gösterilmektedir.[4] Ancak bu birkaç örnekten hareket ederek Âkif'i bir mutasavvıf şair olarak değerlendirmek zordur. 1908'den önce yazdığı manzumeleri dışarıda tutarsak, Âkif'in asıl sanatının şekillendiği dönemin başlangıcında yazmış olduğu -yukarıda zikrettiğimiz- birkaç şiirde, insanın kendi iç dünyasına eğilmesi anlamında tasavvufi bir içerikten söz edilebilir. Elbette o, daha çok dış dünyayı gözlemleyen ve yorumlayan bir şair olsa da, zaman zaman kendi içine de bakmış ve iç dünyasındaki fırtınaları da şiirine yansıtmıştır.[5]

İkinci Meşrutiyet'in ilanından 1920'li yıllara kadar yaklaşık on beş yıllık bir sürede yoğun bir şiir faaliyeti bulunan ve eserlerinin çoğunu bu tarihlerde yayınlayan Mehmet Âkif'in bir cemiyet şairi olarak öne çıktığı görülmektedir. Ancak burada ayrıntılarına girmeyi gereksiz gördüğümüz birtakım sebeplerle Türkiye'den ayrılmasından sonraki yıllarda kaleme aldığı

4 Hasan Basri Çantay, *Akifname*, İstanbul, 1966, s. 25.

5 Ahmet Hamdi Tanpınar Akif'ten söz ederken "Bu kudretli adamın bir lâhza kendi içine dönmemiş olması şiirimizin hazin bir talihidir" der. Tanpınar'ın Akif hakkındaki bu kanaati onun -sayısı az da olsa- bu tür şiirleri dikkate alınmadan verilmiş bir hükümdür.Bkz. "Son 25 Senenin Mısraları", Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1986, s. 386.

az sayıdaki ve *Gölgeler* kitabında yer alacak şiirlerinde Mehmet Âkif bir cemiyet şairi olmaktan ziyade bir ben şairidir. Felsefî bir mahiyeti bulunan ve kısmen dış dünyaya dönük olması bakımından diğer şiirlerden ayrılan "Firavun ile Yüz Yüze" dışında bu devrenin şiirlerinde Mehmet Akif'i kendi iç dünyasına yönelmiş ve karamsar bir psikoloji içerisinde görürüz. Bu dönemin en önemli ürünleri olan "Gece", "Hicran" ve "Secde"de ise bu kendi benine yöneliş, tasavvufî bir içerik kazanmıştır.

Mehmet Âkif, yukarıda belirttiğimiz üzere, şiire başladığı gençlik yıllarında geleneğin etkisiyle birkaç tasavvufî manzume kaleme almış olsa da, Meşrutiyet'ten sonra yayımladığı ve kitaplarına aldığı şiirlerde tasavvuf hakkında olumsuz görüşlere sahip bir şair olarak karşımıza çıkar. Mesela, Süleymaniye Kürsüsünde adlı eserinde, bu manzum hikâyenin anlatıcısı olan vaiz,Türkistan'daki Müslümanların durumunu tasvir ederken şunları söyler:[6]

Üdebâ doğrusu pek çok, kimi görsen: Şair.
Yalınız şi'rinemevzû, iki şeyden biridir:
Koca millet! Edebiyyâtı ya oğlan, ya karı...
Nefs-i emmârehizâsında henüz duyguları!
Sonra tenkîde giriş: Hepsi tasavvufla dolu:
Var mı sûfiyyede bilmem ki ibâhiyye kolu?
İçilir, türlü şenâ'atler olur, bî-pervâ;
Hâfız'ın ortada dîvânıkitâbü'l-fetvâ!
"Gönül incitme de keyfin neyi isterse becer!"
Urefâ mesleği; a'lâ, hem ucuz, hem de şeker!

Âsım'da da *Köse İmam*, şairlerden söz ederken, tasavvufun Türk milletini uyuşukluğa sevk eden bir düşünce olduğunu söyler:[7]

Sürdüler Türk'e "tasavvuf" diye olgun şırayı;
Muttasıl şimdi "hakîkat" kusuyor Sıdkı dayı!
Bu cihan boş, yalınız bir rakı hak, bir de şarâb;
Kıble: Tezgâh başı, meyhâneci oğlan: Mihrâb.
Git o "dîvan" mı ne karın ağrısıdır, aç da onu,
Kokla bir kerre, kokar mis gibi "sandıkburnu!"

Süleymaniye Kürsüsünde ve *Asım*'daki tasavvuf karşısında bu olumsuz bakışa rağmen "Gece", "Hicran" ve "Secde"de –ki bunlar beşer gün arayla yazılmışlardır ve birbirinin devamıdırlar, dolayısıyla tek bir şiir olarak da değerlendirilebilirler- yöneldiği yeni eğilimin farkında olan Mehmet Âkif, Mısır'dan Fuad Şemsi'ye gönderdiği ve "Hicran" şiirini de eklediği 6 Nisan 1925 tarihli mektubunda, şunları yazar:[8]

> Sana en son şiirimi gönderdim. Bilmem nasıl bulacaksın? Kişi düştüğü yerden kalkar derler. Fâilâtün, fâilâtün derdine uğradığım hengâm-ı tufûliyetimdemeczûb idim; şimdi gördüğün veçhile yine meczûbânevâdilererücû ediyorum. Mahalle Kahvesi'ni yazan herifle, bu Hicrân'ınazm eden herifin aynı herif olduğu güç anlaşılır, değil mi?

Bu şiirlerden "Gece"de, tasavvufun temel motiflerinden olan, dünyayı ruhların Allah'tan ayrı düştüğü bir sürgün yeri olarak telâkkî eden düşünce dile getirilmiştir. Bu düşünce Klasik Türk

6 İkinci Kitap *Süleymaniye Kürsüsünde*, (Haz. Fazıl Gökçek), Dergâh Yayınları, 2007, ss. 44-45.

7 Altıncı Kitap *Asım*, (Haz. Fazıl Gökçek), Dergâh Yayınları, 2007, ss. 27-28.

8 Fevziye Abdullah Tansel, "Mehmet Akif'in Mektupları", Tarih ve Edebiyat Mecmuası, S. 12, Aralık 1979, ss. 6-24.

şiirinin sıklıkla işlediği konulardandır ve Mehmet Âkif'in şiiri bu bakımdan klâsik şiir geleneğine uygundur. Bu şiirle bunun devamı olan "Hicran" ve "Secde" şiirlerinin klâsik tasavvufî şiirlerden ayrıldığı bir husus, şairin kendisini evrendeki diğer varlıklardan, Allah'ın tecellisine mazhar olamamak noktasında ayırmış olmasıdır. Şiirlerdeki lirizm de büyük ölçüde bu 'hicran'dan kaynaklanmaktadır. Fatih Kürsüsünde adlı eserde, gök cisimlerini güneşin riyaseti altındaki bir aileye benzeten ve bunların hareketlerinin Allah tarafından ezelde belirlenmiş bir kanun dairesinde gerçekleştiğini söyleyen Âkif'le, "Gece" şiirinde aynı gök cisimlerini güneşten kopmuş olmaları dolayısıyla başıboş ve adeta sarhoş dolaşan varlıklar olarak tasvir eden Âkif arasındaki fark dikkat çekicidir. Bu bir bakıma şairin evren tasavvurunun parçalanması demektir. Şu mısralarda dile getirilen ümitsizliğin, şairin ömrü boyunca gerçekleşmesi için mücadelesini vermiş olduğu, Müslümanların dünyevî birliğine dair bir ümitsizlik olduğu açıktır:[9]

Ömürler geçti, sen yoksun, gel ey bir tânecikMa'bûd,
Gel ey bir tânecikgâib, gel ey bir tânecikmevcûd!
Ya sıyrılsın şu vahdet-gâhı vahşet-zâr eden hicrân,
Ya bir nefhanla serpilsin bu hâsir kalbe itmînân.
Hayır, îmanla, itmînanla dinmez rûhumun ye'si:
Ne âfâk isterim sensiz, ne enfüs, tamtakır hepsi!

Gece'den beş gün sonra yazılmış olan "*Hicrân*"da Allah'a kavuşma arzusu kuvvetli bir şekilde dile getirilmiştir. Ancak burada, vahdet-i vücutçu tasavvuf anlayışında olduğu gibi insanın Allah'la bir olması (ene'l-hak) veya Allah'ta yok olması (fenâfi'l-lâh) söz konusu değildir. Buna karşılık Allah'ın insanın kalbine bütün varlığıyla yerleşmesi veya tecelli etmesi arzusu vardır. Şair bu arzusunun gerçekleşmesi için hazırlık yapar, bir mabede benzettiği kalbini Tanrının ziyareti için hazırlar, bir seccade serer ve bir kandille aydınlatır. Ancak yanılmıştır; bu hazırlıklar Tanrı'nın kendisinden iyice uzaklaşmasına sebep olmuştur. Çünkü Tanrı'nın insanın kalbinde tecelli etmesi için orası bütün maddi varlıklardan arındırılmalıdır. Hatâsını anlayan şair kalbini bütün maddi varlıklardan arındırır ve Allah'a seslenir:[10]

İlâhî! Söktüm attım, işte hücrem şimdi çırçıplak:
Ne âfâkında tek kandil, ne mihrâbındaseccâde;
Ezelden bildiğin toprak, bütün varlıktan âzâde.

Mehmet Âkif'in bu şiirden söz ederken onu daha önce yazmış olduğu Mahalle Kahvesi ile karşılaştırması ve ikisi arasındaki farka dikkat çekmesi anlamlıdır. Burada şair bir bakıma, geçmişte yapmış olduklarının kendisini Allah'a yaklaştırmamış olması dolayısıyla bir pişmanlığı dile getirmiş olmaktadır. Mabede benzettiği kalbini aydınlatmak ve süslemek çabasının, bu dönemden önce yazmış olduğu şiirlerle göstermiş olduğu faaliyeti sembolik olarak ifade ettiğini düşünebiliriz. Şair ömrü boyunca 'mâsivâ' ile uğraşmış, 'gaflet' etmiştir:[11]

Evet, gafletti sun'um, lâkin insan gaflet etmez mi?
Yıkandım bir ömürdür döktüğüm yaşlarla, yetmez mi?
Gel artık, mâsivâ yok, şimdi yurdum Tanrı yurdumdur:
Tüten hücremde îmânım, yatan, yer yer, sücûdumdur.

9 Yedinci Kitap *Gölgeler*, (Haz. Fazıl Gökçek), Dergâh Yayınları, 2007, s. 72.
10 Yedinci Kitap *Gölgeler*, (Haz. Fazıl Gökçek), Dergâh Yayınları, 2007, s. 75.
11 A. g. e., s. 75.

Mehmet Âkif'in bütün hayatı boyunca verdiği mücadeleyi ve ortaya koyduğu eserleri adeta yok sayan bu mısralar, onun bu dönemdeki karamsarlığının geldiği boyutu göstermesi bakımından anlamlıdır. Gerçekten de onun ilk altı kitabında yer alan şiirlerine baktığımızda, bu şiirlerdekine benzer, "tasavvufî" olarak niteleyebileceğimiz bir şiiri yoktur. Bu yüzden sadece bu üç şiirden yola çıkarak Mehmet Âkif'in son yıllarında tasavvufa yöneldiğini kabul etmek -hatta kendisinin bu yöndeki kabulüne rağmen-acaba ne kadar doğru olur? Acaba bu şiirleri, şairimizin o dönemdeki karamsar ruh hâlinin kendisini yönelttiği bir tür tasavvufa sığınma (yönelme değil, sığınma!), olarak değerlendirmek mi daha doğru olacaktır? Gerçekten de bu şiirlere baktığımızda Mehmet Âkif'in tasavvufa ilgisinin, ruhsal bir zorunluluktan kaynaklanan bir çeşit sığınma olduğu anlaşılmaktadır. Ondaki, bu şiirlerde görülen karamsarlık devam etmiş, hatta sonraki yıllarda bu karamsarlık bu şiirlerdeki gibi tasavvufa sığınarak baş edilebilir olmaktan daha ileri boyutlara varmıştır.

Kaynaklar

DEMİRCİ, Mehmet (1993), Yahya Kemal ve Mehmet Akif'te Tasavvuf, İzmir.
ERSOY, Mehmet Akif (2007), Birinci Kitap *Safahat*, (Haz. Fazıl Gökçek), Dergâh Yayınları, İstanbul.
ÇANTAY,Hasan Basri (1966), *Akifname*, İstanbul.
TANPINAR, Ahmet Hamdi (1986), "Son 25 Senenin Mısraları", *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
ERSOY, Mehmet Akif (2007) , İkinci Kitap *Süleymaniye Kürsüsünde*, (Haz. Fazıl Gökçek), Dergâh Yayınları, İstanbul.
ERSOY, Mehmet Akif (2007), Altıncı Kitap *Asım*, (Haz. Fazıl Gökçek), Dergâh Yayınları, İstanbul.
FEVZİYE Abdullah Tansel (1979), "Mehmet Akif'in Mektupları", Tarih ve Edebiyat Mecmuası, S. 12, ss. 6-24.
ERSOY, Mehmet Akif (2007), Yedinci Kitap *Gölgeler*, (Haz. Fazıl Gökçek), Dergâh Yayınları, İstanbul.

Özet

Mehmet Âkif'in bir kısmı 1924-1926 yılları arasında henüz Türkiye'deyken ve bir kısmı da 1926 yılında Mısır'a gidişinden sonra kaleme aldığı şiirlerinden meydana gelen *Gölgeler* kitabı, bazı bakımlardan diğer kitaplarından farklılık arz eder. Bu kitapta, önceki şiir kitaplarındaki gibi uzun soluklu ve bütünlüklü bir yapıya sahip olan şiirlerden çok perakende kıtalardan oluşan manzumeler dikkati çeker. Bu kitaptaki şiirlerin dikkati çeken bir diğer yanı da şairin kendi içine dönmüş olması, toplum meselelerinden daha çok kendi ruh halini tasvir ve tahlil etmesidir. Bu bağlamda, şairin önceki kitaplarında yer alan şiirlerinde çok mesafeli durduğunu bildiğimiz tasavvufî dünya görüşü ve tasavvuf terminolojisi de kitaptaki bazı şiirlerde öne çıkmıştır. Bu bildiride özellikle bu tasavvufi olarak nitelenen şiirler üzerinde durulacak ve Mehmet Âkif'in, tasavvufla ilişkisi sorgulanacak, hakkındaki bazı kitaplarda ve yazılarda iddia edildiği üzere onun Mısır hayatı döneminde gerçekten tasavvufa yönelip yönelmediği tartışılacaktır.

Abstract
The Book titled *Shadows* contains poems written by Mehmet Akif between 1924-1926 when he was in Turkey and those written by him after he moved to Egypt in 1926. *Shadows* differs from other books in some aspects. In the said book, rather than his previous long poems having an integrity, there are poems having independent stanzas. Another remarkable aspect of the poems in the said book is that the poet does not deal with social issues but turns to himself and defines and analysis his own state of mind. In this regard, sufistic philosophy and sufistic terminology that the poet remained distant in his previous poems come to forefront in some poems in the said book. This presentation will focus on these poems and question the relation of Mehmet Akif and Sufism. Moreover, it will be examined whether he turned to Sufism during his Egypt days as claimed in some books and articles about him.

Mehmet Âkif'in Mısırdaki Mağarasından Yansıyan: *Gölgeler*[1*]

Özlem Fedai
Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi

Giriş

Mehmet Âkif, Türk şiirinde inançlı duruşu ve kendini adadığı dava uğruna verdiği mücadele sebebiyle örneğini Namık Kemal, Necip Fâzıl gibi şairlerde gördüğümüz bir tavra sahip şairlerdendir. Onun şiiri ile yaşamı arasındaki tutarlılık, ömrünün son on yılını geçirdiği Mısır'da da sürmüştür. Danimarkalı filozof ve teolog Søren Kieryıkegaard, *Korku ve Titreme* kitabında, şairin halkın nabzını elinde tutabilme ve onlara değerlerini sınamayı öğretebilme gücüne işaret eder ve bu özellikleriyle şairi bir "iman şövalyesi"ne benzetir. Kierkegaard "*Şair; kalabalığı kontrol altında tutmaya, insanları kahramana ağlamak için kendi değerlerini sınamaya, insanları disipline etmeye cüret ettiği için yücedir. Ancak bütün bunlardan daha yücesi kendisi için ağlayacak soylu kişiye bile 'Benim için ağlama, kendin için ağla' demeye cesaret ettiği için iman şövalyesinin kendisidir*"[2] der. Şairin büyüklüğünün yazdıklarında değil, yazdıklarıyla örtüşen yaşamındaki duruşta saklı olduğunu vurgulayan Kierkegaard'ın "iman şövalye" teşbihi, şövalyeliğin bir kurum olduğu Avrupa toplumundaki anlamından biraz farklı olsa da, bizim toplumumuzda "imanın koruyucusu" olarak "fedai, serdengeçti" gibi kavramlarla karşılanabilir. Âkif'in bir tüm yaşamı boyunca bir "dava adamı" oluşu ve şartlar ne olursa olsun değişmeyen kişiliği, Mısır'da yayınladığı yedinci şiir kitabı *Gölgeler*'de de kendini göstermiştir.

Eyledikleri, Söyledikleri ve Kişiliği Tutarlı Bir Adam: Mehmet Âkif

Safahat'ta "*Zaman geçer, nice bin inkılâb olur zâhir;/ Fakat bu şair-i pejmürde hep o Âkif'tir*" diyen Mehmet Âkif, nerede ve hangi şartlarda olursa olsun 'daima aynı kalarak' kalemini; şahsiyetinde barındırdığı ahlâk ve imanla sivriltmiştir. Kendini bu imanla; tıpkı bir iman şövalyesi/ fedaisi gibi vicdan ve iradesine seslendiği cemiyeti ise yönelttiği eleştiri oklarıyla disipline etmiştir. Böylece ardından gözyaşı dökenleri bile kendileri için ağlamaya, bu yolla kendilerini ve toplumu onarmaya sevk etmiş; yani Kierkegaard'ın işaret ettiği gibi bir iman şövalyesi veya Şark dünyasının "iman fedâisi" olmuştur

Âkif'e şiiriyle, söyledikleri ve eyledikleri arasındaki tutarlı duruşla, topluma ibret vermek için çizdiği kahramanlarla (Âsım, Köse İmam vb.) yakıştırdığımız bu sıfat, en karanlık işgal günlerinde köy köy, kasaba kasaba dolaşarak cesur bir şövalyenin yüreğiyle cemaatleri kendi değerlerini/vatanlarını savunmaya davet eden vaazlar vermesiyle de haklılık kazanır.

1 *Bu çalışma, *Hece* dergisi (*Karakter Âbidesi ve Bir Çığlık Olarak Mehmet Âkif Ersoy Özel Sayısı,* nr. 133, Ocak 2008, s.314-322)'teki makalenin değiştirilmiş şeklidir.

2 *Korku ve Titreme,* (çev. İbrahim Kapaklıkaya), Anka Yay., İst., 2002, s. 113.

Mehmet Akif'in üzerinde duracağımız yedinci ve son şiir kitabı *Gölgeler*'deki şiirlerinin önemli bir kısmı memleketindeyken yazdığı, az miktardaki diğer bir kısmı ise Mısır'da vatanından uzakta kaleme aldığı şiirlerdir. Şair, *Gölgeler*'i, Cumhuriyet'in eski harfleri tamamen tarihin sayfalarına gömdüğü yıllarda, 1933'te Kahire'de Arap harfleriyle yayımlamıştır. Çünkü Âkif, burada da kendisi için değil, inanç ve değerlerinden kopmuş milleti ve Müslüman Şark cemiyetleri için ağlayan, Kierkegaard'ın tabiriyle bir iman şövalyesi/fedâisi olmayı sürdürmüştür.

Safahat boyunca Âkif'in; şiirle, İslâm ve Batı dünyasıyla, Batı'nın "medeniyet" maskesi altında yaptıklarıyla yumruğu havada hesaplaştığını gördüğümüz gibi son kitabı *Gölgeler*'deki şiirlerin çoğunda da şairin Müslüman Şark'la hesaplaştığını görürüz. Şark'a yönelttiği eleştirilerin yer aldığı şiirlerin dışında bu kitaptaki bazı şiirlerinde ise şairi, Mısır'da kendi yalnızlığı içinde ve kendisiyle hesaplaşırken buluruz. Bu yüzden *Gölgeler,* kâh acılı bir ağıt, kâh bir vasiyet, kâh şairinin kendi iç âlemindeki "gölgeler"in dışavurumudur.

Âkif, bu eserinde Şark âlemi üzerinde Garb'ın kurguladığı "gerçek"le tek başına hesaplaşmış; Şark'ı "gölgeler"e dalarak oyalanmaya değil asıl gerçeği görüp fark ederek mücadele etmeye davet etmiştir.

Şark dünyasının "birlik/cemaat" olma ruhundan giderek uzaklaşmaya başlayan nefsini, artık mutad hâle gelmiş tembelliğini, çabuk kırılan şevkini, her an birbiriyle kavga hâlinde oluşunu eleştirmek için yazmıştır. Kitapta, aralarında "Şark", "Alınlar Terlemeli", "Yeis Yok", "Bülbül", "Leylâ", "Süleyman Nazif'e" gibi şiirlerin de bulunduğu 11 şiir, yukarıdaki tespit ve eleştirileri yansıtan, 1918-1922 arasında memleketinde yazdığı şiirlerdir. İslâm dünyasının vahdetten kopuşu yüzünden başına gelenleri, izlenmesi gereken yol haritasını yine kitabının başına eklediği ve *Âsım* adlı kitabından önce yazdığı şiirlerle çizmiştir

Genel bir değerlendirmeyle Âkif'in, *Gölgeler* kitabında; aslında zihninin ve kalbinin içindeki mağaradan dışarı taşan gölgeleri Müslümanlara haykırdığını söylemek mümkündür.

Âkif'in Mısır'da bireysel yalnızlık ve sosyal davaya adanma arasında geçen psikolojisini Platon'un "mağara" teşbihi üzerinden de ele almak mümkündür.

Platon, ölümsüz olan ruh ve ölümlü olan bedenden ibaret bir varlık olarak gördüğü insanoğlunun, dışarıda "gerçek" zannettiği ve inandığı "gölge"lerin aslında gerçek olmadığına ünlü "mağara" metaforunda[3] işaret etmiştir. Ona göre, insanlar karanlık bir mağarada yüzleri mağara duvarına dönük, elleri zincirlenmiş biçimde durmakta ve dışarıdan sızan ışıkla mağara duvarındaki gölgeleri gerçek zannetmektedirler. Eğer zincirlerinden kurtulabilseler, duvarda gördüklerinin sadece "gölge" olduğunu, asıl gerçeğin ise bu "gölge" olmadığını anlayacaklardır. Platon, bu teşbihle insanın ölmeden önce aklını, duyularının kontrolünden kurtarması gerektiğine; aynı zamanda aklını ve kendini gerçek zannettiği "maddeler

3 Bkz. Eflatun, *Devlet,* (çev. S. Eyüboğlu-M. A. Cimcoz), Remzi Kitabevi, İst., 1980, s. 282-284.

dünyası"nın kontrolünden kurtarması gerektiğine işaret etmiştir. Çünkü ona göre, insanın Tanrı'ya kavuşması ruhunun bedeninin/maddesel varlığının hatta etrafında "gerçek" sandığı maddesel varlıkların esaretinden kurtulmasıyla mümkün olabilir. Platon'un bu fikirleri, tasavvufla da örtüştüğünden, Şark dünyasınca benimsenmiştir.

İşte Mehmet Âkif de *Gölgeler* kitabında belki Mısır'da iken belki yaşadığı zorunlu "sürgün"ün ruhunda yarattığı tahribattan belki de yaşadığı yalnızlıktan biraz daha kabuğuna yani "mağara"sına çekilmiş gibidir. Bu durum, son kitabında şiirlerinin sayıca azalmasına, 11 kadar eski şiirine bu kitapta yer vermesine neden olmuştur. Ayrıca sanatçı, memleketinde ve Şark dünyasında olup bitenleri öfkeyle seyredip elinden bir şey gelmemesinin yarattığı üzüntüyle biraz daha metafiziğe meyletmiştir. Mısır'daki yıllarında Âkif'in, insanın yeryüzünde bulunuşunun gerçek hikmetini unutup kendi "ben"i için verdiği anlamsız savaş üzerinde kafa yorduğu dikkat çeker. *Gölgeler*'deki şiirler, onun Mısır'daki yalnızlık dolu "mağara"sındaki bu düşünüşünün tezahürüdür. Bu kitapta artık yaşça da ilerlemiş olan sanatçının, Şark dünyasının bu âlemde "gerçek" zannettikleri uğruna yaptığı çekişmelerin boşluğuna dikkat çekip hayıflandığı, ne kadar acı duyduğu görülür.

Yaşadığı onca yıllık tecrübe nihayetinde, Mısır'da yalnızken daldığı tefekkür âlemi içinde bu kitabında "insan için asıl gerçek ne? Üzerindeki yükler mi bıraktığı eser mi?" sorusunu sormuştur. Ancak içinde bulunduğu karamsar psikoloji ile bu soruya verdiği cevap "Ne Eser Ne de Semer" olmuştur. Bu soruyu "Firavun ile Yüz Yüze" şiirinde tekrar soran sanatçı, kendisi için kölelerine saray gibi piramitler yaptırması sebebiyle Firavun'a, "en iyisi bu dünyadan gösteriş ve görkemle değil sessizce "öte âlem"e göçmektir" mesajını verir. Firavun'a 'beka devâsa taşlarla olmaz' mesajını veren şair, onun kendisini "Tanrı"laştırmaya çalışması, tapılmak için eser yaptırması üzerinden Şark'ın nefsine olan düşkünlüğünü de şiddetle eleştirir.

Bunun yanında kendisinin heykeline tapan beşerin nefsini ise "Nefs-i Nefîs" adlı kıt'sında aşağılar. Nefis, bütün gün Allah'ı takdis etse de onun tarafından dinlenmeye değmeyecek mertebede görülerek aşağılanır.

Kitaptaki (1930 -1933 arasında yazıldığı görülen) 17 adet kıt'a da Âkif'in, nefisle, insanla ve onun gerçek zannettikleriyle olan hesaplaşmasından payını alır. Aynı zamanda *Âsım*'da, şairin idealize ettiği iki simge kişiden -Köse İmam ve Âsım- sonra, çizmeye çalıştığı ideal aksiyoner insan modeli, Garb'ın "ilmini san'atını çalışmasına verdiği son sür'at[4]le alan, ahlâkını buna köle yapmayan, özüne sâdık, İslam'ın bütünlüğünü koruyan "yeni"liği adının anlamında da sembolize eden "*Nevruz*"a, bir kıt'a içinde şu vasiyette bulunur:

4 Şair, *Safahat*'ın ikinci kitabı olan *Süleymaniye Kürsüsünde*'de İslam medeniyetinin bekası için, önerdiği fikir modelini Muhammed İkbal misali bir ideolog gibi dile getirmiştir:
Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini,;
Veriniz hem de mesâînize son sür'atini
Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyeti yok san'atin, ilmin; yalnız,
(…)
Bütün edvâr-ı retakîyi yarıp geçmek için,
Kendi "mâhiyet-i rûhiyye"niz olsun kılavuz.
Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat, Beşinci Kitap: Hâtıralar* (haz. M. Ertuğrul Düzdağ), Şûle Yay., İstanbul, 1999, s.170. (Yazıdaki tüm alıntılarda eserin bu baskısı kullanılmıştır.)

Ne büyük söyle, ne çok söyle; yiğit işde gerek
Lâfı bol, karnı geniş soyları taklîd etme;
Sözü sağlam, özü sağlam adam ol, ırkına çek[5].

Bu kıt'a ile artık Âkif, bir iman şövalyesi olarak, arkasında bırakacağı genç neslin atalarından tevarüs etmesini istediği ahlâk modelinin son veçhelerini de bir vasiyet olarak dile getirmiş olur. "Kıssadan Hisse" adlı dörtlüğünde, tarihin tekerrür etmemesi için ondan ibret alınması gerektiğini yine bir vasiyet olarak sunar. Âkif, Görüldüğü gibi *Gölgeler*'deki bu şiirler, artık yaşlanmış Âkif'in içe dönerek insan nefsine yönelik yaptığı sorgulamaları ihtiva eder. "Çocuklara"[6] adlı kıtada "*kafanızın içindeki düşünceleri yontun ama bedeninizi asla*" vasiyetini bırakır. Aksiyoner bir şair olarak bazen altmış yıllık ömrünün hesabını bir kıtaya sığdıran şairin bu tavrında bile ironik bir yan bulmak mümkündür.

Gölgeler'de diğer kitaplarında da gördüğümüz gibi sanata değil sembolik kahramanlara, diyaloglara, birbirini bütünleyen kurgulara başvuran Âkif; öfkeli, heyecanlı, inançlı bir hatip edasıyla geçmişten telmihler yaparak milleti geleceğe sevk etmeye çalışır. Bu sebeple onun şiiri, Sezai Karakoç'un ifadesiyle bir "günlük" (jurnal) olmuştur. Ancak bu günlük, "bir şairin (ben)i etrafında toplanan eşya ve olayları anlatışının değil, bütün bir toplumun günlüğü… "[7]dür.

Âkif'in bu eserdeki ruh hâli ile Namık Kemal'in, Osmanlılara, onları aşiretten cihan-şümûl bir devlet olmaya götüren aksiyoner bilinci hatırlatmak için yazdığı "Hürriyet Kasidesi"ndeki ruh hâlinin birbiriyle örtüştüğü de dikkat çeker. "Namık Kemal'in;

Kilâb-ı zulme kaldı gezdiğin nâzende sahrâlar
Uyan ey yâreli şîr-i jeyân bu hâb-ı gafletten

diyerek bitirdiği kasidesindeki ikazı, Mehmet Âkif, diğer altı kitabında olduğu gibi *Gölgeler*'de de sürdürmüştür. Özellikle Âkif'in beşinci kitabı olan *Hâtıralar*'daki "Uyan" şiiri ile *Gölgeler'*deki "Alınlar Terlemeli" ve "Hâlâ mı Boğuşmak?" şiirleri, bu açıdan Namık Kemal'in kasidesiyle benzerlik gösterir. 1915 tarihli "Uyan"[8] şiirinde Âkif, Namık Kemal'in yıllar evvelki davetine katılır:

Bunca zamandır uyudun, kanmadın;
Çekmediğin kalmadı uslanmadın
Çiğnediler yurdunu baştanbaşa,
Sen yine bir kere kımıldanmadın!

---

5 a. g. e., s. 466.

6 a. g. e., s. 452.

7 Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, 2. b., İstanbul, 1974, s. 37.

8 Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat, Beşinci Kitap: Hâtıralar* (haz. M. Ertuğrul Düzdağ), Şûle Yay., İstanbul, 1999, s. 265-266. (Yazıdaki tüm alıntılarda eserin bu baskısı kullanılmıştır.)

Gaflet uykusundan uyanmayan Şark'ın ileride başına gelecekleri ise Âkif:

Korkuyorum, Garb'ın elinden yarın,
Kalmayacak çekmediğin mel'anet.

dizeleriyle anlatır. *Hatıralar*'da bu şiirden sonra, İslâm dünyasındaki birliğin bozulmasına karşılık olarak *Gölgeler*'de Türk milletini yine "uyanma"ya çağırma vazifesine devam edecektir. Şarkı gözleyen şair, tıpkı Ziya Paşa gibi "Mülk-i İslâm"ı dolaşıp "bütün vîrâneler" görecektir. Nitekim Âkif'in gözüyle "Şark"[9]; *Harâb iller; serilmiş hânümanlar; başsız ümmetler/(…) Tegallübler, esâretler; tehakkümler, mezelletler/ Riyâlar; türlü iğrenç ibtilâlar; türlü illetler*'in diyarı olmuştur. "Şark"ın *Emek mahrumu günler; fikr-i ferdâ bilmez akşamlar'*ına ağlayan şair, *O mâzîler İlahî, bir yıkık rü'yâ mıdır şimdi?* diye üzüntüsünü dile getirmeden edemez.

Gölgeler'in başındaki birkaç şiirin yazılmasına sebep olan 1918 yılında vatanın içinde bulunduğu esaret durumu Âkif'e göre, yine millet evlâdının içindeki İslâm inancıyla aşılabilir. İslâm'dan uzaklaşmak, ülkenin sonu, felâketlerin de başı demektir. Ona göre, Meşrutiyet sonrasında ülkenin içine düştüğü kaos, bir yandan İslâmcıların diğer yandan Türkçülerin ve Batıcıların kendi fikirlerinde direnerek halk içinde yarattıkları "sen-ben" kavgasının sonucudur. Bu kavganın milletin felaketini hazırladığını gören ve devrilen padişahın yerine birliği sağlayacak bir gücün konulamadığını acıyla fark eden Âkif, Eşref Edib'le kurduğu *Sırat-ı Müstakim*'de, şiir ve yazılarıyla milletin kurtuluşunun İslâm birliği ile gerçekleşeceğine olan inancını açıklar. Dolayısıyla Âkif'in epik ve didaktik karakter taşıyan ve birçoklarınca 'şiir değil manzume' niteliği taşıdığı söylenen şiirleri, birkaç cümle ötede ifade ettiğimiz kaygılarını dile getiren, İslâm dünyasını eyleme çağıran birer beyannâme niteliğinde olmuştur. Örneğin *Gölgeler*'deki "Halâ mı Boğuşmak?" şiirinde "Turancılık" mefkûresine bir efsane gibi inanan Türkçülerin, İslamcıların "birlik" çağrısına kulak vermeyişlerine ve birlik olmayışlarına öfkelen şair, yine Namık Kemal'den itibaren süregelen, kurtuluş için cemiyeti uyandırmak idealini *Ey millet-i merhûme, güneş battı… Uyansan!*[10] mısraıyla deklare etmiştir.

Türk tarihinin en acıklı günlerinin yaşanmış bir destanı, yas yaprakları[11] kabul edilen *Safahat'*ın ilk altı kitabıyla İslâm ümmetinden sesine yeterince yankı bulamadığından olsa gerek Âkif, yalnızlığına çekildiği *Gölgeler* kitabının dibâcesi olan "Hüsrân"da İslâm âleminin içine düştüğü karanlığı ve sesine ses gelmemesinden duyduğu çaresizliği;

Ben böyle bakıp durmayacaktım dili bağlı
İslâm'ı uyandırmak için haykıracaktım

dizeleriyle dile getirir. Öte yandan öfkenin ve eylemsizliğin verdiği hırsla dişlerini sıkıp

Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz
İnler "Safahât"ımdaki hüsran bile sessiz.

diyerek acı çektiği görülen Âkif'in, bir aksiyon adamı olarak ümitsizliğini hemen sildiğine

9 "Şark", *Safahat, Yedinci Kitap: Gölgeler,* s. 411.

10 "Hâlâ mı Boğuşmak", *Gölgeler,* s. 419.

11 Sezai Karakoç, a. g. e, s. 21.

ve izlenmesi gereken yolu "Alınlar Terlemeli"de ifşâ ettiğine tanık oluruz. Âkif'in işaret ettiği yol, Namık Kemal'in de yıllar evvelinden dile getirdiği, hürriyet uğruna elbirliği ile mücadele etmek ve ölmek düşüncesidir. Namık Kemal'in kasidesinde, insan olmanın erdemiyle bir tutulan ve:

Ne gam pür-âteş-i hevl olsa da gavgâ-yı hürriyet
Kaçar mı merd olan bir cân için meydân-ı gayretten

beyitiyle ifadesini bulan hürriyet kavgasının nasıl olacağı, Âkif'in *Gölgeler'*indeki "Alınlar Terlemeli"[12] şiirinde:

Hayır, hürriyetin, hakkın masûn oldukça insansın.
Bu hürriyet, bu hak bizden bugün âheng-i sa'y ister:
Nedir üç dört alın? Bir yurdun alnından boşansın ter.

mısralarıyla formüle edilir.

Gölgeler'de yer alan İslâm âlemin değerlerinin birer birer çiğnenmesini (Osmanlı'nın gözbebeği Bursa başta olmak üzere tüm topraklarının düşman çizmeleri altında ezilmesini) ve yaşanılan ıstırabı, epik ve didaktik söylemden çıkararak semboller dünyasına taşıyan "Bülbül" ve "Leylâ" şiirleri, şairin şiir estetiği açısından da birbiriyle yarışabilecek kıymettedir. Aynı zamanda bu şiirler, Âkif'in dış dünyada reel olarak seyrettiği "görüntü"lerden kendi iç mağarasına yansıyan "gölgeler"in en koyusunu yansıtırlar. Bu iki şiir, bizce *Safahat*'ta şairin yaşadığı azabı ifade ediş kudretleri itibariyle en hissî ve en güzel şiirler olmalarının yanında aynı zamanda "bülbül" ve "Leylâ"nın Doğu'nun kalbinde simgeledikleri değerleri de ihtişamla anlatabilen şiirlerdir. Şairin "Leylâ"da, gölgelerin arasından İslâm'ın kurtuluşu için çağırdığı "candan yakın cânan"[13], Müslümanlara dünyadaki varlık sebeplerinin ne olduğunun ve ne için savaştıklarının telmihidir. Âkif'in sözleriyle "Cemaatlerin ona köle, Kâbelerin halce, âlemlerin ise ona cihâz" olduğu Leylâ, yıllarca mesnevîlerde sevgiliden vefa/umut ışığı bekleyen Şark dünyasının, âşığı/güneşi yani Tanrısıdır. Bu şiirle yine bir bütünlük taşıyan "Gece" şiiri, "Leylâ" ile aynı havayı taşır. 1925 Kasım'ında Mısır'a göçmek zorunda kalan Âkif'in *Gel ey dünyâların Mevlâ'sı, ey Leylâ'yı vicdânım/Senin yâd olduğum sinende olsun, varsa, pâyânım!*[14]diyerek sonunun Mevlâ'dan olmasını isteyecek kadar yeni Cumhuriyet'in kucağında baskı altında olduğu ve bu ruh hâlini "gece" sembolü altında içindeki yalnızlığı anlatması, "Leylâ" dediği Tanrı'ya sığınması dikkat çeker.

Şairin, birçoğu metafizik bir içe dönüşü yansıtan ve birbirleriyle çelişen ruh hâllerini yansıtan son kitabı *Gölgeler*'deki şiirleri, kurgu olarak bir sepet gibi örülmüştür. Birbirlerini tamamlayan bu şiirler; şairin önce ümitsizliğe kapılıp ("Hüsran", "Şark") sonra yapılacakları göstermesi ("Alınlar Terlemeli", "Halâ Mı Boğuşmak?"), ardından tekrar acze düşmesi ve yine İslam birliğine olan inancından güç alarak izlenecek yolu göstermesi şeklinde zikzaklar çizer. Şairin hâlet-i ruhiyesindeki bu gelgitler, inançlı bir insanın ümit ve ümitsizlik arasındaki bocalamalarını gösterir. *Gölgeler*'de yer alan ve 1918 tarihli "Şark", "Alınlar Terlemeli", "Umar mıydın?", "Hâlâ mı Boğuşmak" "Mehmed Ali'ye", "Hüsran" gibi şiirler, Mısır'a zorunlu bir sürgün olarak

12 "Alınlar Terlemeli", *Gölgeler,* s. 414.
13 "Leylâ", s. 432.
14 "Gece", s. 444.

giden ve orada gittikçe yalnızlaşıp kendi içine (mağarasına) kapanan Âkif'in hassas ruhunun duvarlarına geçmişten yansımış birer gölge gibidir. Bu şiirlerde kâh öfkelenen, umutsuzluğa kapılan kâh umutsuzluğu def eden şairin, yurdudan uzakta olduğunda da devam eden sorumluluk duygusu dikkat çeker:

"Umar mıydın?"[15] şiiriyle:

İlâhî! Bir müeyyed, bir kerîm el yok mu tutsun da,
Çıkarsın Şark'ı zulmetten, götürsün fecr-i maksûda?

diyerek Allah'a Şark dünyasını kurtarması için acıyla yakaran ve ondan yardım isteyen Âkif, bu şiirle ortak bir ruh hâlini taşıyan "Hâlâ mı Boğuşmak?" gibi feryat dolu şiirlerin ardından tekrar topluma bir çıkış yolu gösteren "Yeis Yok!" adlı şiirini yazmıştır. "Hâlâ mı Boğuşmak"ta, İslâm dünyasındaki boğuşmaların Şark'ı batışa sürüklediğini haykırırken, "Yeis Yok!" şiirinde toplumun önünde, ondan sorumlu, mütedeyyin bir aydın olarak umutsuzluğa kapılmamayı salık verir:

Batmazdı, hayır batmadı, hem batmayacaktır;
Tek sen uluyan Ye'si gebert, azmi uyandır[16]

diyen sanatçı, Şark'a karanlıktan çıkış yolu olarak "Allah'a dayan"mayı, "Sa'ye sarıl"mayı ve "hikmete râm ol"mayı öğütler. "Azimden Sonra Tevekkül" ve "Süleyman Nazif'e" şiirleri de hem hislerin hem de mâzi-âtî bütünlüğünün şiirleri olarak karşımıza çıkarlar. Bu şiirler, Mısır'da yalnız ve Şark dünyasından sorumlu bir şair olarak Âkif'in İslâm dünyasının geleceği için yazdığı "büyük mektup"un parçaları gibidir. Bir vasiyet niteliğindeki bu mektupla, yine milleti uyanışa davet etmiştir. Ancak Âkif, bu şiirleriyle iman sahibi, fakat eylemsiz bir topluluğa değil; inançlı ve onun için savaşan bir millete ihtiyaç olduğunu haykırmış, bu yönüyle toplumun nabzını elinde tutarak başından beri savunduğumuz "iman şövalyeliği" (fedailiği-ni)ni sürdürmüştür.

Son eseri *Gölgeler*'de 1921 tarihli "Süleyman Nazif'e" şiirinde de Âkif', İslam'a olan inancını ve onun getirdiği kurtuluş ümidine mukabil İslam dünyasının çöküntü içindeki hâlinden dolayı hissettiği ümitsizliği dile getirir. Bu şiirde "*Şark'ın ezelî fecri yakındır, doğacaktır*"[17] diyecektir. "Süleyman Nazif'e" adlı şiirinde Âkif, yaşamı boyunca savunduğu ideali yineler. Bu ideal, 'bütün İslam âleminin birliği"dir. Şair, idealini bu şiirde, yine hikmet ile umudun getirdiği coşkuyu birleştirerek şöyle ifade eder:

"*Saldırsa da kırk Ehli Salîb ordusu kol kol*
Dört yüz bu kadar milyon esîr olmaz, emîn ol"[18]

Bu şiirle şair, bir kez daha tüm *Safahat* boyunca hâkim olan duygusunu tekrar etmiş olur. O

15 "Umar Mıydın?", *Gölgeler,* s. 415-416.

16 "Yeis Yok", a. g. e., s. 421-422.

17 "Süleyman Nazif'e", *Safahat: Gölgeler,* s. 427-428.

18 a. g. .e. s. 428.

da, "en koyu karanlığın yaşandığı devrenin fecre en yakın zaman" olduğudur. Böylece yine kararlı "iman şövalyesi" sıfatıyla yeisten uzak durmayı salık verir. Şairin (15 Nisan 1921'de) yazdığı "Süleyman Nazif'e" adlı şiirinden kısa süre sonra (7 Mayıs 1921'de) Sebilürreşad'ın 479. sayısında yayınladığı "Bülbül" şiirinde ise umudunun zayıfladığı, karamsarlığa boğulduğu dikkatlerden kaçmaz. Ayrıca bu eserde, Şark dünyasında düşüncenin sahipsiz kaldığına da işaret eden şair, sen-ben kavgaları yüzünden yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan İslâm medeniyetine sahip çıkılması gerektiğinin altını çizer.

Son kitabı olması sebebiyle şairin kişisel hayatından önemli ölçüde izler de taşıyan *Gölgeler, a*ltmış yıllık ömrünün muhasebesi gibidir. Âkif'in, bu kitabında dış dünyanın, cemiyetin cereyanlarından, kendi iç âlemine, mağarasına ve –zorunlu- bir yalnızlığa çekildiği de görülür. Zira memleketinden ve dostlarından uzaktadır. Bazen bu ortamda "kendi"ne ve "iç âlemi"ne öylesine dalar ki eserde, tüm Müslüman Şark adına muhasebe yapan inançlı bir şaire tanık olduğumuz kadar yaşlanmış bir birey olarak şairin kendi muhasebesine de tanık oluruz. Belki de bu yüzden bu kitapta kendi resmine uzun uzun bakıp dalan, yalnızlığını dile getirmeye çalışan Âkif'in "ben"ine rastlarız. *Gölgeler'*de belki de yalnızlığının getirdiği bir içe/kendine dalışla "Yaş Altmış" adlı şiirini ve "Resmim İçin" başlığını taşıyan 3 kıta ile "Resim İçin" başlığını taşıyan bir kıta yazdığını görürüz. Bu şiirlerde, sanatçı artık yaşlı, yalnız, bedbin bir adam olarak psikolojisini ortaya koyar.

Örneğin "Resmim İçin" adlı bir kıtasında; fotoğrafından ya da aynadaki görüntüsünden hareketle iç âlemine gözlerini çeviren şair, ölümünün nasıl olacağını da sıkça düşünmektedir. Âkif, sessizce yaşadığını ve ölümünün de öyle olacağını dile getirirken aslında hatırlanmayacağına ya da kadrinin bilinmeyeceğine de işaret edecektir:

Toprakta gezen gölgeme toprak serilince
Günler şu heyûlayı da er geç, silecektir.
Rahmetle anılmak, ebediyet kadar amma,
Sessiz yaşadım, kim beni, nerden bilecektir[19].

Yaşlanmış yüzünü seyreden şair, fotoğrafından hareketle artık ölüme ne kadar yaklaştığının da farkındadır. "Resmim İçin" adlı bir başka kıtasında şairin yaşlılığa bağlı olarak karamsar psikolojisi dikkat çeker:

Beni kendimden utandırdı, hakîkat, şimdi,
Bana hiç benzemeyen sûretimin manzarası! [20]

Mısır'da geçen yıllarında düştüğü karamsarlıkla yazdığı aynı adlı bir başka kıtada öldükten sonra insanlar tarafından hatırlanmayacağından duyduğu kaygıyı *"Ey gölgemden ümmîd-i vefâ eyleyen insan!/ Kaç gün seni hatırlayacaktır şu karaltı"*[21] dizeleriyle samimi olarak dile getirir.

19 a. g. e., s. 450.

20 a. g. e., s. 451.

21 "Resmim İçin", a. g. e., s. 450.

Bu şiirlerde inançlı bir Müslüman aydın; şiirini inandığını savunmak için bir "cihaz" (vasıta) yapmasından dolayı yerden yere vurulmuş bir şair ve dünyadaki vazifesini icra edememe kaygısı taşıyan bir kul olarak, sürekli kendisiyle hesaplaştığı ve "hisse" çıkardığı da görülür. Sağlığında yayımladığı en son şiiri olan "San'atkâr"[22] (1933) şiirinde, kendi iç âlemine daldığını gördüğümüz Âkif, yalnızlığının karanlığı ile açılan her perdede İslâm dünyasının ahvâli ile kendi 'ben'ini çarpıştırır. Hem kendi iç dünyasında hem de İslâm dünyasında koyu karanlıklar gören şair, kendisini âdeta "*sularla engine düşmüş bir eski teknede*" kabul eder. Gurbette yalnız olan şair, bu "*hayalî tekne*" içinde "*tutunduğu iki bîçâre tahta parçası*" olduğunu söyleyerek kendini hayata bağlayan iplerin de kopmak üzere olduğunu ifşa eder.

"*Zafer hayâlini geçtim, hâl'as ümidi uzak*" diyerek sadece Şark'ın değil kendi ruhunun da koyu karanlık mağarasını açan şair; ruhunun bu ıstıraplı atmosferinden geriye dönüşün olmadığını da vurgular. "San'atkâr" şiirinde, şairin ölüm ve hayat arasında bir yolda yürüdüğü, dibe batıp çıktığı yani â'rafta olduğu hissedilir. Ârafta bile Şark'ı uyarmadan edemeyen Âkif, ateşler içindeki bir hastanın sayıklayan psikolojisi ile davranmıştır. Şiirde dışarıda gördüklerinin ruhuna yansıyan acı görüntüleri dışında içindeki mağaradan dışarıya yansıyan koyu karanlık da dile getirilir:

Sağım, solum, önüm, arkam yığın yığın zulmet,
Ne gâye belli, ne mevki', ne veche var, ne cihet..
Döner döner çıkamam, ye's içinde kıvranırım;
Mezara canlı giren bir zavallıyım sanırım[23]

Şiir şairin yalnız, elemli ruh hâliyle biterken ardından gözyaşı dökeceklere de şairin nasihatini içererek son bulur. Bu bitiş, Kierkegaard'ın çalışmanın başında alıntıladığımız düşüncesinde geçen, toplumun nabzını elinde tutan, onlara şair için değil kendileri için ağlamayı öğreten "iman şövalyesi" tarifine de uygundur.

Bırak, ben ağlayayım, sen çekil de karşımdan.
Belâ mı kaldı ki dünya evinde görmediğim?
Bırak, şu yaşları, hiç yoksa, görmeden gideyim!

Elbette ki Cumhuriyetin "Batıcı" ideolojisi ve onun taraftarları olan şairler, Şark dünyasını "İslâm birliği" düsturu ile birleştirmek isteyen Âkif'le çatışmıştır. Söz konusu aydınlar, Âkif'in halk üzerindeki etkisini yok etmek, onun itibarını düşürmek için şaire, küçümseyici sözler sarf etmişlerdir. Örneğin Cumhuriyet'in Batıcı ideolojisinin taraftarlarından Yusuf Ziya Ortaç, İslâmcı şiirin gür sesi Mehmet Âkif'e, "yeşil edebiyatın yegâne câzibeli mümessili"[24] demiş; Şukufe Nihal Başar, Âkif'i bir "şair değil din adamı"[25] olarak görmüştür. Nurullah Ataç

22 "San'atkâr", s. 467-474.

23 a. g. e., s. 473.

24 Yusuf Ziya Ortaç'a ait olan bu sözler, "(…) Onun eserini okuduğumuz zaman nelerden kurtulduğumuzu anlıyoruz. (…) Onun istediği kendi fikir terbiyesinden doğan bir şeriat dünyasıydı" şeklinde devam eder. Nakleden, Hasan Basri Çantay, *Âkifnâme,* İstanbul, 1966, s. 382-383.

25 Şükûfe Nihal, Mehmet Âkif için: "*Âkif, muayyen bir sınıfın şairi değildir. Ben, onda bir halk şairi vasfını da pek göremiyorum. O, ümmetçi bir adamdır. En karakteristik tarafı koyu bir din adamı oluşudur. Safahat'ı baştan başa karıştırınız her fikirde her mevzuda hep Allah hep Nebî*" demiştir. a. g. e., s. 376-380.

ise biraz daha ileri gidip âdeta Âkif'in itibarını yok etmek istercesine ona "mahalle kahvesi hatibi"[26]demiş hatta onda fikrin bulunmadığını öne sürüp Âkif'i "şiirin ifade vasıtasını bayağılaştırmış" olmakla suçlamıştır. Ancak Âkif, ömrünün sonuna dek şartlar ne olursa olsun duruşunu, davasını değiştirmemiş, inançlı ve onurlu biçimde yaşamış ve ölmüştür. Zaman, her durumda milletini düşünen, onlara armağan ettiği Marş'ını bu yüzden eserine bile almayan Âkif'i, millet nazarında unutturmamış, söz konusu edebiyatçıların eserleri ise devirlerini tamamlamıştır.

Sonuç

Mehmet Âkif, *Safahat*'ın bütününde cemiyetin geldiği sosyal çöküntüyü göstermeyi, tek tek fertlerin kalbine girerek inançlı fertleri kuşatmayı, sen-ben kavgasına son vererek şiirleriyle vahdeti sağlamayı düşleyen bir şairdir. İslâm cemiyetinden sesine yankı bulmayı uman Âkif, bu düşünceyle *Gölgeler*'i yazmış; Şark'ın gerçek zannettiği aslında gerçek olmayan "gölgeler" için boş yere boğuştuğunun, oysa zamanın birlik zamanı olası gerektiğinin ısrarla altını çizmiştir.

Kaynaklar

ÇANTAY, Hasan Basri, *Âkifnâme,* Mürşit Çantay bsm., İst.,1966.
EFLATUN, *Devlet,* (çev. S. Eyüboğlu-M. A. Cimcoz), Remzi Kitabevi, İst., 1980.
ERSOY, Mehmet Âkif, *Safahat, Yedinci Kitap: Gölgeler* (haz. M. Ertuğrul Düzdağ), Şûle Yay., İstanbul, 1999
KARAKOÇ, Sezai, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, 2. b., İstanbul, 1974, s. 37.
KİERKEGAARD, Søren, *Korku ve Titreme,* (çev. İbrahim Kapaklıkaya), Anka Yay., İst., 2002.

Özet

Bu çalışmada, Platon'un "Gölge" istiaresinden ve Søren Kierkegaard'ın şairi toplumsal sorumluluğuyla "iman şövalyesi"ne benzeten anlayışından hareket edilerek Mehmet Âkif Ersoy'un ömrünün son on yılında yazdığı ve Mısır'da yayımladığı son kitabı *Gölgeler* üzerinde durulacaktır. Bu eserle şairin İslâm cemiyetlerine vermek istediği mesajlar ile Mısır'daki yalnız günlerinde kendi iç âlemini yansıtan şiirleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Âkif, Gölgeler, iman, İslam cemiyeti, Şark.

Abstract

In this study will be focused on *Shadows* by Mehmet Âkif Ersoy, which his last book, wrote and published in Egypt in the last decade of life. Will be interpreted Mehmet Âkif Ersoy's poems in this book, based on Platon's "Shadow" metaphor and Søren Kierkegaard's "knight of believe" who the poet of the social responsibility what you look like understanding Will be interpreted in this book (Shadows), the messages which the poet's wants to give to the Muslim community. Will be discussed on the poems his alone days in Egypt.

Keywords: Mehmet Âkif, Shadows, belief, Muslim community, East.

26 Nurullah Ataç, Âkif için şunları söyler: "*Âkif'in bir insan olarak kıymeti ne olursa olsun, bir şair sayılması hayli zor işlerdendir. Hele onda fikir aramak fikre hürmetsizlik olur. Din şairi, din filozofu değil, mahalle kahvesi hatibi.*" (…), a. g. e., s. 361.

2. BÖLÜM

D. Mehmet Doğan
Şairin Mısır'daki Gölgesi

Nazım Elmas
Afrika'daki Bir Münzevinin Işık ve Gölgede Muhasebesi

Cengiz Karataş
Safahat'ta Meşrutiyet'in 'Gölgeler'ine Dair

Şairin Mısır'daki Gölgesi

D. Mehmet Doğan

1. Safahat ve Gölgeler

Mehmed Âkif'in şiir kitabının adının *Safahat* olduğunu Türkiye'de neredeyse herkes bilir. *Safahat* türkçenin en çok basılan edebî eseridir ve ülkemizde her evde, kütüphanede bu kitabı bulmak mümkündür. "Safahat'ın safahatı"nı da şairin hayatını ve eserlerini merak edenler bilir. Gölgeler'in macerasını ise ancak şairi ve hayatını derinlemesine araştıranlar bilebilir.

Gölgeler yedi kitaplık Safahat'ın 7. ve son kitabıdır. Bu son kitaba "şairin ustalık eseri" denilebilir mi? Bu sıfatı altıncı kitap *Âsım*'a yakıştırmak daha doğru olur. Fakat asıl ondan 9 sene sonra yayınlanan *Gölgeler* şairin ustalık döneminin eseri olmalı değil midir?[1]

Mehmed Âkif son kitabına neden "Gölgeler" adını verdi? Bunu bilmiyoruz. Gölgeler isminde Eflatun'un mağara alegorisini bir atıf hissedebiliriz.[2] Gerçekçi (realist, hatta bazılarına göre natüralist); hayâlden, mübhemlikten kaçan, dolayısıyla yarı aydınlık ve gölgelik alanları tercih etmeyen şair neden son eserine bu ismi seçti?[3]

Türkiye'nin millî şairinin, daha ötesi millî marşının şairinin son eseri neden Mısır'da, Kahire'de yayınlandı?

"Harf İnkılâbı"ndan beş sene sonra yayınlanan bu kitap neden Latin hafleri ile basılmadı? Türkiye'de yayınlansa idi, mecburen Latin harfleriyle basılacaktı. Çünkü "Harf inkılâbı" ile ilgili kanun başka türlü bir yayına izin vermiyordu. Mısır'da ise, Latin harfleriyle basılmasına bir engel yoktu. Şair istese kitabı Latin harfleriyle bastırıp Türkiye'ye girişini de mümkün kılabilirdi.

Belki de asıl soru şudur: *Şair Gölgeler'i Türkiye'de yayınlatması mümkün olmadığından mı Mısır'da bastırdı?*

Mehmet Âkif ilk şiir kitaplarını peşpeşe yayınlar: *Safahat* 1911, *Süleymaniye Kürsüsünde* 1912, *Hakkın Sesleri* 1913, *Fâtih Kürsüsünde* 1914.

---

1 Böyle düşünmeyenler de var. Onun yakın dostu Hasan Basri Çantay Gölgeler'i Âkif'in san'atının zirve-i kemali (olgunluk zirvesi) olarak nitelendiriyor. (Bkz. *Âkifname*, İstanbul 1966, sf. 200)

2 Eflatun'un Devlet'inde yer alan "mağara alegorisi" şöyle özetlenebilir: Âlem, yalnız bir tarafından ışık alınan bir mağaraya benzer. İnsanoğlu bu mağarada doğduğundan beri ışığın asıl kaynağını görmeden, âdeta ona sırtını çevirerek ve sadece mağara duvarına yansıyan gölgeleri fark ederek yaşar. İnsanoğlunun bu âlemde gördükleri şeyler, göremedikleri ışık kaynağının yansıttığı gölgelerden ibarettir.

3 Mehmed Âkif *Fatih Kürsüsünde* şiirinde şöyle söylüyor:

-Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim...
İnan ki: Her ne demişsem görüp de söylemişim.
Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:
Sözüm odun gibi olsun; hakîkat olsun tek!

Dört yılda dört kitap. Beşinci kitap üç yıl sonradır: *Hâtıralar* 1917. 6. Kitapta fâsıla biraz daha artar. *Âsım* Hâtıralar'dan 7 sene sonra yayınlanır (1924). Son kitap ise, Âsım'dan 9 yıl sonra...

2. Mısır ve türkçe basın-yayın

Mısır bir "Arap ülkesi" ise, türkçe bir eserin Kahire'de yayınlanmasının sebebihikmeti nedir? Neden buna ihtiyaç duyulmuştur?

Önce bu soruyu cevaplayalım. Mısır Lozan Andlaşması'na kadar, şöyle veya böyle, şeklen de olsa bir Osmanlı ülkesi idi. Tabiatıyla, "Arap devleti" karakteri baskın değildi. Hatta hanedan Türk asıllı olduğu ve türkçe konuştuğu için, askerî ve sivil bürokrasinin üst kademelerinde bir hayli türkçe konuşan bulunduğundan, Kahire'de böyle bir yayın çok fazla tuhaf kaçmaz.

Gölgeler'in Kahire'de yayınlanmasını olağanlaştıran başka unsurlar da vardır. İlk türkçe gazete Kahire'de yayınlanmıştır. *Vakayi-i Mısriye*, yani Mısır valisi/Hıdivi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yayınladığı resmî gazete türkçe ve arapçadır. Bu süreli yayın, İslâm dünyasında bir ilktir. Osmanlı resmî gazetesi *Takvim-i Vakayi*'den üç yıl önce yayınlanmaya başlanmıştır. Bağdat valisi Davut Paşa'nın 1816'da yayınladığı rivayet edilen türkçe-arapça *Curnalu'l-Irak*'ın varlığı kesinleşinceye kadar 1828'de yayınlanmaya başlanan Vakiyi-i Mısriye'nin ilkliği devam edecektir.[4]

Mehmed Ali Paşa önce âdeta "hizmete özel" denilebilecek bir mevkute daha yayınlatmıştır: *Curnalü'l-Hıdivî*, 1826. Yine türkçe arapça bu süreli yayın 100 adet basılıp sadece üst kademe idarecilere dağıtılırmış. *Vakayi-i Mısriye*'nin yazıları önce türkçe olarak hazırlanır, sonra arapçaya çevrilirmiş. Hatta, 1847-1851 yıllarında tamamen türkçe yayınlanmış. Daha sonra tamamen arapça yayınlanan bir resmî gazete olarak devam etmiş.[5]

Demek oluyor ki, Mısır'ın basın tarihimizin başlangıcında gözden kaçırılan mühim bir yeri var. Sadece basın tarihimizde değil, "basım" yani "tab'"-matbaacılık tarihimizde de mümtaz bir yeri var bu ülkenin.

Yayıncılık tarihimizin efsanevî matbaası "Bulak" Mısır'da, Kahire'de. Diyebiliriz ki, en güzel, en kaliteli, eski harfli türkçe eserler bu matbaada basılmıştır. Bulak, Kahire'de bir semt. Matbaa 1819-1820'de inşa edilmiş, 1821'de açılmış. Vakayi-i Mısriye de başlangıçta 5 yıl sürekli bu matbaada basılmış. Kitabesi türkçe[6], ilk kitap türkçe bir eser, Şânizade Ataullah Efendi'nin tercüme ettiği, Prusya kıralı Fredrick'in generallerine talimatı. Matbaa kısa süre sonra genişletiliyor. 1848'de 169 çalışanı olan kocaman bir basımevi haline geliyor. Bastığı kitapların büyük çoğunluğu türkçe ve arapça. Az miktarda farsça ve diğer dillerde kitap basılmış.[7]

Demek ki, Mehmed Âkif'in Mısır'da olması sebepsiz değil; ve Mısır bize yabancı bir ülke değil. O sıralar Mısır semalarında dalgalanan bayrak da Mehmed Âkif'e yabancı gelmiyor olmalıdır. Çünkü o bayrakda da İstiklâl Marşı'nda hitab edilen "şanlı hilâl" var! Tek farkı, yıldızın bir

4 Nesimi Yazıcı: "Vakayi-i Mısriye üzerine birkaç söz", *OTAM*, Sayı: 2, 1991, sf. 267

5 Aynı kaynak, sf. 268 vd.

6 Bulak Matbaası'nın kitabesi halen İskenderiye Kütüphanesi'nde muhafaza ve teşhir ediliyor. 2013 yılı başındaki ziyaretimizde bizzat gördük.

7 Bulak matbaası, "Darüssınati'l-âmiriyye", kitabesine göre, 1819-1820'de inşa edilmiş. 14 kasım 1821'de resmen açılmış. Kitabesi türkçe. (Turgut Kut: "Bulak Matbaası" *T.Diyanet V. İslâm Ansiklopedisi* C. 6)

yerine üç tane olması ve zemin rengi. Bizim al bayrağa mukabil, Mısır'ın bayrağı yeşil.

"Mısır ve türkçe" ilişkisinin tarihi ise daha eski. "Ed-Devletü't-Türkiyye" de denilen Memlûk Sultanlığı, Eyyübiler'den sonra Mısır'da üç asra yakın (1250-1517) hâkim olan güçlü bir devlettir. Bu devlet Eyyübiler tarafından köle olarak istihdam edilen savaşçılar tarafından kurulmuştur. Bu devletin kurucuları ve yürütücüleri Türk (Kıpçak) ve Çerkes asıllıdır.

Kölemenlerin resmî yazışma dili arapça olmakla beraber, askerî lisan türkçe idi. Memlûk Sultanlar adına çok sayıda türkçe eser yazılmıştır. Sultan Kansu Gavri'nin, türkçe şiirler de yazdığı biliniyor. Bu hükümdar Firdevsi'nin Şahnamesi'ni türkçeye çevirtmiştir. Memlûk sultanlarının Aybeg, Kutuz, Baybars, Kayıtbay, Kansu, Tomanbay… gibi türkçe isimler taşıması ilgi çekicidir.

Memlûklar, Ortadoğudaki Moğol istilasına başarıyla karşılık vermişler, Haçlı kalıntılarının bölgeden atılmasını sağlamışlardır. Sultan Kutuz 1260'da Ayncalut'da Moğol ordusunu bozguna uğratmıştır. Bu muharebedeki başarısıyla temayüz eden Baybars, hükümdar olduktan sonra 1261 yılında Abbasi soyundan El-Mustansır'ı halife ilan etmiş ve böylece halifeliği, Bağdat'dan Kahire'ye getirmiştir. Suriye'de hâlâ Haçlıların elinde kalan kaleleri ele geçiren Sultan Baybars, 1268 yılında ise Antakya Haçlı prensliğine son vermiştir. Bu itibarla Baybars Selahaddin'in başladığı işi tamamlamıştır ve onun gibi Şam'da medfundur.

Moğol hakimiyetinden müştekî olan bazı beylerinin talebi üzerine Anadolu'ya gelen Baybars, İlhanlı ordusunu 1277'de Elbistan ovasında yenerek Kayseri'ye kadar ilerlemiştir. Baybars, Anadolu Selçuklu Veziri Süleyman Pervane'nin İlhanlı taraftarı siyaseti yüzünden Anadolu'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. 1461'e kadar Memlûklar'la Osmanlı Devleti arasında ilişkiler iyi seyretmiştir. Bu tarihten itibaren iki güç arasında nüfuz çatışması başlamış, Sultan Kayıtbay zamanında 1485-1490 yılları boyunca Çukurova'da yapılan savaşlarda iki taraf da ciddi kayıplar vermiştir. Yavuz Sultan Selim, İran seferinden sonra Mısır'a yönelmiş, 1516 yılında Mercidabık'da Memlûk ordusu mağlub edilmiş, Ridaniye zaferinden sonra da (1517) Memlûk devleti sona ermiştir.

Osmanlılar Memlûk devletini sona erdirdikten sonra hilafeti Kahire'den İstanbul'a taşımışlardır. Mısır bundan sonra beylerbeyiilik veya eyalet olarak idare edilmiş, 1798'de maceracı Napolyon'un istilası vuku bulmuş, Fransızlar ülkeyi terk etmek zorunda kaldıktan sonra Kavalalı Mehmed Ali Paşa Mısır'a hâkim olmuş, Mısır Hıdivliği, Osmanlı Devleti'ne bağlı "özerk" bir yönetim haline gelmiştir. Daha sonra İngiliz işgaline maruz kalan Mısır, ancak Lozan'da 17. Madde hükmünce, İngilizlere terk edilmiştir (1923).

Mehmet Âkif'i Mısır'a davet eden Abbas Hilmi Paşa, Hıdiv ailesinden. Osmanlı Devleti'nin son sadrazamlarından ve büyük bir fikir adamı olan Sait Halim Paşa'nın kardeşi. Mehmet Âkif'in Said Halim Paşa'nın eserlerini fransızcadan tercüme ettiğini ve yayınladığını da unutmayalım.

19. yüzyılın ikinci yarısında, bilhasa Abdülhamid devrinde yaygınlaştırılan öğretim sistemi bizim uzun süre görmezden geldiğimiz önemli sonuçlar doğurdu. Eğer bu sistem bir çeyrek asır daha devam ettirilebilse idi, İslâm dünyasının çehresi çok farklı olacaktı. Osmanlı okullarından mezun olan Araplar "genellikle türkçeyi arapçadan daha ustalıklı kullanıyorlardı. Aileleriyle, çoluk çocuklarıyla arapça, meslek ve okul arkadaşlarıyla türkçe konuşuyorlardı."[8]

8 Bernard Lewis: "Çağdaş arapçanın siyaset terminolojisinde Osmanlı mirası" sf. 313 (L.Carl Brown: *İmparatorluk Mirası*, İstanbul, 1996 içinde.)

Bütün Arap dünyasında olduğu gibi, Mısır'ın entelektüelleri de türkçe biliyordu. Mehmet Âkif bir zamanlar "Müslüman kadını" ve "Müslümanlıkta medeniyet" isimli kitaplarını çevirdiği ünlü Mısırlı yazar Ferid Vecdi ile de Kahire'de görüşüyor. Mehmed Âkif, kendi ifadesiyle "ben Birgivî arapçasıyla (medresede öğretilen klasik arapçayı kastediyor) konuşmaya başlayınca Ferid Vecdi "zahmet etme ben türkçe biliyorum" diyor ve mükâleme türkçe olarak devam ediyor.

3. Şair'in mecburi hicreti

Mehmet Âkif, 1918'den itibaren yazdığı şiirleri 1933'de Mısır'da "Gölgeler" adıyla bastırıyor. Matbaanın adı *Matbaatü'ş-şebap*, yani "gençlik matbaası". Merhum, kitabın basılma macerasını, *"Matbuatü'ş-şebap beni ihtiyarlattı"* şeklinde anlatırmış!

Gölgeler Necmeddin Turinay'ın ifadesi ile "talihsiz bir kitap" sayılabilir mi?[9] Talihsizliği kitaba değil, Mehmed Âkif'e yakıştırsak daha doğru olur!

Mehmet Âkif Türkiye'den ayrılmak zorunda kalmasa idi, onun son kitabı (veya kitapları, çünkü muhtemelen şairin Mısır'da olduğundan daha verimli bir edebiyat hayatı olacaktı) İstanbul'da basılacaktı.

Mısır'da iken kitabını İstanbul'da bastırabilir miydi?

Eşref Edip'le birlikte yayınladıkları *Sebilürreşad* dergisi 5 mart 1925 tarihli 641. sayı ile kapatılır. 1925 Mayısında Eşref Edip Heybeliada'daki evinden alınarak tutuklanır, İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edilir. Önce Ankara, bilahire Diyarbekir İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanır. Diyarbekir mahkemesinin Elaziz'(Elazığ)e nakli üzerine mahkeme burada devam eder. Mahkemede Şeyh Said isyanı, inkılâplar, din, millliyet gibi konularda sorgulandığı gibi, Mehmed Âkif'le ilgili sorulara da muhatap olur. Eşref Edib, uzun mahkeme safahatından sonra, yayın faaliyetlerini durdurmak şartıyla, 13 Eyül 1925'te serbest bırakılır.

Şeyh Said isyanı 1925'te 13 şubatta başlamış, 31 mayısta bastırılmıştır. O yıl Mehmed Âkif, 1925'in mayıs sonunda İskenderiye'den vapurla İstanbul'a dönmüştür. Dergisi *Sabilürreşad* kapatılmış, dergiyi yayınlayan arkadaşı Eşref Edip İstiklâl Mahkemesi'nin pençesindedir. *Sebilürreşad*'da yayınlanan son şiiri *Vahdet*'dir. (*Vahdet* 22 ocakta yayınlanan 635. sayıda basılmış, dergi bir buçuk ay sonra kapatılmıştır.) Aynı sene damadı Ömer Rıza (Doğrul) da İstiklâl Mahkemesi tarafından bir süre tutuklanmıştır.

Yazı İstanbul'da geçiren Mehmed Âkif arkadaşı Eşref Edib'in tutukluluk hâli devam ederken Mısır'a döner (2 Eylül).[10] Birkaç yıl kışları Mısır'da, yazları İstanbul'da geçiren Mehmed Âkif bir daha ülkesine dönmeyecektir! Ta ki ölüme yaklaştığı günlere kadar.

Türkiye Cumhuriyet'ten sonra Mehmed Âkif'in yaşamasına uygun bir ülke olmaktan çıkmıştır. Eşref Edip belki de Mehmed Âkif'in yerine yargılanmaktadır! Eşref Bey'den sonra sıranın ona gelmesi kuvvetle muhtemeldir. Çünkü şairin peşine polis hafiyeleri takılmıştır.

Mehmed Âkif'ın Mısır'a gidiş (ve orada kalış) sebebi ortadadır, fakat bunun o sıralar ve

9 bk. *Mehmed Âkif Ersoy Şiir Külliyatı Safahat*, Ankara (2013) sf.1167

10 Bkz. Mustafa Özçelik: *Mehmet Akif Ersoy-Kronolojik hayat hikâyesi.* İstanbul 2009, sf. 74. 26 Ekim 1925 tarihli Beyoğlu 4. Noteri Mithat Cemal (Kuntay) tarafından tasdik edilen Kur'an tercümesi mukavelesinde imzasının bulunması bu tarihi tartışmalı hale getiriyor. (Sözleşme metni için bkz. Talip Mert: *Açıklamalı Sahafat Lügati.* İstanbul 2011, sf. 386-387)

hatta uzun süre dosdoğru söylenmesi mümkün değildi. Nitekim Eşref Edip,1940'ta tercüme ve tadil edilerek Devlet tarafından türkçesi yayınlanmaya başlanan şarkiyatçıların İslâm Ansiklopedisi'ne karşı aynı yıl çıkardığı Türk-İslâm Ansiklopedisi'nde, Âkif'in Haccetü'l-veda şiirini yazmak üzere *"yâr-ı şefiki Abbas Halim Paşa ile birlikte Mısır'a çekildiği"*ni yazmaktadır! Âkif, Kahire'de Halvan (imlâ onun) köyünde 11 sene inziva hayatı geçirmiş, mehtaplı gecelerde Nil kenarında şiirlerini okumuş, ehramlar önünde Firavun'un yüzüne silleler savurmuş![11] Bu ifadeler hakikatı ketmetmek gerektiğinde Eşref Edib'in şairaneliği şair Mehmed Âkif'e bırakmadığını gösteriyor!

4. Âkif ve Mısır: Dostları, çevresi, meşguliyet

Mehmed Âkif'in ilk Mısır ziyareti, I. Dünya Savaşı'ndan önce. Onu 1914 başında Mısır ve Hicaz'da görüyoruz (ocak-mart1914). Mısır'la ilgili ilk şiiri bu ziyaretin eseri: **El-Uksur'da**, *Hâtıralar*, 15 kânun-ı sânî 1329/ 1914 Ocak, Mısır'da, şiire başladığı tarih olabilir.)

Mehmed Âkif 1923 Ekiminde Abbas Halim Paşa'nın daveti üzerine Mısır'a gidiyor. 1924 baharında dönüyor. 1924 sonunda gidiyor, 1925 baharında tekrar dönüyor. 1925 Eylülünde/ Ekiminde ise dönmemek üzere gidiyor.

Mehmed Âkif'in Mısır'da dostları, tanıdıkları var. Başta Abbas Halim Paşa. Mısır'a onun daveti üzerine gidiyor. Paşa çok takdir ettiği Âkif'i himaye ediyor. Türkiye'den sıkı dostlukları var. 2 Yıl Paşa'nın misafiri oluyor, onun köşkünün karşısında küçük bir bina Âkif'e tahsis ediliyor. "Firavunla yüzyüze" şiirini orada yazıyor. Mehmed Âkif ailesini yanına aldırınca ayrı bir ev kiralamış. [12] 1934'te Paşa'nın vefatından sonra, kızı Emine ve yeğeni Sait Halim Paşa'nın oğlu Sait Halim Bey Âkif'le ilgileniyor. Âkif'in hastalığı sırasında bir süre kaldığı Baltacı Çiftliği Halim Bey'in.

Abdülvahhab Azzam, 1920'li yıllarda Mısır'ın iktidar partisi olan Vefd partisi erkânından Abdurrahman Azzam'ın yeğeni, Kahire üniversitesinde hoca, Âkif'i buluyor ve üniversitede türkçe dersleri vermesini sağlıyor, (1929 Aralık). Abdülvehhab Azzam Hilvan'da, Âkif'le aynı semtte oturuyor.[13]

Abdülvehhab Azzam, Mehmed Âkif'in bazı şiirlerini arapçaya çeviriyor, hastalığını yakından takip ediyor ve vefatı üzerine, *er-Risale* mecmuasında onu tanıtan *Şairü'l-İslâm* başlıklı bir

11 Bkz. M. Emin Gerger-Ramazan Topdemir: *Bilinmeyen Yönleriyle İslâm ve İstiklâl Marşı Şairimiz Mehmet Âkif Ersoy*, İstanbul 2011, sf. 25

12 Eşref Edib: *Mehmed Âkif.* İstanbul 1960, sf 208

13 Mahir İz, Abdurrahman Azzam'ın İstanbul'a gelip görüşerek Âkif'e Mısır Üniversitesi'nde Türk dili ve edebiyatı dersleri okutmasını teklif ettiğini yazıyor. "İstiklâl Marşı şairinin barınacak evi olmadığı gibi, ne bir geliri ne de tekaüd (emekli) maaşı vardı, bu teklife hüsnü Kabul gösterdi" diyor. (*Yılların İzi*, İstanbul 1975, sf. 143) Bu durumda, Âkif'in en azından 1925'te ders vermeye başlaması gerekir. Fakat bizzat Mehmed Âkif, Mısır'dan Mahir İz'e yazdığı 17 aralık 1929 tarihli mektupta iki hafta evvel derslere başladığını bildiriyor. (bkz. M. Ertuğrul Düzdağ: *Mehmet Âkif Ersoy*, Ankara 1998, sf. 138-139) M. Emin Erişirgil "İslâmcı Bir Şair'in Romanı"nda, Abdülvahhab Azzam'ın 1929'da İstanbul'a gelişinde Âkif'in damadı Ömer Rıza Doğrul ile görüştüğünü, onun Hilvan'da, oturduğunu böylece öğrendiğini ve dönüşte teklifi yaptığını yazıyor. (Sf. 396-397) Ömer Rıza Doğrul ise *Safahat*'ın başında Âkif'in hayatını anlatırken derslere 1926'da başladığını kaydediyor. (*Safahat*, 15. bs. İstanbul, 1982) Doğrul, Eşref Edib'in *Mehmed Âkif* kitabında yer alan "Mehmed Âkif: Şahsî ve aile hayatı" başlıklı yazısında 25 senedir tanıdığı Abdurrahman Azzam'ın Âkif'in vefatından 4-5 sene önce İstanbul'a geldiğinde, yeğeni Abdülvehhab Azzam'ın Mısır Üniversitesi için türkçe okutacak salahiyetli bir zat aradıklarını söyleyince, Âkif'in ismini ortaya attığını belirtiyor. (Eşref Edib: *Mehmed Âkif.* Hayatı, eserleri ve yetmiş muharririn yazıları. Haz. Fahrettin Gün, İstanbul 2010, sf. 450-451)

makale neşrediyor.[14]

Ferit Vecdi, Akif'in kitaplarını çevirdiği bir Mısırlı. Müslüman kadını, Hadika-i fikriye, Müslümanlıkta Medeniyet. Onunla tanışıyorlar. Âkif kitabî arapça konuşunca, Ferit Vecdi, "zahmet etme ben türkçe bilirim" diyor ve mükaleme türkçe devam ediyor.[15]

Mehmed Akif zamanın Ezher şeyhi Meragî ile görüşür ve takdir edermiş. Mısır hanedanından Ömer Tosun Paşa ile tanıştığı, bir daveti dolayısıyla biliniyor.[16]

Mısır'daki Türkler- talebeler. Yozgatlı İhsan Efendi ile 1925'te Mısır'a giderken vapurda tanışıyorlar.[17] Tahsilini tamamladıktan sonra Sultan Mahmut Medresesi'nde müderris oluyor. İhsan Efendi'yi çok seven ve takdir eden Âkif yurda dönerken Kur'an tercümesini ona emanet ediyor. Âkif ona şöyle dermiş: *"Ey bana gurbet elleri on senedir âşina kılan İhsan Efendi, sana bir ananın, bir babanın avladına duası gibi dualar ediyorum…"*[18]

İhsan Efendi, Mehmed Âkif'in ıstırabını şöyle anlatırmış: "(Âkif) sarsılmıştan ileri perişan haldeydi. Memleketin başına gelenler, Âkif Bey'e çok tesir etmişti. Bizler bile perişan olmuşken, Âkif gibi, bütün ömrünü dinine, vatanına hizmete vakfetmiş bir fikir adamı, hassas bir şair ne kadar ızdırap çeker, bir hesap edelim?"

"Memleket yangın içinde. Hergün bir inkılâp, hargün bir inkılâp. Değişmeyen bir şey kalmamış. Memleket kimlerin elinde? Kimler hain olmuş, kimler vatansever? Bunların Âkif beye nasıl tesir ettiğini bir düşünmeli."[19]

Eğinli Hafız Hasan Efendi, eski Şeyhülislamlardan Mustafa Sabri Efendi, oğlu İbrahim Sabri Bey[20], Bayramiçli Mehmed Eşref, Osmanpazarlı İsmail Hakkı, Oflu İbrahim, Zahidül Kevseri ve İsmail Ezherli Âkif'in Mısır'da görüştüğü, konuştuğu kişiler arasında sayılabilir.

Mehmed Âkif, Mısır'da İhvan-ı Müslimin'in kurucusu **Hasanü'l-Benna** ile de tanışmış ve görüşmüş. Hasanü'l-Benna ile tanışan, konferanslarına katılan Ali Ulvi Kurucu, 1946'da babasının ölümü üzerine Medine'ye dönerken Hasanü'l-Benna'nın cemaatiyle hacca gittiğini görmüş, vapurda görüşmüşler.

Benna, cemaatine konuşurken çanla ezanı kıyaslamış ve ezanın faikiyetini anlatmış. Ali Ulvi de, "bizim İstiklâl Marşımızda ezan var" demiş. Marş'ın Mehmed Âkif'e ait olduğunu öğrenen Benna, Âkif'le tanıştığını, Abdülvehhab Azzam'ın Hilvan'daki evinde görüştüklerini söylemiş. Ali Ulvi marşın ezanla ilgili kıtasını çeviriyor, üstad "bir millî marşa ezanı, ibadeti, mabedi koymak, çok mânalı, çok güzel" diyor.[21]

Mehmed Âkif'in damadı, yani kızı Cemile Hanım'ın kocası Mısırlı Ömer Rıza Doğrul'dur. Ömer Rıza'nın ailesi Burdur'dan Mısır'a göçmüş, Ömer Rıza Mısır'da doğmuş (1893) tahsilini

14 Eşref Edib, 236-239. *Abdülvehab* Azzam'ın biyografisi için bkz. Fuat Günel: "Azzam, Abdülvehhab" TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 4, sf. 352-353

15 Eşref Edib, sf. 246, M. Ertuğrul Düzdağ: *Mehmed Âkif. Mısır Hayatı ve Kur'an Meali*, sf. 65

16 Eşref Edib, sf. 22

17 M. Ertuğrul Düzdağ: Üstad Ali Ulvi Kurucu, *Hatıralar* 1, 4. bs. İzmir 2008, sf. 331

18 Aynı eser, 375

19 Aynı eser, 377

20 İbrahim Sabri, Mehmet Âkif'in şiirlerine hayrandır. *Gölgeler*'i arapçaya tercüme ettirip, *el-Zılal* adıyla Mısır'da bastırmıştır. 1961'de Akif'ini mealinin yakılmasında birinci derecede rolü vardır. (Ali Ulvi Kurucu, *Hatıralar* C. 2. , sf. 156)

21 Aynı eser, 263-264

Ezher Üniversitesi'nde tamamlamış, yazar ve gazeteci olarak geçimini sağlamıştır. Ömer Rıza'nın, Mehmed Âkif'le tanışması 1914 yılındaki Mısır ve Hicaz seyahati sırasındadır. Ömer Rıza o sırada *Eş-Şaab* gazetesinde muhabir olarak çalışmaktadır. 1914'ün ilk aylarında bir gün Mehmed Âkif gazeteyi ziyarete gelir. Ömer Rıza ona tercümanlık yapar, gezdirir. Ferid Vecdi'yi ziyarete birlikte giderler. Ferit Vecdi, Akif'le türkçe konuşur. Ömer Rıza, 1914 haziranında İstanbul'a gider. Sebilirreşad idarehanesinde Mehmet Âkifle görüşür. Beraber Akif'in Heybeliada'daki evine giderler. Daha sonra da çeşitli vesilelerle Âkif'in evine giden Ömer Rıza, Cihan harbinin başlaması üzerine Mısır'a dönemez. [22]

Kahire'de yaşarken Sebilürreşad'a yazılarını gönderen Ömer Rıza, hem Sebiliürreşad'da yazar, hem de Tasvir-i Efkâr gazetesinde de İslâm âlemi ile ilgili yazılar yayınlar, 1918'de Mehmed Âkif'in kızı Cemile hanımla evlenir. Mehmed Âkif'in son defa İstanbul'a geldiği 1925 yılında İstiklâl Mahkemesi tarafından tutuklananlar arasındadır. [23] Doğrul, Âkif'in vefatından sonra şiir kitaplarını tek cilt halinde toplayarak 1943'de yayınlamıştır. Safahat'ın başına, onun hayatı ve eseriyle ilgili uzun bir giriş yazmıştır.

O yıllarda, İskenderiye ile İstanbul arasında düzenli vapur seferleri vardır. Türkiye'nin meşhur lokumcusu Hacı Bekir İskenderiye ve Kahire'de şubeler açmıştır. Türkiye'den Mısır'a gelenler arasında Âkif'i ziyarete eden dostları da bulunmaktadır. Bunlar arasında Sebilürreşad'ı beraber yayınladıkları Eşref Edip'le meşhur Neyzen Tevfik de vardır. Neyzen Tevfik Türkiye'de tekkeler kapanmış olmasına rağmen faal durumda bulunan Kahire Mevlevihanesi'ne gider gelir. Mehmed Âkif onun içki içmemek kaydıyla evinde kalmasına razı olur. Fakat evde içmeyen Neyzen Kahire meyhanelerini mesken tutar.[24]

5. Âkif Mısır'da nasıl bir hayat yaşadı?

Elbette Âkif Mısır'da rahat bir hayat sürmedi. Yalnız ülkesinin haricine çıkmamış, hayatın içinde iken, dışına düşmüştür. İçinde bulunduğu ruhî durumunu eski şeyhüsillamlardan Mustafa Sabri Efendi'nin oğlu İbrahim Bey'e şöyle açıklar: Mecali kalmamıştır, kendini toparlayamamaktadır, yapılanlar ona çok ağır gelmiştir. Perişanlığı o derecededir ki, sehiv secdesiz namaz kılamamaktadır![25]

İhsan Efendi Âkif'in ıstırap içinde olduğunu, memleketin başına gelenlerin ona çok tesir ettiğini belirtiyor. Ayrıca hanımı da rahatsızdır. Sinir krizleri geçirmektedir. Mehmed Âkif, İhsan Efendi'nin müdürü olduğu Sultan Mahmut Tekkesi'ne cuma günleri gelir, camide cuma namazını kılar, akşama kadar kalır, yemek yer, çay içermiş.[26]

Emir (Prens) Abbas Halim Paşa'ya karşı bile dikkatli davranırmış. Hilvan'da onun evinde oturmayı kabul etmiş ama bir kaç kere Kahire'de ev kiralamak istemiş, Emir kendisine darılmış.

Geçim sıkıntısı o raddededir ki, yakınlarından çok cüz'i borçlar istemektedir. Abdülvahab Azzam'ın Universite'de türkçe muallimliği teklifini "doktor size bunu arzetmek istiyorum.

22 Doğrul, sf. 430-438

23 Bkz. Mustafa Uzun: "Ömer Rıza Doğrul" *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C.9, sf. 489-492

24 Eşref Edib, 353

25 Ali Ulvi Kurucu, C. 2, sf. 114

26 Ali Ulvi Kurucu, C. 1, sf. 376, 378

Sizinki keramet gibi oldu. Param bitti, çareler düşünüyordum" cümleleriyle karşılar. Azzam, "Efendim Kahire'ye gidip geleceksiniz, çoluk çocuğa gramer okutacaksınız", deyince, Âkif'in cevabı "hammalık yapmaya razıyım" olmuş.[27]

1932'de Mısır'a giden Eşref Edib, Âkif'in Mısır yaşayışı ile ilgili hayli ayrıntı vermektedir. Mehmed Akif dostunu gezdirir. Şehirde sıkılmaktadır. Hilvan'da hıfzını ilerletmiş, demir hafız olmuştur. Hafta'da iki gün Kahire'ye inmektedir. Üniversitedeki derslerini verir hemen tirenle Hilvan'a dönermiş. Bazan Ezher'e gider, Yozgatlı İhsan Efendi'nin odasında oturur, Türkiye'den gelen talebelerle çay içer, sohbet edermiş.[28]

Eşinin rahatsızlığı ev işlerini layıkıyla görmeye engel olmaktadır. Bu durumda, bazı işler Mehmed Akif'e kalmaktadır. Erkek çocuklarının durumundan memnun değildir. Bilhassa Emin'in hafızası zayıftır. Güç öğrenmektedir.[29]

Üniversite hocalığı ile ilgili bir billgi, Mahir İz'in hatıralarında yer almaktadır. Ona yazdığ ıbir mektupta, Arap çocuklarına türkçe öğretmek için bir kitap hazırlamaktadır. Bu tamamlanana kadar en beğendiği kıraat (okuma) kitabını göndermesini ister. O da, Süleyman Şevket'in "Güzel Yazılar"ını gönderir.[30] Eşref Edib, Âkif'in Türkiye'den giden bazılarının ve Mısır hanedanından bazılarının çocuklarına ders verdiğini belirtiyor.[31]

6. Mısır'da yazılan şiirler

Mehmed Âkif 1923-1926 (Kur'an tercümesine başladığı tarih) arasında altısı uzun, biri kıt'a yedi şiir yazıyor.

Mealle uğraşırken, şiir üretkenliği azalıyor. 1926-1933 arasında 19 şiiri var, altısı uzun, geri kalanları kıt'a. Safahat'a alınmayan 1928-1935 arasında yazılan 8 şiir var.

Firavun ile yüz yüze, Hilvan, 29 Kânun-ı evvel 1339 (uzun bir şiir, 1923)

Şehidler âbidesi için, kıt'a, Hilvan, 27 kânun-ı evvel 1340 (1924)

Vahdet, Hilvan, 12 kânun-ı sâni 1340 (1924, 1925 de olabilir, yayın tarihine bakılarak)

Gece, Hilvan, 5 kânun-ı sani 1341 (1925, ihtilaflı)

Hicran, Hilvan 10 kânun-ı sani 1341 (1925)

Secde, Hilvan 15 kânun-ı sani 1341 (1925)

Hüsam Efendi hoca, Hilvan, 4 şubat 1341 (1925)

Bir arîza, Hilvan, 1 ağustos 1345 (1929)

Bir gece, Hilvan 14 rebiüevvel 1347 (1928)

27 Ali Ulvi Kurucu, C. 1, sf. 379

28 Eşref Edib, sf. 206-207

29 Aynı eser, sf. 219-220

30 Mahir İz, sf. 143-144 Süleyman Şevket'in *Güzel Yazılar*'ı 4 kitaptır. Ilk üçü eski harfi olan bu serinin ilk 3 kitabının gönderildiği tahmin edilebilir.

31 E.Edib, sf. 248, 253

Ne eser ne semer, Hilvan, 21 mart 1346 (1930)

Derviş Ahmed, Hilvan, 1 eylül 1346 (1930)

Said Paşa İmamı, Hilvan, 1 teşrinisani 1347 (1931)

Resmim için, kıt'a, Hilvan, 10 teşrinisani 1347 (1931)

Nefsi nefsi, (kıt'a) Hilvan 12 temmuz 1348 (1932)

Yaş altmış, Hilvan 4 ağustos 1348 (1932)

Nevruz'a, (kıt'a) Hilvan 15 teşrinisani 1348 (1932)

Nerdesin, kıta, Hilvan, 19 teşrin-i sâni 1348 (1932)

Tek hakikat, kıt'a, Hilvan, 17 temmuz 1349 (1933)

Hayat arkadaşıma, yer adı yok ama..

Sanatkâr, Hilvan, 22 ağustos 1349 (1933 Şerif Muhiddin'le ilgili)

Gölgeler kitabı mûsıkî üstadı Şerif Muhiddin'e ithaf edilmiş.

Safahat dışındaki şiirler,

Safahat için 1928, mektupta Mahir İz'e

Ferda kadın, torunu için, 1926

Tebrik, 1927 Abbas Halim Paşa için

Resmim için, 1929 Mahir İz'e

Tebrik, 5 temmuz 1928 Abbas Halim Paşa'ya (Mahir İz'e göndermiş).

Şarkın yegâne dahi-i san'atına, 18 eylül 1930, Şerif Muhiddin'e

İkinci mektup, 16 temmuz 1932 (Abbas Halim Paşa'ya)

Viranelerin yasçısı, kıt'a, ağustos 1935 Antakya ziyaretinde

Resmin arkasına not, 1935,

Kendim için, şubat 1936, "Resmim için" de denilir

Arkamda serilmiş yere 1936

7. Mısır'da Mehmed Âkif farkı

Mehmed Akif'in Mısır şiirlerinin farklı bir muhtevaya sahip olduğu söylenebilir. Daha önce hep hayatın içinden konuşan şair, Mısır'da bu imkâna sahip değildir. Bir muhacir, bir münzevi olarak farklı bir iklimdedir. Bu yüzden içe yöneliş, ferdi duyuşlar şiirlerinde ağır basar.

Gölgeler'in başına konulan 1919'da yazılmış "Hüsran" şiiri, şairin bir nevi ön ve son sözüdür. Bütün hayatını İslâmı uyandırmak için haykırmak düşüncesi etrafında tanzim eden isteyen şairin dili bağlanmıştır. Zaten kime haykıracaktır ki?

Haykır! Kime lâkin? Hani sahipleri yurdun

Mısraı gerçek bir haykırıştır. Devamında, çaresizliğini

Feryadımı artık boğarak, na'şını tuttum,

Bin parça edip şi'rime gömdüm de bıraktım

Mısralarıyla ifade eder.

Seller gibi vadiyi eninim saracaken,

Hiç çağlamadan gizli inen yaş gibi aktım.

Âkif'in Hüsran'ı lirizmin şahikalarına tırmanan bu mısralardan sonra mücadelesinin arzu edilen tesiri meydana getirmediği düşüncesini/çaresizliğini ifade eden şu beyitle tamamlanır:

Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz;

İnler "Safahat"ımdaki hüsran bile sessiz.

İşte *Gölgeler*'de esas olarak bu "sessizce inleyen hüsran"ın şiirini buluruz…

Belki de onun asıl yazmak istedikleri yazamadıkları idi!

Mehmed Âkif'in 1925'te bir İsyanya gezisi tasavvuru var. Endülüs medeniyetinin zamanına kadar gelen nişanelerini görecek ve yazacaktı. Seyahat gerçekleşmiyor.

Mutlaka yazmak istediği konulardan biri *Veda Haccı*. Hatta Eşref Edib tarafından onun Mısır'da gidiş sebebi olarak gösteriliyor. Bu eser için bütün malzeme hazırmış. Sadece bu hadisenin cereyan ettiği yerleri görmek istiyor.

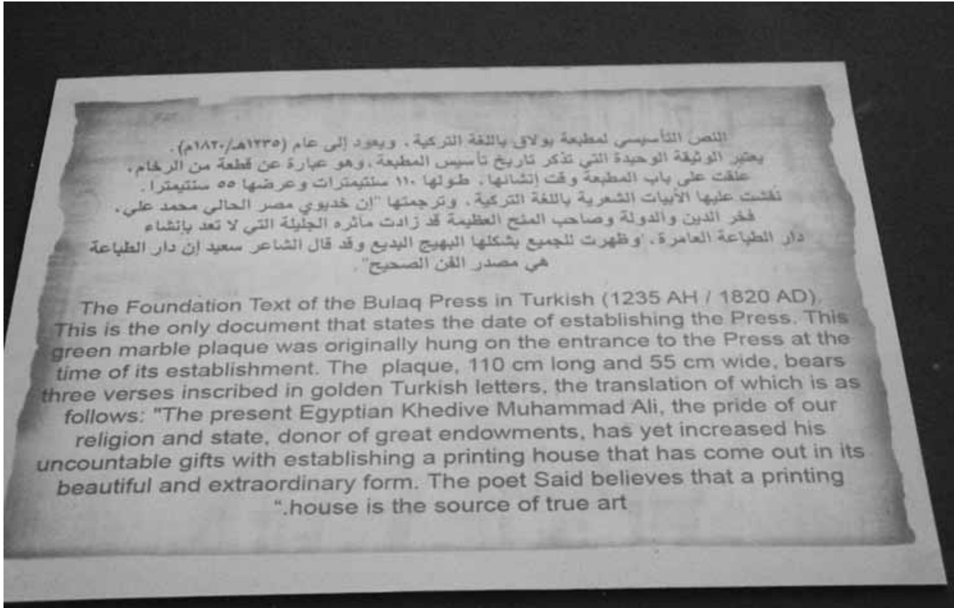
Haçlı savaşları ile ilgili bir piyes yazmak istiyor. Bu piyeste Salahaddin Eyyubi'nin kahramanlıklarını anlatacak.

Ve "İkinci Âsım"... Eşref Edip şöyle anlatıyor: "Âsım Avrupa'dan dönüyor. İstiklâl Harbi'ne iştirak ediyor. Asım'ın bu muharebedeki yararlıkları... İstiklâl Harbi'nin büyüklüğü... Harbin bütün safahatı... Milletin gösterdiği fedakârlık, kahramanlık...Tehlikeli zamanlar, acı tatlı günler... İnönü, Sakarya muharebeleri...Nihayet Büyük Zafer... Bütün bunları tasvir ediyor. Âsım bir timsal. Faziletli, iman ve irfanlı, kahraman Türk neslinin timsali. Âsım yükseliyor, bütün şark milletlerine örnek oluyor. Matemli, felaketli sahifeler kapanıyor şanlı bir refah ve saadet devri başlıyor..."[32]

32 Eşref Edib, 254

İskenderiye Kütüphanesi'nin Müze bölümünde Bulak Matbaası'nın türkçe kitabesi

النص التأسيسي لمطبعة بولاق باللغة التركية . ويعود إلى عام (١٢٣٥هـ/١٨٢٠م).
يعتبر الوثيقة الوحيدة التي تذكر تاريخ تأسيس المطبعة، وهو عبارة عن قطعة من الرخام،
علقت على باب المطبعة وقت إنشائها. طولها ١١٠ سنتيمترات وعرضها ٥٥ سنتيمترا.
نقشت عليها الأبيات الشعرية باللغة التركية. وترجمتها "إن خديوي مصر الحالي محمد علي،
فخر الدين والدولة وصاحب المنح العظيمة قد زادت مآثره الجليلة التي لا تعد بإنشاء
دار الطباعة العامرة، وظهرت للجميع بشكلها البهيج البديع وقد قال الشاعر سعيد إن دار الطباعة
هي مصدر الفن الصحيح".

The Foundation Text of the Bulaq Press in Turkish (1235 AH / 1820 AD). This is the only document that states the date of establishing the Press. This green marble plaque was originally hung on the entrance to the Press at the time of its establishment. The plaque, 110 cm long and 55 cm wide, bears three verses inscribed in golden Turkish letters, the translation of which is as follows: "The present Egyptian Khedive Muhammad Ali, the pride of our religion and state, donor of great endowments, has yet increased his uncountable gifts with establishing a printing house that has come out in its beautiful and extraordinary form. The poet Said believes that a printing ".house is the source of true art

Bulak Matbaası kitabesi ingilizce çevirisi ile birlikte

Afrika'daki Bir Münzevinin Işık ve Gölgede Muhasebesi

Nazım Elmas
Doç. Dr. ,Giresun Üniversitesi

Giriş

Mehmet Âkif hayatının bir döneminde ışık bir döneminde de gölge halini yaşamıştır. Şiirlerinde de ışık ve gölgeye ait birçok kelime kullanmıştır. Ülkenin zor durumdan kurtulması için yaptığı fedakârlıkların başkaları için bir anlam ifade etmemesi onu belli bir hayal kırıklığına uğratmıştır.

Hiçbir şey beklemeden üst seviyede görev ifa etmek ilgililer üzerine bir takım sorumluluklar yüklemektedir. Yapılanı anlamak, takdir ve iltifat etmek bir insanlık görevidir. Marifet gösteren bir karşılık beklemez, buna ihtiyaç da duymaz. Yapılanların karşılığının takdir edilmesi, aynı seviyede anlam bulması fedakarlıkları besleyen bir davranış olarak gereklidir. Aksini düşünmek vefasızlık olarak kabul edilir.

Yaşadığımız hayat bütün ayrıntıları ile bir oyundur. Âkif'in yaşadığı da ışık ve gölge oyunudur. Milli mücadelenin en yoğun günlerinde aydınlık bir gelecek için katkı yapmaya çalışan Âkif, ülkesini ışıklı bir geleceğe, aydınlığa götürdüğünü düşünüyordu. Olaylar beklediği gibi gelişmedi Milli mücadelenin zor günlerinden sonra ona memleketinden çok uzaklarda gurbette yaşamak düştü.

Mısırdan yazdığı mektuplarda ve orada kaleme aldığı şiirlerde hayal kırıklığını dile getirmiştir. Işığı ve gölgeyi art arda yaşayan bir münzevinin[1] hayatının her iki döneminin karşılaştırılması gerekmektedir. Bu çalışmada ışık ve gölgenin bir sanatçı üzerindeki etkileri tespit edilecek, hayatından sanatına yansımaları ele alınacaktır.

Işık Yoksulu Ülke

Savaş yıllarında geleceğe ait bir ümit her zaman vardır. Zor günlerin içinde çıkış yolu bu sihirli ümit kavramı olmuştur. Ümit, Safahat'ta çoğu zaman ışık olarak belirtilmiştir. Milli mücadele yıllarında hatta daha önceleri Balkan savaşları yıllarında bir ışık beklentisi her zaman olmuştur. Gelecek günlere ait bir ışık gösteren, bir müjde sunan insanlara ihtiyaç duyulmuştur. Geleceğe ümitle bakmak her zor durumun tek çaresidir.

1 Mehmet Akif Mısır'da ikamet ettiği yıllarda kendini tanımlarken bu kelimeyi kullanır. *Sanatkâr* başlıklı şiirinin girişindeki *"Mister Archibald Bulok Roosevelt Cenablarına"* ithaf cümlesinin dipnotu şöyledir: Vaktiyle Amerika'da iki defa Reisi-i cumhur intihab edilmiş meşhur Roosevelt'in oğludur. Afrika'daki bir münzevinin, böyle yeni Dünya evladından birine eser ithafına kalkışması garip görünmesin.Şerif Muhyiddin Beyefendi Newyork'ta iken bu asil genç ihlasın mihmanperverliğin, biz şarklıları bile hayran edecek derecesini gösterdi.

Tanzimat'tan beri karşılaştığımız sıkıntılarda, Balkan ve Milli mücadele yıllarında en çok gelecek günlerin daha iyi olacağı müjdesine, kısaca ümide ihtiyaç vardır. Maddî imkanlarla elde edilecek her şeyin çaresi bulunabilir. Yiyecek, içecek barınma, elbise için bile çeşitli alternatifler üretilebilir. Bu tür ihtiyaçlar için her zaman çare bulmak mümkündür. İnsana çok daha gerekli olan bir şey var ki yokluğunda onun telafisi mümkün görünmemektedir. Bu ihtiyaç ümittir. Zaferi kazanmak kolay değil. Önce zafere inanmak gerek. Âkif ışık kavramıyla zafere giden yolu açık tutmuştur. Sanatçı olarak bu görevini tam bir başarı ile ve zamanında yapmıştır. Küçük bir ihtimal bile kazanmak için yeterli olacaktır. Onun en heyecanlı şiirleri, şaşırmış ülke insanına bu kavramı duyurmak ve benimsetmek için yazılmıştır. Safahat'ın Hakkın Sesleri bölümünden alınan aşağıdaki mısralar endişe içindeki insanı sarsmak ve kendine getirmek amacıyla kaleme alınmıştır:

Karşında ziyâ yoksa, sağından, ya solundan
Tek bir ışık olsun buluver... Kalma yolundan.
Âlemde ziyâ kalmasa, halk etmelisin, halk!
Ey elleri böğründe yatan, şaşkın adam, kalk! [2]

İnsanın en büyük yoksulluğu ümidini kaybettiği zaman başlar. Her türlü eksikliğin bir telafisi vardır. Başaracağına inancı olmayan, bir topluluğun başarması zordur. Her türlü araç ve gereç arasında eksikliği vahim olan kazanma inancıdır. Milli Mücadelenin başlangıcında insanların yarına ait ümitleri sarsılmıştır. Bir kurtuluş yolu da görünmemektedir. Şiirlerde "ışık yoksulu yurt" olarak geçmiştir bu durum. Gelecek endişesi taşıyan insanların yaşadığı bir yerde Âkif sık sık aydınlı yarınlardan söz etmiştir. Safahat'ın beşinci bölümünden alınan bir başka örnekte yurttaki ümitsizlik en büyük yoksulluk olarak anılmıştır. Masum milletin tek emeli ümitsizliği giderecek küçük bir ışık görmektir. Duygular şöyle yansır şiire:

Ecdâdımızın kanları seller gibi akmış...
Maksadları dîninle beraber yaşamakmış.
Evlâdı da kurbân olacakmış bu uğurda...
Olsun yine, lâkin bu ışık yoksulu yurda,
Bir nûr-ı nazar yok mu ki baksın bacasından? [3]

Balıkesir, Kastamonu, Ankara illeri memlekete çöken karanlık günlerin giderilmesi için Mehmet Âkif'in ziyaret ve görev yerlerinden bazıları olmuştur Bu süreçte Ankara'da ümidini kaybedenler olmuş, başkenti Kayseri'ye taşımayı ciddi ciddi teklif etmişlerdir. Polatlı'ya yaklaşan Yunan askerlerine rağmen Ankara'da kalmanın en ateşli taraftarı yine Âkif olmuştur. O, gelecek günlerin daha iyi olacağı ümidini hiç yitirmemiştir. Cepheden gelen haberler üzerine her defasında telaşa düşen ve endişelenen çevresine Çanakkale Şehitleri şiirine ve İstiklal Marşı şiirine başlarken kullandığı "Korkma" sözüyle ümitli olmayı hatırlatan odur. Ayrıca korku üretenleri de *Kırağasınn Rüyası* [4]şiirinde olduğu gibi ironik bir dille eleştirmiştir.

2 Safahat, Mehmet Âkif Ersoy, Haz. Orhan Okay ,Mustafa İsen, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., ikinci Baskı Ankara 1992 s.173 (Bundan sonraki sayfalarda Safahat'tan yapılacak alıntılar aynı kitaptan alınacaktır.)

3 a.g.e., s. 247.

4 a.g.e., s. 322-323 .

En büyük eksiklik bu ümidin yıllar boyu olmayışıdır. Memleketini seven bir yetkili millete bir çare gösterseydi sonuç elbette böyle olamayacaktı. Bütün karanlıkları yok olması geleceğine ait küçük bir ümit görmeyişi ile ilgilidir. Akif yılların ihmalini görmüş, kendisine duyulan ihtiyacı fark etmiş ve ihmalleri giderecek gayreti göstermiştir. Milli mücadele dönemlerinde en çok milletin ümidini takviye temek gerekiyordu. Yıllarca ezilmiş ve ümitsizliğe sevk edilmiş gençlik artık geleceğine güvenle bakabiliyor ve kendine geliyordu..

Bir ışık gösteren olsaydı eğer, tek bir ışık
Biz o zulmetleri bin parça edip çıkmıştık.
İki üç yüz senedir serpemiyor bizde şebâb;
Çünkü bîçârenin âtîsine îmânı harâb.[5]

Gölgeli Hicran Günlerinde Hayat - Mücadeleden Muhasebeye

Millî mücadele günleri bitince fırtına dinmiş, endişe gitmiş, o zamana kadar neler yapıldığı bundan sonra neler yapılması gerektiği hususu gündeme gelmiştir. Büyük bir fedakârlıkla "ateş içinden kendi eliyle alıp çekicin altına sürdüğü kızgın demir başka bir şekil alıyordu. Doğan çocuk anasını tanımıyorsa, başını alıp bilinmeyen bir yöne savuşmasından başka bir şeyi kalmamıştı ananın." [6] Bir zamanların aranan şairi son zamanlarda tehlikeli kişi olmuştur. Gelinen noktada Âkif'e uzak diyarlarda vatan hasreti çekmek düşmüştür.

Canı cananı bütün varımı alsın da Hüda
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda

diyen vatan aşığı çokça değer verdiği ve her şeyden fazla önemsediği vatanından ayrı kalmaya mahkum olmuş, "kumda oynamak" zorunda kalan bir deli konumuna itilmiştir.

Gölgelerde kendisiyle eğlenme teselli eder onu. Geçmiş günlerin hararetli gündeminden sonra yaşadığı hayal kırıklığı onu bir münzevi yapmıştır. Bu yeni ve sakin ortam şiirine yansımış daha soyut ve sanatlı şiirler yazmasına zemin hazırlamıştır.

Bir zamanların sembol kelimesi olan ışık sönmüş, ümitler kaybolmuştur. Şimdi gölgeler hâkimdir hayata. Gölge hayal kırıklığı anlamına gelmektedir. Pişmanlıklar, çaresizlikler, kırgınlıklar hep içindedir. Bunların üstüne Millî şairin maddi sıkıntılar içinde olması hoş değildir. Elli sekiz yaşlarında olmasına rağmen hala maddi sıkıntı içindedir. Bir yanda vatan hasreti, diğer yanda maddi sıkıntılar ve en önemlisi hayal kırıklığı aile fertlerine ve arkadaşlarına yazdığı mektuplara da yansır. Karşılaştığı muamele onu karamsar yapmıştır Arkadaşı Eşref Edibe yazdığı mektupta şöyle der: "Evet insan halin her türlü şedaidine katlanır amma istikbalde bir ışık görmek şartıyla. Yoksa yarının daha karanlık öbür günün ondan da berbat olacağını gün gibi görünürken yaşamak pek arzu edilen şey değil." [7]

Mısır ikameti bir bakıma gölge oyunlarının bir sonucudur. Zoraki hicret yeni bir ortamda uğrunda mücadele ettiği değerleri daha iyi yaşanması içindir. Bir ışık görmek ümidiyle yaptığı

5 a.g.e.,. s.343 .

6 Karakoç, Sezai, Mehmet Âkif, Diriliş Yayınları, Dördüncü Baskı, İstanbul, 1979, s.27.

7 Günaydın, Yusuf Turan; Mehmet *Âkif'in Mektupları* ,Hece Aylık Edebiyat Dergisi Mehmet Âkif Özel Sayısı, Yıl 12, Sayı133,Ocak 2008 Ankara, s.497

fedakârlıklar boşa çıkmış, beklemediği bir şekil almaya başlayan ülkeden uzaklaşmak gerekmiştir. Yenilik namına yapılanlar kırgınlıkları doğurmuş, kırgınlık gölgeyle ifade edilmiştir. Eşref Edip'e yazdığı mektubun devamı şöyledir. "Teceddüd namıyla, inkılap namıyla her türlü ifratı bi-perva kabul eden Ankara yaranında ebediyyen affedemeyeceğim bir şey varsa o da şudur: bizim bu yüzler karası bahtımızı meydana çıkarmayacaklardı; insanlıktan bu kadar binasip olduğumuzu dünyaya faş etmeyeceklerdi.(…)Ne yapalım kader böyle imiş demekten başka hal çaresi yok."

Mısır günleri hayli sıkıntılıdır. Mesleği şairlik olan birinin gurbet ellerde geçinmesi çok zordur. İkamet ettiği Hilvan'dan Kahire'ye inmek istediğinde çoğu zaman bu yirmi beş kilometre yol için yol parası bulamamıştır. Âkif'in hayal kırıklığını artıran husus hayat şartlarını ağırlaştıran olumsuzluklardır. Arkadaşına yazdığı mektupta zor şartlar dile getirilir." Çok zamanlar Hilvan'dan Mısır'a inmek için yol parası bulmak müşkülatına uğruyorum. Mesela bir suret çıkarmak icap etti. Bunun için harç alınırmış. İmadeddin Bey'le birbirimizin yüzüne bakıştık durduk."[8] Âkif, durumunu iyileştirmek için başkalarının küçümsediği basit işleri bile yapmaya hazırdır. Türkçe kursları vermek üzere Kahire Üniversitesinde görev alması bu sebepledir.1929 yılında El Cemaat'ül Mısrıyye'de Türkçe hocası olarak görev aldığını Mahir İz'e aktarırken bu ezikliği yaşar. Mektubundaki ifade şöyledir: "Bakkala kasaba rezil olmaktansa Darülfünün efendilerinin garip-nüvazlılarına dehalet eylemek" daha makul olmaktadır.[9]

Âkif'in fikirlerine ve şiirine kaynaklık yapan merci toplumdur. Toplumun sahip olduğu düşüncedir. Akif'in rengi toplumun rengidir. Şiirinin varlığı içinde yaşadığı toplumunun varlığına bağlıdır. Her türlü fedakarlığı göze aldığı toplumunun İnançlarıyla oynanmış, şiirinin kaynağı adeta kurutulmuştur.

Mısır yıllar Mehmet Âkif'in asıl sanatkarlığını göstermek için müsait bir ortam olmuştur. Milli mücadele yıllarında Âkif'e düşen görev ifa edilmiş o günlerin ihtiyacı olan şiirler yazılmıştır. Mısır ikameti asıl şiirlerini yazacağı, beklenen zamandır. Yeni şiirlerinden "Secde"yi Hasan Basri Çantay'a okuduğunda Çantay'ın, "Üstad siz vadiyi değiştiriyorsunuz galiba" sözü üzerine "Hayır kardeşim hayır! Benim asıl vadim budur. Neşrettiklerim cemiyet-i beşeriyeye hizmet için yazılmış manzumelerdir."[10] demiştir.
Gölgeler, Âkif'in içine dönmeye fırsat bulduğu zamanların şiiridir. Milli Mücadelenin var olmak kavgası sonuçlanınca Akif'e kendi içine doğru yönelmek kalmıştır.1924 yılına kadar aktif ve mücadeleci,1924 sonrası durgun ve mahzundur. Uzun yıllar aranan adam, son dönemde unutulan adam olmuştur. Mısır'daki münzevi hayat bütün bir hayatın muhasebesi için iyi bir fırsat olmuştur.

"Bana çok görme yarabbi bir avuç vatan toprağını" diyerek vatan hasreti çeken şairi içinde bulunduğu hayal kırıklığı oldukça etkiler. İlhamının yolunu kapatır. Uzak diyarlarda tek tesellisi Kur'an tercümesi çalışmasıdır. Milli şair tam manasıyla Kur'ana sığınmıştır.

Yazdığı kimi şiirler dilencilik kavramıyla kendini de eleştirdiği bir mahiyet almıştır. Uzun manzumeler kıtalara inmiştir. Mehmet Âkif'in arkadaşı Mahir İz'e yazdığı mektupta bu durumu dile getirir: "İnsan ayıpladığı musibete uğruyor. Sen o devri bilmezsin. Abdülhamit zamanında şairler vardı, cülus, viladet günleriyle muharrem aylarında meydana çıkarlardı. Kasidelerini tarihlerini söyledikten sonra susup otururlardı. Ben de şu dört tebriknameden başka bir

8 a.g.e., s.448.

9 a.g.e., s.468.

10 Akifname, Hasan Basri Çantay, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1966,s.261

şey yazamadım ki ikisini gördün, diğer ikisini de gelecek sefer istinsah eder yollarım."[11]

Yazdığı kimi şiirleri mecburiyet üzerine yazma durumu şairin onuruna dokunur. Kendini dilenci olarak görür. Yazdığı şiirler kıta hacmindedir ve çok zor yazılmışlardır. Arkadaşı Mahir İz'e 1929 yılında yazdığı bir başka mektupta bu düşüncesini şöyle dile getiriyor: " Gülme komşuna gelir başına! Meşhur Yahya Kemal gibi felek bizi kıtacı etti. Dört yılda on iki mısra. Neyse Allah beterinden esirgesin."[12]

Hicran günlerinde şiir yazamamak en büyük şikâyetidir. Vatanı için en büyük katkısını kalemiyle yapan biri için bu ulvi sermayeyi kaybetmek ne acıdır. İlk fırsatta şairliğinin biteceği korkusu sarmıştır içini. Yazma ilhamının körelmesi, kuruması endişelendirir Akif'i. Eşref Edip'e yazdığı bir mektupta bu endişesini şöyle dile getirir: "Burada tafsilatı hem seni hem beni yoracak bir yığın hadisatın tevalisi dolayısıyla aylarca elime kalem alamaz oldum"[13]

Sonunda böyle olmamalıydı. Her türlü fedakârlığı yaptıktan sonra gelinen noktada farklı bir muamele olmalıydı. İmkânları terk edip memleket için yollara düşen bir insana bu yapılmamalıydı. Ama yapıldı. Hiç beklemediği şekilde Milli şair memleketinden çok uzaklarda yaşamaya mecbur bırakıldı. İkinci meclise seçtirilmeyişi, üniversitedeki görevinin uzatılmaması, gazetesinin yayınlarının sık sık kesintiye uğraması gibi tutumlar bir şeylerin değişmeye başladığını gösteriyordu.31 Aralık 1951 tarihinde Ankara Halkevinde düzenlenen anma toplantısında Şefik Kolaylı'nın anlattıkları bu konuda en acı hatıraları ihtiva etmektedir. Şefik Kolaylı Pendik Bakteriyoloji hanesinde müdür iken Mehmet Âkif'in veda ziyareti için geldiğini ve gidiş gerekçesini söylediğini anlatır. Veda ziyareti esnasında Âkif'in" arkamda polis hafiyesi gezdiriyorlar. Ben vatanı satmış ve memleketine ihanet etmiş adamlar gibi muamele görmeye tahammül edemiyorum ve işte bundan dolayı gidiyorum."dediğini söyler.[14]

Her durumda akla gelen sanatçı ülkeye sığmamıştı. Uzak diyarlara yol görünmüştü. Savaş sonrası hayalleri gitmiş pişmanlıklar hayal kırıklıkları, küskünlük gelmişti.

Dini hassasiyeti olan insanlara ülkeden dışarı çıkmaları teklifi cumhuriyetin ilk yıllarında da basın organları yoluyla yapılmıştır. Âkif henüz Türkiye'de iken gazetede "Hadi git artık kumda oyna bu memlekette işin yok senin" gibi sözler yayınlanır.[15] Bu ifadeler Âkif'i üzer. Artık vatandan ayrılmak zamanı geldiği kanaati kuvvetlenir. Mısır günlerinde yazdığı bir şiir bu üzücü hadiseyi hatırlatır:

> Mevzun düşürür saçmayı bir saçma adam var.
> Manzûm sayıklar gibi manzûme sayıklar!
> Zannım, mütekaid şuarâdan olacak ki:
> Hiçbir yenilik yok herifin her şeyi eski.
> Hâlâ ne sakaldan geçebilmiş, ne bıyıktan;
> Âsârı da memnun görünür köhne kılıktan.
> …
> Ma´mûre-i dünyâyı dolaştıysa da, yer yer,

11 Günaydın, Yusuf Turan, 2008, s.465

12 a.g.e., s.469

13 a.g.e., s..477

14 Kurnaz, Cemal ,*Serdengeçti'nin Akif'e Yaklaşımı,* Mehmet Akif-Fikri ve Edebi Akımlar, Türkiye Yazarlar Birliği yayınları, Ankara 2009,s.182.

15 Kurnaz, Cemal, 2009, s.182,183.

Son son, "Hadi sen, kumda biraz oyna!" demişler. [16]

Mısırdaki günler dünyanın gelip geçiciliğini daha yakından idrak etme fırsatı vermiştir. Yaşın kemale erdiği bu zamanda artık insanları tanımak kolaylaşmış gerçek dostlar belli olmuştur. Gölgeler bu tecrübenin şiiridir. Yılların birikimi yönelecek mercileri netleştirmiştir. Çoğu zaman birikimler resim yazılarına dönüşür. Hal başka haldir:

Bir canlı izin varsa şu toprakta, silinmez;
Ölsen, seni sırtında taşır toprağın altı.
Ey gölgeden ümmîd-i vefâ eyliyen insan!
Kaç gün seni hâtırlayacaktır şu karaltı [17]

Gölgeler nihayet hayatın son demlerinde toprakta gezen bir canlı cesedi tasvir için kullanılır. Ömür sessiz bir gölge halinde gelip geçmiştir. Zaman tükenmek üzeredir tek beklenti vardır o da anılmak. Ancak anılmak için yeterli hatıra yok gibidir. Kim bilir bu sessiz gölge unutulup gidecektir. Gölgelerde yer alan şiirlerden biri de şudur:

Topraktan gezen gölgeme toprak çekilince,
Günler şu heyûlâyı da er, geç, silecektir.
Rahmetle anılmak ebediyyet budur amma,
Sessiz yaşadım, kim beni, nerden bilecektir. [18]

Sonuç

Mehmet Âkif'in Mısır günleri gölgedeki bir münzevinin muhasebesi ile geçmiştir. Bu dönemde Akif tüm yaptıklarını değerlendirme imkânı ve zamanı bulmuş çılgıncasına yaptığı fedakârlığın maddî olmasa bile çok basit teşekkürle karşılık bulmaması ve takdir edilmemesi üzerine tam bir hayal kırıklığı yaşamıştır. Geçmiş günlerini ironik bir şekilde eleştirmiş kendisi ile alay ederek teselli bulabilmiştir.

Âkif'in şiirlerinde ışık kelimesi ümidi, gelecek güzel günlerin hayalini kurmak için kullanılmış, gölge hayal kırıklığını, küskünlüğü ve pişmanlığı ifade etmek üzere tercih edilmiştir.

Mehmet Âkif yıllar boyu ümide koşmuş, bir ışık ve aydınlık aramıştır. Şiirlerinde ve konuşmalarında ışık kavramı ile gelecek güzel günleri anlatmaya çalışmış, gölgeler ile hayal kırıklığını dile getirmeye çalışmıştır. İçinde yaşadığı onca olumsuz duruma karşı hiçbir zaman ümidini yitirmeyen sanatçı ilk defa kendi insanından gelen davranışlar ve beklenmedik muamele üzerine içine çekilmiş ve bütün verimliliğini kaybetmiştir. Bir zamanların velut şairi içine itildiği şartlar sebebiyle ancak kısa mısralar yazarak sanat faaliyetini sürdürebilmiştir.

Mısır günlerinin en yoğun meşguliyeti Kur'an-ı Kerim tercümesidir. Tercüme faaliyeti Âkif'i Kur'an'a daha çok bağlamış bu durum şiirlerine daha manevi bir boyut kazandırmıştır. Sanat değeri yüksek nitelikli şiirlerin bu dönemde daha çok görülmesi şairin sığınılacak en emin yer olarak Kuranı görmesi sebebiyledir.

Şiirlerde geçen gölge kelimesi kimi zaman karanlık olarak şiire alınmış, karanlığın zıddı ola-

16 Safahat, ,s. 420

17 a.g.e., s..417

18 a.g.e., s.417

rak da nur ya da aydınlık kelimeleri tercih edilmiştir.

Mısıra gitmeden evvel İslam'ın sosyal alandaki mücadeleye dair dışa dönük tarafını ele alan Mehmet Âkif, Mısırda İslam'ın içe dönük mistik tarafını yakinen yaşayarak kendini unutmak ve avutmak durumunda kalmıştır.

Kaynakça

ÇANTAY, Hasan Basri; Âkifname, 1966, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul
KURNAZ, Cemal 2009.*Serdengeçti'nin Akif'e Yaklaşımı,* Mehmet Âkif-Fikrî ve Edebî Akımlar, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara.
GÜNAYDIN, Yusuf Turan; (2008) *Mehmet Akif'in Mektupları*, Hece Aylık Edebiyat Dergisi Mehmet Âkif Özel Sayısı, Yıl 12, Sayı133, Ankara.
KARAKOÇ, Sezai; 1979, *Mehmet Akif*, Diriliş Yayınları, Dördüncü Baskı, İstanbul.
ERSOY, Mehmet Âkif, Safahat, (1992.Haz. Orhan Okay, Mustafa İsen, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İkinci Baskı, Ankara.

Özet

Mehmet Âkif hayatının dönemlerini de anlatan Safahat adlı şiir kitabı yazmıştır. Yedi kitaptan oluşan şiir kitabının son cildinin adı Gölgeler'dir. Sanatının ilk dönemlerinde Anadolu'daki savaşlar sebebiyle bir sanatçı olarak o da üzerine düşen görevi yerine getirmiştir. Toprakları işgal edilen millet endişelidir. Mehmet Âkif bu sıralarda ümidini hiç yitirmemiştir. Vatanını işgalcilerden kurtarmak için halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır. Şiirlerinde gelecek günlerde zaferler kazanılacağını yazmış, konuşmalarında her zaman ümitli olmak gerektiğini söylemiştir. İlk dönem şiirlerinde ümit ışık kelimesiyle ifade edilmiştir. Nihayet savaşlar zaferle bitti. İşgalci güçler ülkeden kovuldu. Yeniden yapılanma ortamında Mehmet Âkif beklediği ilgiyi göremedi. Ülkenin milli marşını da yazmış olmasına rağmen ülkesinden uzaklaşmak zorunda kaldı. On yıl kadar Mısır'da yaşadı. Mısır'da yazılan Gölgeler adlı bölüm hayal kırıklıklarının, pişmanlıkların ve geçmiş günlerin muhasebesinin şiiridir.

Anahtar kelimeler: Mehmet Âkif. Gölgeler. Ümit. Hayal Kırıklığı

Abstract

Mehmet Akif wrote a poetry book called Safahat telling the periods of his own life. The name of the last volume of this set which is comprised of seven books is Gölgeler(Shadows). He himself fulfilled his task as an artist in the period of wars in Anatolia. People were concerned about their country as it is occupied by the enemy. Mehmet Akif never lost his hope in this process. He tried hard to make people aware of the fact in order to get rid of the occupation of the country. He mentioned about the fact that one they would make the country free and that he was always hopeful for the future. This hope was given with the word light in his earlier poems. At last wars ended with victory. The invaders were sent off. However, Mehmet Akif could not find the necessary attention in the period of reconstruction. Even though he wrote the script for the national anthem of the country, he had to leave the country. He lived in Egypt for about ten years. Written in Egypt, Gölgeleris the poetry coming to the term with the disappointment, regret and with the past days.

Keywords: Mehmet Akif, Gölgeler, Hope, Disappointment

Safahat'ta Meşrutiyet'in 'Gölgeler'ine Dair

Cengiz Karataş
Yrd. Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

I. Meşrutiyet, 1976 senesinde ilan edilmiş Osmanlı-Rus Savaşının çıkmasıyla birlikte daha ilan edilişinin üzerinden çok kısa bir zaman geçmesine rağmen rafa kaldırılmıştı. I. Meşrutiyet'in ilanı ile II. Meşrutiyet'in ilanı[1] arasında kalan yaklaşık 30 senelik zaman dilimi Osmanlı Devleti ve Osmanlı aydınları açısından son derece sancılı geçmiştir. Birçok araştırmacı ve yazar bu dönemi adalet, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi evrensel kavramların perdelendiği "istibdat dönemi" olarak adlandırmıştır. Sultan II. Abdülhamit'in bütün çabalarına rağmen süreçte Osmanlı Devleti içerisindeki özellikle gayrimüslim anasırı artık devlete bağlı tutmanın mümkün olmadığı ortaya çıkmıştır. I. Meşrutiyetin ilanı sembolik açıdan önem arz etse de II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası Osmanlı Devleti'nde âdeta Fransa'nın öncülük ettiği hürriyet (liberté), müsavat (egalité) ve uhuvvet (fraternité) gibi kavramların tekrar önem kazanacağı hayal edilerek ülkede bayram havası esmiştir. Bu dönemde sayısız süreli yayın çıkarak yerli yersiz birçok tartışmalar ve önemli meseleler gündeme gelmiştir. Meşrutiyet Dönemi bir edebî akım ya da topluluğun adı değil bilakis birçok siyasi değişim ve dönüşümleri esas alan, fikrî dönüşümlerin ve hareketliliğin de en üst düzeyde olduğu tarihî bir dönemin adıdır. Bu dönemde ortaya çıkan edebî anlayışlar, II. Meşrutiyetin doğurduğu siyasî, sosyal ve fikrî ortamdan önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Ayrıca bu dönem Türk edebiyatının II. Abdülhamid yönetimi, ona olan muhalefet hareketleri de önemli ölçüde rol almıştır. Dolayısıyla bu dönem Türk edebiyatı, geneli itibariyle politik ve sosyal karakterli bir edebiyattır. Ancak Fecr-i Atî topluluğu gibi bu etkilenmelerden uzak duran ve sanatı, ferdiyetçi anlayış çizgisinde tutmaya özen gösteren edebî eğilimler de vardır.[2]

Meşrutiyet Dönemini incelerken fikrî çatışma unsurlarından ve oluşumlardan bahsetmeden konunun anlaşılması mümkün değildir. Değişik yönlerden meselelere yaklaşmakla birlikte dönemde ortaya atılan fikir hareketlerinden her biri "Batmakta olan bir devlet nasıl kurtarılabilir." Sorusuna cevap aramaya çalışmaktadır. Bu bakımdan etkili olsun olmasın her fikir hareketi kendi içerisinde değerlidir. Bu dönemlerde değişik seviyelerde etkili olan fikir hareketleri sırasıyla Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Garpçılıktır. Bu fikir hareketleri içerisinde Osmanlı'da yaşayan herkesin birlik ve beraberliğine dayanan Osmanlıcılık fikir hareketi zamanın gelişmeleri ve bütün dünyadaki ulus devlete doğru gidişatın bir sonucu olarak önemini yitirmiştir. Osmanlıcılık fikir hareketinin savunucuları açısından Namık Kemal, Ziya Paşa, Süleyman Nazif, Tunalı Hilmi, Ebuzziya Tevfik vb. isimleri sayabiliriz.

1 10 Temmuz 1324(23 Temmuz 1908)

2 İsmail Çetişli; Nurullah Çetin vd., *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Akçağ yayınları, Ankara 2007, s. 15.

Türkçülük fikir hareketinin ana gayesi ise Osmanlı Devleti'ndeki Türkleri din ve ırk temeline dayalı olarak birbirine bağlamaktır. Türkçülük fikri açısından *Lehçe-i Osmani* yazarı A. Vefik Paşa, *İlm-i Sarf-ı Türkî* adlı eseriyle Süleyman Paşa, Mehmet Emin Yurdakul, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Ali Canip Yöntem, Gaspıralı İsmail, Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali Bey, Ahmet Ağaoğlu, Ahmet Hikmet Müftüoğlu vb. isimler fikirleriyle ve hizmetleriyle önem arz etmektedir.

Batıcılık Fikir hareketinin serüveni, eğer bu kavramı terakki etmek ve geri kalmışlığın sebeplerini kendimizi Batı'yla kıyas ederek bulmak anlamına gelirse, Osmanlı modernleşmesi veya tabir-i diğerle Türk Modernleşmesi diye adlandırılan süreçle paraleldir. Batıcılık fikrinin ilk nüveleri Osmanlı Devleti'nin 1683 senesinde Viyana Bozgunu'na uğramasının ardından farkına vardığı gerileme sürecinden sonra Batı'yı tanıma, gerilemenin sebeplerini araştırma ve ikili ilişkiler geliştirmek maksadıyla Osmanlı'nın Paris ve Viyana gibi başkentlere elçiler göndermesiyle atılmıştır. Batılılaşma serüveninde Batı'ya gönderilen ilk elçimiz Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi, Mustafa Sami Efendi, Sadık Rıfat Paşa, Şinasi, Tevfik Fikret, Hüseyin Cahit, Abdullah Cevdet, Ahmet Cevdet, Kılıçzâde İbrahim Hakkı, Ali Suavi, Celal Nuri, Beşir Fuad, Baha Tevfik, Suphi Edhem, Ziya Gökalp gibi şahsiyetleri sayabiliriz. Tabii Batıcılık kavramı eğer medeniyet ve ilerleme anlamında ele alınırsa İslamcılar ve Türkçülerin birçoğunu da bu gruba dâhil edebiliriz.

Sultan Abdülhamit döneminin devlet politikası olarak karşımıza çıkan İslamcılık fikir hareketi ise özel olarak bütün Osmanlı topraklarındaki Müslümanların birliğini, mefkûrevî olarak da tüm dünyadaki Müslümanların birliğini tesis etmeyi hedeflemekteydi. Abdülhamit, İslamcılık fikir hareketinin gerektirdiği her politikayı uygulamaya çalışmıştı. İslamcılık eğer bir siyasî ideoloji olarak düşünülmezse Osmanlı Devleti zaten kuruluşundan beri şer"i özellikleriyle hayatiyetini sürdürmekteydi. Fakat özellikle II. Abdülhamit'in yıkılmaya ve yok olmaya yüz tutmuş bir devleti kurtarma noktasında İslam çatısı altında Osmanlı Devleti'ndeki Müslüman unsurları birleştirme gayretiyle birlikte bir siyasî ideolojiye dönüşmeye başlamıştır.

Fikir Hareketlerine genel yaklaşım açısından Yusuf Akçura'nın "Üç tarz-ı siyaset" adlı makalesi ve Ziya Gökalp'ın "*Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*" adlı çalışmaları önemlidir. Birbirlerine ait fikirlere de yer vermekle birlikte her fikir hareketinin ağırlıklı olduğu süreli yayınlar dikkati çekmektedir. Osmanlıcılık fikir hareketi için *Şurâ-yı Ümmet*; İslamcılık fikir hareketi için *Sırat-ı Müstakim (Sebilü'r-reşad)*; Türkçülük fikir hareketi için *Türk Yurdu* ve *Genç Kalemler*; Batıcılık fikir hareketi için *İçtihat* ve *Tanin* süreli yayınlarından bahsedebiliriz.

Mehmet Âkif'i bir fikir hareketine dâhil etmek gerekirse hayat tarzı ve fikirlerinin kaynağı olarak iyi bir Müslüman ve İslamcı; Medeniyet ve terakki fikri açısından Batıcı; Millet vatan ve aidiyet hissiyatı açısından Türkçü; Uhuvvet ve bir arada yaşama kültürü bakımından da Osmanlıcı olarak nitelendirilebilir.

II. Meşrutiyet'in ilanı ve hürriyet

II. Meşrutiyet ilan edildiğinde Mehmet Âkif İstanbul'da Umur-ı Baytariye Dairesi Müdür Muavini olarak görev yapmaktaydı. Mehmet Âkif, İkinci Meşrutiyet'in ilanının hemen sonrasında arkadaşı Eşref Edip ile birlikte *Sırat-ı Müstakim* gazetesini çıkarmaya başlar. Âkif, rasathâne müdürü Fatin Hoca'nın teşvikiyle daha önceleri gizli üye kabul eden ve Meşrutiyetin ilanı sonrasında alenî üye kabul etmeye başlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olur.

Mehmed Âkif, görev icabı gittiği Rusya'da Müslüman düşmanı bir Rus'un sürekli kendisine takılmasından son derece rencide olmuştur. Onlara göre artık Osmanlı "hasta adam"dır. Rusya'da kendini Osmanlıların kanuni mirasçısı olarak görmektedir. Rus Hoca'nın bu şakala-

rı Akif'i son derece üzmüştür. Meşrutiyetin ilanından sonra aynı Rus Hoca'nın hasta adam biraz canlandığını söylemesi üzerine Akif "Kahraman milleti gördün ya: Biraz silkindi." demektedir. Bunun üzerine Rus Hoca bunun imkânsız olduğundan bahsetmektedir. Şiirin devam eden kısmında ise başta İstanbul olmak üzere Meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra yurdun dört bir köşesinde insanların meşrutiyeti nasıl karşıladığına dair genel atmosferi yansıtmaktadır.[3] Meşrutiyetin ilanının hemen sonrası memleketteki genel durumu yansıtması ve yapılan çılgın kutlamaları tablolaştırması açısından *Safahat*'ın ikinci kitabı olan "Süleymaniye Kürsüsünde" adlı bölümündeki şiirin bütününü buraya almayı uygun gördük:

"Bir de İstanbul'a geldim ki: Bütün çarşı, Pazar
Na'radan çalkanıyor! Öyle ya... Hürriyyet var!
"Galeyan geldi mi, mantık savuşurmuş...
Doğru: Vardı aklından o gün her kimi gördümse zoru.
Kimse farkında değil, anlaşılan, yaptığının;
Kafalar tütsülü hülya ile, gözler kızgın.
Sanki zincirdekiler hep boşanıp zincirden,
Yıkıvermiş de tımarhaneyi çıkmış birden!
Zurnalar şehrin ahâlîsini takmış peşine;
Yedisinden tutarak tâ dayanın yetmişine!
Eli bayraklı alaylar yürüyor dört keçeli;
En ağır başlısının bir zili eksik, belli!
Ötüyor her taşın üstünde birer dilli düdük.
Dinliyor kaplamış etrafını yüzlerce hödük!
Kim ne söylerse, hemen el vurup alkışlanacak..
—Yaşasın!
—Kim yaşasın?
—Ömrü olan.
—Şak! Şak! Şak!
Ne devâirde hükümet, ne ahâlîde bir iş!
Ne sanayi', ne maârif, ne alış var, ne veriş.
Çamlıbel sanki şehir: Zabıta yok, rabıta yok;
Aksa kan sel gibi, bir dindirecek vâsıta yok.

3 Said Halim Paşa da fikir birliği içinde olduğu Mehmed Âkif ile aynı görüşleri paylaşmaktadır. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında hız kazanan ulusçuluk mücadeleleri sonuncunda etnik çekişmelerin artığını ve Osmanlılar arasında var olan ideal birliğini yok ettiğini belirtir ve genel görünümü şu şekilde verir: *"Dünkü jurnalci ve rüşvetçiler başımıza özgürlük kahramanı, yenilikçi ve yurtsever kesildiler. İşsiz, geveze ve sıradan bir avukat, en şiddetli halk hakları savunucusu oldu. Aciz, rüşvet yiyici memur da en ateşli politikacı olup çıktı. Sanki bütün ülkede bir cinnet rüzgârı esiyordu."* (Said Halim Paşa, *Bütün Eserleri (İslâmlaşmak)*, Anka yayınları, İstanbul 2003, s. 41.)

"Zevk-i hürriyyeti onlar daha çok anlamalı"
Diye mekteplilerin mektebi tekmil kapalı!
İlmi tazyîk ile ta'lîm, o da bir istibdâd...
Haydi öyleyse çocuklar, ebediyyen âzâd!
Nutka gelmiş öte dursun hocalar bir yandan...
Sahneden sahneye koşmakta bütün şâkirdan.
Kör çıban neşterin altında nasıl patlarsa,
Hep ağızlar deşilip, kimde ne cevher varsa,
Saçıyor ortaya, ister temiz, ister kirli;
Kalmıyor kimseciğin muzmeri artık gizli.
Dalkavuk devri değil, eski kasâid yerine,
Üdebânız ana avrat sövüyor birbirine!
Türlü adlarla çıkan nâ-mütenâhî gazete,
Ayrılık tohmunu bol bol atıyor memlekete.
İt yetiştirmek için toprağı gayet münbit
Bularak, fuhş ekiyor salma gezen bir sürü it!
Yürüyor dîne beş on maskara, alkışlanıyor,
Nesl-i hâzır bunu hürriyyet-i vicdan sanıyor!
Kadın, erkek koşuyor borç ederek Avrupa'ya...
Sapa düşmekte sizin şıklara, zannım, Asya!
Hakk'a tefvîz ile üç tane yetişmiş kızını;
Taşıyanlar bile varmış buradan baldızını,
Analık ilmi için Paris'e, yüksünmeyerek...
Yük ağır, ecri de nisbetle azîm olsa gerek!"[4]

Mehmet Âkif, şiirin devam eden kısmında kendisinin de bir süreliğine de olsa meşrutiyetin ilanının bu akıllarla durgunluk veren havasına kapıldığını itiraf ederek gördükleri karşısında bu fikrinden kısa sürede vazgeçtiğini belirtmektedir. Galeyan geldi mi mantığın kalmayacağını belirterek, kendisinin de galeyana geldiğini, işlerin eskisinden daha da kötüye doğru gitmeye başladığını, vatanın bir kez daha ihmal edilmeye artık gücünün kalmadığını, dolu-dizgin yıkılmaya doğru gittiğini ifade eder. Müslümanların artık kesinlikle uyanması gerektiğini dile getiren Âkif, yoksa kimsede "vatan sevgisi" duygusu kalmadı mı diye sorar. Daha kötü günlere doğru gitmemek için özgürlüğün ve bağımsızlığın artık değerinin bilinmesi gerektiğine değinerek, başka memleketlerdeki tutsak milletlerle konuşmanın hürriyetin değerini anlamak için yeterli olacağını belirtir. Zira hürriyet ve bağımsızlık olmazsa Akif'in bütün hayatını adadığı ne Müslümanlık kalacaktır ne de din. Mehmet Âkif için hürriyet ve bağımsızlık aynı zamanda İslâm'ın ve Müslümanların güvencesidir. Bu sebeple hayatî bir değer taşımaktadır.

4 age. , s. 352- 354.

Mehmet Âkif, Meşrutiyet'in ilanından hemen iki gün sonra memleketin genel atmosferini yansıtan "Hürriyet"[5] adlı şiirinin ilk bendinde hürriyeti cennetten inme beyaz entarili bir huriye benzetir ve bu huri hürriyet kemerini kuşanarak yurdun dört bir köşesini gezmektedir. İnsanları âdeta büyülemiştir.

"Beyaz entarisiyle kar gibi kız,

Sanki Cennet'ten inme zâde-i hûr;

Ya seher-pâredir ki perrandır

Dûş-i nâzında bir sehâbe-i nûr.

Kuşanıp bir nitâk-ı hürriyyet

Geziyor hâk-dânı dûrâ-dûr!

Hâle-dâr eyleyince bedri şafak

Bu kadar dil-nişîn olur ancak."[6]

Şiirin ikinci bendinde bir küçük afacan oğlanı göstererek onun bile uçacak kadar hürriyetin ilanına çok sevindiğini belirterek elinde kendisinden daha büyük bir bayrakla tasvir etmektedir ve küçük afacana seslenerek o istibdat denilen sıkıntılı devrin artık geçtiğini artık önümüz açıldığını belirterek *"Haydi feth et: gelecek senindir."* demektedir.

Şiirin dördüncü bendinde Mehmet Âkif, her çocuğun eline bir bayrak tutuşturarak çocukları "-Yaşasın hürriyet!" diye doğal tavırlarla bir özgürlük savaşçısı olarak bağırtmaktadır. Bu coşkunun çocuklar aracılığıyla verilmeye çalışılması anlatımı daha çarpıcı ve etkili kılmıştır.

"…

Her çocuk bir kocaman bayrak edinmiş, geliyor;

"Yaşasın!" sesleri eflâke kadar yükseliyor.

Görerek yapma değil hem, ne tabî! etvâr!

Şu yumurcaklara bak: Sanki ezelden ahrâr!

—Bağırın haydi çocuklar...

—Yaşasın hürriyyet!"[7]

Mehmet Âkif şiirin devam eden kısmında alkışlarla ve "Vatan Şarkısı" ile hürriyet kutlamalarını devam ettirir. Geçmişi hareketsiz bir mezarlık olarak ifade eder ve herkesi şimdi "dalgalanan ruhu" görmeye davet eder. Zira içinde bulunulan ortam çok hararetli ve dinamiktir. Bir diriliş görüntüsü söz konusudur. Oynamaya giden iki kardeşin babasının da Yemen'den gelerek bu hürriyet havasını görmesini arzulayarak şiirini bitirir.

Mehmet Âkif, bir başka şiirinde de II. Abdülhamid'in Kanun-ı Esasî'yi kabul ederek hürriyeti

5 age. , s. 182.

6 age. , s. 182.

7 age. , s. 184.

ilan ettiğini Hindistan'da iken öğrendiğini ve içinde bulunduğu ruh hâlini dile getirir. Milletin ricalarının ve toplumsal baskının neticesinde artık padişahın meşrutiyeti ilan etmekten başka çaresi olmadığını belirtir. Meşrutiyet'in ilanını Allah'ın kullarına bir inayeti bir yardımı olarak görmektedir. Meşrutiyet'in ilan edildiğini duyduğunda sevinç gözyaşları döktüğünü belirtmektedir. Meşrutiyet'in ilanı haberini alan Âkif, bir an evvel vatanına dönmek için can atmaktadır. Gemiyle vatana dönüş yolculuğuna çıkmıştır. Herkes gibi o da ilk an sersemliği içerisindedir. Geri dönerken bindiği geminin okyanusun ortasındaki hâliyle kendisi arasında paralellikler kurmakta ve engin hayallere daldığını belirtmektedir. Ayrıca Kevser içmiş bir sofu gibi kendisini başka dünyalarda hissetmektedir. İslâmcı bir şair olan Âkif'in bile meşrutiyeti ne kadar coşkuyla karşıladığının belgesi niteliğinde olan bu şiir halkın ve aydınların da istibdattan ne kadar bıkmış ve yorgun düşmüş olduğunun da bir göstergesidir. Mehmet Âkif'in bu haberle birlikte artık içerisinde karanlıklar kalmamıştır. Ümitsizliği sonunda yenmeyi başarmıştır. Gemiyle İstanbul'a yaklaştığında İstanbul ona bir başka güzel görünmüştür. Gelecekle ilgili de hayallere kapılır. Bu hayaller Rıza Tevfik(Bölükbaşı)'in "Sultan Hamîd'in Ruhaniyetinden İstimdat"[8] adlı şiirindeki "bir çürük ipliğe hülya dizmişiz." dizesini hatırlatmaktadır. Mehmet Âkif bile sonu hüsran olan bu İttihad ve Terakki Partisi yolculuğunun geleceğini görememiştir. Çünkü bütün dikkatler sadece Abdülhamid'in baskısından kurtulmak üzerine yoğunlaşmıştır. Mehmet Âkif için II. Meşrutiyet'in ilanının anlamı büyüktür. Meşrutiyet sonrasını şöyle hayal etmektedir: Sayısız okullar açılmış, kadınlar ve erkekler okuyor, fabrikalar çalışıyor ve yerli kumaşlar dokuyor, matbaalar hiç uyku nedir bilmeyen hizmetkârlar gibi gece gündüz millete faydalı eserler basıyor, şirketler ülkeyi baştanbaşa imar edecekler, yeni dernekler halkı aydınlatacak, gemiler ise sürekli servet taşımakta. Oysa tüm bunlar Rıza Tevfik'e daha sonra "Bir çürük ipliğe hülya dizmişiz." dedirecek kadar ne ham hayallermiş. Zira İttihad ve Terakki Cemiyeti hemen hemen herkesi büyük hayal kırıklıklarına uğratmıştır.[9]

İttihad ve Terakki eleştirisi

Balkan savaşları Meşrutiyete ve getirdiği sarhoşluk havasına çok büyük bir darbe vurmuştur. Hürriyetin aydınlığı geceye dönmüştür. Bozgun almış başını yürümüştür. Tüm ümitler tükenmeye başlamıştır. Hürriyetin kahramanları olarak kendilerini tanıtanlar dut yemiş bülbül gibi olmuşlardır. Sancaklarımız düşmanlar tarafından birer birer aşağı indirilmiştir. Rahmetin kalbi bile bu savaşlar sırasında belki de kan olmuştur. Savaş o derece şiddetli o derece acımasızdır:

"Sabâhü'l-hayr-ı hürriyyet, ilâhî, leyl-gûn oldu;
Karanlık bir hezimet her taraftan rû-nümûn oldu!
Şehâmet gitti; gayret söndü; kudretler zebûn oldu.
O mevcâ-mevc sancaklar ne müdhiş ser-nigûn oldu!
Sukutun dehşetinden kalb-i rahmet, belki, hûn oldu:"[10]

8 *Büyük Doğu*, S. 65, 30 Mayıs 1947, s. 2.
9 Meşrutiyet ve İttihad ve Terakki Cemiyeti hakkında düşünleri için ayrıca bkz. s. 782, 848, 892-896.
10 age. : s. 386.

İstibdat ve II. Abdülhamid karşıtlığı

Mehmet Âkif yakın dostu Mithat Cemal (Kuntay)'e ithaf ettiği "İstibdat"[11] adlı şiirinde İstibdat döneminin artık yıkıldığından fakat giderken milletin kalbinde çıkmaz bir kirli hatıra olarak kaldığından bahsediyor ve bu döneme seyirci kalanları eleştiriyor. Mazlum ile zalimin bu dönem içerisinde zaman zaman aynı kefeye konulduğundan bahsediyor. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarına atıfta bulunarak birkaç çadırdan dünyayı kuşatan bir devlet çıkarmış olan bu yüce milletin düştüğü kötü durumu bir türlü kabullenemiyor ve otuz üç sene süren bu ibret tablosunun keşke vasıtası biz olmasaydık diyor.

"Yıkıldın, gittin amma ey mülevves devr-i istibdâd,
Bıraktın milletin kalbinde çıkmaz bir mülevves yâd!
Diyor ecdadımız makberlerinden: Ey sefil ahfad,
Huruş etmezdi, mezbuhane olsun, kimseden feryad?"[12]

Şiirin dördüncü bendinde ise bayraklarımızın göklerden yerlere indirildiğini, atalarımıza karşı mahcup olduğumuzu, yüce bir milletken ne sefil hallere düştüğümüzü bildiriyor ve geleceğe dair ümitlerimizin artık imkânsız olduğundan bahsederek istibdatı "kanlı bir kâbus" olarak nitelendiriyor.

Beşinci bentte ise II. Abdülhamid' e ve istibdat yönetimine lanetler okur. Tüm temiz alınlara "Bu bir cani" diyerek ya leke sürüldüğünü ya da hapse mahkûm edildiğini, casusların her yana salınarak ülkenin aydınlarına rahat yüzü verilmediğini ve onları ümitsizliğe düşürüldüğünü belirterek adeta şeytanın ruhuna rahmetler okunduğunu ifade ediyor.

"Hamiyyet gamz eden bir pâk alın her kimde gördünse,
"Bu bir cânî!" dedin sürdün, ya mahkûm eyledin hapse.
Müvekkel eyleyip câsûsu her vicdana, her hisse,
Düşürdün milletin en kahraman evlâdını yese...
Ne mel'unsun ki rahmetler okuttun rûh-i İblîs'e!"[13]

Son bentte ise artık kâbus devrinin geçmesi gerektiğini belirterek herkesi uyanışa çağırıyor. Hürriyete seslenerek hürriyet için ne kadar can verilmiş olduğuna göndermede bulunuyor. Hürriyetin sığınağının en temiz vicdanlar olduğunu, hürriyetin tahtının da baştanbaşa tüm Osmanlı ülkesi olduğunu, bütün milletin de hürriyetin askeri olduğunu belirtiyor:

"Gel ey nâzende hürriyyet ki canlar ferş-i râhındır.
Emindir mevki'in: En pâk vicdanlar penâhındır."[14]

11 Mehmet Âkif(Ersoy), *Safahat*, Beyan yayınları, Ankara 2008, s. 168.

12 age. , s. 168.

13 age. , s. 168.

14 age. , s. 168.

Tabii Âkif bu şiiri yazarken hürriyetin beraberinde neler getireceğinden o an için habersiz ve İttihad ve Terakki'nin gerçek yüzünü daha görmemiştir. Zira Abdülhamid'i tahtan indirerek yönetimi de ele geçiren İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin bazı mensupları daha sonra gerçek yüzlerini gösterecektir.[15]

Mehmet Âkif, İttihat ve Terakki döneminde Balkan Savaşı'nın da etkisiyle iyice keskinleşen kavmiyetçilik ve ayrılık düşüncesine her zaman karşı olmuştur. İslâm şemsiyesi altında önce Osmanlı coğrafyasındaki Müslümanların daha sonra ise tüm dünya Müslümanlarının bir araya gelerek birleşmesi taraftarıdır. Kavmiyetçiliğe dayalı ayrılıkçılığın Osmanlı devletinin sonu olacağı fikrindedir. Başta Balkanlar olmak üzere Osmanlı Devleti'nde yaşayan herkesin kesinlikle Osmanlı olduğuna vurgu yaparak bu devletleri birbirine bağlayan en önemli bağın İslâmiyet olduğunu belirtmektedir.

İslâm ayrılıkçılık(tefrika) değil birlik, dayanışma dinidir. Mehmet Âkif de bu düşüncesini hemen hemen tüm şiirlerinde vurgulamıştır. Kavmiyeti ön plana alan Türkçülerin ve diğer kavmiyet temelli hareket eden tüm tebaanın ve reayanın karşısındadır. Mehmet Âkif'e ve İslâmcılık düşüncesine sahip diğer âlimlere göre Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına sebep olabilecek en büyük tehlike ırka dayalı kavmiyet anlayışıdır maalesef İttihat ve Terakki Partisi'nin de fütursuz idaresiyle meşrutiyet döneminde bu durum daha da körüklenmiştir:

"Seni tahrik eden üç beş alığın ma'rifeti!
Ya neden beklemiyordun bu rezîl akıbeti?
Hani, milliyyetin İslâm idi... Kavmiyyet ne!
Sarılıp sımsıkı dursaydın a milliyyetine.
"Arnavutluk" ne demek? Var mı Şerîat'te yeri?
Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri.
Arabın Türke; Lâzın Çerkese, yâhud Kürde;
Acemin Çinliye rüchânı mı varmış? Nerde!
Müslümanlık'ta "anâsır" mı olurmuş? Ne gezer!
Fikr-i kavmiyyeti tel'în ediyor Peygamber.
En büyük düşmanıdır rûh-i Nebî tefrikanın;
Adı batsın onu İslâm'a sokan kaltabanın!"
Şu senin akıbetin bin bu kadar yıl evvel,
Sana söylenmiş iken doğru mudur şimdi cedel?"[16]

Bir başka şiirinde ise Türkçülerin bir kısmının Türklerin ataları olarak Moğol Hakanı Cengiz'i sanki bir padişahmış gibi göstermek istemeleri karşısında Akif şiddetli tepki gösterir. Bu tip arayışların bir sonuç getirmediğine ve Osmanlı Devleti'ne faydadan ziyade zarar vereceğine

15 II. Abdülhamid ve İstibdat hakkındaki düşüncelerini *Safahat*'ın değişik sayfalarında da görmekteyiz. Bkz. s.770.

16 age. , s. 402.

değinir:

"—Yasa yok şimdi.
—Neden, bitti mi?
— Çoktan bitti.
—Dede Cengiz ya?
—Bırak, derdimi deştin: Gitti!
—Getirirler yine lazımsa...
— Hayır, gitti gider.
—Deme oğlum!
—Ya bizim düşmanımızmış o meğer…
Dedenizdir diye bir kahbe çıfıtmış yamayan...
—Size hâ?
—Öyle ya, çok geçmedi, lâkin, aradan
Geldi bir başka gâvurcuk, dedi "Cengiz'le, ayol,
Bu hısımlık nereden çıktı ki, siz Türk, o Moğol!..."
—Sonra?..
—Hiç!
—Hiç mi?
— Sönüp gitti o kızgın piyasa.
—Hem de bir püfle!
—Evet, şimdi ne hakan, ne yasa!
— Kimse ma'kul kefereymiş, o herif."[17]

Mehmet Âkif, yukarıdaki dizelerinde de görüldüğü üzere İslâm dininin ırka dayalı kavmiyet fikrini kesin olarak yasakladığını belirterek Arap'ın Türk'e, Laz'ın Çerkez'e veya Kürt'e üstünlüğü olamayacağını belirterek Hz. Muhammed(S.A.V)'in kavmiyetçiliği lanetlediğini vurgulayarak kendisinin de şiddetle karşı olduğunu belirtir.[18]

Arnavutluk, Araplık gibi Müslüman Osmanlı unsurlarının ayrılık fikrinde olmalarını çok şiddetli olarak eleştirmektedir. Ona göre Osmanlı Devleti çatısı altında yaşayan her milleti bir arada tutacak olan İslâm birliğidir. Çünkü İslâmiyet kavmî üstünlük ve farklılıkları ön plana çıkaran bir din değil bilakis herkesin bir arada yaşamasını, kardeşliği (uhuvvet) dayanışmayı(tesanüd) öğütler. Âkif, şiirinde adeta ayrılık düşüncesine karşı isyan eder ve haykırır:

"Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?
Fikr-i kavmiyyeti şeytan mı sokan zihninize?

17 age. , s. 770.

18 Kavmiyetçilik karşıtlığı ve İslâm birliği ve dayanışma düşünceleri için ayrıca bkz. *Safahat*, s. : 662, 770, 882 vb.

Birbirinden müteferrik bu kadar akvamı,
Aynı milliyyetin altında tutan İslâm'ı,
Temelinden yıkacak zelzele kavmiyyettir.
Bunu bir lâhza unutmak ebedî haybettir.
Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez...
Son siyâsetse bu, hiç böyle siyâset yürümez.
Sizi bir aile efradı yaratmış Yaradan;
Kaldırın ayrılık esbabını artık aradan."[19]

Mehmet Âkif'e göre bir millete tefrika girmeden düşman giremez; çünkü kaleler hep önce içeriden fethedilir. Birliğin ve beraberliğin olduğu toplumlar sonsuza kadar yaşarlar. Âkif'in tüm şiirlerinde birlik fikri çeşitli vesilelerle sürekli olarak vurgulanır. Tefrikanın yok ettiği ve sömürge ettiği toplumlara Fas, Tunus ve Cezayir'i örnek verir. İran'ın da paylaşılmak üzere olduğunu vurgular. Osmanlı Devleti'nin de bu oyuna gelmemesi gerektiğini ifade eder. Âkif, bu durumdan çok muzdariptir. Bölücülük fikirleriyle zayıflayan İslâm milletlerini Avrupa'nın bir lokmada yutacağını belirtir; Çünkü Avrupa bunun için fırsat gözetmektedir. İslâm milletine seslenerek artık uyanmaları gerektiğini belirtir. İslâm milletlerinin birbirinin acılarıyla hemdert olmayışlarını eleştirir. Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed(S.A.V)'i örnek göstererek çok uzaklardaki bir müminin dahi ayağına bir diken batsa Peygamber Efendimizin kalbinde yardıma ihtiyaç duyduğunu belirtir. Eğer bu yanlış davranışlar devam ederse Peygamberin ruhunun İslâm milletlerinden davacı olacağını belirtir.[20]

Şu veciz beytiyle bu düşüncesini taçlandırır:

"Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;
Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez."[21]

Mehmet Âkif, kavmiyetçilik yapanlar kadar Batı'yı yanlış anlayarak memleketi felakete sürükleyen sözde batıcı aydınlara karşı da büyük cephe alır. Gerçek aydının Batı'dan nelerin alınıp nelerin alınmaması konusunda son derece seçici olması taraftarıdır. İlim ve fen alanında çalışan aydınlarımız halkı aydınlatacağım, memleketi ıslah edeceğiz, Osmanlı Devleti'ni kurtaracağız derken ülkeyi bile bile felakete sürüklemişlerdir. Bunun yanı sıra Batılılaşmayı yanlış anlayan ediplerimiz de çoktur. Bunların bir kısmı sadece Batı'nın fuhşuna aracılık yapar, sürekli şaraptan bahsederler, filozof geçinirler ama hiçbirinin bilimle ilgileri yoktur. Zaman zaman işi Allah'a sövmeye kadar götürenleri vardır. Bunlar parayla Protestanlara zangoçluk bile edebilirler.[22] En azılı düşmanımız olan Rusya bile bize onlar kadar zarar vermemiştir. Ede-

19 age., s. 356.

20 age., s. 356.

21 age., s. 358.

22 Zangoç, kilisede çan çalma işini yapan hizmetliye denilmektedir. Akif burada Amerikalı rahipler tarafından kurulan Robert Kolej'de çalışan Tevfik Fikret'in "Tarih-i Kadim" şiirine göndermede bulunmaktadır. Zira Tevfik Fikret bu şiirde İslâm dinine ve tarihimize karşı son derece ağır ifadeler kullanmaktadır Mehmet Âkif'in bu şiirinden sonra Tevfik Fikret iyice ötekileşerek kendisine zangoçluk atfedilen *"Şimdi Allah'a Söver… Sonra biraz bol para ver:/Hiç utanmaz Protestanlara zangoçluk eder!"* Mehmet Âkif'e ait olan bu iki mısrayı da başa koyarak "Tarih-i Kadim'e Zeyl" adlı şiirini yazmış kendisinin de bir zamanlar inançlı olduğunu ve zamanla inanç sisteminin nasıl değiştiğini dile getirip [*Dinle tekbîri, işit çan sesini,/*

biyatları son derece güçlüdür ve dünya çapında sürekli meşhur eserler verirler.

Mehmet Âkif, kendi memleketinin değerlerine sahip çıkmayan özellikle Batıcı geçinen ve Batı kültürünün de tam olarak ne olduğunu bilmeyenlere karşı ateş püskürmektedir. Gücü yetse on yedi yaşından yukarı şair, yazar kim olursa olsun hepsinin boynuna müstehcen eserlerini takarak dışarı atacağını belirtmektedir.

İlerleme ve modernleşmenin yanlış anlaşılmasından yakınan Âkif, her milletin ve toplumun kendine uygun ilerleme metotlarının olabileceğine değinir. Başka milletlerin körü körüne takipçisi olmanın ne kadar yıkıcı olabileceğini belirtir. Milletlerin başkalaşma ve ilerleme süreçleri yapılarına göre değişiklik göstermektedir. Aydınlara düşen görev milletin bünyesine uygun ilerleme aşamalarını belirleyerek önden halka bir "ilâhî fener" yakmalarıdır. Çünkü bu ışıktan sonra aydınlarının samimiyetine inanan halk onların arkalarından koşarak geleceklerdir.[23]

Mehmet Âkif, Neml Suresi[24]'nin, 52. ayet-i kerimesini epigraf yaparak başladığı bir başka şiirinde çaresizlik içerisinde kıvrandığını ve kendisine milletine yardım eli uzatan dost diye geçinenler de dâhil kimsenin olmadığını vurgulamaktadır. Tam bir bozgun psikolojisini verir mahiyette bir şiirdir. İslâm diyarları bir bir çiğnenmiştir. Hiç kimse yardım eli uzatmamaktadır. Bütün ümitler sönmüştür. Mehmet Âkif vatansız ve evsiz barksız artık bir gariptir. Sığınacak hiçbir yer yoktur. Her yer yokluktan ibarettir. Bırakın yardım edecek birilerini yok diyecek biri bile yoktur. Akif, şiirinde "yok" kelimesini sık sık tekrarlayarak "yokluk", "bozgun" ve "hicran" temalarını öne çekmiştir. Dönemin ruh hâlini bize tüm derinliği ve çıplaklığıyla yansıtmıştır. Şiirinin devam eden kısmın da da vatan için ağlamakta ve ağlatmaktadır. Giden vatanla birlikte tükenen ümitlerdir.[25]

Mehmet Âkif, savaş ortamı oluşturanlar da tutun da, insaniyetini unutmuş olanlara, Avrupa'nın maskeli vicdanına buna ilaveten en çok da Avrupa kamuoyunun desteğini almak için Ezanın sesini susturmaya çalışan Batıcı, İslâm düşmanı sözde aydınlarımızın yüzüne bol bol tükürür:

"Ey, bu toprakta birer na'ş-ı perîşan bırakıp,
Yükselen, mevkib-i ervah! Sakın arza bakıp;
Sanmayın: Şevk-i şehâdetle coşan bir kan var...

Göreceksin ki bütün boşluktur,/Umduğun beklediğin şey yoktur;/Düzme Allah'ı gibi Şeytan'ı,/ Buda'sı, Ehrimen'i, Yezdan'ı;/Topunun hâlıkı bir vehm-i cebîn!/Gölgeler gölgeler… Onlarda derin/Bir karanlık sezerek çevrildim,/Acı bir darbe yiyip devrildim. (Tevfik Fikret, *Bütün Şiirleri*, Hazırlayan: Prof. Dr. İsmail Parlatır, Doç. Dr. Nurullah Çetin, TDK Yayınları, Ankara 2001.)] panteist ve materyalist anlayışlar [*Bir örümcek götürür Hakka beni:/Kitâbım sahn-ı tabîat kitâbı,/Bendedir hayr ü şerin esbâbı.* (*a.g.e.* , 665)]ortaya koyarak tüm dinlere karşı cephe aldığını haykırmaktadır. Akif'in kendisine "zangoç" demesine ise çok içerlediğini şu dizlerden anlamaktayız: *"Merhamet, hayr ü hamiyet, nasfet;/Sonra, bir şaire "zangoç dememek…/İşte vicdanıma bunlar mahrek."*

23 age. , s. 372.

24 "İşte sana, onların kendi yolsuzlukları yüzünden ıpıssız kalan yurdları!..."

25 age. , s. 390-392.

Bizde leşten daha hissiz, daha kokmuş can var!
Bakmayın, hem tükürün çehre-i murdarımıza!
Tükürün: Belki biraz duygu gelir arımıza!
Tükürün cebhe-i lâkaydına Şark'ın, tükürün!
Kuşkulansın, görelim, gayreti halkın, tükürün!
Tükürün milleti alçakça vuran darbelere!
Tükürün onlara alkış dağıtan kahbelere!
Tükürün Ehl-i Salîb'in o hayâsız yüzüne!
Tükürün onların asla güvenilmez sözüne!
Medeniyyet denilen maskara mahlûku görün:
Tükürün maskeli vicdanına asrın, tükürün![26]
17 Kânûnisânî 1328"[27]

Sonuç

Mehmet Âkif, zulm ve adaletsizlik kimden veya nereden gelirse gelsin kesinlikle karşısındadır. Zulm ile âbâd olunmayacağını çok iyi bilmektedir. Mehmet Âkif, Sultan II. Âbdülhamit'in döneminde uyguladığı baskıdan bunalmışlığın bir sonucu olarak Abdülhamit'e karşı kesin cephe almış vaziyettedir. Mehmet Âkif, Sultan II. Abdülhamit'e karşı olmasının yanı sıra mutlakiyetin, sarayın ve kurumsal olarak kesinlikle hanedanlığın karşısında değildir. Karşı olduğu Abdülhamid Han'ın şahsi uygulamaları ve bundan mütevellit padişahın kendisidir. Başlangıçta büyük umutlar beslediği İttihat ve Terakki Partisi'nin Abdülhamit Han'ı tahtan indirip görevi devraldıktan sonra çok daha ileri boyutta baskı uyguladığını ve adaletsiz uygulamalarını görünce İttihat ve Terakki Partisi'ne de cephe almıştır, ümitleri yıkılmıştır ve büyük bir infiale uğramıştır. Aynı tavır ve yakın hissiyat Tevfik Fikret ve Rıza Tevfik gibi dönemin birçok aydınında da görülmektedir. Zira gelen gideni arattığı âşikârdır.

Mehmet Âkif'e göre zulm, adaletsizlik ve hürriyetsizlik kimden ve nereden gelirse gelsin karşı çıkılarak mücadele edilmelidir. Âkif'in İslamcılık fikrinin öncüsü, en sadık uygulayıcısı ve kendisinin de savunduğu İslamcılık ideolojisinin hâmisi Âbdülhamit Han'a ve uygulamalarına karşı oluşu ne kadar temkinli, eleştirel ve sorgulayıcı yaklaşımlar sergilediğinin bir kanıtıdır. Ona göre galeyanla gelen ve tekâmülünü tamamlayamayan, yapıcı olmak yerine yıkıcı olan, fazilet fukarası, cehaletin karanlığına gark olmuş, insanları şer'i hükümlerden uzaklaştırmaya meyyal bir hürriyetin hiçbir kıymet-i harbiyesi yoktur. Zira Mehmet Âkif ömrü boyunca 'Hakkın Sesleri' ni dinlemiş, yaşamış ve yaşatmıştır.

Özet

Mehmet Âkif(Ersoy), İslam'ı hayatının her safhasında en güzel şekilde uygulayan bir fikir ve fiiliyat adamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayatı boyunca birçok güçlük karşısında inandığı değerlerden asla taviz vermemiştir. O, bu vasıflarıyla gerçekten tam bir 'karakter heykeli'dir. Âkif herkes tarafından İslamcı bir şair olarak kabul edilmesine rağmen hayatı boyunca da en çok Müslümanları eleştirmiştir. Çünkü o herkesin kendine göre bir İslam icat ederek dinin hurafe ve bidatlerle kirletilmesine karşıdır. Haksızlık, zulüm kimden ve nereden gelirse gelsin karşısındadır. Zira Safahat'ta haksızlık, zulüm ve yanlış tevekkül anlayışına karşı derinden bir tepkisellik görülmektedir.

26 age. , s. 394.

27 30 Ocak 1913

II. Meşrutiyet'in ilanı karşısında Mehmet Âkif, uyguladığı politikalardan hoşlanmadığı II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesine dönemin diğer aydınları gibi çok sevinmiştir; Fakat II. Abdühamit'i tahtından indirerek yönetime el koyan İttihat ve Terakki Partisi'ne de temkinli yaklaşmaktadır. Zira daha sonraki gelişmeler halkın ve aydınların büyük hayaller besleyerek desteklediği İttihat ve Terakki Partisi'nin 'bir çürük ipliğe dizilen hülyalar'dan öteye bir anlam ifade etmediği çok geçmeden anlaşılmıştır. Mehmet Âkif, İttihat ve Terakki Partisi'nin adaletsiz ve zalimce uygulamaların görünce aydın sorumluluğu gereğini yerine getirerek İttihat ve Terakki Partisi'ne de cephe almıştır.

Bütün bu gelişmelerin ışığında makalemizde dönemin değişkenleri ve II. Meşrutiyet Dönemindeki karmaşa ortamında Mehmet Âkif'in sorunlara yaklaşımları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Akif Ersoy, meşrutiyet, İttihat ve Terakki Partisi, Safahat, İslam

Abstract

The Second Constitutional Era's Shadows in *Safahat*

Mehmet Âkif (Ersoy), Islam in the best way at every stage of life that implements emerges as a man of ideas and deeds. To believe in the face of many challenges throughout his life never compromises. He is a really complete with these characteristics' character is a statue. Akif be accepted by everyone, although Islamist his life as a poet, many Muslims have criticized the most. Because it's all by himself by inventing a religion Islam is against tainted with superstition and subsequent innovations. Injustice, oppression, and where he comes from is opposite. Because in Safahat injustice, against oppression and a deep sense of trust in the wrong reactivity is observed.

Mehmet Âkif against the proclamation of the Constitution, which turns its policies like other intellectuals of the period to the Abdülhamit II's dethronement was very glad; But II. Abdühamit seized power from his throne by downloading the Union and Progress Party is also wary. Because of the subsequent development of the people and intellectuals supported by feeding big dreams of Union and Progress Party's' reverie of a bruise when strung from beyond soon as it was understood to mean something. Mehmet Âkif, unjust and cruel policy of the Union and Progress Party, the sight of the need to fulfill the responsibility of intellectuals of Union and Progress Party has taken the front.

In light of these developments and variables in our article Mehmet Akif's approach to problems in the Second Constitutional Era's chaotic environment were examined.

Key Words: Mehmet Akif Ersoy, constitutionalism, Union and Progress Party, Safahat, Islam

3. BÖLÜM

Mümtaz Sarıçiçek
Gölgeler'de "Gölge" Arketipi

Musa Kazım Arıcan
Mehmet Âkif'te İslâm Düşüncesinin Temel Problemi Olarak Sorunlu Tevekkül Anlayışı ve Eleştirisi

Şevkiye Kazan Nas
Safahat'ın "Gölgeler"inin Işığında

Gölgeler'de "Gölge" Arketipi

Mümtaz Sarıçiçek
Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi

Giriş

Modern psikolojinin kurucularından Carl Gustav Jung'un Eski Yunancadan ödünç aldığı[1], Türkçe'de "ilk imge", "ilk örnek", "ilk model" gibi adlandırmamalarla anılan "arketip" sözcüğü insan türünün ilk atalarından tevarüs ederek ortak bilinçdışında yaşamaya devam eden davranış kalıpları anlamına gelmektedir. Mitolojik metinlere, dinî anlatılara, geçiş ayinlerine, rüyalara, sanat eserlerine çeşitli sembollerle yansıdığı gibi modern hayatta da gözlemlenen arketipler İslam kültüründeki "âyân-ı sâbite" olgusuna benzemekle birlikte, iki kavrama yüklenen anlamlar arasında bazı farklılıkların bulunduğu görülmektedir. Arketip kuramının öncüsü Jung, kavram hakkında şu açıklamaları yapar:

"Aynı şekilde, bir insanın insan gibi davranmasını sağlayan bilinçdışı psişik yapıların işleyişini de bilmiyoruz. Bunlar benim "imgeler" diye tanımladığım işlev biçimleri olsa gerek. "İmge" yalnızca gerçekleştirilecek eylemin biçimini değil, eyleme neden olan tipik durumu da ifade eder. Bu imgeler, türe özgü olmaları nedeniyle "ilkimgeler"dir ve eğer bir şekilde "oluşmuş" iseler bile, oluşumları türün ortaya çıkışıyla eşzamanlıdır. İnsanı insan kılan özelliklerdir bunlar, insan eylemlerinin insana özgü biçimleridir. Bu spesifik tarz insanın çekirdeğinde vardır ve kalıtsal olmadığı, her insanda yeni baştan oluştuğu varsayımı, sabah doğan güneşin önceki akşam batan güneşten farklı bir güneş olduğu biçimindeki ilkel inanç kadar saçmadır."[2]

İslam dünyasının ünlü düşünürlerinden Muhyiddin İbn Arabî (1165–1240) tarafından literatüre sokulan "âyân-ı sâbite" sözcüğü "Arapça, değişmez aynlar, özler anlamına gelmektedir. İbn Arabî'ye göre, varlıkların "Allah (CC) ilminde sabit olan ezeli hakikatlerin varlık âlemine çıkmadan önce bunlar hakkındaki ilmi"dir."[3] Arabî ve diğer mutasavvıfların Eflatun'un idealarına benzer biçimde dünyevî varlığı "gölge"; asıl varlığı ise Rabbin kelamı olarak tanımlama eğilimi Jung'un arketip olgusundan kısmen farklı bir nitelik arz eder. Arketip, dünyevî varoluşun sorgulanması bağlamında bir önerme içermez; varlığın ve bilhassa insanın davranış biçimlerinin kökenlerini ortaya koymaya çalışır. Jung'un aşağıdaki açıklaması ise arketipe kendisinin yüklediği anlamdan çok; Antik çağda yüklenen anlamı açıklamaya yöneliktir.

"Arketip" antik çağda bile kullanılan ve Platon'un "idea"sıyla eşanlamlı bir kavramdır. Örneğin, muhtemelen 3. yüzyıla ait *Corpus Hermeticum*'da Tanrı'nın το αρχετυπον olarak tanım-

1 C. G. Jung, Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri –Konferanslar-, Cem Yayınevi., İstanbul, 1992, s. 51. (Türkçesi: Kâmuran Şipal).

2 Jung, Carl Gustav Jung, Dört Arketip, Metis Yayınevi., İstanbul, 2005, s. 20. (Çev. Zehra Aksu Yılmazer)

3 Ayşe Öztekin," İbn Arabî'nin "Âyân-ı Sâbite"si ile Jung'un "Arketipler"i Üzerine Bir Değerlendirme", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 52:1(2011), s. 293.

lanması, Tanrı'nın "ışık" fenomeninin öncesinde ve üstünde olan tüm ışıkların "ilkimgesi" olduğu düşüncesini ifade eder."[4]

Jung'un arketipleri arasında, kahramanın ejderha ile savaşı, yolculuk (yeraltına, balinanın karnına, bir mağaraya), çarmıha gerilme gibi eylemler; büyük ana, hilebaz, yaşlı bilge gibi figürler; persona (maske), gölge, anima ve animus gibi ruhsal benlik yapıları vardır. Bunlardan "gölge" ruhun karanlık ve kötücül yanını temsil eder. Jung, hem kişisel hem de ortak bilinçdışında yaşayan bastırılmış kişiliğe "gölge" adını vermiştir. Kişisel yönden bakıldığında bilinçdışının kendisi; engellediğimiz her şeyi yapmak isteyen, olamadığımız her şey olmak isteyendir[5]; tüm insanlarda var olan bir yönü; doğal yanımızı temsil etmesi bakımından da ortaktır. Arketip kuramının en önemli figürlerinden biri olan "gölge" kompleksinin temelinde "düşman, yırtıcı hayvan, yabancı" arketipi vardır[6]. Gölgenin yansıdığı en önemli arketipsel figür hilebazdır. Türlü hilelerle huzur bozan bu figürü Jung şöyle açıklar:

"Kimi zaman açık seçik, kimi zaman da muğlâk biçimlerde, tüm zaman ve mekânların mitolojisinde dolanır durur, belli ki bir "psikologem", yani çok eski bir arketipik psişik yapıdır. Zira en belirgin tezahürlerinde, hayvansal düzeyin henüz pek üstüne çıkamamış, ayrımlaşmamış insan bilincinin sadık bir yansıması olan hilebaz, gölgenin kolektif yönüdür."[7]
Görüldüğü üzere netice itibariyle, gölge insanın içindeki düşmandır; nefstir; şeytandır; onu güzel ve yararlı şeyler yapmaktan; üretmekten alıkoyan kötülük duygusudur.

Mehmet Âkif Ersoy'un *Safahat*'ının son kitabı *Gölgeler* başlığını taşır. 1918–1933 arasında yazılmış manzumeleri içeren eser bağımsız bir kitap olarak Mısır'da yayımlanmıştır[8]. Toplumsal, bireysel ve mistik duyarlılıkların[9] işlendiği eserde temalar bireysel psikolojinin konuları arasına giren ruhsal benlik yapılarını yansıtacak bir derinlikte sunulur. Bu benlik yapılarından biri olan ve yukarıda özellikleri anlatılan gölge kişilik, hem bir figür olarak hem de bir davranış biçimi olarak bu şiirlerde sıkça gözlemlenmektedir.

***Gölgeler*'de "Gölge"ler**

Gölgeler'de "gölge" arketipinin yansıdığı figürlerden biri "şeytan"dır. Gölgenin yani karanlığın şeytan oluşu Tanrı'nın ışık/nur/aydınlık oluşuyla da uyumlu en köklü arketipal durumdur. Mitolojik ve çağdaş metinlerde sık sık bu ışık-gölge ikilemi ile karşılaşılır ve ışık, doğruyu, güzeli, adaleti; gölge, yanlışı, çirkini ve haksızlığı temsil eder. İslam'a ve diğer İbrahimî dinlere göre de şeytan ateşten; yani ışıktan yaratılmış olmasına rağmen ihanet ettiği için ışığı söndürülmüş; karanlığa dönüşmüştür. Mısır mitolojisinde kötülüğün, kaosun ve karanlığın tanrısı "Set" (Seth, Setesh) şeytanın dengi mertebesindedir. Türk mitolojisinde ise "albız" olarak adlandırılan şeytan, "al"ın yani ateşin ilâhesi iken yaptığı kötülük yüzünden ocaktan kovulmuş; ateşi sönerek karanlığa dönüşmüştür[10]. Keza, "erlik" de yeraltının; yani karanlığın tanrısı

4 Jung, a.g.e. s. 17.

5 Frieda Fordham, Jung Psikolojisinin Ana Hatları, Say Y., İstanbul, 2008, s. 35-55. (Çev. Aslan Yalçıner)

6 Jung, a.g.e., s. 128.

7 Jung, a.g.e., s.126.

8 Safahat, Yedinci Kitap: Gölgeler, Matba'atü'ş-Şebâb, Kahire, H. 1352, M. 1933, 95 s.

9 Kazım Yetiş, Bir Mustarip: Mehmet Akif Ersoy, Akçağ yayınları, Ankara, 2006, 143 vd.

10 Adem Aydemir, Sarıkız Efsanesindeki Sarıkız Ve Eski Türk İnançlarındaki Albız Üzerine, Turkish Studies - International Pe-

şeytandır. Modern metinlerde şeytan figürünün işlendiği en ünlü eserler arasında İngiliz Şair John Milton'un *Kayıp Cennet* (Paradise Lost, 1667) başlıklı destanı ve Johann Wolfgang von Goethe'nin *Faust* (Faust I, 1806; Faust II, 1832) isimli tiyatrosu en ünlü olanlardandır.

Gölgeler'in mukaddimesi olan *Hüsran* (Ersoy, 1987: 411) gölgenin şeytanlaştığı metinlerden biridir. On iki dizeden müteşekkil bu şiir 1919 yılının Ekim ayında neşredilmiş olup İzmir'in işgali sonrasında memleketin ufuklarını kaplamış olan karamsar ruh hâlini yansıtan bir içeriğe sahiptir. Önce bu kısa şiiri verelim:

Hüsran
Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,
İslâmı uyandırmak için haykıracaktım.
Gür hisli, gür imanlı beyinler, coşar ancak,
Ben zaten uzun boylu düşünmekten uzaktım?
Haykır! Kime, lâkin? Hani sâhipleri yurdun?
Ellerdi yatanlar, sağa baktım, sola baktım;
Feryâdımı artık boğarak, na'şını, tuttum,
Bin parça edip şi'rime gömdüm de bıraktım.
Seller gibi vâdîyi enînim saracakken,
Hiç çağlamadan, gizli inen yaş gibi aktım.
Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz;
İnler "Safahât"ımdaki husran bile sessiz!

Şair bu dizelerde, kendisini, yurdun işgali karşısında sessiz kalmakla suçlayarak kendisinden "dili bağlı bakıp duran"; "düşünmekten uzak"; "eleminden sağır kubbede iz bırakmayan" bir varlık olarak söz etmektedir. Esasında Mehmet Akif, o dönemde bir Türk aydınının yapması gerekenleri nazım ve nesir türü yazılarıyla yapmış olmasına rağmen burada, başkalarının işlediği suçlardan bile kendisini sorumlu tutan büyük muzdaripler gibi kendi çabalarını "şiirine gömüp bırakma" biçiminde yetersiz bir tutum olarak nitelendirmektedir. Bu davranış biçimi "kötülük karşısında susan dilsiz şeytandır" algısına telmihen şeytan-gölge figürünü hatırlatır. Kaos anlarında bilinçdışının karanlıklarından çıkarak kişiliği ele geçirmeye çalışan gölge, ülkenin işgali sürecinde oluşan kargaşa ortamında amacına ulaşmış ve aydın bireyi "dili bağlı, bakıp duran" bir varlığa; şeytanın işbirlikçisine dönüştürmüştür.

Şair şeytan-gölge figürünün belirginleşmesi için onu zıddıyla birlikte anma yoluna gider. Bilinçdışı karanlığın temsilcisi gölge kişiliğin zıddı; bilincin aydınlığını temsil eden "persona" (maske) kişiliktir. Öncelikle bunun varoluşsal bakımdan yerinde bir tercih olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü gölge ışıkla kaimdir; ışık olmazsa gölge de olmaz. Şair, ışığı/maske kişiliği "İslâmı uyandırmak için haykıracak; feryadı vadileri tutacak, gür sesli, gür imanlı" aydın birey olarak belirler; sorumluluğu ona yükler. Ancak, toplumsal sorumluluk sahibi, gelişkin bir bilinç düzeyine erişmiş, bireyleşmiş, sosyal ve fizikî çevreyle barışık bu insan varlığıyla değil yokluğuyla anılır. Şairin yücelttiği bu aydın birey donanımı, sadece kültürel öğretiler aracılığıyla elde edilen kazanımlar değil aynı zamanda zorlayıcı bir güç olan persona (maske kişilik) arketipidir. Bireyi toplumsal bir varlık haline getiren bu arketip, sağlıklı yaşayakalma-

riodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic, Volume 8/6 Spring 2013, P. 61-67, Ankara-Turkey

nın anahtarı olduğu gibi, kişiyi çalışmak, üretmek, empati kurmak gibi insanî öze uygun davranışlara zorlayarak bir halkla ilişkiler uzmanı gibi öteki ile bağ kurmanın yolunu da açar. Ancak, metinde *Haykır! Kime, lâkin? Hani sâhipleri yurdun?* dizesinde de ifade edildiği gibi aydınlar gölgenin "sus" emrine boyun eğdikleri için bu türden ideal insan kalmamıştır.

Gölge-şeytan figürünün kötülük karşısında suskun kalma tutumunun anlatıldığı bir diğer metin *Umar mıydın?* (Ersoy, 1987: 419–420) başlıklı manzumedir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında, Mondros Mütarekesinden yaklaşık bir hafta önce (24 Ekim 1918) yayımlanan bu şiirde İslâm diyarının düşman çizmelerince çiğnenmesini yeis içinde anan Mehmet Âkif, Müslümanların tepkisizliğini şöyle anlatır:

Gezerken tavr-ı istilâ alıp meydanda bin münker
Şu milyonlarca îman "nehye kalkışsam" demez, ürker!
Ömürlerdir bir alçak zulme miskin inkıyâdından,
Silinmiş emr-i bi'l-ma'rûfun artık ismi yâdından

Bu dizelerde *Al-i İmran* (104. ayet) başta olmak üzere çeşitli surelerde açıkça ifade edilen "emr-i bil maruf; nehy-i anil münker"; yani, iyiliği emredip kötülükten men etme ilahî emrinin çiğnendiğini gözlemleriz. Memleketin dört bir yanı işgal edilirken milyonlarca Müslümanın buna karşı çıkmak bir yana bu ilahî emri aklının ucundan bile geçirmemesi ancak kişiliğin gölge tarafından ele geçirilmesiyle açıklanabilir.

Gölge-şeytanın insana telkin ettiği kötülüklerden biri de "hayâsızlık"tır. Araf suresinde şeytanın Âdem'le Havva'yı kandırmasının asıl amacının onları hayâsızlığa sevk etmek olduğu "Derken, şeytan, kendilerinden gizlenmiş çirkin yerlerini onlara açmak için ikisine de vesvese verdi. Rabbinizin sizi şu ağaçtan uzak tutması, iki melek olmayasınız yahut ölümsüzler arasına katılmayasınız diyedir." (Araf: 20) ayeti ve devamındaki ayetlerde açıkça anlatılır. *Gölgeler*'de şeytanın bu işlevi ile ilgili metinlerden biri *Umar mıydın?* (Ersoy, 1987: 420) başlıklı şiirdir. Şair Müslümanların hâlini *Hayâ sıyrılmış, inmiş: Öyle yüzsüzlük ki her yerde…/Ne çirkin yüzler örtermiş meğer bir incecik perde* dizelerinde dile getirir. Bu dizelerin devamında da, bastırılmış, yasaklanmış duyguların temsilcisi olan gölgenin esiri olmuş Müslümanların hayâsızca yalan söylemekten, ahde vefasızlık ve emanete ihanet etmekten, hakkı çiğnemekten, süfli duygulara ve ihtiraslarına boyun eğmekten çekinmeyen tutumları şiddetle eleştirilir. Bu insanlar için verilecek hüküm şudur: *Ne dîn kalmış, ne îman, din harâb, imân türâb olmuş*; dinin düşmanı şeytan/gölge emeline ulaşmıştır. Zira hayâsızlık dinin en büyük düşmanıdır; Hz. Peygamberin güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderilmiş olmasına yapılan vurgu hayâsızlığın şeytanın sığınağı olduğunu da gösterir. Şair de *Bu izmihlâl-i ahlâkî yürürken durmaz istiklâl!* diyerek ahlâkî çöküşün bağımsızlığı da yok ederek insanı şeytanî bir esarete sürükleyeceğini vurgular.

Gölge-şeytan figürünün en köklü yansımalarından biri de "hilebaz"dır. O yaratıldığı günden beri insanları aldatmak üzere vazife üstlenmiştir. Yukarıda Araf suresinden alıntılanan ayette olduğu gibi insana sürekli hileli tuzaklar kuran şeytan *Gölgeler*'de de karşımıza çıkar. Bu manzumelerden biri *Alınlar Terlemeli* (Ersoy, 1987: 417–418) başlıklı şiirdir. Jung'un "hayvansal düzeyin henüz pek üstüne çıkamamış, ayrımlaşmamış insan bilincinin sadık bir yansıma-

sı olan hilebaz, gölgenin kolektif yönüdür."[11] diye tanımladığı bu arketipsel figürün hayvanî yanı bu şiirde çok belirgindir. *Bugün bir serseri, bir derbedersin kendi yurdunda* dizesiyle betimlenen bu görüntü başıboş dolaşan bir gölge varlığa işaret eder; devamında da bu varlık açıkça bir hayvana benzetilir:

Zimâmın hangi ellerdeyse, artık onlarınsın sen;
Behimî bir tahammül, varlığından hisse istersen!
Ezilmek, inlemek, yatmak, sürünmek var ki âdettir;
Ölüm dünyada mahkûmîne en son sa'âdettir.
Desen bin kere "İnsanım!" kanan kim? Hem niçin kansın?
Hayır, hürriyetin, hakkın masûn oldukça insansın

Bu dizelerde, "zimâmı"; yani yuları başkalarının eline geçmiş; her türlü zulme "behimî" (hayvanî) bir tahammülle boyun eğen, sürüngen gibi yaşamayı hak eden bir hilebaz dolaşmaktadır. *Emeklerken, sabî tavrıyla, topraklarda sen hâlâ* dizesinde de dört ayaklı bir hayvan gibi betimlenen bu varlık, bilinci yeterince gelişmemiş bir çocuğa benzetilir. Buna rağmen o kendisinin insan olduğunu iddia eder ki; kimsenin ona inanmayacağı ve insan muamelesi yapmayacağı aşikârdır. Şaire göre, bir varlık ancak gölgenin esaretinden kurtulup hak ve hürriyetine sahip çıkma bilincine eriştiğinde insan seviyesine yükselebilir.

Şark (Ersoy, 1987: 413) başlıklı manzumede de hilebaz figürüyle karşılaşırız. Burada hilebaz vicdanı paslanmış, düşüncesiz, kalpsiz, riyakâr, iğrenç iptilaları ve illetleri olan şeytanî bir varlık olarak kurgulanır. Onun görüntüsü de mitolojik metinlerdeki bu figüre benzer; beli bükülmüş, boynu incelmiş, kanı çekilmiştir. Keza onun yaşadığı fiziki çevre de bu karanlık kişiliğe oldukça uygun tasvir edilir: Harabeye dönmüş şehirler, yıkılmış köprüler, örümcek bağlamış, sönmüş ocaklar, çorak topraklar, çobanını kaybetmiş sürüye dönmüş insanlarla dolu tam bir mitolojik ya da fantastik bir mekân. Aşağıdaki dizeler de bu trajik iklimin canlı betimlemelerini içerir:

Mezarlar, âhiretler, yükselen karşında dûrâdûr;
Ne topraktan güler bir yüz, ne göklerden güler bir nûr!
Derinlerden gelir feryâdı yüz binlerce âlâmın;
Ufuklar bir kızıl çenber, bükük boynunda İslâm'ın!
Göğüsler hırlayıp durmakta, zincirler daralmakta;
Bunalmış kalmış üç yüz elli milyon cansa gırtlakta!

Hilebazın oyunlarına kurban gitmiş Müslümanlar, "cemaatsiz imamlar", "kirli yüzler", "secdesiz başlar", "gaza namıyla dindaş öldüren biçare dindaşlar", Rabbini ve kendini bilmeyen bir şeytana dönüşerek Allah davasının binlerce yılda inşa ettiği medeniyetin yok olmasına göz yummuştur. Bu üç yüz elli milyonluk camianın beyni ve kolları asırlardır atıl bir vaziyettedir ve bu durumdan ancak "Hayat elbette hakkımdır!" diyerek; "kâbusu üstünden atarak" kurtulacaktır. Bunu söyleyebilmek ancak, kişiliği ele geçirmiş gölgenin tahakkümüne son verip, bilincin ve toplumsal kişiliğin denetimi ele almasıyla mümkün olabilir.
Gölge-şeytan arketipinin sık gözlemlenen tutumlarından biri de "toplum düşmanlığı"dır.

11 Jung, a.g.e., s.126.

Hâlâ mı Boğuşmak (Ersoy, 1987: 423-425) gölgenin bu yönünü anlatan metinlerdendir. Şiirin başına Enfâl suresinin 46. ayetinden "*Birbirinize de girmeyin ki, ma'neviyâtınız sarsılmasın, devletiniz gitmesin*" kısmı alıntılanmış ve şiir şu dizelerle başlatılmıştır: "*Sen! Ben! Desin efrâd, aradan vahdeti kaldır;/Milletler için kıyâmet o zamandır*" Şair, Müslümanların cemiyet ruhuna aykırı düşen tutumlarını bilinçsizliklerine bağlar; bilincini kaybeden insan bilinçdışına yani gölgesine esir olur; o artık bir toplum düşmanıdır. Oysa sen-ben kavgasına düşmek Kuran'ın yasakladığı şeytanî enaniyetin bir sonucudur ve bu durum milletler için felaket demektir. Bilindiği gibi, şeytanın Cennetten kovulmasının; yani toplum dışına atılmasının ve toplum düşmanı olmasının sebebi de enaniyetidir. Enfâl suresinin takip eden ayetlerinde de açıkça şeytanın zemmedilmesi şairin bilinçli tutumunun göstergesidir.

Gölgenin toplum düşmanı yönü *Süleyman Nazif'e* (Ersoy, 1987: 433–434) başlıklı şiirde de işlenmiştir. Bilindiği gibi, Süleyman Nazif'in Malta sürgünü günlerinde söylediği *Ruhum benim oldukça bu îmanla beraber/Üç yüz sene, dört yüz sene, beş yüz sene bekler* beytine kızan ve bu beyti şiirinin başına epigraf yapan Mehmet Akif şiirin on dizelik son bölümünde Müslümanların cemiyet ruhuna aykırı düşen tutumları yüzünden başlarına gelen felaketleri anlatır. *İslâm'ı, evet, tefrikalar kastı kavurdu/Kardeş, bilerek, bilmeyerek, kardeşi vurdu/Can gitti, vatan gitti, bıçak dine dayandı.* Bu dizelerde anlatılan insanlar da, bilinçlerini kaybederek gölgelerinin esiri olmuş; toplum düşmanı hâline gelmiş varlıklardır. Bu yüzden canlar gitmiş, vatan toprakları çiğnenmiş ve sıra dine gelmiştir. Ancak, şair burada önceki metinlerden farklı olarak ümitvârdır. Çünkü 1921'de yayımlanan şiir Milli Mücadele'nin en ateşli günlerinin yansımasıdır. Gölgenin esaretinden kurtularak uyanan; bilinçlenen Müslümanlar uhuvvete yani kardeşliğe sarılarak düşmana karşı direnişe geçmiştir. Artık; *Bir gör ki: Bugün can da onun, kan da onundur;/Dünya da onun, din de onun, şan da onundur.* denilerek tebcîl edilme zamanıdır.

Şair, bu konuya bir kez de *Vahdet* (Ersoy, 1987: 447) şiirinde temas eder. Manzumenin büyük bir kısmında, Hz. Ebubekir döneminde Doğu Roma ile yapılan Yermûk Harbi sürecinde Müslümanların gösterdiği birlik ve beraberlik ruhunun onları nasıl zafere ulaştırdığı hatırlatılır. On dizelik son kıtada ise mazide kalmış bu vahdaniyet ruhunun yerini hâlde nasıl tefrikanın aldığı anlatılır.

Şark'ın ki mefahir dolu, mâzî-i kemâli,
Yâ Rab, ne onulmaz yaradır şimdiki hâli!
Şirâzesi kopmuş gibi, manzûme-i îman
Yaprakları yırtık, sürünür yerde perişan.
"Vahdet" mi şiarıydı? Görün şimdi gelin de:
Her parçası bir mel'abe eyyâmın elinde!
Târîhine mev'ud-i ezelken "ebediyet",
Ey tefrika zehriyle şaşırmış giden ümmet!
"Nisyân"a çıkan yolda mı kaldın güm-rah?
La-havle ve lâ-kuvvete illâ billâh!

Şair, imanın disiplinini kaybetmiş Müslümanların şirazesinden kopmuş sayfalar gibi yerlerde süründüğünü; her bir parçasının güç sahiplerinin oyuncağı olduğunu; tefrika zehriyle doğru yoldan çıkıp güç ve kuvvetin yalnızca Allah'a ait olduğunu unuttuklarını söyler. Şiirin

tamamı açısından bakıldığında vahdaniyetin toplumsal benliği; tefrikanın da gölgeyi temsil ettiği görülür.

Gölge doğası gereği aydınlığın düşmanıdır. Aydınlık; refah, huzur, mutluluk demektir ancak gölge bunlara tahammül edemez; tembelliği, kaosu, mutsuzluğu teşvik eder. Âkif'in gölgeyi bu biçimiyle işlediği metinlerinden biri *Leylâ* (Ersoy, 1987: 437–438) manzumesidir. Eser isminden başlayarak gölge figürünün değişik yansımalarını içeren bir metindir. Bilindiği gibi "leylâ" karanlık yani gölge demektir. Şiirin başlığı, Leylâ ile Mecnûn öyküsüne telmihen seçilmiştir. Bilinen hikâyenin nesnesi olan Leylâ; burada yüzyıllardır karanlıklar içinde boğulmuş milletin aydınlık tutkusu olarak anılmıştır. Bu kullanım biçimi ilk bakışta bir çelişki gibi görünse de karanlığın en koyu olduğu anın aydınlığın en yakın olduğu an olduğu düşünülürse leylâ aydınlığa geçiş yoludur. Işık ve gölge biri diğeriyle kaim olan olgulardır; karanlık ışıksız, ışık karanlıksız var olamaz.

Şiirin ilk dizelerinde çok karanlık bir gece tasviri yapılır; ürkütücü bir sessizlik ve boşluk duygusu uyandırılır. Sonra bu hâl *Ne bitmez bir geceymiş! Nerden etmiş Şark'ı istilâ?* denilerek İslam dünyasının içinde bulunduğu sefaletle özdeşleştirilir. Üç yüz elli, dört yüz milyonluk İslâm milletinin gölgenin esaretine düştüğü *Asırlardır ki, İslâm'ın bu her gün çiğnenen yurdu dizesiyle* ifade edilir. Sonra, bu karanlıkları yırtacak bir aydınlık umudu belirir: *Bu kat kat perdeler, bilmem, neden sıyrılmasın artık?/Niçin serpilmesin, hâlâ, ufuklardan bir aydınlık?* Aydınlık, karanlığın; ışık, gölgenin düşmanıdır ve *O "aydınlık" ki, sönmek bilmeyen ümmîd-i işrâkı*; yani, güneşin doğacağına dair beslenen ümittir. Füsunkâr bir sevgiliye benzeyen bu aydınlığa kavuşma ümidi milleti sevdadan sevdaya sürüklemiştir. Leylâ'nın bir kerecik görünmesinin aydınlığın gelişi için kâfi olacağının söylenmesi fecr-i sâdık beklentisidir. Tekrar etmek gerekirse; karanlığın en koyu olduğu an, aydınlığın en yakın olduğu andır.

Gölge-şeytan iktidar ve güç sahibi insanları ele geçirdiğinde onlardan zalim diktatörler, kan dökücü caniler yaratır. *Firavun ile Yüzyüze* (Ersoy, 1987: 443–446) manzumesi gölge figürünün bu yönünü anlatan metinlerdendir. Mehmet Akif'in Mısır'da Firavun II. Amnofis'in mezarının bulunduğu piramidi ziyareti esnasında edindiği izlenimleri anlattığı bu şiirde *Bu Fir'avun ki, o zıllin hayâl-i te'bîdi* (Bu Firavun o sonsuz hayat hayalinin gölgesidir) dizesiyle Firavun'un *zıll* yani bir gölge olduğunu vurgular. Hatırlanacağı gibi şeytan Âdem'le Havva'yı ölümsüzlük vaadi ile kandırıp günaha sevk etmişti; gölge-şeytan Firavun da sonsuzluk hayalinin cismaniyetidir. Şiirde onun sadece ruhsal yönden değil tasvirî özellikleri bakımından da şeytana benzetilmesi dikkat çeker. Gözlerinden yıldırımlar çakan, elindeki kırbacı çıplak bedenlere şaklatan bu muktedir görüntüsü tıpkı mitolojik-fantastik metinlerin şeytan figürüne benzer. Şiir ilerledikçe onun kan dökücü, zalim, haneleri yakıp yıkan bir tufan, kendisini tanrı diye tanıtan bir şeytan olduğu görülür. Bu şeytanın *leş*, *cife* gibi sözlerle anılan mumyası da bir insan cenazesinden çok bir yaratık cesedi gibidir.

> *Gelen geçenlere ibret yatar sefîl, üryân*
> *Soyulmadık eti kalmış, bilinmiyor kefeni,*
> (…)
> *Birer siyah uçurum gürleyen çakan gözler*
> (…)
> *Ölüm derinleşedursun çökük şakaklarında*

Düğümlü bir acı hüsran henüz dudaklarında
(…)
Yanık kütüklere dönmüş, karın, kasık, el, ayak

Şiirin bundan sonraki kısmında Firavun'un piramidin inşası sürecinde yaptığı kitlesel zulümlere yer verilir ki, bu tutum bir cinnet hâlinin yansımasıdır. Gölgenin kendiliği ele geçirmesini cinnet olarak tanımlayan Jung, bu tür insanlarla ilgili şu yorumu yapar:

"Gölgesi tarafından ele geçirilen bir insan daima kendi ışığını keser ve kendi tuzağına düşer. Eline geçen her fırsatta başkaları üzerinde olumsuz bir izlenim bırakmayı tercih eder. Çoğunlukla şanssız kişi konumundadır, çünkü kendi düzeyinin altında yaşar, olsa olsa kendine iyi gelmeyen şeylere ulaşabilir. Tökezleyeceği bir eşik yoksa da yaratır, üstelik de faydalı bir iş yaptığını sanır."[12]

Mehmet Âkif, şiirin sonunda Firavun'un zulmünün sebebinin kendince masum bir isteğe; ebedî yaşama arzusuna dayandığını; ancak herkesin taşıdığı bu duygunun meşru yöntemlerle tatmin edilmesi gerektiğini söyler. Oysa gölgesi tarafından ele geçirilerek şeytanlaşan Firavun geçirdiği cinnet sebebiyle doğruyu ve yanlışı ayırt etme yeteneğini kaybetmiş bir zavallıdır.

Sonuç

Edebî metin çözümlemelerinde kullanılan yöntemlerden biri olan psikanalitik inceleme ve onun bir kolu olan arketipsel eleştiri edebî metni bilinçaltı psikolojisi bağlamında, biçim ve içerik bakımından yeni bir okumaya tabi tutma işlemidir. Mehmet Âkif Ersoy'un *Gölgeler*'inin "gölge" arketipinin işlevleri ve metne yansıyan görüngüleri bakımından çözümlendiği bu çalışmada şu bulgular elde edilmiştir:

1. *Gölgeler* adlandırması eserdeki "gölge" figürüyle ilişkilidir. Arketip söz konusu olduğunda bir sanatçının bu ögeleri bilinçli ve kasıtlı kullanıp kullanmadığı problemi sorgulama dışı kalır; arketip bilinçdışı bir ögedir. Bu bağlamda *Gölgeler*'de gölgenin sorgusu şairin niyetinden bağımsız düşünülmüştür.
2. Arketipler, edebî metnin aslî unsuru olan evrensel insanın saf değerlerini taşıyan ortak bilinçdışı ögeleridir. Gölge figürü de tüm insanlarda var olan; hem kişisel hem de arketipsel bir benlik yapısı olması hasebiyle tüm okuyucuların bilinçli ya da farkında olmadan eserle özdeşlik kurmasına imkân verir ki bu bir sanat metninde estetik haz yaratmanın yöntemlerinden biridir. Mehmet Akif, gölge figürünü çok yönlü davranış kalıpları ve sembollerle yansıtarak okuyucuda zihnî zenginlik ve özdeşlik kurma duygusu yaratmayı başarmıştır.
3. Arketiplerle tanışmak kendimizi ve türümüzü bilmenin yollarındandır. Bireyin hayatının herhangi bir aşamasında gerçekleştirmesinin kaçınılmaz olduğu içsel yolculuğun menzilinde bilinçdışı ögelerimiz ve bilhassa gölgemiz vardır. Hayat sürecinde sık sık başkalarına yansıtarak yadsıdığımız kimi olumsuz özelliklerin esasında kendimizde olduğunu fark etmek ürpertir, acı verir; her ikisi de, estetik

12 Jung, a.g.e., s. 56.

haz yaratıcı duygu hâllerindendir. *Gölgeler*'de içimizdeki şeytanın türlü hilelere başvurarak bizi nasıl kötülüklere alet ettiğini; toplum dışına ittiğini ve nihayet cinnet geçirterek bir zalime dönüştürdüğünü gözlemleriz.

4. Gölgemizle tanışmak bir hesaplaşma; "ölmeden önce ölme" aşamasına vararak ölümsüzlüğe erişme ve bu bağlamda bir arınmadır ki bu da bir başka estetik haz yaratıcı durumdur. *Gölgeler*'de şerefli bir insan olmanın şartı, kendimizle hesaplaşarak hayvanî eğilimlerimizi yenmemize ve kötülüklerden arınıp din, millet, vatan, devlet ve hürriyet sevdalısı bir aydın kimliğine ulaşmada görülmüştür.

Kaynakça

ÇETİN, Nurullah (2012). Emperyalizme Direnen Türk: Mehmet Âkif Ersoy, Akçağ Yayınları, Ankara
ERSOY, Mehmet Âkif (1987). Safahat, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
FORDHAM, Frieda (2008). Jung Psikolojisinin Ana Hatları, Say Yayınları, İstanbul. (Çev. Aslan Yalçıner)
JUNG, Carl Gustav (1992). Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri –Konferanslar-, Cem Yayınevi, İstanbul. (Türkçesi: Kâmuran Şipal).
JUNG, Carl Gustav (2005). Dört Arketip, Metis Yayınevi, İstanbul. (Çev. Zehra Aksu Yılmazer)
KABAKLI, Ahmet (2006). Mehmet Akif, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
OKAY, Orhan (1998). Bir Karakterinin Heykelinin Anatomisi, Akçağ Yayınları, Ankara.
ÖZTEKİN, Ayşe (2011), "İbn Arabî'nin "Âyân-ı Sâbite"si ile Jung'un "Arketipler"i Üzerine Bir Değerlendirme", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 52:1, s. 293-303.
YETİŞ, Kazım (2006). Bir Mustarip: Mehmet Âkif Ersoy, Akçağ Yayınları, Ankara.

Özet

Arketipsel eleştirinin çalışma alanlarından biri de ruhsal benlik yapılarının edebî metindeki tezahürlerinin gözlemlenmesidir. Bu ruhsal benliklerden biri "gölge" figürüdür. İnsan ruhunun ilkel ve kötücül yönünü temsil eden gölge arketipi bilinçdışının karanlıklarında bastırılmış kişiliktir. O sık sık yüzeye çıkar ve kendiliğe hâkim olmaya çalışır. Gölgesi tarafından ele geçirilmiş kişilikler her türlü kötülüğü yapabilen hilekâr, zalim, şeytanî varlıklara dönüşürler. Mehmet Âkif'in Safahat'ının "Gölgeler" başlığını taşıyan yedinci bölümünde gölge ile özdeşleşen insan tipleriyle sıkça karşılaşılmaktadır. Şaire göre, milletin içine düştüğü sefaletin sorumlusu gölgesine yenik düşmüş; nefsinin esiri olmuş, zavallı, tembel, öngörüsüz, idealsiz halk ve aydınlardır. Mehmet Âkif bu figürleri, ruhsal ve fiziksel yönlerden mitolojik metinlerin karanlık yüzlü kötü karakterleri gibi kurgulamıştır. Onlar yaşadıkları çevreyi de kendilerine benzetmiştir.

Gölgeler'in şahıslar kadrosu, okuyucunun metne ilgisini diri tutacak düzeyde güçlü betimlemelerle ve evrensel yönleriyle belirginleşir. Okuyucunun bu figürlerle özdeşlik kurmasına veya onlara yabancılaşmasına ve şaşaa duygusuna kapılmasına imkân veren bu tutum estetik haz uyandırmanın bir yolu olarak kullanılmıştır. Edebî metnin asıl gayesinin okuyucuda estetik haz uyandırmak olduğu göz önüne alınırsa, kendisine sık sık "sanatkârâne"likten uzak bir rol biçen Mehmet Akif'in aslında bunu mütevazılıktan yaptığı; esasında usta bir sanatçı olduğu anlaşılır.

Anahtar Sözcükler: Arketipsel inceleme, gölge, Mehmet Âkif Ersoy, Safahat, Gölgeler.

Absract
One of the study areas of archetypal criticism is observed the manifestations of literary texts of spiritual self-structure. "Shadow" figure is also one of the spiritual selves. Representing the primitive and the evil aspects of the human psyche shadow archetype is repressed personality in the darkness of the unconscious. It often comes to the surface and tries to be dominant the self. Personalities were seized by shadow are transformed the beings that they can do all kinds of evil, deceitful, cruel. In Mehmet Akif Ersoy's Safahat's the seventh chapter which was titled "Shadows" are frequently encountered the human type is synonymous with the shadow. According to Mehmet Akif, public and intellectuals succumbed to shade that thay ara lazy, short-sighted, poor, prisoner of his ego are responsible for the misery of the nation. Mehmet Akif have fictionalized these figures are such as the dark-faced evil characters of mythological texts with his spiritual and physical aspects. They also likened their environment themselves.

Shadow's fictional figures are crystallize to keep alive the interest of the reader to the text level imagery with a powerful and universal aspects. With these figures to establish the identity of the reader and glitter to them or the feeling of alienation that allows the aesthetic pleasure of this attitude has been used as a way to wake up. The literary text of the original purpose of the reader aesthetically evoke the Given, he often "artful" like away from the role to Mehmet Akif fact that modesty which he did, in fact a master artist that are understandable.

Key words: Archetypal criticism, Shadow, Mehmet Akif Ersoy, Safahat, Shadows.

Mehmet Âkif'te İslâm Düşüncesinin Temel Problemi Olarak Sorunlu Tevekkül Anlayışı ve Eleştirisi

M. Kazım Arıcan
Doç. Dr. ,Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Giriş

Mehmet Âkif, hayatının her noktasında İslâm düşüncesinin içine düştüğü problemlere kafa yormuş bir isimdir. Müslümanların sosyal hayatlarındaki uygulamalarından ve tutumlarından hareketle bu duruma işaret etmeye çalışmıştır.

Âkif'in Müslümanların ve İslâm düşüncesinin en temel problemi olarak gördüğü meselelerin başında sorunlu tevekkül anlayışının geldiğini söyleyebiliriz. *Safahat*ında dile getirdiği yanlış tevekkül anlayışının, aynı zamanda Müslümanların tembellik ve cehaletlerinin de kaynağı olduğuna işaret etmektedir. Diğer taraftan ona göre sorunlu ya da yanlış tevekkül anlayışı, Müslümanların ya da İslam düşüncesinin problemli bir ulûhiyet anlayışına sahip olmalarına da kapı açmaktadır. Dolayısıyla Âkif'in, İslam düşüncesinin veya Müslümanların en önde gelen sorunlarının başında sorunlu/yanlış tevekkül anlayışını gördüğünü söyleyebiliriz.

Biz de bu sempozyum vesilesiyle, Âkif'in İslam düşüncesinin ve Müslümanların halletmeleri durumunda birçok problemlerini çözebilecekleri bir mesele olarak gördüğü 'sorunlu tevekkül' anlayışı ve eleştirisi üzerinde, teolojik ve felsefi açıdan durmak istiyoruz. Benzer sorunların günümüz İslam düşüncesi için de birçok açıdan geçerli olduğunu düşünerek, söz konusu tebliğin Müslümanların yaşanan bazı problemlerine katkı sağlayacağını ve ışık tutacağını umuyoruz.

Tevekkülün Anlamı Üzerine

Tevekkül sözlük anlamı olarak 'vkl.' kökünden türeyen bir kelimedir. Anlam olarak ise; bir işin tamamını bir başkasına ısmarlamak, birini vekil kılmak, bir işte aciz olduğunu gösterip onu yapmayı terk etmek anlamlarına gelmektedir.

Bu bağlamda tevekkül, Arapça'da vekâlet formunda tefa'ul kalıbına nakledilmiş bir kelimedir. Söz gelişi 'Falan kimse, işini falan kimseye tevkîl etti' denildiği zaman, bu ifade, 'ona havale etti, ona güvendi' anlamına gelir. Kime vekâlet verildi ise, ona vekîl, vekâlet verene de mütevekkil denir.

Tevekkül anlayışının, İslâm düşüncesinde ve inanç sisteminde önemli bir yeri bulunmaktadır. Bilhassa, İslam düşünce sisteminde, iman, düşünce, çalışma ve sosyal hayat örgüsü içerisinde

tevekkül fikri merkezî bir yere sahiptir. Bilinmektedir ki, İslâm düşünce ve sosyal hayatında, diğer bir ifadeyle fert ve toplum hayatında, tevekkül, gayret, sabır, azim ve istikrar anlayışlarının moral ve motivasyon verici bir rolü olmuştur. Bunlar, İslâm toplumlarının inanç atmosferini anlamlı kılan ve maddi-manevi heyecan kaynağı olan değerlerdir. Daha da önemlisi, İslâm düşüncesinde inancın hayata yansımasının temeli oluşturan tevekkül; azim, sabır, cehd, gayret, kanaat, takva ve teslimiyet kavramlarıyla anlam ve önem kazanmaktadır.[1]

Öte yandan, tevekkül fikri çok kolay ve rahat suiistimal edilebilecek de bir kavramdır. İslâm düşüncesinde tevekkül, gerçekte, hiçbir zaman insanın kendi gayretini ihmal ederek, her şeyi Allah'a havale etmesi anlamında da kullanılmamıştır. Zira sebeplere başvurmaksızın bir şey talep etmek İslam'ın ve Kur'an'ın ruhuyla çelişmektedir. İslam'ın özü, insandan çalışıp gayret ederek elinden gelenin en iyisini ortaya koyduktan sonra, Allah'a güvenip dayanmasını ve sonucu sadece Allah'a bırakmasını öngörmektedir. Böyle yapmaksızın kader neyse o olur diyerek, fatalist bir tavır, tembellik ve atalet olup, İslam düşüncesindeki tevekkül anlayışıyla hiçbir şekilde bağdaşmamaktadır. Bununla birlikte sebeplere başvurmak da, hiçbir şekilde Allah'a tevekkül ve itimat etmeye aykırı bir durum değildir.[2]

Âkif'te Sorunlu Tevekkül Anlayışının Eleştirisi

Âkif, İslam düşüncesi genelinde ve kendi bulunduğu Osmanlı toplumu özelinde yaygın olarak var olan tevekkül anlayışını sorunlu bir anlayış olarak görür. Hatta ona göre yanlış tevekkül anlayışı, yanlış bir kader anlayışı da oluşturmaktadır. Ona göre sorunlu tevekkül anlayışı, İslam toplumunda, aynı zamanda cehalet ve tembellik oluşturmuştur.

Âkif'e göre yanlış bir tevekkül nedeniyle oluşan cehaletin ürünü olarak oluşan dinî zihniyet tembelliği besleyip, onu meşrulaştıran bir fonksiyon icra etmektedir. Çünkü ona göre söz konusu dinî zihniyet dünyaya, 'tevekkül', 'kader' gibi dinî değerlere ve daha da önemlisi İslam ulûhiyet anlayışına öyle bir anlam yüklemektedir ki artık çalışma, yorulma, gayret etme gibi kavramlar anlamsızlaşmaktadır.[3]

Âkif, tembelliği teşvik eden dünya görüşünün oluşmasına neden olan yanlış tevekkül anlayışlarının; ahretin ebediliğini, dünyanın geçiciliğini vurgulayan ayetlerin, dünyanın tamamen önemsiz olduğu şeklinde yorumlanması ile oluştuğu kanaatindedir. Nitekim sonuçta ona göre böyle bir yorum, bu dünyanın terk edilmesi gerektiği gibi yanlış bir çıkarıma yol açmıştır. Bu düşüncelerini o şu mısralarıyla dile getirmektedir.

> Hatâdır ahretten beklemek dünyâda her hayrı:
> Öbür dünyâ bu dünyâdan değil, hem hiç değil, ayrı.[4]

1 Tevekkül hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ramazan Altıntaş, 'Yazgıcı ve Özgürlükçü Tevekkül Anlayışının Çalışma Hayatına Etkileri', *Dini Araştırmalar*, Mayıs-Ağustos 2000, C. 3, S. 7; Fikret Karaman, 'Tevekkül İnancı Üzerine Bir İnceleme', *Fırat Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı 1, Elazığ 1996; Hayati Aydın, 'Kur'an'da İrade-Azm ve Tevekkül', *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII (2008), Sayı: 2; Yakup Üstün, 'Tevekkül ve Rızk', *Diyanet Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 114-115, Kasım-Aralık 1971; İ. Hakkı Şen, 'Peygamberimizin Tevekkül Anlayışı', *Diyanet Dergisi* (1981 Yıllığı), Hicret Özel Sayısı.

2 Nitekim Kur'an-ı Kerim Hz. Peygambere ve Onun şahsında Müslümanlara sebeplere dayalı bir tevekkül anlayışını emretmektedir: '(Umuma ait) işlerde onlara danış. Artık kararını verdiğin zaman da Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah kendisine sığınanları (mütevekkilîn) sever), ayeti bunu ortaya koymaktadır. Al-i İmran 159.

3 Recep Kılıç, 'Mehmet Âkif'te Cehalet ve Tembelliğin Dinî Zihniyet İle İlişkisi', *Dini Anlam Üzerine*, Ötüken Yay., Ankara 2004, içinde, s. 155.

4 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Haz. Orhan Okay-Mustafa İsen, DİB Yay. Ankara 1992, s. 255.

……….
Dilinden ahiret hiç düşmüyor ey Müslüman, lâkin,
Onun hakkında âtıl bir heves mahsûlü idrakin![5]

Bu satırlarla Âkif, İslâm düşüncesinde ahiret âleminin ebediliğine bir itirazda bulunmuyor. Ancak ebedi olan bu âlemin kazanılmasının, geçici olan bu dünyada gerçekleştirilecek çalışma ile mümkün olduğuna vurgu yapmaktadır. Böylece yanlış bir tevekkül anlayışına da düşülmeyeceğine işaret etmektedir.

Âkif'e göre sorunlu bir tevekkül anlayışının oluşmasının en önemli nedenlerinden bir diğeri ve en önemlisi de tevekkül kavramına yüklenen yanlış anlamdır. Bu düşüncesini o, şu mısralarla ifade eder:

Tevekkülün, hele, manası hiç de öyle değil.
Yazık ki: Beyni örümcekli bir yığın câhil,
Nihayet oynayarak dine en rezil oyunu,
Getirdiler, ne yapıp yaptılar, bu hâle onu![6]

Yine Âkif, tevekkülün anlamının hiçbir şekilde atalet olmadığını vurgular. O, ecdadın azmedip, çalışıp, gayret ettikten sonra tevekkül ettiğini ve bu sayede eldeki yurdu miras bıraktığını ve üç kıtadaki nişânelerin de bunun kanıtı olduğunu dile getirir. Şayet böyle bir anlamı olsaydı tevekkülün, ona göre ne İslam bugünlere kadar gelebilirdi ne de tevhid meş'alesi hala parıldardı:

'Allah'a dayandım!' diye sen çıkma yataktan…
Mânâ-yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdan!
Ecdâdını, zannetme, asırlarca uyurdu;
Nerden bulacakdın o zaman eldeki yurdu?
Üç kıt'ada, yer yer, kanayan izleri şâhid;
Dinlenmedi bir gün o büyük nesl-i mücâhid.
Âlemde 'tevekkül' demek olsaydı 'atâlet',
Mîrâs-ı diyânetle yaşar mıydı bu millet?
Çoktan kürenin meş'al-i tevhîdi sönerdi;
Kur'an duramaz, nezd-i İlâhîye dönerdi.[7]

Öte yandan İslam'da ulûhiyet anlayışıyla yakından alakalı olan tevekkül inancıyla insan, çalışmaya teşvik edilmektedir. Çünkü Allah, çalışana, emeğinin karşılığını mutlaka veren bir güç ve adalet sahibidir. Âkif'in bu bağlamda da kendi döneminde mevcut olan tevekkül algısına itiraz ettiği görülmektedir.[8]

Âkif'in dikkat çektiği yanlış ve sorunlu tevekkül anlayışında Allah; 'çalışana emeğinin karşılı-

5 *Safahat*, s. 256.
6 *Safahat*, s. 218.
7 *Safahat*, s. 394.
8 Kılıç, a.g.m., s. 156.

ğını adaletle veren' olarak değil de, 'tembellik eden Müslüman"ın yerine kendisi çalışan' olarak düşünülmeye başlanmış, böyle bir tevekkül anlayışı da 'felaket'in başlangıcı olmuştur.[9] Bu kanaatini Akif'in şu ifadelerle dile getirdiğini görmekteyiz:

'Çalış!' dedikçe şeriat, çalışmadın, durdun,
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun!
Sonunda bir de 'tevekkül' sokuşturup araya,
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya![10]

Âkif, 'Fatih Kürsüsünde' 'Vaiz Kürsüde' kısmında dile getirdiği düşüncelerinde ise, yanlış ve sorunlu tevekkül anlayışının paralel olarak yanlış ve sorunlu bir ulûhiyet anlayışı oluşturduğuna işaret etmektedir. Bu satırlarda şöyle demektedir:

Bırak çalışmayı, emr et oturduğun yerden,
Yorulma, öyle ya, Mevlâ ecîr-i hâsın iken!
Yazıp sabahleyin evden çıkarken işlerini,
Birer birer oku tekmil edince defterini;
Bütün o işleri Rabbim görür: Vazifesidir…
Yükün hafifledi…Sen şimdi doğru kahveye gir!
Çoluk, çocuk sürünürmüş sonunda aç kalarak…
Huda vekil-i umûrun değil mi? Keyfine bak!
Onun hazine-i in'amı kendi veznendir!
Havale et ne kadar masrafın olursa…Verir![11]

Âkif'in burada işaret ettiği üzere, yanlış tevekkül anlayışı Müslümanlara, çalışmadan çalışanların sahip olacaklarına elde etmeyi umma algısını vermiştir. Dolayısıyla bu algı nedeniyle Müslümanlar Allah'ı, 'çalışana emeğinin karşılığını adaletle veren' olarak değil de, 'tevekkül eden Müslüman'ın yerine kendisi çalışan' olarak düşünmeye başlamışlardır. Kısacası yanlış tevekkül anlayışı yanlış bir ulûhiyet inancını doğurmuştur.

Diğer taraftan yukarıdaki mısralarıyla Âkif, Müslümanların bazısının yanlış tevekkül anlayışı nedeniyle inandığı Allah'ı, kişinin özel işlerini yerine getirmek üzere ücretle çalıştırdığı gündelik işçiye (ecîr-i hâs) ya da bütün işlerinden sorumlu olan bir vekile (vekîl-i umûr) benzettiklerinin altını çizmektedir. Ona göre böyle bir Allah inancına sahip olan Müslüman da çalışmaya gerek duymayacaktır.[12]
Âkif'e göre yanlış tevekkül anlayışı sonucu oluşan sorunlu ulûhiyet anlayışında, insanın yerine getirmesi gereken bütün görevler Allah'a havale edilmektedir. Dolayısıyla 'Allah-insan ilişkisi' tersine çevrilmektedir.

Silahı kullanan Allah, hududu bekleyen O;
Levazımın bitivermiş, değil mi? Ekleyen O!

9 Kılıç, a.g.m., s. 156.
10 *Safahat*, s. 215.
11 *Safahat*, s. 215.
12 Kılıç, a.g.m. s. 157, 158.

Çekip kumandası altında ordu ordu melek;
Senin hesabına küffarı hâk-sâr edecek!
Başın sıkıldı mı, kâfi senin o nazlı sesin:
'Yetiş!' de, kendisi gelsin, ya Hızr'ı göndersin!
Evinde hastalanan varsa, borcudur: Bakacak;
Şifa hazinesi derhal oluk oluk akacak.
Demek ki: Her şeyin Allah..Yanaşman, ırgadın O;
Çoluk çocuk O'na aid: Lalan, bacın, dadın O;
Vekil-i harcın O; kahyan, müdir-i veznen O;
Alış seninse de, mes'ul olan verişten O;
Denizde cenk olacakmış..Gemin O, kaptanın O;
Ya ordu lazım imiş..Askerin, kumandanın O;
Köyün yasakçısı; şehrin de baş muhassılı O;
Tabib-i aile, eczacı..Hepsi hasılı O.
Ya sen nesin? Mütevekkil! Yutulmaz artık bu!
Biraz da saygı gerektir..Ne saygısızlık bu![13]

Âkif, bu satırlarla, kendine mütevekkil diyen ve tevekkül kavramının içini boşaltan Müslüman'ın bu anlayışa uygun bir ulûhiyet algısı da geliştirdiğini belirtir. Bu zihniyetin oluşturduğu düşünceye göre Allah, sınırı bekleyen asker, düşmanı mağlup edecek ordu, orduyu yönetecek kumandan, işlerini görecek ırgat, eczacı, hekim gibi beşer düzeye indirgenmiştir. Akif'e göre bu yutturmacılığın adına da 'tevekkül' denmiştir.[14]

Âkif bu şekilde tezahür eden bir tevekkül ve ulûhiyet anlayışını da şirk olarak tanımlamaktadır. Zira bu zihniyette Allah'ın konumu ile insanın konumu yer değiştirmiştir.[15] O, bu kanaatini şu satırlarla terennüm etmektedir:

Huda'yı kendine kul yaptı, kendi oldu huda!
Utanmadan da tevekkül diyor bu cür'ete..Ha?
…
Senin bu kopkoyu şirkin sığar mı imana?
Tevekkül öyle tahakküm demek mi Yezdân'a?
Kimin hesabına inmiş, düşünmüyor, Kur'an…
Cenab-ı Hak çıkacak, sorsalar, muhatap olan!
Bütün evâmire i'lân-ı harb eden şu sefih,
Mükellefiyeti Allah'a eyliyor tevcîh![16]

Âkif aynı zamanda bir kader anlayışına da dönüşen yanlış tevekkül fikrinin İslam'a yapılan bir iftira olduğunu savunur. Şu satırlarla bu ızdırabını dile getirir:

'Kader' senin dediğin yolda şer'an bühtandır;
Tevekkülün, hele, hüsrân içinde hüsrandır.[17]

13 *Safahat*, s. 215-216.
14 Kılıç, a.g.m., s. 158.
15 Kılıç, a.g.m., s. 158.
16 *Safahat*, s. 216.
17 *Safahat*, s. 216.

Âkif, yanlış ve sorunlu tevekkül anlayışına karşı çıkan önemli şahsiyetlerden biri olarak Hz. Ömer'i örnek gösterir. Onun meskenete, zillete ve asalaklığa dayanan bir tevekkül anlayışına savaş açtığını dile getirir:

Ömer, tevekkülü elbette bilirdi bizden iyi…
Ne yaptı 'biz mütevekkilleriz' diyen kümeyi?
Dağıttı, kamçıya kuvvet, 'gidip, ekin!' diyerek.
Demek: Tevekkül eden, önce mutlaka ekecek;
Demek: Tevekküle pek sığmıyormuş, anladın a!
Sinek düşer gibi düşmek şunun kabına…[18]

Buna göre Âkif, Hz. Ömer'in de sebeplere ve tedbire dayalı bir tevekkül anlayışına sahip olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

En nihayetinde Âkif, böylesi yanlış zihniyetler ve düşüncelerle dinin tahrif ve tağyir edildiğine inanmaktadır. Esasen dinin aslında ve esasında olmayan, hatta Kitap, Sünnet ve İcmâ'da bulunmayan yanlış anlayış ve algılar dine sokulmuştur. Bu da ona göre, cehaletin sonucunda oluşmuş bir durumdur.

Bakın ne hâle getirmiş ki cehlimiz dîni:
Hurâfeler bürümüş en temiz menâbiini.
Değil hakâyıkı şer'in, bugün, bedîhiyyat
Bilâ-münâkaşa ikrâr olunmuyor…Heyhât!
Kitabı, sünneti, icmâı kaldırıp attık;
Havâssı maskara yaptık, avâmı aldattık.
Yıkıp şerîati, bambaşka bir binâ kurduk;
Nebi'ye atf ile binlerce herze uydurduk![19]

Âkif, her şeye rağmen, tüm bu sorunların üstesinden gelinebileceği kanaatindedir. Bu hususta o, iki noktanın altını çizmektedir. Birincisi, o, Müslümanların, cehaleti yenerek ve çok çalışarak bu sorunu çözebileceğini düşünmektedir:

Bir baksana: Gökler uyanık, yer uyanıktır;
Dünya uyanıkken uyumak maskaralıktır!
Eyvah! Bu zilletlere sensin yine illet…
Ey derd-i cehalet, sana düşmekle bu millet,
Bir hâle getirdin ki: Ne din kaldı, ne nâmûs!
Ey sîne-i İslâm'a çöken kapkara kâbûs,
Ey hasm-ı hakîkî, seni öldürmeli evvel:
Sensin bize düşmanları üstün çıkaran el!
Ey millet, uyan! Cehline kurban gidiyorsun!
İslâm'ı da 'batsın!' diye tutturmuş yediyorsun!

18 *Safahat*, s. 221.

19 *Safahat*, s. 221.

Allah'tan utan! Bâri bırak dîni elinden…[20]
Çalışmak!..Başka yol yok, hem nasıl? Canlarla, başlarla
Alınlar terlesin, derhal iner mev'ûd olan rahmet,
Nasıl hâsir kalır 'tevfîki hak ettim' diyen millet?
İlahi! Bir müeyyed, bir kerîm el yok mu, tutsun da,
Çıkarsın Şark'ı zulmetten, götürsün fecr-i maksûda?[21]

İkinci olarak Âkif, Müslümanların içine düştüğü sorunlardan kurtulmasının ve ayağa kalmasının ya da ayakta kalabilmesinin, ilim ve ahlak ile mümkün olacağına inanmaktadır. Hatta o, ahlak ile bir arada bulunan bilgi ile problemlere çözüm üretilebileceğini düşünmektedir:

Çünkü milletlerin ikbâli için, evlâdım,
Ma'rifet, bir de fazilet iki kudret lâzım.[22]

Âkif, ilim olup ahlak olmazsa ya da ahlak olup ilim olmaz ise yine terakkinin ve sorunların üstesinden gelmenin mümkün olamayacağını belirtir:

Ma'rifet kudreti olmazsa bir millette eğer,
Tek fazîletle teâlî edemez, za'fa düşer.
İptidâîliğe mahsûs olan âvâre sükûn,
Çöker âsâbına. Artık o da bundan memnûn!
Ma'rifet, farz edelim, var da, fazîlet mefkûd…
Bir felaket ki cemâatler için, nâ-mahdûd.
Beşerin rûhunu tesmîm edecek karha budur;
Ne musîbettir o: Tâûnlara rahmet okutur![23]

Şu halde, Âkif, milli mücadele yıllarında, beklide, bir anlamda, insanımızın mücadele ruhunu tutuşturmak ve bir meş'ale yakmak için, çalışma ve tevekkül anlayışındaki sorunlara dikkat çekmeye çalışmıştır. O, yukarıda dile getirilmeye çalışılan düşünceleriyle, bir yerde, milletimizin maruz kaldığı sıkıntılar karşısında, hatta en kötü şartlarda bile ümitsizliğe kapılmadan azim, gayret ve sebatla hareket etmesini hatırlatmaya çalışmıştır.[24]

Diğer taraftan Âkif, Müslümanların, içinde bulunduğu iyi durumları muhafaza edemediği için sefalete düştüğünü ve teselli bulmak istediğinde ise 'kaderde varmış' diyerek yanlış ve bir o kadarda tehlikeli bir inanca kapıldığını cesaretle ifade etmekten de geri durmamıştır. Bir filozof edasıyla onun, görülmek istenmeyen ve üstü kapatılan sorunların üzerine gittiğini ve söz konusu problemlerin altında yatan gerçek nedenleri, yanlış algıları ve düşünceleri yürekli bir şekilde sorgulamaktan ve eleştirmekten de kaçınmadığını görmekteyiz. Gerçek

20 *Safahat*, s. 178.

21 *Safahat*, s. 387.

22 *Safahat*, s. 374.

23 *Safahat*, s. 375.

24 Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,
İslâmı uyandırmak için haykıracaktım.
Gür hisli, gür îmanlı beyinler, coşar ancak,
Ben zaten uzun boylu düşünmekten uzaktım!
Haykır! Kime, lâkin? Hani sâhipleri yurdun? *Safahat*, s. 381. Akif, bu mısralarla idealinin İslam'ı, Müslüman bilincini ve şuurunu uyandırmak olduğunu vurgular. Uyanık beyinler, zihinler ve gönüller oluşturmaktır onun gayesi. Hisleri gür, imanı gür ve iradesi gür beyinler ve zihinler ancak coşar ona göre.

anlamda filozof, 'kendi toplumunun sorunlarını doğru tespit edip, bunlara çözüm üretme çabasında olan kimsedir' ilkesinden hareketle, Âkif'in *Safahat*'da dile getirdiği fikir ve düşünceleriyle bu unvanı fazlasıyla hak ettiği düşüncesindeyim. Müslüman fert ve toplumlardaki sorunlu tevekkül anlayışını tespit etmesi ve bu problemin çözümü noktasındaki kanaatleri, onun filozofik yönüne en açık örneklerden bir tanesidir.

Sonuç

İslam düşüncesinde doğru ve sağlıklı tevekkül anlayışına göre, söz konusu kavram, çalışma hayatında en temel dinî değerlerden bir tanesidir. Buna göre tevekkül, 'insanın gerçekleştirmek istediği bir iş için gereken her şeyi yaptıktan sonra, sonucu Allah'tan beklemesi hali'nin adıdır. Bu anlamda tevekkül, insanı çalışma konusunda harekete geçiren ve ümitsizliğe düşmekten kurtaran dinamik bir değerdir. Zira insan, ulaşmayı arzu edip de ulaşamadığı hedefleri dolayısıyla, tevekkül sayesinde ümitsizliğe düşmekten kurtulacaktır. Hedefine ulaşamayan insan, tevekkül ile, nerede hata yaptığını, hangi konularda yetersiz olduğunu sorgulayarak, hayatını sürekli gözden geçirecek ve kendi sorumluluğunu göz ardı etmeyecektir. İşte Âkif'in şiirleriyle bu manadaki tevekkül anlayışının kaybedildiğine bir isyanın, eleştirinin ve karşı çıkışın yapıldığını görmekteyiz. Gerçek tevekkül anlayışından uzaklaşılıp, bunun tamamen zıddı olan bir algıya düşüldüğüne işaret etmektedir Âkif.

Âkif'in de dikkat çektiği üzere, İslam düşüncesinde tevekkül kavramına yanlış anlamlar yüklenmesi sonucunda, zaman içinde İslam'ın ulûhiyet anlayışında da sapmalar ve sorunlu algılar oluşmaya başlamıştır. İslam ulûhiyet anlayışında Allah; müminlerin dualarını işiten, icabet eden, yani duayı kabul edip, bir anlamda, gereğini yapan mutlak güç, ilim ve irade sahibi Müteâl Zât iken, Akif'in de vurguladığı üzere, sanki çalışmadan tevekkül eden Müslüman'ın yerine kendisi çalışan olarak düşünülmeye başlanmıştır. Âkif'e göre bunun doğrusu ise, Müslüman'ın çalışıp, gayret edip ardından Allah'a tevekkül edip dua etmesidir. Oysa tevekküle yanlış anlam yüklenmesi sonucunda Müslümanlar, çalışmadan çalışanların elde edebileceği seviyeyi yakalayabilmeyi, bilgili olmadan bilgili olanlarla eşit seviyede olmayı ister hale gelmişlerdir. Son tahlilde Âkif, İslamiyet çalışmayı emrettiği halde, tevekkülü Müslümanların, bir tembellik mesleği haline getirdiğini olabildiğince yüksek sesle haykırarak tenkit etmiştir.

Öte yandan Âkif, bir kısım Müslümanların sahip olduğu tevekkül anlayışının da fatalist ya da yazgıcı bir anlayış olduğunun altını çizer. Müslümanların durgunluğunun ve geri kalmışlığının sebebini de o, bu sorunlu tevekkül anlayışına bağlamaktadır. Bu anlayış ona göre, zaman içerisinde, yanlış bir din algısı ve Allah fikri oluşturmuştur.

Âkif'in dikkat çektiği ve üzerinde durduğu sorunlu tevekkül anlayışının, günümüz Müslüman toplumlarında yaygın olarak sürdürülmekte olduğunu gözlemlemek mümkündür. O halde İslam düşüncesinin ve Müslüman toplumların yeniden inkişafı, Âkif'in ifadesiyle 'hasm-ı hakiki' olan cehalet, tembellik ve yanlış tevekkül anlayışlarının üstesinden gelinmesiyle mümkün olacaktır.

Son olarak, bugün bile, Müslümanların ve İslam düşüncesinin, tefekkür sahasında ve uygarlaşma yolunda geri kalmışlığının ya da arzu edilen seviyede olmamasının sebeplerinden birisinin de, Âkif'in dikkat çektiği ve ısrarla üzerinde durduğu fatalist tevekkül anlayışı olduğunu rahatlıkla söylememiz mümkündür.

Safahat'ın "Gölgeler"inin Işığında

Şevkiye Kazan Nas
Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Giriş

Mehmet Âkif, 1908-1910 arasında yazdığı ve Sırat-ı Müstakim'de yer verdiği şiirlerini bir araya toplayarak 1911'de *Safahat* adlı ilk şiir kitabını yayınlamıştır. Eser, "Safahat", "Süleymaniye Kürsüsünde", "Hakkın Sesleri", "Fatih Kürsüsünde", "Hatıralar", "Asım" ve "Gölgeler" başlıkları altında yedi kitaptan meydana gelmiştir.

Safahat'ının ilk altı kitabı İstanbul'da, son kitabı olan "Gölgeler" ise Mısır'da basılmıştır. İlk sayfadaki "*Şark'ın tek dâhî-i san'atı Şerif Muhyiddin Beyefendi'ye hatıra-i ta'zim*" kaydından anlaşılacağı gibi kitap, Şerif Muhyiddin Targan'a[1] ithaf edilmiş ve 1933 yılında Kahire'de neşredilmiştir. Gölgeler'in tamamı 1374 mısra ve 41 şiirden ibaret olup manzumelerin en eski tarihlisi 1918, en yenisi ise 1935'tir. Bu şiirlerin bir kısmına Mehmet Âkif'in "son şiirler"i gözüyle bakılmaktadır.

Gölgeler'deki şiirleri kronolojik olarak sıraladığımızda Mısır'a gitmeden önce Türkiye'de yazdığı şiirler ve Mısır'a gittikten sonra orada yazdığı şiirler olmak üzere iki grupta incelenebilir: "Şark" (1918), "Kişi Hissettiği Nisbette Yaşar" (1918), "Alınlar Terlemeli" (1918), "Umar mıydın" (1918), "Mehmet Ali'ye" (1918), "Hâlâ mı Boğuşmak" (1918), "Hüsran" (1919), "Yeis Yok" (1919), "Azimden Sonra Tevekkül" (1919), "Süleyman Nazif'e" (1921), "Bülbül" (1921) ve "Leylâ" (1922) şiirleri şairin Mısır'a gitmeden önce Türkiye'de yazdıklarıdır. "Firavun ile Yüz Yüze" (1923), "Vahdet" (1924), "Gece" (1925), "Hicran" (1925), "Secde" (1925), Hüsam Efendi Hoca" (1925), Şehidler Abidesi İçin" (1924), "Bir Gece" (1928), "Bir Ariza" (1929), Ne Eser Ne de Semer (1930), "Derviş Ahmed" (1930), "Said Paşa İmamı" (1931), "Sanatkâr" (1933) ile Safahat'a almadığı "Şarkın Yegâne Dâhî-i San'atine" (1930) ve "İkinci Ariza" (1932) şiirleri onun Mısır'da yazdığı şiirlerdir. Ayrıca "Resmim İçin" (1931), "Nefs-i Nefis" (1932), "Yaş Altmış" (1932), "Nerdesin" (1932), "Tek Hakikat" (1933), "Hayat Arkadaşıma" (-?), Safahat'a alınmayan "Kıt'a" (1935), "Kasr-ı Gülşen" (1935), "Resmimin Arkasına" (1935), "Resmim İçin" (1935) gibi kıt'aları da Mısır'dayken yazdıklarıdır.

Gölgeler'in yayımıyla bir önceki kitabın yayımı arasında uzun bir süre vardır ve şiirler miktar olarak geçen uzun süreye göre çok azdır. Bunun başlıca nedeni kimilerine göre Akif'in İslam âleminin perişanlığı karşısında ferdî duygusallığı, hasreti, yalnızlığı ve ailevî problemleri;

1 Mehmet Akif'in yakın dostlarından olan Şerif Muhyiddin Targan (1892-1967) ud ve çello virtüözü, bestekâr, portre ressamıdır. Batı müziği icra şekillerini uda uygulamış Türk müziğinin önemli şahsiyetlerinden birisidir.

kimilerine göre de 1926 yılında Maarif Vekâleti'nce kendisine ısmarlanmış olan Kur'an Tercümesi üzerinde çalışması ve yazmayı plânladığı konular olduğu hâlde üzerinde yeterince çalışabileceği zamanının olmamasıdır. 1923 yılından sonra yazmış olduğu şiirlerin genellikle kısa manzumeler ve birçoğunun da kıtalardan meydana gelmesi bu hususla ilgilidir. Akif'in bu dönemde yazdığı şiirlerini ferdî ve tasavvufî muhtevaya sahip şiirler olarak ele alan Fazıl Gökçek, bu şiirleri tasavvufî şiirler, hayat ve ölüm hakkında karamsar mülahazalar ve mizahî manzumeler olmak üzere üçe ayırır.[2]

Mehmet Âkif'in daha önce hiç meşgul olmadığı şahsî duygularına yönelen birkaç şiir yazması, onun "farklı vadiye yönelme"si olarak düşünülünce o, "Benim asıl vadim buydu. Ben şiirlerimi cemiyete faydalı olsun diye yazdım."[3] der.

Orhan Okay'a göre[4] Mehmet Âkif'in görmeyi arzuladığı iki hedefi vardı. Birinci hedefi, vatanının düşmanların elinden kurtarılmasıydı ve bunun için maaşını, ailesini, İstanbul'u terk etmiş; fiilen milli mücadele hareketine katılmıştı. İkinci hedefi ise İslâm idealinin gerçekleşmesiydi ve Türkiye'nin kurtulmasıyla büyük İslâm idealinin gerçekleşeceğine inanıyordu. Birinci hedefinin gerçekleşmesi onu memnun etti; ancak ikinci hedefin arzu ettiği noktaya gelememiş olması onu üzdü. Kendisini bir sürgün gibi vatanından uzakta yaşamaya mahkûm eden Âkif; vatan hasreti, ailesinden uzakta yaşayış, hastalık, yaşlılık ve maddi sıkıntılar içinde daha mistik ve münzevi oldu. *Gölgeler*'deki şiirler bu sebeple öteki Safahat'lardan farklıdır.

Nurettin Topçu'ya göre[5] Mimar Sinan'ın sanatındaki üç devre, Mehmet Âkif'in yedi kitaptan oluşan *Safahat*'ında da bulunmaktadır. Mimar Sinan'ın ustalık devrinin eseri Edirne'deki Selimiye Camii ile Mehmet Akif'in ustalık dönemi Asım ve Gölgeler arasında ilgi kuran Topçu, "*Asım*"ı muazzam bir kubbeye, "*Gölgeler*"i de minarelerine benzetir ve bütün bir mermer dağından tek bir heykel yapmak isteyen İtalyan heykeltıraş Michel-Ange gibi Akif'in de Gölgeler'de arzımızın sonsuzluğa olan mesafesini ölçmeye çalıştığını söyler.

Nurettin Topçu, Hasan Basri Çantay'ın *Akifname* isimli eserine yazmış olduğu "Takdim" yazısında Mehmet Akif'in sanat tarihimizdeki yerini şu şekilde ifade etmektedir: *"Edebiyat ve sanat tarihimizde Akif'in yeri, derinlikte Yunusların ayak ucunda ise azametle parlaklıkta Fuzûlilerle Sinanların başucundadır. Akif, yalnız yirminci asrın Müslüman-Türk şairi değil, dokuz yüz yıllık tarihimizin en yükseklerde duran terennümcüsüdür. O koca bir tarihin türbedarıdır. San'atta fertten Allah'a, ferdi sevdalardan ilahi aşka, birlerden bütün sevdasına doğru basamaklanan, bu cüz'ilerden külliye gidiş davasında, Mevlânalarla Yunusların yürüttükleri kervanın önünde yarışan atletler, taştan yapılmış Koca Sinan ise söz sanatında Fuzûli ile Akif değil midir? Dini san'at denen zirve edebiyatının kapısı yirminci asırda Akif'in eliyle açıldı. Bu kapıdan girmek kolay değil; çünkü pek yüksek. Ona tırmanmak için büyük ruh kuvveti lazım… Âkif'i konuda, kafiyede, tasavvurların dar çemberi içinde tanımaya çalışmak beyhudedir."*[6]
Özlem Fedai, Platon'un mağara istiaresindeki insanın, mağara duvarına yansıyan gölgeleri

2 Bkz.Gökçek, 2005: 236-254.

3 Çantay, 2009: 25.

4 Okay, 2008: 14.

5 Topçu, 2010: 25-26.

6 Topçu, 2010: 94.

gerçek sanması ile Âkif'in Gölgeler'i arasında bir ilgi kurar ve "*Garp'ın kurguladığı trajik gerçekle tek başına hesaplaşma cesareti göstermesiyle iman şövalyesi olan Âkif, Gölgeler'de, Platon'un aksine, yalnız bir savaşçı olarak zihninin ve kalbinin içindeki mağaradan dışarı taşan gölgeleri Müslümanlara haykırmıştır. İslâm dünyasının vahdetten kopmuş durumu sebebiyle başına gelenleri, izlenmesi gereken yol haritasını, kitabının başına eklediği şiirlerle çizmiştir.*"[7] der.

Mehmet Âkif'in Mısır'a Gitmeden Önce Türkiye'de Yazdığı Şiirleri

Gölgeler kitabında yer alan "Şark" (1918), "Kişi Hissettiği Nisbette Yaşar" (1918), "Alınlar Terlemeli" (1918), "Umar mıydın" (1918), "Mehmet Ali'ye" (1918), "Hâlâ mı Boğuşmak" (1918), "Hüsran" (1919), "Yeis Yok" (1919), "Azimden Sonra Tevekkül" (1919), "Süleyman Nazif'e" (1921), "Bülbül" (1921) ve "Leylâ" (1922) şiirleri şairin Mısır'a gitmeden önce Türkiye'de yazdıklarıdır.

Mehmet Âkif'in gözüyle "*Şark*"[8], "*Harâb iller; serilmiş hânümanlar; başsız ümmetler / Yıkılmış köprüler; çökmüş kanallar; yolcusuz yollar / Buruşmuş çehreler; tersiz alınlar; işlemez kollar / Bükülmüş beller; incelmiş boyunlar; kaynamaz kanlar / Düşünmez başlar; aldırmaz yürekler; paslı vicdanlar / Tegallübler, esâretler; tehakkümler, mezelletler / Riyâlar; türlü iğrenç ibtilâlar, türlü illetler / Örümcek bağlamış, tütmez ocaklar; yanmış ormanlar / Ekinsiz tarlalar; ot basmış evler; küflü harmanlar / Cemâ'atsiz imamlar; kirli yüzler; secdesiz baçlar / "Gazâ" nâmıyle dindaş öldüren bîçâre dindaşlar / Ipıssız âşiyanlar; kimsesiz köyler; çökük damlar / Emek mahrûmu günler; fikr-i ferdâ bilmez akşamlar!..*" yurdudur.

Mehmet Âkif, Şark'ın tembelliğinden, cehaletinden ve taassubundan muzdarip olur; çökmüş ve kokuşmuşlukları "insaniyetin mehdi" olan Şark'a yakıştıramaz ve şaşkınlığını şöyle ifade eder:

İlâhî! Gördüğüm âlemi insâniyyetin mehdi?
Bütün umrânı târîhin bu çöllerden mi yükseldi?
Şu zâirsiz bucaklar mıydı vahdâniyyetin yurdu?
Bu kumlardan mı, Allâh'ım, nebîler fışkırıp durdu?

Bir zamanlar medeniyetin merkezi olan Şark, şimdi yabancıların işgali altındadır; ama bu durumdan kurtulmaya yönelik bir gayret de görülmemektedir. Âkif, Şark'ın perişan durumuna baktığında mazinin "yıkık bir rüya"dan başka bir şey olmadığını görür. Şark'ın geçmişini hatırlatır ve Allah'a "huzurundan ümitsiz mi dönsün?" diyerek O'ndan kurtuluş ümidini arzular:

Cihânın Garb'ı vahşet-zâr iken, Şark'ında Karnak'lar,
Herem'ler, Sedd-i Çin'ler, Tâk-i Kisra'lar, Havernak'lar,
İrem'ler, Sûr-i Bâbil'ler semâ-peymâ değil miydi?
O mâziler, İlâhî, bir yıkık rüyâ mıdır şimdi?
Ne yapsın, nâ-ümid olsun mu Şark'ın intibâhından,
Perişân ruhumuz, hâib dönerken bâr-gâhından?

7 Fedai, 2008: 314.

8 Safahat, "Şark", 1984: 449-450.

Mehmet Âkif, "*Kişi Hissettiği Nisbette Yaşar*"[9] adlı şiirini "Gölgeler'e alırken yeniden yazmış ve adını "Şark" olarak değiştirmiştir. Şiirin birinci yarısında, ilk şeklin aynı olan sadece sekiz mısraı kalmış, ikinci yarı ise yeniden kaleme alınmıştır. O'na göre hayâsız, manevîyattan kopuk bir neslin bu millete verebileceği bir şey olmadığı gibi bu milletten alıp götüreceği çok şey vardır. O, ilimsizliğe, köksüzlüğe, taassuba, tembelliğe savaş açmış ve bütün bunları bir devleti çökerten en önemli sebepler olarak görmüş; değerlerine sahip ve ahlâkî açıdan üstün bir nesille her türlü kötülük ve sıkıntılardan kurtulacağımıza inanmıştır. 1918'li yıllarda Robert Koleji'nden yetişen bir kızın verdiği konferansta Mehmet Akif'ten "beyni sağır, gözü kör" olarak bahsetmesi üzerine, Âkif "*Ne yapsam, neyle kurtarsam şu yatmış inleyen halkı?*" mısraı ile başlayan "*Bırak tahsili, evlâdım, sen ilkin bir hayâ öğren!*" mısraıyla sona eren manzumesini yazar:

Evet, beynim sağırdır… Kâinâtım, çünki, hep feryâd…
İşitmem başka bir ses milletim eylerken istimdâd.
Gözüm görmez, evet, zîrâ mûhitim kapkaranlıktır;
Fakat sînemde imânım müebbed fecr-i sâdıktır.
Kör olmaz ağlayan gözler, sağırlaşmaz tutuşmuş beyn;
Yaşarmaz gözle yanmaz beyni hilkat addeder bir şeyn!
Geçilmez kahkahandan her taraf yangın içindeyken…
Yanan bir sîneden, lâkin, ne istersin? Nedir öfken?
Beraber ağlamazsın, sonra, kör dersin, sağır dersin.
Bu hissizlikten insanlık hem iğrensin, hem ürpersin!
Ne ibret, yok mu, bir bilsen kızarmak bilmeyen çehren?
Bırak tahsîli, evlâdım, sen ilkin bir hayâ öğren!

I.Dünya Savaşı'nın başlaması ve akabinde Osmanlı topraklarında işgallerin baş göstermesi üzerine Mehmet Âkif, hürriyet ve bağımsızlığın yeniden kazanılabilmesi için insanlara ümit aşılamak ve onları harekete geçirmek ister. Hürriyet kavgasının nasıl olacağını "*Alınlar Terlemeli*"[10] başlıklı şiirinde anlatır:

Desen bir kere "İnsânım!" kanan kim? Hem niçin kansın?
Hayır, hürriyetin, hakkın masûn oldukça insansın.
Bu hürriyet, bu hak bizden bugün âheng-i sa'y ister:
Nedir üç dört alın? Bir yurdun alnından boşansın ter.

"*Umar mıydın?*"[11] şiiri, "Şimal Müslümanlarından Atâullah Behâeddin"in bir cümlesiyle sunulur: *"Odama girdim; kapıyı kapadım; ağlamaya başladım: O gün akşama kadar İslam'ın garibliğine, müslümanların inhitâtına ağladım, ağladım..."* İslâmiyet'in yasakladığı hayâsızlık, vefasızlık, yalancılık, iki yüzlülük, cehalet gibi ahlâki çöküş içinde Müslümanlar, bağımsızlıklarını kaybetmişlerdir. Bu yüzden İslâm dünyasının içinde bulunduğu çöküşün tek sebebi Müslümanlardır:

Hayâ sıyrılmış, inmiş: Öyle yüzsüzlük ki her yerde...
Ne çirkin yüzler örtermiş meğer bir incecik perde!

9 Safahat, "Kişi Hissettiği Nisbette Yaşar", 1984: 451-452.
10 Safahat, "Alınlar Terlemeli", 1984: 453-454.
11 Safahat, "Umar mıydın?", 1984: 455-456.

Vefâ yok ahde hürmet hiç, emânet lâfz-ı bî-medlûl;
Yalan râic, hıyânet mültezem her yerde, hak meçhûl.
Yürekler merhametsiz, duygular süflî, emeller hâr;
Nazarlardan taşan ma'nâ ibâdullâhı istihkâr.
Beyinler ürperir, yâ Rab, ne korkunç inkılâb olmuş:
Ne din kalmış, ne îman, din harâb, îman türâb olmuş!

Âkif'e göre ahlâkî çöküş, devletin ve milletin çökmesidir:
Mefâhir kaynasın gitsin de, vicdanlar kesilsin lâl...
Bu izmihlâl-i ahlâki yürürken, durmaz istiklâl!

"Umar mıydın?" şiirinde kurtuluşun tek çaresi olan emek ve gayretin ne şekilde olması gerektiği açıkça söylenir ve Allah'ın yardımının ancak emek harcamaya bağlı olduğu vurgulanır:
Sen ey bîçâre dindaş, sanki, bizden hayr ümîd ettin;
Nihâyet, ye'se düştün, ağladın, ağlattın, inlettin.
Samîmî yaşlarında coştu rûhum, herc ü merc oldu;
Fakat, mâtem halâs etmez cehennemler saran yurdu.
Cemâ'at intibâh ister, uyanmaz gizli yaşlarla?
Çalışmak!.. Başka yol yok hem nasıl? Canlarla, başlarla.
Alınlar terlesin, derhal iner mev'ûd olan rahmet,
Nasıl hâsir kalır "tevfıki hakkettim" diyen millet?
İlâhî! Bir müeyyed bir kerim el yok mu, tutsun da,
Çıkarsın Şark'ı zulmetten, götürsün fecr-i maksûda?

"*Mehmet Ali'ye*"[12] şiirinde sözü edilen Mehmed Ali, Râtip Paşa'nın oğlu, Mehmet Âkif'in talebesi ve aynı zamanda birinci *Safahat*'ın da ithaf edildiği gençtir. Bu şiir, kimilerine göre bir iç hesaplaşma kimilerine göre ise bir mersiye özelliği taşır:
Bir nüsha-i kübrâ idin, oğlum, elimizde:
Sen benden okurdun seni, ben senden okurdum.
Yüksekliğin idrâkimi yorgun bırakınca,
Kalbimle yetişsem diye, şâirliğe vurdum.
Şi'rin başı hilkatteki âheng-i ezelmiş...
Lâkin, ben o âhengi ne duydum, ne duyurdum!
Yıktım koca bir ömrü de, başkuş gibi, geçtim,
Kırk beş yılın eyyâm-ı harâbında oturdum.
Sen, başka ufuklar bularak, yükseledurdun;
Ben, kendi harâbemde kalıp, çırpınadurdum!
Mağmûm iki üç nevha işittiyse işitti;
Bir hoşça sadâ duymadı benden hele yurdum.

Mehmet Akif, "*Hâlâ mı Boğuşmak*"[13] adlı şiirine, "*Birbirinize de girmeyin ki, ma'neviyâtınız sarsılmasın, devletiniz gitmesin.*" meâlindeki Enfal suresinin 46. âyetiyle başlamakta ve toplumun parçalanması durumunda zayıflayacağını, bir birine düşeceğini, milletin yok olabileceğini

12 Safahat, "Mehmet Ali'ye", 1984: 457.

13 Safahat, "Hâlâ mı Boğuşmak", 1984: 461-462.

ifade etmektedir:

Sen! Ben! Desin efrâd, aradan vahdeti kaldır;
Milletler için işte kıyâmet o zamandır.

Şair, koparılmış yurtların sorumlusunu arar. "Balkanları biz herhangi bir fikrî temelden hareket ederek mi kaybetmiştik? Yoksa bu kayıpta asıl rol oynayan iradesizlik ve bununla beraber sen-ben ihtirasları mı idi? Birinci Dünya Savaşı'na niçin girmiştik? Panislâmizm veya Pantürkizm gibi düşünce ve idealleri gerçekleştirmek mi istiyorduk? Yoksa bu da Alman menfaatlerinin, Alman hayranlığının; iktidarda bulunan İttihat ve Terakki liderlerinin ihtiras ve beceriksizliklerinin bir neticesi mi idi?"[14]

Post üstüne hem kavgaların hepsi nihâyet,
Hâlâ mı boğuşmak? Bu ne gaflet, ne rezâlet!
"Hürriyeti aldık!" dediler, gaybe inandık;
"Eyvah, bu baziçede bizler yine yandık!"

Mehmet Âkif'e göre "Turan mefkûresi", Osmanlı devletinin parçalanmasında en büyük ve önemli sebeplerden birisidir. Şair, "Turancılık"a bir efsane gibi inananların birlik olmayışlarına sitem eder. Böyle bir efsane edinmeseydik de o yurtları, bu idareciler sayesinde yine kaybedecektik:

Cem'iyyete bir fırka dedik, tefrika çıktı;
Sapsağlam iken milletin erkânını yıktı.
"Turan İli" namıyla bir efsane edindik;
"Efsane, fakat gaye!" deyip az mı didindik?
Kaç yurda veda etmedik artık bu uğurda?
Elverdi gidenler, acıyın eldeki yurda!

Mehmet Âkif, İslam âlemine bin yıldır hizmet edenin Türk milletinden başka bir millet olmadığını bilmektedir. Kendisine "*Üstad! Seni Türkçü görüyoruz*" diyenlere "*ne zannediyorsun hiçbir kavmin Türk'e baş olmasına tahammül edemem*" der. O, kavmiyetçi değildi; ama onun milliyetçiliği, başında Türk milleti olmak kaydıyla milyonlarca Müslüman'ı ihata etmek şeklindeydi.[15]

Ümitle ümitsizlik arasında bir ruh hali yaşayan Akif, "*Hüsran*"[16] şiirinde, İslâm dünyasının sahipsizliğinden dolayı üzgündür:

Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı, / İslâm'ı uyandırmak için haykıracaktım.

diyen şair, aslında hayatı boyunca Müslümanları uyandırmak için İslam'ı haykırmıştır. Bir yandan hürriyet arayışı, bir yandan işgale karşı direniş; bir yandan devletin yıkılışı ve bir yandan da yeni devletin kuruluşu onun karamsarlığına zemin hazırlar. Oysa onun döneminde milletinin hislerine onun kadar tercüman olan başka bir şair yoktur. Feryadını şiirlerine gömen şair, kendi acizliğinden dolayı şikâyet eder ve zaman içinde susmayı yeğler:

14 Yetiş, 1992: 198.

15 Çantay, 2009: 224.

16 Safahat, "Husran", 1984: 447.

Feryâdımı artık boğarak, na'şını, tuttum,
Bin parça edip şi'rime gömdüm de bıraktım;
Seller gibi vâdiyi enînim saracakken,
Hiç çağlamadan, gizli inen yaş gibi aktım.

Şair, dünyadan el etek çekip susmanın memnuniyetini değil, davanın sahipsiz kalışının hüsranını duymaktadır:

Yoktur elemimden şu sağır kubbede biraz;
İnler "Safahât"ındaki hüsran bile sessiz!

"Hüsran" şiiri, "Gölgeler"in ilk şiiri olması bakımından manidardır. Şairin bu kitaptaki manzumelerinin karakteristiğini özetler. Daha önce yazdığı kitaplarda yer alan şiirlerdeki karamsar psikolojisinin de şair tarafından bir itirafıdır.[17]

İslâm dünyasındaki birtakım karışıklıkların devleti batışa sürüklediğini haykıran Mehmet Âkif, "*Yeis Yok*"[18] şiirinde umutsuzluğu ortadan kaldırır. Şiirinin başına Hicr suresinin 56. âyetinin *"Dalâile düşmüşlerden başka kim Tanrı'sının rahmetinden ümîdini keser?"* meâlini alır ve ümitsizliğin Allah'a küfür anlamına gelen fikrini bu âyete dayandırır. Şair, ümidini, azmini, mücadele gücünü yitiren bir insanın veya bir toplumun karşı karşıya kalacağı karanlığı tasvir ederek şiirine giriş yaptıktan sonra "ye's" ile "tevhid"in bir arada olamayacağını, bu durumun "mülhidlik" yani dinsizlik, sapıklık olduğunu ifade eder:

Ey, Hakk'a taparken şaşıran, kalb-i muvâhhid!
Bir sîne emelsiz yaşar ancak o da: Mülhid.
Birleşmesi kâbil mi ya tevhîd ile ye'sin
Hâşâ! Bunun imkânı yok elbette bilirsin.
Öyleyse neden boynunu bükmüş, duruyorsun?
Hiç merhametin yok mudur evlâdına olsun?

Mehmet Âkif, Müslümanların bütün olumsuz durumlara rağmen Allah'tan ümit kesmemeleri gerektiğini, önceki nesillerin kendilerine ümit telkin etmediğini, bu durumun İslâm'a aykırı olduğunu ve Müslümanların azmini kırdığını söyler. Gençliğe birlik ve dayanışmayı aşılamak, onları gelecekten ümitli kılmak gerekir. Onlar, gelecekten ümitsiz ve ye's içinde olurlarsa milletin bekâsı da tehlikeye girer. Gençlere hayatın güzelliği, geleceğin parlaklığı telkin edilmezse, onların ruhunu karartır ve "mel'un aşı" onları uyuşturur:

Doğduk, "Yaşamak yok size!" derlerdi beşikten;
Dünyâyı mezarlık bilerek indik eşikten!
Telkîn-i hayât etmedi aslâ bize bir ses;
Yurdun ezelî yasçısı baykuş gibi herkes,
Ye'sin bulanık rûhunu zerk etmeye baktı;
Mel'un aşı bir nesli uyuşturdu, bıraktı!

17 Gökçek, 2005: 215.

18 Safahat, "Yeis Yok", 1984: 465-466.

Şair, önce *"Devlet batacak!" çığlığı beyninde öter de, / Millette bekâ hissi ezilmez mi? Nerde! / "Devlet batacak!" İşte bu öldürdü şebâbı"* dedikten sonra bu devlet, "batmazdı","batmadı", "batmayacaktır" ifadeleriyle ümit telkin eder. "Uluyan ye'si gebert"meyi ve "azmi uyandır"mayı emreder:

Batmazdı, hayır batmadı, hem batmıyacaktır;
Tek sen uluyan ye'si gebert, azmi uyandır.

Azmin uyanmasını ve canlanmasını da iman üfleme, yenilemeye, ümidini davrandırmaya dayandırır:

Kâfi ona can vermeye bir nefha-i îman;
Davransın ümidîn; bu ne haybet, bu ne hirman?

Karanlıklardan tek çıkış yolu olarak Allah'a dayanmayı, sa'ye sarılmayı, hikmete râm olmayı görür:

Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol...
Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.

"Azimden Sonra Tevekkül"[19] şiirinde Mehmet Âkif, tevekkülün nasıl anlaşılması ve uygulanması gerektiğini vurgular. Âl-i İmran Sûresi *"Bir kerre de azmettin mi, artık Allah'a dayan..."* 159. âyetinin yorumu olarak şiirini kaleme alan Âkif, asırlardır Allah'a dayanan Müslümanların, insanlığın gerisinde kaldığını iddia ederek bütün bunların bir "efsane" olduğunu iddia eden, tembelliğine bahane arayan ve içine düştüğü olumsuz şartları Allah'a güvenmeye bağlayan bir kişinin konuşmasıyla şiirine başlar:

-"Allah'a dayanmak mı? Asırlarca dayandık!
Düşdükse bu hüsrâna, onun nârına yandık!
Yetmez mi çocukluktaki efsâneye hürmet?
Dersen ki: Ufuklarda bir aydınlık uyansın;
Mâzîyi ateş vermeli, baştan başa yansın!
Şaşkınlık olur köhne telâkkîleri ihyâ;
Şeydâ-yı terakkî, koşuyor, baksana dünyâ.
Elverdi masal dinlediğim bunca zamandır;
Ben kanmıyorum, git de sen aptalları kandır!"

Mehmet Âkif'i temsil eden ikinci kişi, insan iradesine ve azmine işaret ederek Müslümanların asırlardır Allah'a değil "evhama" dayandığını, "tevekkül"e yanlış manalar verdiğini söyler:

-Allah'a değil, taptığın evhâma dayandın;
Yandınsa eğer, hakk-ı sarîhindi ki yandın...
....
"Allah'a dayandım!" diye sen çıkma yataktan...
Ma'nâ yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdan!

İradî bir felç ile azmimizi felçli hale getirdiğimizi söyleyerek tembellikten kurtulmamız gerektiğini, Allah'ın insana irade verdiğini ve çalışmayı emrettiğini vurgular:

19 Safahat, "Azimden Sonra Tevekkül", 1984: 469-470.

vurgular:
Meflûc ederek azmini bir felc-i irâdî,
Yattın, kötürümler gibi, yattın mütemâdî!
Mâdem ki didinmez, edemez, uğraşamazsın;
İksîr-i bekâ içsen, emîn ol, yaşamazsın.

Mehmet Âkif, "*Süleyman Nazif'e*"[20] şiirine Süleyman Nazif (1870-1927)'in Malta sürgünlüğü sırasında yazdığı bir şiirinin beytiyle giriş yapar:
"Rûhum benim oldukça bu îmanla berâber
Üç yüz sene, dört yüz sene, beş yüz sene bekler."

Mehmet Âkif'in bu şiirini yazma sebebi Süleyman Nazif'in yanlış sabır telakkisi olarak düşünülen "beklemek" sözüne itiraz etmek ve sürgündeki dostuna ümit telkin etmektir:
Beş yüz sene bekler mi? Nasıl bekleyeceksin?
Rûhun da asırlarca bu hüsrânı mı çeksin?

Süleyman Nazif, "İstanbul'un 23 Kasım 1918'teki işgaline, ertesi günü yayınladığı "Kara Bir Gün" adlı makalesiyle karşı çıkmış" bir şahsiyettir.[21] Âkif, Süleyman Nazif'in Doğu'nun içinde bulunduğu durumdan kurtulamayacağından doğan ümitsizliğe karşı çıkar:
Ey, tek karagün dostu, bu hicran-zede yurdun!
Sen milletin âlâmını dünyâya duyurdun,
En korkulu günlerde o müdhiş kaleminle...
Takdîs ederiz nâmını... Lâkin, beni dinle:

Mehmet Âkif, şiirinin bu bölümüne "*Nazif, kahraman bir vatanperverdi. Bu hakikat kendisinin birkaç defa hayatını istihkarıyla sabittir.*" şeklinde bir dipnot koyar.

Aslında Süleyman Nazif'in şiirinde geleceğe ait bir ümitsizlik yoktur. O da Âkif gibi düşünerek Doğu'nun bir diriliş gerçekleştireceğine inanır. Âkif, "*Süleyman Nazif'e*" şiirinde, İslâm dünyasının durumundan dolayı hissettiği umutsuzluk ile İslâm'ın getireceği kurtuluşa olan inancını karşı karşıya getirir. Allah'ın vaat ettiği hakkın çok kısa bir zamanda gerçekleşeceğini vurgular:

"İslâm'a göz açtırmayacak, dersen, o kâbûs"
Mâdâm ki Hakk'ın bize va'dettiği haktır,
Şark'ın ezelî fecri yakındır, doğacaktır

Âkif'in ümit aşılayan coşkulu söyleyişlerinden sonra, ideali olan İslâm âleminin birliği şu dizelerle dile getirilir:
Saldırsa da kırk Ehl-i Salîb ordusu, ko1 kol,
Dört yüz bu kadar milyon esîr olmaz, emîn ol.

20 Safahat, "Süleyman Nazif'e", 1984: 471-472.

21 Ayrıntılı bilgi için bkz. D.Mehmet Doğan, Camideki Şair Mehmet Akif, 3.Baskı, İz Yay., İstanbul, 2006, s.82-84.

Mehmet Âkif, "*Bülbül*"[22] şiirini "*Basri Bey Oğlumuza*" diyerek Hasan Basri Çantay'a ithaf eder. Şiirinin sonuna bir açıklama ekler: "*Bu manzume yazılırken Yunan istilası altındaki topraklarımıza, hususiyle Bursa'ya dair elim haberler geliyordu.*" Âkif, kendini anlatan lirik ve etkileyici bir ifadeyle şiirine başlar. Mustarip bir ruh hâli içindeki şair, bu hâlden kurtulmak amacıyla tabiata çıkmıştır. Bir süre sonra da akşam olup ortalık kararmış; tabiata derin bir sessizlik çökmüştür:

Bütün dünyâya küskündüm, dün akşam pek bunalmıştım;
Nihâyet, bir zaman kırlarda gezmiş, köyde kalmıştım.
Şehirden kaçmak isterken sular zâten kararmıştı;
Pek ıssız bir karanlık sonradan vâdîyi sarmıştı.
Işık yok yolcu yok ses yok, bütün hilkat kesilmiş lâl...
Bu istiğrâkı tek bir nefha olsun etmiyor ihlâl.

Şair, maziyle ilgili birçok hatırayı aklına getirdiği sırada, karanlık içinden bir bülbül feryat etmeye başlar. Az önce derin bir sessizlik içinde bulunan tabiat coşar; vadide bülbülün inlemesi yankılanmaya başlar. Ağaçları, taşları ürperten bülbülün bu yakıcı nağmeleri, mahşer gününde çalınacak olan Sûr'a benzetilir:

Taşarken haşrolup beynimden artık bin müselsel yâd,
Zalâmın sînesinden fışkıran memdûd bir feryâd,
O müstağrak o durgun vecdi nâgâh öyle coşturdu:
Ki vâdîden bütün, yer yer, eninler çağlayıp durdu.
Ne muhrik nağmeler, yâ Rab, ne mevcâ mevc demlerdi:
Ağaçlar, taşlar ürpermişti, gûyâ Sûr-i Mahşerdi!

Şair, gecenin sessizliği içinde acıklı bir sesle figan eden bülbülle hasbihale başlar. Eşi, yuvası olduğu ve üstelik özlemle beklediği bahar geldiği, zümrüt bir tahta sahip olduğu halde kıyametler koparарak öten bülbülün bu hâlinin sebebini anlamaya çalışır:

-Eşin var, âşiyânın var, bahârın var, ki beklerdin;
Kıyâmetler koparmak neydi, ey bülbül, nedir derdin?
O zümrüd tahta kondun, bir semâvî saltanat kurdun;
Cihânın yurdu hep çiğnense, çiğnenmez senin yurdun.

Yemyeşil bir vadide pek çok gülün bulunduğu kıpkızıl bir gül bahçesinde dolaşan bülbül, herhangi bir kayda, bağa sığmayan pervasız ruhuyla uçarak başka ufuklara gidebilir. Onun bu özgür hayatı, hür olanların bu dünyadaki en muhayyel gayesidir. Şair onun bir damlacık göğsünde bir okyanusun coşup çağlamasının sebebini sorar:

Bugün bir yemyeşil vâdî, yarın bir kıpkızıl gülşen,
Gezersin, hânümânın şen, için şen, kâinâtın şen.
Hazansız bir zemîn isterse, şâyed ıûh-i ser-bâzın,
Ufuklar, bu'd-i mutlaklar bütün mahkûm-i pervâzın.

22 Safahat, "Bülbül", 1984: 473-474.

Değil bir kayda, sığmazsın - kanatlandım mı - eb'âda;
Hayâtın en muhayyel gâyedir ahrâra dünyâda.
Neden öyleyse mâtemlerle eyyâmın perîşandır?
Niçin bir damlacık göğsünde bir umman hurûşandır?

Gecenin sessizliği içinde acıklı bir sesle figan eden bülbülle kendisi arasında bir karşılaştırma yapan şair, ülkenin içinde bulunduğu kötü durum nedeniyle asıl feryat etmesi gerekenin kendisi olduğunu ifade eder. Bülbülün beklediği bahar er geç gelecektir, bu yüzden feryat etmesine gerek yoktur. Ayrıca, bulunduğu yerden memnun kalmazsa başka diyarlara da gidebilir. Oysa Âkif için böyle bir durum söz konusu değildir:

Hayır, mâtem senin hakkın değil... Mâtem benim hakkım:
Asırlar var ki, aydınlık nedir, hiç bilmez âfâkım!

Bahar mevsimi olmasına rağmen işgal altındaki memlekete sonbahar havası hâkimdir. Teselliden nasibi olmayan şair, öz yurdunda evsiz barksız bir serseri gibidir. Ne acıdır ki Doğu'nun vefasız, kansız evladı, ecdadın toprağını Batı'ya baştanbaşa çiğnetmiştir. Selahattin Eyyubiler'in, Fatihler'in yurduna karmaşa hâkim olmuş; ezan yerine çan sesi duyulmaya başlamıştır:

Tesellîden nasîbim yok, hazân ağlar bahârımda;
Bugün bir hânümansız serserîyim öz diyârımda!
Ne hüsrandır ki: Şark'ın ben vefâsız, kansız evlâdı,
Serâpâ Garb'a çiğnettim de çıktım hâk-i ecdâdı!
Hayâlimden geçerken şimdi; fikrim herc ü merc oldu,
Salâhaddîn-i Eyyûbî'lerin, Fâtih'lerin yurdu.
Ne zillettir ki: Nâkûs inlesin beyninde Osmân'ın;
Ezan sussun, fezâlardan silinsin yâdı Mevlâ'nın!

Ne acıdır ki eskiye ait bütün kudretler, kuvvetler toprak olmuş; Yıldırım Beyazıt Han'ın mabedinden sadece çökük bir kubbe kalmış; Orhan Bey'in muazzam kabri kötülüklerle çiğnenmiştir. Ne haybettir ki dinin vahdet yeri taş taş devrilip sığınaksız kalan milyonlarca dindaş perişan bir hâlde sürünmekte; İslâm'ın kutsal mekânında yabancılar dolaşmaktadır. Ülkenin bu kadar kötü bir hâlde bulunduğu bu zamanda matem bülbülün değil, şairin hakkıdır:

Ne hicrandır ki: En şevketli bir mâzî serâb olsun;
O kudretler, o satvetler harâb olsun, türâb olsun!
Çökük bir kubbe kalsın ma'bedinden Yıldırım Hân'ın;
Şenâ'atlerle çiğnensin muazzam Kabri Orhan'ın!
Ne haybettir ki: Vahdet-gâhı dînin devrilip, taş taş,
Sürünsün şimdi milyonlarca me'vâsız kalan dindaş!
Yıkılmış hânümalar yerde işkenceyle kıvransın;
Serilmiş gövdeler, binlerce, yüzbinlerce doğransın!
Dolaşsın, sonra, İslâm'ın harem-gâhında nâ-mahrem...
Benim hakkım, sus ey bülbül, senin hakkın değil mâtem!

Şairin "*Leylâ*"[23]da İslâm'ın kurtuluşu için çağırdığı "cândan yakın cânân" sözü, İslâm dünyasına

23 Safahat, "Leylâ", 1984: 476.

dünyadaki varlık sebebinin ne olduğunun ve ne için savaştığının çağrışımıdır. "Leylâ" kurtuluşun sembolü; "Mecnûn" ise kurtuluşu bekleyen İslâm âlemidir:

Gel ey Leylâ, gel ey candan yakın cânan, uzaklaşma!
Senin derdinle canlardan geçen Mecnun'la uğraşma!

Bu milletin en kahraman, en gürbüz evladı kurban olmuş ve onun uğrunda feda edilmiştir. Yüz binlerce sönmüş yurt, onun için yanmış; onun uğruna insanlar katledilmiş, zindanlara atılmıştır. Bütün bunlar İslâm'a helâl olsun; yeter ki ümitsizlik istilâ etmesin:

Düşün: Bîçârenin en kahraman, en gürbüz evlâdı,
Kimin uğrunda kurbandır ki, doğrandıkça doğrandı?
Şu yüz binlerce sönmüş yurda yangınlar veren kimdi?
Şu milyonlarca öksüz, dul kimin boynundadır şimdi?
Kimin boynundadır serden geçip berdâr olan canlar?
Kimin uğrundadır, Leylâ, o makteller, o zindanlar?
Helâl olsun o kurbanlar, o kanlar, tek sen ey Leylâ,
Görün bir kerrecik, ye's etmeden Mecnûn'u istîlâ.

Müslümanlar, Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşı'na kadar büyük sıkıntılar çekmişlerdir. Kendilerine vaat edilen İslâm'ın o güzel günlerinin gelmesi lâzımdır. Cemaatlerin ona köle, Kâbelerin hacle, âlemlerin ise cihâz olduğu "Leylâ", yıllarca mesnevilerde sevgiliden vefa bekleyen Şark dünyasının âşığı, güneşidir. Dolayısıyla Leylâ, İslâm'ın geleceğidir. Bu kadar nazlanmaya bir son vermek gerekir. Bir an önce gel ki Allah'tan şu yanmış yurda sonsuz bir bahar gelsin:

Cemâ'atler kölendir: Kâ'be'ler haclen... Gel ey Leylâ;
Gel ey candan yakın cânan ki gâiblerdesin, hâlâ!
Bu nâzın elverir, Leylâ, in artık in ki bâlâdan,
Müebbed bir bahâr insin şu yanmış yurda, Mevlâ'dan.

Şair, hem İslâm dünyasının kötü durumunu tasvir etmekte hem de ülkesinin kurtulması için Allah'tan yardım dilemektedir. Fazıl Gökçek,[24] Mehmet Âkif'in 1912-1918 yılları arasında yazdığı şiirlerde savaşların, İslâm dünyasındaki tesirlerini konu alan şiirlerde ümitsizlik ve yılgınlık ile ümit ve azmin bir arada olduğunu; savaşların yapmış olduğu tahribatın tasvir edildiği şiirlerde şairin genellikle karamsar bir psikoloji içinde olduğunu; ancak bu karamsarlığın sürekli olmadığını şairin İslâm dünyasının bütün olumsuzluklara rağmen bir dirilişi gerçekleştireceğine dair inancının hep var olduğunu söyler.

Mehmet Akif'in Mısır'dayken Yazdığı Şiirleri

"Firavun ile Yüz Yüze" (1923), "Vahdet" (1924), "Gece" (1925), "Hicran" (1925), "Secde" (1925), Hüsam Efendi Hoca" (1925), Şehidler Abidesi İçin" (1924), "Bir Gece" (1928), "Bir Ariza" (1929),

24 Gökçek, 2005: 221.

Ne Eser Ne de Semer (1930), "Derviş Ahmed" (1930), "Said Paşa İmamı" (1931), "Sanatkâr" (1933) ile Safahat'a almadığı "Şarkın Yegâne Dâhî-i San'atine" (1930) ve "İkinci Ariza" (1932) şiirleri onun Mısır'da yazdığı şiirlerdir. Ayrıca "Resmim İçin" (1931), "Nefs-i Nefis" (1932), "Yaş Altmış" (1932), "Nerdesin" (1932), "Tek Hakikat" (1933), "Hayat Arkadaşıma" (-?), Safahat'a alınmayan "Kıt'a" (1935), "Kasr-ı Gülşen" (1935), "Resmimin Arkasına" (1935), "Resmim İçin" (1935) gibi kıt'aları da Mısır'da iken yazdıklarıdır.

Abbas Halim Paşa'nın davetiyle Mısır'a giden Mehmet Âkif, 1925'ten itibaren Mısır'da kalıcı olarak ikamet etmeye başlar ve bu süre içinde ruh hali tamamen değişir. Türkiye'de son yazdığı şiirler olan "Bülbül" ve "Leylâ"dan da görüldüğü gibi idealinin gerçekleşme ihtimalinin ortadan kalkması onda bir değişime yol açar. Bu değişimi gösteren şiirler, "Hicran", "Gece", "Secde", "Bir Gece", "Said Paşa", "Hüsam Efendi Hoca" ve "Sanatkâr"dır. Şiirlerinde kendi dertlerini anlatan, sosyal konular yazan, toplum meselelerini ele alan, âyet ve hadis yorumlarıyla dinî konuları işleyen Akif'in yerine şahsî konulara yer veren mistik bir Âkif vardır. Farklı bir ruh haliyle kendi içine yönelmiş, Allah'a sığınmış, O'nunla söyleşmiştir.

"*Gece*", "*Hicran*" ve "*Secde*" adlı şiirler, Mısır'da beşer gün arayla arka arkaya yazılmışlardır. Bu şiirler, Âkif'in cemiyet mistisizminden ferdî mistisizme geçişin güzel örnekleri olarak kabul edilir. Fazıl Gökçek'e göre[25] bu şiirleri Mehmet Âkif'in çok kısa süren bir ruh halinin tezahürü olarak değerlendirmek gerekir ve sadece bu üç şiirden yola çıkarak hayatının son yıllarında tasavvufa yöneldiğini söylemek doğru değildir. "*Gece*"de Allah'ın tecellisine mazhar olamama acısı, "*Hicran*"da Allah'a ulaşmak ve Allah'ın kalpte tecellisi için tutulan yol, "*Secde*"de ise Allah'ın vahdet şarabı ile kendinden geçmiş bir hâlde iken bu coşkuya katılamamanın verdiği ıstırap yer alır.

Nurettin Topçu ise[26] Âkif'in önceleri mistik olmadığını, vahdet-i vücuda inanmadığını ancak yurdundan ayrılıp Mısır'a gittikten sonra Eflatunları, Mevlanaları mest eden mistisizmin ortaya çıktığını; "Gölgeler"deki son şiirlerinde vahdet-i vücûdun değilse de vahdet-i şuhûdun mertebesine ulaştığını söyler. Ona göre "Asım"dan sonra "Gölgeler"in peyda olması bir bakıma hakikat âleminden dünyamıza uzanan gölgelerdir ve Akif, "Gölgeler"iyle yeniden ve yepyeni bir hüviyetle dünyaya gelmiştir. Böylece "Gölgeler"de, "*ahlâkî milliyetçilik ve din davaları, şimşekli, yıldırımlı, fırtınalı bir âlem içinde vecdin lisanı ile hakikatin sanki bizzat kendi diliyle halledildi. İstiklal Harbi'mizi hazırlayan felaket, bu yeni vahyin sebebi olmuştu*."

Orhan Okay, Mehmet Âkif'in Mısır'da yazdıklarını "*gerçekleşmeyen bir idealin verdiği ümitsizlikle vatandan uzak yaşamaya mecbur bir halet-i ruhiyenin doğurduğu bedbin şiirler*"[27] olarak nitelendirir.

Sezai Karakoç, Âkif'in Mısır'da yazdığı şiirleri için "*denize yaklaşmış bir nehrin psikolojisini taşır. Ölümün gölgesi vurmuştur bu hayat şiirlerinin üstüne. Hayattan ve zamandan kopuş, metafiziğin kendini duyuruşudur bu dönem. Bir ehram, bir Firavun anıtı önünde faniliği elle tutar gibi yoklar. Sonra tasavvuf içinde avunuş gelir… Bu metafizik örneklerde bile, bir nehrin denize*

25 Gökçek 2005: 241.

26 Topçu, 2010: 53, 69.

27 Okay, 1989: 55.

karışırken faydalılığını kaybetmeyişi gibi. Akif de faniliğe sosyal açıdan bakar; zulmün ebedileşmeyeceğini, sonsuzluğu yalnız dinin kucaklayabileceğini görür ve artık olaylara sırt çevirerek mutlak içinde erir."[28] der.

"Firavun ile Yüz Yüze"[29] *"Fahru'n-nisâ Emîre Hadîce Hanımefendi Hazretlerine"*[30] şeklinde bir ithafla başlar. Bilindiği gibi Emire Hadice Hanımefendi, Abbas Halim Paşa'nın eşidir ve Mehmet Akif'in Mısır'da ikameti esnasında ona yakın davranmıştır.

Mehmet Âkif, zulüm altında ezilen mazlumlar adına Firavun'u sorgular. Sezai Karakoç'a göre Mehmet Akif, bu şiirde sosyal plânda faniliği değerlendirir ve zulmün asla ebedileşemeyeceğini, sonsuzluğun dinî inanç ve tasavvufî bakış açısıyla kazanılabileceğini vurgular.[31] Fazıl Gökçek'e göre bu şiir, Akif'in 1923'ten sonra yazdığı şiirler içerisinde kendi beninden söz etmediği ve dolayısıyla bir bakıma sosyal bir muhteva taşıyan ender manzumelerdendir.[32] Himmet Uç'a göre de Mehmet Âkif'in Mısır'da yazdığı şiirlerinde kişiliğinin izlerini taşıyan bakış açıları görülür.[33]

"Firavun ile Yüz Yüze", İkinci Amnofis'in ehramına yaptığı bir gezinin hikâyeleşmesidir. Şiirde Nil nehrinde yelkenlilerle yapılan gezi, geçmişe yapılan yolculuğun başlangıcı olur:

Şu bağlı yelkeni çözsek de, nehri altıyarak
Biraz da karşıki vâdîye doğru yollansak.
Güneş çocuk: Yoracak hâli yok sular durgun;
Gelin gecikmeyelim, tam zamânı yolculuğun.
Kürekler işlesin öyleyse, durmadan gideriz.

"Nil-i mübarek", firavunlar döneminde yapılan tarihî eserlere yıllarca eşlik etmiş; firavunların işledikleri suçlara hissiz kalmıştır:

Fakat, bu "Nîl-i Mübârek" mezar kadar hissiz:
Bütün sevâhili boğmuş, gömerken emvâcı,
Ne vardı bir acı duysaydı? Şöyle dursun acı,
Huzûr içinde, sanırsın ki ninniler duyuyor.
Semâyı altına sermiş, derin derin, uyuyor.

Gezi sırasında firavuna çeşitli şekillerde hitap eden Mehmet Âkif, mumyanın özel bölümündeki görünüşünü şöyle anlatır:

Benekli kırmızı benziyle parlayan lâhdi.

28 Karakoç, 2011: 43.

29 Safahat, "Firavun İle Yüz Yüze", 1984: 477-483.

30 Emire Hadice Hanımefendi, Abbas Halim Paşa'nın eşidir. Mehmet Akif'in Mısır'da ikameti esnasında Hadice Hanımefendi'nin hizmetleri bilinmektedir.

31 Karakoç, 2011:

32 Gökçek, 2005:

33 Uç, 2007: 33.

Açıktı üstü, kapak, şimdi, bir kalın camdı;
Başında düğme de varmış ki, asrın evlâdı,
Koşup bükünce, ziyâ huzme huzme fışkırararak
Göründü, kalkamaz olmuş, zavallı bir hortlak!

Şiirde, firavunun yaşadığı dönemde yaptığı kötülükler uzun uzun anlatılır. O, boynunu sadece kendi bekâsı ve kendi nefsine eğmiş, insanlığa huzur vermemiş ve onlara ölmeden önce hayatı cehennem yapmıştır. İnsanlar korkudan onun heykelini tavaf etmişler, kendisine tapmışlar ve "Rabbune'l-a'lâ!" demişlerdir. Himmet Uç'a göre,[34] cesedin tasviri natüralist bir tablodur. Âkif'in bakışı optik, çok net ve ayrıntılıdır. O, şair gibi değil, romancı gibi görmesini bilir. Uluhiyyet'e karşı olumsuz bir tavır sergileyen firavun, lanetli bir şöhret kazanmıştır.

Firavun kendisine hitap edilen ama konuşmayan birisidir. Mehmet Âkif, vaka içindedir. Firavunu eleştirir; onun hayat felsefesini, yaptığı zulümleri anlatır ve yanlış beka anlayışını eleştirir. Firavun, Allah'ın ezel kanunu karşısında çürüyüp leş haline gelmekten kurtulamamıştır:

Bileydim, ey koca Mısr'ın ilâh-i üryânı!
Mezâra, heykele âid bütün bu velveleler,
Bekân için mi hakîkat? Merâmın oysa, heder!
Evet, bütün beşerin hakkıdır bekâ emeli;
Fakat bu hakkı ne taştan, ne leşten istemeli!

Mehmet Âkif "*Vahdet*"[35] adlı şiirinde Huzeyfet-ül Adevî'nin başından geçen tarihî bir olayı onun ağzından anlatır. Olay bittikten sonra şair, vaka örgüsüne bir şahıs, bir sosyal eleştirmen olarak girer. Hikâyedeki olayla bağlantı kurarak insanımızı eleştirir. Ölümle pençeleşirken bile şahsî menfaat fikrinden arınmış insanların yerine tefrika zehiriyle şaşırmış insanlar etrafı almıştır. İnanç birliği gerekirken toplum parça parça olmuştur.[36]

"Gece"[37] şiiri, "*Üstâd-ı hakîmim Ferid Beyefendi'ye*" şeklinde bir ithafla başlar. Burada sözü edilen Ferid Beyefendi, Mehmet Akif'in arkadaşı Ömer Ferit Kam'dır. Âkif'in tasavvuftan beslenerek mistik duygularla kaleme aldığı bir münacat şiiridir. Şiirin ilk bendinde bütün varlıkların kendi dilleriyle Allah'ı tespih etmeleri anlatılır. Şiirde gök cisimlerinin güneşle; insanın Allah'la ilişkisi arasında bir benzerlik kurulur. Kâinatın yaratılışı sırasında güneşten kopmuş parçacıklardan meydana gelen gök cisimleri, bu kopuşun verdiği şaşkınlıkla sürekli hareket halindedir. Şair de aynı şekilde Allah'tan ayrılmış olmanın şaşkınlığı içindedir. Şairde Allah'ın tecellisine mazhar olamayışından kaynaklanan bir hüzün vardır. Şiirde kâinattaki esrarengiz oluşumu ve ilahî tecellileri konu alan şiirde derin bir vecd ve istiğrak terennüm edilir:

Bütün kandillerin tehlîle dalmışlar... Şaşırdım ben:
Nasıl ma'bed ki sun'un, sermedi bir secde gökkubben!
Kapanmış, titriyor dünyâların haşyetle karşında;
Melekler, sanki baş kesmiş durur dâmân-ı Arş'ında.

34 Uç, 2007: 56.

35 Safahat, "Vahdet", 1984: 485-486.

36 Uç, 2007: 25.

37 Safahat, "Gece", 1984: 487-488.

Ne rengâreng ubûdiyyetle, yâ Rab, herc ü merc âfâk:
Karanlıklar, ışıklar, gölgeler, lebrîz-i istiğrâk.
Bu istiğrâk uyandırmaz mı, devrettikçe, ekvânı,
Perişan rûhumun inler harâb evtâr-ı îmânı.
Perîşan: çünkü, yükselmiş değil feryâd-ı gümrâhım;
Şu mahşer mahşer envârın biraz yol verse, Allah'ım!

Şairin ruhu manevi anlamda perişan ve ihtiyaç içindedir. Bu durumu "*Benim bîçâre gölgem çırpınır bir damla toprakta*" mısraıyla ifade eder:

Evet, milyarla âlem vecde gelmiç bu'd-i mutlakta;
Benim bîçâre gölgem çırpınır bir damla toprakta!
Samîmîdir bütün gûş ettiğin âvâz hilkatten,
Niçin gözyaşlarım haybetle dönsün sermediyyetten?

Âkif, kendisini bir "gölge" olarak niteler. Bu durum tasavvufun varlıkların Allah'ın yeryüzündeki gölgeleri olduğu düşüncesiyle ilgilidir:[38]

Diyorlar, hep senin şemsinden ayrılmış, bu ecrâmı...
İlâhî, onların bir ân için olmazsa ârâmı;
Nasıl dursun, benim bîçâre gölgem, senden ayrılmış?
Güneşlerden değil, yâ Rab, senin sînenden ayrılmış!
Henüz yâdındadır bezminde medhûş olduğum demler;
O demlerdir ki yâdından kopar beynimde bin mahşer!

Bu şiir, şairin evren tasavvurunun parçalanması demektir. Varlığın birliği yani vahdeti vücut felsefesi şairde varlığın dağılması ve parçalanması sonucunu doğurmuştur.[39]

Aşağıdaki mısralarda şairin dile getirdiği ümitsizlik, ömrü boyunca gerçekleşmesi için mücadelesini verdiği Müslümanların dünyevî birliğine dair bir ümitsizliktir:

Ömürler geçti, sen yoksun, gel ey bir tânecik Ma'bûd,
Gel ey bir tânecik gâib, gel ey bir tânecik mevcûd!
Ya sıyrılsın şu vahdet-gâhı vahşet-zâr eden hicran,
Ya bir nefhanla serpilsin bu hâsir kalbe itmînan.
Hayır, îmanla, imtînanla dinmez rûhumun ye'si:
Ne âfâk isterim sensiz, ne enfüs, tamtakır hepsi!

Â'raf sûresinin 72. Ayetinde, insanoğluna "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" sorusunun yöneltildiği "Bezm-i Elest"e telmih yapılır:

Senin mecnûnunum, bir sensin ancak taptığım Leylâ;
Ezelden sunduğun Şehlâ-nigâhın mestiyim hâlâ!
Gel ey sâkî-i bâkî, gel, Elest'in yâdı şâd olsun:
Yarım peymâne sun, bir cür'a sun, tek aynı meyden sun!

38 Gökçek, 2005: 242.

39 Gökçek, 2005: 242.

Şair, Bezm-i Elest'ten beri ayrı düştüğü Tanrı'sına kavuşmak, yakınlaşmak arzusunu dile getirir. Bu, şiiri sürükleyen ana tema olur.

"*Hicran*"[40] şiirinde Allah'a kavuşma arzusu dile getirilir. Şiirde vahdet-i vücutçu tasavvuf anlayışında olduğu gibi insanın Allah'la bir olması veya Allah'ta yok olması söz konusu değildir. Aksine Allah'ın insanın kalbine bütün varlığıyla yerleşmesi veya tecelli etmesi arzusu vardır. Şair bu arzusunun gerçekleşmesi için hazırlık yapar. Bir mabede benzettiği kalbini Allah'ın ziyareti için hazırlar, bir seccade serer ve bir kandille aydınlatır. Ancak bütün bu hazırlıklar, Allah'ın kendisinden iyice uzaklaşmasına sebep olur. Allah'ın insanın kalbinde tecelli etmesi için orası bütün maddi varlıklardan arınmalıdır.[41] Hatasını anlayan şair, kalbini bütün maddi varlıklardan arındırır ve Allah'a seslenir.

Ne yanlışmış hesâbım: Hiç kapımdan geçmez oldun bak!
İlâhî! Söktüm attım, işte hücrem şimdi çırçıplak:
Ne âfâkında tek kandil, ne mihrâbında seccâde;
Ezelden bildiğin toprak bütün varlıktan âzâde.

"Hicran" şiiri "*Güneşler geçti, aylar geçti, artık gel ki, mihmânım, / Şuhûdundan cüdâ îmanla yoktur kalmak imkânım*" beytiyle biter. "Secde" şiiri, "*Şuhûdundan cüdâdır, çok zamanlar var ki, îmânım; / Bu vahdet-zâra - gûyâ! - geldim amma bin peşîmânım*" beytiyle başlar. Bu yüzden "Secde"yi "Hicran"ın devamı gibi düşünmek mümkündür.[42]

"*Secde*"[43] şiirinde şairin Allah'ın varlığını içinde hissetme arzusu ve bu arzuya kavuşmak için gösterilen çaba ve bekleyişi anlatılır. Bütün varlık âlemi Allah'ın sunduğu vahdet şarabı ile sarhoş bir haldeyken bu coşkuya katılamayan şair, sıranın kendisine gelmesini beklemektedir:[44]

Bu vahdet-zâra dün baktım: Ne meyhâneydi cûşâcûş!
Bugün rindânı gördüm: Başka bir peymâneden bî-hûş.
Bütün dünyâ serilmiş sunduğun vahdet şarâbından;
Ben'im mest olmıyan meczûbun, Allah'ım, benim meydan!
Bırak, hâsir kalan seyrinde mi'râcım devâm etsin;
Rükû'um yerde titrerken, huşû'um Arş'ı titretsin!
İlâhî! Serserî bir damlanım, yetmez mi hüsrânım?
Bırak taşsın da coştursun şu vahdet-zân îmânım.
Bırak hilkatte hiç ses yok bırak meczûbunun feryâd...
Bırak tehlîlim arnk dalgalansın, herçi-bâd-âbâd!
Kıyılmaz lâkin, Allah'ım, bu gaşyolmuş yatan vecde...
Bırak, "hilkat"le olsun varlığım yek pâre bir secde!

Konusunu Abdülhamid devrinden alan "*Hüsam Efendi Hoca*"[45] padişaha bile iltifat etmeyen,

40 Safahat, "Hicran", 1984: 489-490.
41 Gökçek, 2005: 243.
42 Gökçek, 2005: 244.
43 Safahat, "Secde", 1984: 491-492.
44 Gökçek, 2005: 244.
45 Safahat, "Hüsam Efendi Hoca", 1984: 493.

onun davetlerine gitmeyen izzetli bir hocanın hayata bakış açısının hikâyesidir. "Hüsam Efendi Hoca"ya ad olan Hoca Hüsam Efendi, Mehmet Akif'in beğendiği ve takdir ettiği şeyhlerden birisidir. Onun en önemli meziyetlerinden birisi üst kademedeki yöneticilerle münasebet kurmamasıdır. Padişahın kendisiyle görüşme isteklerini geri çeviren Hüsam Efendi'ye bir gün saraya dört adım mesafede sarayın adamları sultanın görüşme isteğini iletirler. Hoca, bahane bulamayacak bir duruma düşünce yıllardır gizlediği meşrebini ifşa eder. Gerçek din adamları ümeranın kapısında görünmeye iyi bakmamışlar, bu mizaçtaki kişileri aşağılamışlardır:

Ben elli beş senedir teptiğim yegâne yolun,
Henüz sonundan uzakken, tükendi gitti ömür;
Tutup da bir geri döndüm mü, yandığım gündür!

Mehmet Akif "*Bir Gece*"[46] adlı şiirinde peygamberimizin doğumundan peygamber oluşuna kadarki mücadelesini anlatır. Yine böyle bir gecede kumdan, ayın on dördü gibi bir öksüz çıkıvermiştir:

On dört asır evvel, yine bir böyle geceydi,
Kumdan, ayın on dördü; bir öksüz çıkıverdi!

Hz. Muhammed, kırkına vardıktan sonra bir nefhada bütün insanlığı kurtarmış, bir hamlede İran ve Bizans'ı yıkmış, ezilen aczi diriltmiş, zulmü gebertmiş, bayrağını adalet isteyenin üstüne germiştir. Dünya neye sahipse onun vergisidir. Cemiyet, fert, bütün beşeriyet ona borçludur:

Derken, büyümüş, kırkına gelmişti ki öksüz,
Başlarda gezen kanlı ayaklar suya erdi!
Bir nefhada insanlığı kurtardı o ma'sûm,
Bir hamlede kayserleri, kisrâları serdi!
Aczin ki, ezilmekti bütün hakkı, dirildi;
Zulmün ki, zevâl aklına gelmezdi, geberdi!
Âlemlere, rahmetti, evet şer'-i mübîni,
Şehbâlini adl isteyenin yurduna gerdi.
Dünyâ neye sâhipse, onun vergisidir hep;
Medyûn ona cem'iyyeti, medyûn ona ferdi.
Medyûndur o ma'sûma bütün bir beşeriyyet...

Mehmet Âkif " *Yâ Rab, bizi mahşerde bu ikrâr ile haşret.*"mısraıyla şiirini sonlandırırken bu inançla dirilmek ister.

"*Bir Ariza*", "*Ne Eser Ne de Semer*", "*Ressam Haklı*" şiirleri Akif'in Mısır'da iken yazdığı mizahî şiirlerdir. Fevziye Abdullah Tansel bu durumu onun "geçirdiği ruh buhranlarıyla, tereddütleriyle"[47] açıklarken Mustafa Özçelik ise "bu metinlerin dikkatli okunması halinde şairin hem kendi iç

46 Safahat, "Bir Gece", 1984: 498.

47 Tansel, 1973:123.

sorgulamasını hem de derinden derine sosyal bir eleştiri yaptığını"[48] da söyler.

"*Bir Arîza*"[49], Mehmet Âkif'in Abbas Halim Paşa'ya yazdığı manzum bir mektuptur. Şair, içinde bulunduğu çaresizlikten dolayı hem kendi şiir tarzıyla hem de temsil ettiği zihniyetle alay ediyor görünümündedir. Şairin burada kendisi hakkında söylediklerinin aslında o yıllarda Türkiye'de onun aleyhinde oluşturulan kamuoyunun düşüncelerini yansıttığını ve dolayısıyla şiire ironik bir havanın hâkim olduğunu da ifade etmek gerekir.[50] Hilvan'da 1 Ağustos 1929 tarihinde kaleme alınan kırk dört mısralık bu şiirde Âkif'in hakkında oluşturulmak istenen kamuoyu nedeniyle hissettiği acıyla karışık bir mizah anlayışını görmekteyiz:

Mevzun düşürür saçmayı bir saçma adam var.
Manzûm sayıklargibi manzûme sayıklar!
Zannım, mütekîid şuarâdan olacak ki:
Hiçbir yenilik yok herifin her şeyi eski.
Hâlâ ne sakaldan geçebilmiş, ne bıyıktan;
Âsârı da memnun görünür köhne kılıktan.
Hicrî, kamerî aylan ezber sayar amma,
Yirmiinci asır zihnine sığmaz ne muamma!
Ma'mûre-i dünyâyı dolaştıysa da, yer yer,
Son son, "Hadi sen, kumda biraz oyna!" demişler.

Şair, memleket hasretiyle Mısır ile İstanbul'u karşılaştırır. İyice bunaldığı bir yaz sıcağında İstanbul'un yaz mevsimine olan özlemini dile getirir.

Ey bâd-ı sabâ uğrayacaksın ya şimâle?
Bilmem, bir işim var, sana etsem mi havâle?
Vaktâ ki sekiz yüz milli bir nefhada geçtin;
Vaktâ ki bizim yerleri rü'yâ gibi seçtin[51]
…..
Siz, camları örter, sakınırken cereyandan;
Biz, bodruma sarkar da kaçarken galeyandan!

"*Ne Eser Ne Semer*"[52] şiirinde insanın dünyada bıraktığı eserlerle ebediyeti yakalayabileceği şeklindeki fikrinin aşırı bir karamsarlıkla reddedildiği görülür.[53] İnsanların öldükten sonra geriye eserler bırakması amacıyla çalışması gereksizdir. Geriye eser olarak bıraktıkları düşünceler, zamanı gelince eser olma özelliğini yitirmekte ve semer muamelesi görmektedir.

"Ölen insan mıdır, ondan kalacak şey: Eseri;
Bir eşek göçtü mü, ondan da nihâyet: Semeri. "

48 Özçelik, 2008: 99.
49 Safahat, "Bir Arîza", 1984: 497-498.
50 Gökçek 2005:253.
51 Safahat, "Bir Arîza", s.497.
52 Safahat, "Ne Eser Ne Semer"1984: 500.
53 Gökçek 2005: 249.

Sessiz yaşamak ve sessizce bu dünyayı terk etmek en doğrusudur:
O ne çok bilmiş adamdır ki: Gider sessizce,
Ne esermiş, ne semer, kimsenin olmaz haberi!

Mehmet Âkif, "*Derviş Ahmed*"[54] şiirinin başlığına "*Tevfik Neyzen'in üç bin dört yüzüncü tövbesinden istifası münasebetiyle*" dipnotunu düşmüştür. "Derviş Ahmet", Mehmet Akif'in "Neyzen-i Avare" dediği Neyzen Tevfik'in tövbesini bozmasının psikolojik bir derinlikle hikâye edilmesidir.[55] Tövbesi yarım gün süren Neyzen'in hayat anlayışıyla alay eden Mehmet Akif, dostunun içine düştüğü sıkıntıların ayrıntılarını tüm detaylarıyla anlatır: Derviş Ahmet, bir seher vakti tövbe eder. Sabah olduğunda postu sedire serer, çevreyi seyre başlar. Ancak bir süre sonra seyirden bıkar. Kalkar, yatar, döner, bir türlü içindeki boşluğu dolduramaz. Hû çeker, sine döver, vahdete girmek ister. Saatler uzar, beklemekten usanır ve "illâllah!" der. Meyhanenin yoluna düşer. Bir gizli el ona gitme der ama o dinlemez. Meyhaneye gelir, postunu serer ve "lök gibi" oturur. Yorgi, dervişe "iki binlik" getirir.

"*Said Paşa İmamı*"[56], başlığını taşıyan şiir, mevlit okumak için saraya söz vermiş bir hocanın yaşlı, fakir ve kırk gün önce kızını kaybeden bir kadının ricasını kıramayarak saraya vaktinde gidemeyişi ve mazeretini sultan hanıma anlatmasının hikâyesidir.

Elin evlâdına yanmaz parasız bir kimse!
Çaresizdim sizi bekletmede, beklettimse.

Şiirin başında bize güzel sesli bir "mevlidhan"ın mevlit okuyacağı yalı tasvir edildikten sonra esas hikâyeye geçilir. Mehmet Akif bu şiirinin başlığına "*Ahlâkı da sesi gibi ilâhi olan bu adamı çocukluğumda bir kere dinlemiştim. Said Paşa'nın kim olduğunu bilemiyorum.*" şeklinde bir dipnot ekler ve Rifaî dervişlerinden Manisalı Hasan Efendi'yi anlatır. Said Paşa'nın gerçekte kim olduğunu unutan Mehmet Akif, onun güzel ahlâkını insanlara örnek gösterir. Mehmet Akif'e göre gerçek Müslüman kalmamış, çıkarları uğruna İslam'ı alet eden kişiler çoğalmıştır. Sesi kadar ahlâkı da güzel olan Sait Paşa İmamı'yla gerçek Müslümanlığı anlatır:

Mehmet Âkif, "*Sanatkâr*"[57] şiirine "*Mister Archibald Bulok Roosevelt Cenablarına*" şeklinde bir ithafla başlar. Bu ithafa da "*Vaktiyle Amerika'da iki defa reisicumhur intihâb edilmiş meşhur Roosvelt'in oğludur. Afrika'daki bir münzevinin, böyle, Yeni Dünya evladından birine eser ithâfına kalkışması garip görünmesin: Şerif Muhyiddin Beyefendi, New-York'ta iken, bu asil genç, kendisine karşı ihlâsın, mihmanperverliğin, biz Şarklıları bile hayran edecek derecesini gösterdi. Bunun için gıyabî minnettarıyım.*" şeklinde bir dipnot düşer.

"*Sanatkâr*", Mehmet Âkif'in yakın arkadaşı musikişinas Şerif Muhyittin'in Amerika'da geçmiş bir konserindeki anılarının hikâyesidir. Hikâyedeki olaylar, Amerika'nın Boston şehrinde geçer. Konser dönüşü Şerif Muhittin bir tren kompartımanında genç bir kızla oturur. Genç kız, konser anında olanları anlatarak sanatkârı takdir eder. Mehmet Âkif, tren kompartımanında,

54 Safahat, Derviş Ahmet", 1984: 501-503.

55 Uç, 2007: 12.

56 Safahat, "Said Paşa İmamı", 1984: 504-507.

57 Safahat, "Sanatkâr", 1984: 510-517.

bir köşeden onları ürkütmemeye çalışarak konuşmalarını dinler:

Bu çifte kumrular ürkerse, pek yazık diyerek
Köşemde ben yine sessizce bir zaman tünedim

Daha sonra Mehmet Âkif, karamsar bir ruh haletiyle iki arkadaşa bakarak şöyle seslenir:

Senin bu gölge vücûdunla nerden uğraşacak?
Unut da kendini artık, ne söylüyor, kıza bak:

Âkif, "gölge" kelimesini Mısır'da yazdığı iki resim arkası şiirinde de kullanır. İnsan tasavvuf telakkilerine göre bir gölgedir. Burada anlatıcı bir gölge özelliğine sahiptir. Âkif, Şerif Muhittin'i çok defa dinlemiştir. Hikâyedeki kızın Şerif Muhittin'in müziği hakkında söyledikleri Akif'in gözlemleridir. Âkif, neşeden çok hüzün ve hicranın şairidir. Bu biraz da onun büyük yıkışlar döneminin gözlemcisi olmasından kaynaklanır. Arkadaşının müziğinin nağmeleri büyük bir coğrafyadaki kederin, elemin ifadesidir.[58] O, sanatını icra ederken yaşadığı coğrafyayı saran elemleri düşünür:

Hudâ bilir ki, inerken o yıldırım mızrab,
Gelirdi hep bana: "Mısr'ın, Irâk'ın, Îrân'ın,
Tihâme'nin, Yemen'in, Gazne'nin, Buhârâ'nın,
Hülâsa, Hind ile Şind'in serâb-ı mâzîsi,
Duman duman, tütüyor her harâbeden hissi!"

Sanatkâr, konseriyle etrafındakileri büyülemiştir. Konseri dinleyen kafalar, sanatın yaşayan belli başlı devreleridir. O, deha derecesinde ustadır. Onu dinlerlerken takdirlerini belirtmek amacıyla karşısında bir bir eğilirler. Hatta zamanın meşhur musikişinaslarından Godonski onu tebrik ederek hürmetle "*Emir, o kudrete eş varsa nerde bilmiyorum, ne muhteşem çalıyorsun! Seninle mağrurum. Bugün senaların üstündesin*."der. Diğer sanatçılar da bu türlü bir viyolensel işitmediklerini söylerler. Emir'in sanatının büyüklüğünün müzik uzmanlarınca kabul edilmesine rağmen o, kendisini ve sanatını beğenmez. O, Şark'ın duman ve alevle kuşatılmasından üzgündür. Sanat, içindeki ıstırabı dindirmek için bir vasıtadır. İçinde bir buhran hüküm sürmektedir:[59]

Gücenme, anla nihâyet ki: Bir belâ-zedeyim,
Kader dedikleri unsurla pençeleşmedeyim.
Kolum, kafam, gece gündüz didişmeden bîtâb;
Ayaktayım henüz amma, serildi, gitti, şebâb.
Serildi, hem de nasıl bir zamanda, haybete bak:
Zafer hayâlini geçtim, halâs ümîdi uzak!

Mehmet Âkif, psikolojik ve fizikî unsurları ustaca birleştirmiştir. Arkadaşının buhranını da ruh çözümlemesiyle açıklar. O, "*sularla engine düşmüş bir eski teknede*"dir. Bu teknede tutunduğu

58 Uç, 2007: 22.
59 Uç, 2007: 57-58.

"*iki bîçâre tahta parçası"*dır. Bunlarla koca denizde mücadele edilmez, "kaderle pençeleşilmez." Ümitsizdir ama intiharı da düşünmez; batar, çıkar ve gider:

"Kaderle pençeleşilmez, ecelse beklediğim,
Şu tahta parçalarından tecerrüd etmeliyim...
Yeter boğuştuğum artık... " derim... Hayır, duramam,
Taş olsa başvururum, intihâra başvuramam!
Batar, çıkar, giderim...
-Söyledim ya, şimdi, Emîr,
Nebîlerin kanı rûhunda hükmeden te'sîr.
-Evet, batar, çıkarım - gâlibâ - ilerlemeden,
Senin "kanat" dediğin tahtalarla hâlâ ben!
O tahtalar ki, bir onlar elimde, varsa, kalan,
Yıkık şebâbımın enkâz-ı târumârından.

Nasıl bu dağ kesilen dalgalarla çarpışılır?
Bulutların yayılır perde perde kâbûsu;
Çöker fezâlara artık leyâlin en koyusu.
Sağım, solum, önüm, arkam yığın yığın zulmet;
Ne gâye belli, ne mevki; ne veche var, ne cihet.
Döner döner çıkamam, ye's içinde kıvranırım;
Mezâra canlı giren bir zavallıyım sanınm!
Zamân olur, kabaran dalgalarla savrulurum;
Zamân olur, açılan bir cehennemî uçurum,
İner benimle berâber fezâyı inleterek;

"*Resmim İçin*"[60] başlıklı iki kıt'asında sessiz yaşadığını düşünen bir insanın bir iz bırakamamaktan kaynaklanan hüznü görülmektedir:

Topraktan gezen gölgeme toprak çekilince,
Günler şu heyûlâyı da er geç silecektir.
Rahmetle anılmak ebediyyet budur amma,
Sessiz yaşadım, kim beni, nerden bilecektir?
xxx
Bir canlı izin varsa şu toprakta, silinmez;
Ölsen, seni sırtında taşır toprağın altı.
Ey gölgeden ümmîd-i vefâ eyliyen insan!
Kaç gün seni hâtırlayacaktır şu karaltı?

Bu kıt'alarda sessiz yaşayıp bir iz bırakamamaktan dolayı hüzünlen Akif ile "*Ne Eser Ne Semer*"[61] şiirinde sessiz yaşamayı tavsiye eden Akif arasında fark vardır. Bu şiirler onun ruh halindeki değişikliği göstermesi bakımından önemlidir. Aynı karamsar hali "*Safahat İçin*"[62]

60 Safahat, "Resmim İçin", 1984: 494.
61 Safahat, "Ne Eser Ne Semer", 1984: 500.
62 Safahat, "Safahat İçin", 1984: 495.

başlıklı kıt'ada da görmekteyiz:

"Arkamda kalırsa, beni rahmetle anarsın. "
Derdim, sana baktıkça, a bîçâre kitâbım!
Kim derdi ki: Sen çök de senin arkana kalsın,
Uğrunda harâb eylediğim ömr-i harâbım?

"*Yaş Altmış*"[63] başlıklı kıt'ada da karamsarlık hâkimdir. Mehmet Âkif, ömrünün sonuna yaklaştığı halde Allah'ı ve insanları memnun edecek işler yapamadığı için hayıflanmaktadır. Hastalığı ve yaşının ilerlemesi gibi sebeplerden dolayı ölümü düşünen şair ömrünü boşa geçirdiğini düşünmekten kaynaklanan bir karamsarlık içindedir:

Hudâ râzî değil, halk istemez, hilkat "gebersin!" der;
Şu benden hoşlanan kim? Yoksa, hâşâ, ben mi hoşnûdum?
Hayâtımdan inerken, bir bir, altmış perde karşımda,
Utanmak bilmedim kendimden olsun, esnedim durdum!
O inmiş perdeler tekrâr açılsın, aynıdır te'sîr;
Bu hayvanlıkla artık ben de insandan mı ma'dûdum?

Âkif, zaman zaman dostlarına gönderdiği resimlerin altına bazı dörtlükler yazar. Bu manzumeler, onun adeta ruhunun yansımaları olarak kabul edilir.

Sonuç

Türk milletinin sesi ve vicdanı olan Mehmet Akif, yaşadığı dönemde altı yüzyıllık bir imparatorluğun çöküş dönemine ve bir ulusun istiklal mücadelesine tanıklık etmiş; Türk ve İslam coğrafyasındaki karışıklık, çatışma ve geri kalmışlığın en derin hüznünü yüreğinde yaşamış; Türk coğrafyasında yaşanan tüm karışıklıkları ve bunalımları tüm çıplaklığıyla şiirlerinde işlemiştir.

Memleket meselelerini en temel öncelik olarak gören Mehmet Akif, milletimizin ve yurdumuzun yoksulluktan ve geri kalmışlıktan kurtulabilmesi için marifet ve fazilet temellerine dayanılmasını ve bizi bir arada tutan maddî ve manevî kültür değerlerimize sahip çıkılmasını istemiştir. O; ilimsizliğe, köksüzlüğe, taassuba, tembelliğe savaş açmış ve bütün bunları bir devleti çökerten en önemli sebepler olarak görmüş; değerlerine sahip çıkan ve ahlâkî açıdan üstün olan bir nesille her türlü kötülük ve sıkıntılardan kurtulacağımıza inanmıştır. Hayâsız, manevîyattan kopuk bir neslin bu millete verebileceği bir şey olmadığı gibi bu milletten alıp götüreceği çok şey vardır.

Müslümanların uğradığı felaket ve zulüm karşısında Mehmet Akif'in tek arzusu İslam'ı yaşamak ve yaşatmaktır. Ona göre Müslümanlar, İslâmiyet'in yasakladığı hayâsızlık, vefasızlık, yalancılık, ikiyüzlülük, tembellik, uyuşukluk, cehalet gibi ahlâki çöküş içinde bağımsızlıklarını kaybetmişlerdir. Bu yüzden İslâm dünyasının içinde bulunduğu çöküşün tek sebebi Müslü-

63 Safahat, "Yaş Altmış", 1984: 508.

manlardır. İnsanın maddi ve manevi esaretinden kurtulması, kendisi olması gerekir.

Mehmet Âkif, Osmanlı'nın mağlup olmasından dolayı kendisini sorumlu tutmuş, yaptıklarını yeterli görmemiştir. Ona göre istese daha hisli, imanlı, beyinli, coşkulu olabilir ve Müslümanları uyandırabilirdi. Suçu kendisinde arayan şair, uyandıramadığı veya harekete geçiremediği halkı suçlamaz.

Ümitle ümitsizlik arasında gidip gelen bir ruh hali yaşayan Mehmet Akif'in, birçok şiirindeki karamsarlığa rağmen geleceğe yönelik ümidi hep var olmuştur. Bütün olup bitenlerin Allah'ın takdiri olduğuna inanırken bir taraftan da Allah'ın irade sahibi olarak yarattığı insanın mevcut durumunun sorumlusu olduğuna inanmıştır.

İnsanın ölümsüzlüğü elde edebilmesi için Allah yolunda çalışması gerekir. Firavun gibi cesedini mumyalatmak ve gösterişli mezarlar inşa ettirmek insanı ölümsüz kılmaz.

Gençliğe birlik ve dayanışmayı aşılamak, onları gelecekten ümitli kılmak gerekir. Onlar, gelecekten ümitsiz ve ye's içinde olurlarsa milletin bekâsı da tehlikeye girer. Gençlere hayatın güzelliği, geleceğin parlaklığı telkin edilmezse, onların ruhları kararır ve "mel'un aşı" onları uyuşturur.

Diğer şiir kitapları gibi *"Gölgeler"* de Mehmet Âkif'in yaşamaya bakışını değerlendiren bir şiirler bütünüdür. Yaşadığı dünyayı da bir "gölge" olarak kabul eden Mehmet Akif, kitabında dini yanlış anlama veya algılama, Allah inancı, çalışma azmi, ahiretçilik, kadercilik ve tevekkülcülük, sosyal gelişimi hiçe sayma, toplumsal çözülme, duyguda ve zihinde parçalanmışlık, Doğu'nun geri kalma nedenleri gibi sorunları işlemiş ve bunlar için çözüm önerileri sunmuştur. Çözülmüşlükten iç gerçeklerimize doğru Akif'in bize göstermek istediği dünyayı tanımak ve onun sözlerine kulak vermek gerekir.

Kaynaklar

AKAY, Asuman (2008). *Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Mısır*, Kahire.
ÇANTAY, Hasan Basri (2009). *Akifnâme*, Erguvan Yay., İstanbul.
DOĞAN, D.Mehmet (2006).*Camideki Şair Mehmet Akif*, 3.Baskı, İz Yay., İstanbul.
ERSOY, Mehmet Akif (1984.) *Safahat*.(Eseri tertip eden:Ömer Rıza Doğrul), İnkılap Yay., İstanbul.
FEDAİ, Özlem (2008)."İman Şövalyesi"nin Mağarasındaki Gölgeler, *Hece*, *Mehmet Akif Özel Sayısı*, s.314.
GÖKÇEK, Fazıl (2005). *Mehmet Akif'in Şiir Dünyası*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
KARAKOÇ, Sezai (2011) *Mehmet Akif*, Diriliş Yay, (11.baskı), İstanbul.
OKAY, Orhan (2008). Mehmet Akif'in Karakteri ve Sanatı, *Hece*, *Mehmet Akif Özel Sayısı*, s.14.
OKAY, Orhan (2011). *Mehmet Akif, Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Ankara, 1989.
ÖZÇELİK, Mustafa (2008). Mehmet Akif'in Mısır'daki Edebî Faaliyeti, *Mehmet Akif Dönemi ve Çevresi, Vefatının 71. Yılında Mehmet Akif Ersoy Bilgi Şöleni*, Ankara, s.99.
TANSEL, Fevziye Abdullah (1973). *Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul.
TOPÇU, Nurettin (2010*). Mehmet Akif*, Dergâh Yay. İstanbul.
UÇ, Himmet (2007). *Mehmet Akif ve Hikâye Sanatı*, Ankara.
YETİŞ, Kâzım (1992). Mehmet Akif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları Ankara.

Özet
Mehmet Akif Ersoy'un yedinci ve son kitabı olan "*Gölgeler*"inin bir kısmı Mısır'da bir kısmı ise Türkiye'den ayrılmadan önce yazdığı şiirlerinden oluşmaktadır. Hem içerik hem de üslup bakımından farklı bir yapıda olan bu şiirlerinde şair, kendi iç dünyasına yönelerek bir taraftan inançlarını, tereddütlerini, mistik duygularını, yalnızlığını ortaya koyarken bir taraftan da tembelliğe, umutsuzluğa, kavmiyetçiliğe vurgu yaparak insanları gayrete davet etmiştir.

Bildirimizde "*Gölgeler*" kitabındaki şiirler, bir bütün olarak incelenmiş ve manzumelerden örnekler verilerek Mehmet Akif'in düşünceleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Mehmet Akif Ersoy, Safahat, Gölgeler.

Abstract
Mehmet Akif Ersoy's seventh and final book, " Shadows/Gölgeler" in Egypt a part in some of the poems he wrote before leaving Turkey consists of. Both content and style are different in structure, these poems the poet, his inner world by shifting to one side their beliefs, doubts, mystical feelings, loneliness while putting on the one hand laziness, despair emphasis on people endeavor has invited.

In this work, "Shadows/Gölgeler" poems in the book as a whole, giving examples of poems examined and Mehmet Akif's thoughts were evaluated.

4. BÖLÜM

Tülin Arseven
Gölgeler'de Mehmet Âkif

Mithat Durmuş
Gölgeden Aydınlığa: Bir Bilinç Sağaltımı Olarak Mehmet Âkif Ersoy

Kibar Ayaydın
Gölgeler"de İsyan Ahlâkı

Canan Olpak Koç
"Bir Mahur Beste Çalar" Gölgelerin Üzerinde "Doğu Algısı"

Gölgeler'de Mehmet Âkif

Tülin Arseven
Doç. Dr. ,Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Günümüz edebiyat araştırmalarında edebî türler ve eserler pek çok açıdan ele alınıp incelenmektedir. Şiir türü üzerine de farklı yöntem ve bakış açılarıyla pek çok araştırma yapılmaktadır. Türler biçim, içerik, söyleyiş yönünden incelenirken çalışma alanı daha da daralmaktadır. Sanatçı ile eser arasındaki ilişki de pek çok farklı noktadan ele alınmaktadır. Sanatçının yaşamı ile eseri arasındaki bağın irdelenmekte; yazarın ya da şairin sanat anlayışları ile eserleri arasındaki uyum ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Pek çok sanatçının yaşamıyla ve/veya sanat anlayışı ile eserinin örtüşmediği görülmektedir. Sanatçılar açısından sanat anlayışları ile eserleri arasındaki karşıtlık veya uyum çoğunlukla bilinçli bir seçime dayanabilmektedir. Mehmet Âkif Ersoy, poetikasını bir anlamda özetlediği *"Hayır, hayal ile yoktur benim alış verişim./İnan ki, her ne demişsem görüp de söylemişim"* dizeleriyle yaşamıyla ve kişiliğiyle eserlerinin birbirinden çok uzak olmadığını belirtmektedir. Bu çalışmada *Gölgeler*, şair-şiirin öznesi ilişkisi noktasında ele alınacak ve şiirinde Mehmet Âkif Ersoy'un yansımasının izi sürülecektir.

I.Şair / Şiirin Öznesi Kimdir?

Şiirde şairin sözünü şiirin öznesine teslim edip etmediği, aslında Platon ve Aristoteles'ten beri var olagelen bir tartışma konusudur. Kimi araştırmacılara göre, Platon'un *Devlet*'inin üçüncü kitabında şiir sanatının tarzı meselesini ele alıp tüm mitosların ve şiirin geçmişte olan, şimdi de olan ve gelecekte de olacak olayların öyküsü olduğunu söylemekte ve burada 'mimesis' anlatım tarzı anlamında kullanılmaktadır. Benzer bir ayrım Aristoteles tarafından da yapılmakta, ancak Aristoteles'in Homeros'un yaptığı gibi başka bir kişiliğe bürünerek ve başka bir kimliğe bürünmeksizin kendi adına anlatma şeklinde anlatma tarzını ikiye ayırmaktadır (Sumer, 1996, 19-20). Platon ve Aristoteles'ten günümüze bu konunun aydınlığa kavuşamadığı görülmektedir. Bu da son derece doğaldır. Şiirin öznesi kesinlikle şairdir ya da hiçbir şekilde şair değildir gibi kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Bu noktada ilk sorun şu noktada ortaya çıkmaktadır: Batı sanatı şiiri temelde üç ana türe ayırmaktadır: lirik, destan, tragedya. Ali Galip Yener'in Wellek-Warren'den aktardığına göre *"Lirik şiir, şairin kendi persona'sıdır; destan şiirde (ya da romanda) şair anlatıcı olarak bir ölçüde kendi adına konuşur, doğrudan konuşmalarda (karışık anlatıda) da bir ölçüde kişilerini konuşturur; tiyatrodaysa şair yarattığı kişiler topluluğunun arkasında kaybolur."* (2012, 17) Bu ayrımdan sonra da bunlardan sadece 'lirik şiir' ya da 'lirik ben' diye adandırdığı türde sanatçının şiirin öznesi olduğunu kabul etmekte; diğer ikisinde ise toplumun duygularına tercüman olan şairin sözünü bir başkasına emanet ettiğini öne sürmektedir. İkinci sorun ise 'lirik ben'in büyük bir sinestazi

ile yoğrulmuş olarak anlattığı konunun bireysel mi toplumcu mu olduğu meselesidir. Meselenin özünü bireysel olduğunda şairin kendi 'ben'ini, toplumcu şiirde ise başkalarının duygu dünyasını anlattığı düşüncesi oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra tartışmanın bir başka yönünü de bazı sanatçıların şiirde işlenilen konunun bireysel de olsa kendi dünyalarını yansıtmadığı oluşturmaktadır. Bu konu üzerine çok farklı düşüncelere rastlamak mümkündür. Sözgelimi Özdemir İnce *"Gerçek şairler her zaman uluslarının ve dillerinin ortak belleğinin sicil muhafızları olmuşlardır. (…) Şairin eylemi bir yüreğin eylemine benzer: Yürek hem yaşamak hem de yaşatmak için çarpar."* (2000, 9.) demektedir. Oysa Mehmet H. Doğan, şiirin öznesi ve şair ilişkisini irdelerken düşüncelerini *"Genç bir şairin şiirlerini okurken her şiirde ayrı bir kişiliği haber veren dizelere, duygulanımlara rastlamak ne kötü! Şiir yazmak bu denli mekanik bir işe dönüşmez. Dönüşürse şiir kalmaz. Oysa şiir, süregiden bir kişiliğin oluşmasıdır da. Tek tek şiirler o şairin portresini çizer bize gün gün. Her şiir yeni bir çizgi atar bu portreye, her renk yeni bir boyut getirir."* (1986, 49) sözleriyle dile getirir. Mme de Stael'e göre de *"Lirik şiir yazar adına konuşan şiirdir; şair artık başka bir kişiliğe taşınmaz, dile getirdiği çeşitli devinimlerin kaynağı kendidir."* (Alkan, 1995, 46) Kendi şiirinin poetikasının ilkelerini çizerken Murat Kapkıner'in konuya M. H. Doğan ile benzer bir noktadan baktığı görülür: "Şair fotoğrafçı değil. Şair kendisinin dışına çıkabilmiş biri değil." (2001, 34) *"Şiir 'Ben'in dilidir. Şair 'ben' dedikçe ortada şiir var olur."* (Kapkıner, 2001, 35). Kapkıner, şiirin nesnesi konusuna ilişkin görüşlerini de aktarır ve böylece şiir dilinde birinci tekil kişi dışındaki zamirlerin kullanılması durumuna da açıklık getirir: *" 'Dil'i itibariyle ilkin 'Ben'li konuşan şiir, bazen 'biz' diyebilir. Ama hiçbir zaman üçüncü tekil kişi betimlemesi şiire yamanamaz.*

Merkezde 'ben'in bulunduğu, birinci tekil şahıstan söyleyen şiirde hissesi kadar 'sen', 'o', 'biz', 'siz', 'onlar' nesne olarak bulunur. Fakat 'dil' olarak, şiirde konuşan kişi mutlaka şair olmalıdır. Birinci çoğulla yazılan şiirin hiç olmayacağını söylemiyorum, fakat zor. Çünkü esasen şiir tekildir: şair yalnız. Fakat şiir 'Sen'i ve 'O'nu da söyleyebilir. Çünkü 'sen' derken, sen diyen 'şair'dir. 'O' derken de 'o' diyen gene şair. Bu bakımdan sen'li ve o'lu şiirler hatta 'biz'li şiirler mümkün. Yukarda da belirttiğim gibi bunlar da gene gözlem, tesbit, betimleme, sergileme olmamalı; şairi tamamlayan, şair için, şiir için 'ben' için harcanan, kullanılan malzemeler olmalı." (2001, 36)

Kendisiyle yapılan bir röportaj sırasında Haydar Ergülen sanat anlayışını değerlendirirken şiiri 'yaban' ile arasında bir 'yakınlık' kurmak olarak tanımlar ve kendini şair olarak kabul etmediğini belirtir. Şiirin insanın hem en doğal, hem en yalın, hem de en 'yaban' hali olduğunu öne sürer. Hiç bitmeyen ve yazdıkça da bitmeyecek olan bir arayış (insanı aramak ve bulmaya çalışmak) içinde oluş şeklinde tanımladığı şiiri ile ilgili olarak şöyle der: *" 'Mutlaklık' yoktur 'belki' vardır, o 'yaban'la aramda bir 'yakınlık' kurarsam şair olur muyum? Belki olurum, belki de öyle derler, ama bu benim istediğim bir şey değil ki, hiçbir zaman da olmadı. Şiir başkasından gelir diye düşündüğüm için, şair de başkasıdır derim. Öyleyse çok yaşasın başkası! (…) Bazı şairleri ve yazarları öyle çok seviyorum ki, onlar için hayatta en değer verdiğim şeylerden biri olan şeyi yapıp, şiir yazmalıyım isteğinin sonucu bu. Şiir şiire bakarak yazılır ama bazen şaire bakarak yazıldığı da olur."* (Kitap-lık, 19)

Bazılarına göre de şiir sadece şairin 'ben'inin sesi değildir. Şiir, her ne kadar şairin iç dünyasındaki duygulanımların bir sonucu olsa da okuyanda karşılık bulmasıyla aslında zamirler arası bir yapıya dönüşebilmektedir. Susan Stewart lirik şiirin kökeninde acının dile getirilmesinin ama bunu sağlamak için de insanın öncelikle kendi bireyselliğinin farkına varmış

olmasının gerekliliğinden söz eder. Bu konuda *"Acıyı öznellikle eşitlemek, bedeni öznellikle eşitlemek, bu nedenle de en çok topluluğa özgü olan şeyi en çok bireysel olan şeyle birbirine karıştırmak demektir. Acının belleği yoktur; acının dışavurulması, çağrışımın ve eğretilemenin öznelerarası olarak icat edilmesine bağlıdır. Kişinin durumu, öznelerarası koşullarda, eylemin ve deneyimin anısının ortaya çıkmasında –başka deyişle, ilk ortaya çıkan acının sözcelendirilmesi ve denetim altına alınmasında- yatar. (…) Coleridge'in açıklaması duyu deneyimleriyle, anılarla ve beklentiyle edilgin ve ilişkiden çıkarak etkinliğe geçen bir özneyi gösterir. Burada yaratılan söz sanatları ve biçimler, kendini sözcelendiren bir öznelliğin söz sanatları ve biçimleridir. Böylelikle, lirikte bölünme, dille müzik arasında değil, öznenin –erkek olsun, kadın olsun- kendisini bedensel olandan yola çıkarak hem topluma doğru, hem de ona karşı dönüştürmesi arasındadır. Liriğin tarihi, bu nedenle adıllar arasında bir ilişkinin tarihidir; zamanın işleyişi yoluyla kendisini ve dinleyicilerini ortaya koyan ve bütünleştiren bir imgelemin karşılıklığında ego-tu ve egovos'un doğmasındadır."* (Kitap-lık, 94-95)

Sanatın bir çeşit dışavurum olduğu görüşünden hareket eden Adorno ise konuya başka bir açıdan bakar. Adorno, sanatçının kendi iç dünyasına yönelirken dış dünyanın gerçekliğine öykünmenin verdiği hazdan feragat etmeyi öğrendiğini öne sürer ve *"Sanatçının kendini dışavurmakta ustalaşması ölçüsünde, dışavurduğu şeyin kendisi olması gereği de azalmakta ve dışavurulan şeyle birlikte öznelliğin içeriği de sadece üretim sürecinin bir türevine dönüşmektedir."* der (2002, 221-222). Aslında Adorno'ya göre lirik yapıt her zaman bir toplumsal çatışmanın öznel ifadesidir. Ama liriği doğuran nesnel dünya hep kendi içinde çatışmalı bir dünya olduğu için sadece dilin nesnellik bağışladığı bir öznelliğin dışavurumuna indirgenemez. Bu durumda lirik özne kendini ne kadar çok ifade ederse bütünü de o kadar güçlü biçimde canlandırır. Ancak her şey bundan ibaret değildir, *"Çünkü şiirsel öznelliğin kendisi de varlığını ancak belli sayıda insanın benliğe gömülmek yoluyla tümeli kavramasına ya da kendilerini özgürce ifade edebilecek özerk özneler olarak gelişmesine imkan tanır."* (2008, 124-125). Şair ve şiir ilişkisine bir de okur eklenir ve tartışma alanı genişler. Eliot ise, şiirin ne olduğuna bir açıklık getirirken; şiiri şahsiyetin ifade bulacağı bir sanat ortamı, duyguların başıboş kalması değil, ama şahsiyetten bir kaçış olarak niteler. Bunun da ne denli zor olduğunu sadece kaçacak bir şahsiyete ve duygulara sahip olanlar bilirler, diye düşüncelerini ifade eder (1990, 11)

Susanne K. Langer ise *Gerçek Bellek* adlı yazısında *"Lirik dışavurum üzerinde, başka yazınsal yapıtların ışığında düşünürken hemen şunu fark ederiz: Konuşan kişi de, seslenilen kişi de, yazar olsun, okur olsun, gerçek bir kişi değildir; bu uzanlatım biçimi, kişisel olmayan bir öznellik yaratma aracıdır; hiçbir karakter, hiçbir kamusal olay yaratmayan bir türün kendine özgü deneyimsel yanılsamasıdır."* (Kitap-lık, 104-105) diyerek bir dışavurum olarak gördüğü şiirde seslenen ve seslenilen kişilerin gerçek olmadığı öne sürer. Langer'e göre şiir, kişisel olmayan bir öznellik yaratma aracıdır. Şiirin öznesi ve şair arasındaki ilişkiyi tanımlayan bu açıklama da diğerleri gibi tartışmaya açıktır. Tartışmaya açık bir başka noktayı da konuyla ilgili olarak psikanalitik edebiyat kuramı çerçevesinde öne sürülen görüşler oluşturmaktadır. Oğuz Cebeci eseri, sanatçının bir anlamda itirafı olarak niteler ve şöyle der: *"(…) sanatçının çağının ideolojileriyle çatışmaya girebildiği ve kendisinin bir ideoloji getirebildiği de unutulmamalıdır. Bu anlamda, 'modern sanatçı' kendisini oluşturduğu yapıt aracılığıyla bilen ve kendi kişisel ideolojisini yansıttığı için ister istemez 'itirafçı' bir ruh durumunda olan sanatçıdır. Öte yandan, sanatçının itiraflarının tam anlaşılmaması, yapıtın bazı illüzyonları muhafaza etmesi de önemlidir. Yapıt izleyicilerin kendi duygusal gereksinimlerine karşılık verdiği için başarılı olur. İzleyici/okuyucunun*

kendi duygusal durumunu yansıtamadığı ya da göremediği bir yapıttan zevk alması ve onun başarılı olarak tanımlanması bu nedenle söz konusu değildir. (…) Sanatçının bireysel yaratıcılıkla, toplumun öne sürdüğü ideolojik gerekler arasında üretim yapması, üstesinden gelinmesi güç bir süreçtir. Yaratım deneyimi, deneyim ise artistik formu gerektirmektedir. Burada sanatçının yaşadığı problem, kendisini belirli açılardan sınırlamak ve bir bakıma dünyadan vazgeçmek zorunda kalma biçiminde ortaya çıkar. Büyük sanatçıların yapıtlarının böyle ortaya çıktığı görülmektedir. Bu anlamda, romantikler dışında, büyük sanatçıların yaşamları ile yapıtları arasında bir paralellik kurmadıkları da söylenebilir." (2009, 136-137)

Yukarıdan beri sayılan bu görüşler, şiirin öznesi ile şairi arasındaki bağı irdeleyen tartışmaların sadece küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Konuya ilişkin görüşlerin ve tartışmaların tamamının burada verilmesi bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Hemen her şairin/sanatçının sanat anlayışlarının temel noktalarını oluştururken kendilerini mi; yoksa başkalarının 'lirik ben'ini mi anlatmak konusunda bir tercihlerinin bulunduğu bilgisi göz önüne alındığında bütün görüşlere yer vermenin zorluğu görülecektir. Ancak burada ele alınması gereken asıl konu, sanatçının sanat anlayışına, duruşuna, yaşama bakış açısına eserlerinin ne ölçüde uyduğudur. Birçok sanatçının iddia ettiğinin aksine yaşamı, sanatı ve görüşleri ile eserlerinin örtüşmediği bilinmektedir. Lirik şiir 'ben'i ele alır. Şair ile şiirin öznesinin aynı kişi olduğu varsayımından hareket eder. Bu noktada lirik olanın aynı zamanda toplumsal olamayacağı gibi bir anlayış da açıkça dillendirilmese de vardır. Bu görüşe göre Mehmet Âkif'in vatan sevgisi ve dinin bütünülüğü ekseninde kurulu olan; toplumu aydınlatmak, ona bir yön vermek isteyen şiirinin öznesinin şairden başkası olması gerekir. Mehmet Âkif, kendi 'ben'i üzerinden topluma ulaşan bir şiirin şairi olmuştur. Lirik şiir üzerine değerlendirme yaptığı, *Genç Bir Şaire Öğütler* başlıklı yazısında Max Jacob, şöyle der: *"İnsanlar, şair olmak için yarım cinaslarla biten ve aynı uzunlukta olmayan mısraları alt alta dizmenin yeteceğini sanıyorlar. Oysa, şair olmak için, ilkin insan, sonra da şair-insan olmak gerekir."* (Nayır, Bolat, 2003, 205) Mehmet Âkif Ersoy, yaşamı ile sanatı; dili ile şiir dili birbirinden farklı olmayan ender şairlerden biridir.

II. Mehmet Âkif'in Yaşamı ve Edebî Kişiliği

Mehmet Âkif, 1873 yılında İstanbul'un Fatih semtinde mütevazı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Annesi Emine Şerif Hanım, babası ise Fatih dersiamlarından Mehmet Tahir Efendi'dir. Âkif, sağlam karakterli, şefkatli ve dindar bir anne ile büyük din âlimi olan bir babanın birlikte oluşturdukları zengin bir fikir ve duygu dünyasının içinde büyür. İlköğrenimine Fatih'te henüz dört yaşında iken Emir Buhara Mahalle Mektebi'nde başlar, ardından yine aynı semtte bir ilkokula devam eder. Fatih Merkez Rüştiyesi'nde eğitimine devam ederken bir yandan da Arapça ve Farsça öğrenir. Şiirle ilk ilgisi bu yıllarda başlar. Rüştiyeyi başarıyla tamamladıktan sonra Mülkiye'nin İdadi kısmına gider, ardından da âli kısmına geçer. Âli kısmındaki birinci yılında babasını kaybeder. Felaketler üst üste gelir, kısa bir süre sonra evleri yanar. Bu iki olay aileyi çok güç durumda bırakır. Âkif, öğrenimini devam ettirecek maddi güçten yoksun kalır ve aileye bakma sorumluluğu da üstüne eklenir. Bunun üzerine Âkif, o yıl Mülkiye'ye bağlı olarak açılan Baytar Mektebi'ne -mezunlarının hemen iş bulacağı düşüncesi- ile kaydolur. İlk ciddi şiir denemelerini de Baytar Mektebi'nde iken yapar. Bu okulda çok iyi hocalardan ders gören Âkif, dinî bilgilerinin yanına bir de pozitif bilimleri öğrenir (Ekiz, 1985, 9-10). Baytar Mektebi'nde okurken Batı'yı, Batı'daki fikir ve sanat hareketlerini

yakından tanımak isteğiyle Fransızca öğrenmeye başlar. Baytar Mektebi'ni birincilikle bitirir ve aynı yıl Tophane-i Âmire Veznedarı Emin Beyin kızı İsmet Hanım ile evlenir. Çeşitli memuriyetlerde bulunur ve Anadolu'yu dolaşır. II. Meşrutiyet'ten sonra şiirlerini *Sırat-ı Müstakim*'de yayımlamaya başlar. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra memleketin durumunun kötüye gitmesi Âkif'in fikir ve sanat anlayışını derinden sarsar. Ülkenin içinde bulunduğu durum onu, sosyal meselelerin yanı sıra millî meselelere de yöneltir. Millî Mücadele'ye katılır ve halkı düşmana karşı direnmeye davet eden konuşmalar yapar. Bu nedenle İstanbul hükümeti onu Darü'l-Hikmet-i İslamiye katipliğinden uzaklaştırır. Daha sonra Ankara'ya yerleşen Âkif, Millî Mücadele içindeki çalışmalarını sürdürür. İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Burdur milletvekili olarak görev alır. 23 Aralık 1920'de bir millî marş yarışması açılır. Âkif, Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver'in ricasıyla yazdığı *İstiklal Marşı*'nı 17 Şubat 1920'de tamamlar (Ekiz, 1985, 11-19). Kahraman Ordumuza ithaf edilen bu marş, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından millî marş olarak kabul edilir.

Âkif, 1923 yılında Abbas Halim Paşa'nın davetlisi olarak Mısır'a gider. 1926'da Mısır Üniversitesinin Edebiyat Fakültesinde Türkçe profesörlüğü görevine getirilir. Mısır'da geçirdiği yıllar Âkif'in sağlığını olumsuz yönde etkiler, fiziksel ve ruhsal yorgunluk sonucunda siroza yakalanır. Memleket özlemini gidermek ve dinlenmek üzere 1936 yılında İstanbul'a döner. Ama hastalığı ilerlemiştir. İstanbul'da ciddi bir tedavi görse de yararlı olmaz. Ömrünün bu son ayını İstanbul'da Mısır Apartmanı'ndaki dairede tamamlar ve 27 Aralık 1936 tarihinde ebedi yaşama göç eder. Cenazesi Edirnekapı Mezarlığı'na defnedilmiş, daha sonra 1962 yılının Mayıs ayında Edirnekapı Şehitliği'ne nakledilmiştir (Ekiz, 1985, 20-21).

Âkif hiçbir zaman para, şöhret ve makama itibar etmemiştir. Bu düşüncesini de

> *"Doğduğumdan beridir âşıkım istiklâle*
> *Bana hiç tasmalık etmemiştir altın lale."*
> *"Üç buçuk soysuzun ardında zağarlık yapamam.*
> *Hele bak namına haksızlığa ölsem tapamam"*

şeklinde dile getiren şairin yaşamı da bu sözlerden farklı değildir. Onun yaşamında bu öz ve sözde bir olmayı doğrulayan birçok olayı görmek mümkündür. H. Bolay, bir yazısında Emin Erişirgil'in yatılı bir okula kayıt olmak için girdiği sınavda Âkif tarafından kayırıldığı söylentilerinin yayılması üzerine Âkif'in derhal müdürlükten istifa edip tahkikat tamamlanıp gerçek ortaya çıkıncaya kadar görevine dönmediğini belirtir (Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim,118-119). Âkif, sözüne sadık bir insandır. Ona göre insanın kıymeti verdiği sözü tutmaya gösterdiği özenden anlaşılmaktadır. O, sözünde durmayanlara insan nazarıyla bakmaz. Kimi araştırmacılar onun, sonsuz bir öğrenme ve araştırma azmi ile dolup taşan bir yapıya sahip olduğunu ileri sürerler (Ekiz, 1985, 25). Çalışmaya büyük önem vermiştir. Ona göre her şey çalışarak elde edilir. İslam inancında yer alan tevekkülün yanlış anlaşıldığını söyleyen Âkif, ümitsizliğe, tembelliğe ve cehalete düşmanıdır. Japonların kendi benliklerini koruyarak Avrupa'nın bilim ve teknikteki gelişmelerini almalarına ise hayrandır. İlerlemek için çocukların okutulup, asrın gereklerine göre terbiye edilmesinden başka çare olmadığını vurgulamıştır (Yalçın, vd., 1992, 29). Araştırmacılara göre Âkif'in dünya görüşü, İslam birliği temeline dayanmaktadır. O, İslam ülkelerinin lideri olarak gördüğü Osmanlı-Türk devletinin önderliğinde Hıristiyan Batı'ya karşı meydana getirilmiş güçlü bir bütünlükten yanadır. Bu özelliğiyle de edebiyatımızda ve fikir hayatımızda milletin dertlerini dert edinmiş, Türk milletinin

güçlü bir devlet olarak düşmanları karşısında büyük bir dinamizme ulaşmasını düşlemiş, bu uğurda mücadeleye de girişmiştir (Ekiz, 1985, 25). Orhan Okay ise Mehmet Âkif'in edebi kişiliğinin başlangıcının tam olarak aydınlık olmadığı düşüncesindedir. Onun herkes tarafından bilinen şiirleri, *Safahat*'ta toplananlardır. Bunlar da 1904'ten sonra yazılmış ve çeşitli dergilerde yayımlanmışlardır. İlk Safahat'ın 1911'de yayımlandığı dikkate alınırsa Âkif'in ilk şiirini 31 yaşında iken yazmış, ilk kitabını da 37 yaşında çıkarmış olması gerekir. Oysa üretken bir şair olan Âkif'in *Safahat*'tan önce de çok sayıda şiir yazmış olması beklenir. Nitekim ölümünden sonra yapılan araştırmalar Âkif'in yazılıp da basılmamış ve zamanın dergilerinde çıkmış ama *Safahat*'a alınmamış birtakım şiirlerinin varlığını ortaya koymuştur. Âkif'in 1904 öncesi yazdığı şiirleri elde değildir. Bu şiirlerden kimi, şairin ölümünden sonra yapılan araştırmalarda bulunmuştur. Bulunan bu şiirlerin sayısının artması şairin edebi hayatının izlenmesi açısından kolaylık sağlayacaktır (Hece, 17). Âkif, otuzlu yaşlarına kadar bir çeşit arayış dönemi geçirmiş ve bu döneme ait ürünlerini de ortadan kaldırmıştır. Âkif'in yakın arkadaşı Eşref Edip, onun gençlik devresinde gazeller yazdığını, müteaddit defterler doldurduğunu, bir aralık bunların birini kaybettiğini, bu nedenle de hayli üzüldüğünü, fakat ardından toplumsal konulara yönelince üzüntüsünün geçtiğini, hatta diğer defterini de kendisinin imha ettiğini, yayımlamadığı çok sayıda şiiri bulunduğunu söyler (Okay, Hece,17).

Âkif'in edebi kişiliğini oluşturan önemli durumlar ve olaylar vardır. Zeki Sarıhan'a göre dar gelirli bir aileden gelmesi onun sanatında önemli bir belirleyicidir. Öğrenimi maddi sıkıntılar içinde geçer, 40 yaşına kadar memurluk yapar, geçim sıkıntısını azaltmak amacıyla zengin konaklarında özel dersler verir. Kendi yaşadığı hayat, Âkif'in gözlerini İstanbul'un yoksul insanlarına çevirmesine neden olur, sefalet içinde yüzen Anadolu köylüsüne yakınlık duyar. O, acı çekenlerin şairidir. Bu da *Safahat*'ın birinci kitabında ve *Asım*'da açık biçimde görülmektedir. Onun sanatını besleyen ikinci önemli unsur, dindar bir aileden gelmesidir. İlk derslerini dindar bir adam olan babasından alır, İstanbul'un gelenekçi-Müslüman bir çevresi olan Fatih'te büyür. İlk tanıdığı kurumlardan biri camidir ve onun manevi varlığını Kur'an, ezan, ilahi sesleri doldurur. Sanatını oluşturan bir diğer unsur almış olduğu eğitim ve gördüğü öğrenimdir. Kısa süren mahalle mektebi sayılmazsa Âkif, devrinin yeni tip okullarında okuyup, burada bilim ve tekniğe karşı saygılı olmayı, hatta hayranlık duymayı öğrenir. Okul onu Batı dilleriyle ve edebiyatlarıyla yüz yüze getirir. Bu okullarda aldığı eğitim sayesinde İslam'a sonradan giren, birçok boş inançtan kurtulur. Efgani ve Abduh'un bütün İslam dünyasını etkileyen görüşleri, Âkif'teki özgün İslamcı anlayışı biçimlendiren önemli bir diğer etmendir (1996, 224). Ayrıca Almanya ve Arabistan'a yaptığı geziler de Âkif'in Doğu ve Batı dünyasını yakından tanımasını sağlar; onda Doğu toplumlarının uyuşukluk ve geri kalmışlıktan kurtulmaları gerektiği fikrini doğur. Âkif'in baytar oluşu da taşrayı ve köylüleri yakından tanımasına, Anadolu'yu ve Rumeli'yi gezip görmesine vesile olur (Sarıhan, 1996, 225). Ayrıca devrinin edebi akımlarının ve Namık Kemal, Abdülhak Hamit Tarhan, Muallim Naci ve Tevfik Fikret'in etkisinde kalır (Sarıhan, 1996, 224). Tüm bu etkiler, kendi ferdi duygularını değil, toplumun acılarını dile getiren, realist bir şair çizgisi yaratır. Realist bir bakış ile toplumsal temalara yönelen bir şiir anlayışı ilk anda, lirizmden uzak, kuru bir anlatımı akla getirmektedir. Kimi araştırmacılara göre, Türk edebiyatında Âkif kadar devrinin aynası olmuş, devrinin hemen bütün sosyal meselelerine sahip çıkmış başka bir şair yoktur. Bir ankete verdiği cevapta *"Nazımla, bugün yürümek istediğim gaye, rezail-i içtimaiyemizi ortaya koyup, halkı bunlardan tenvire çalışmaktır"* demektedir (Yalçın, vd., 1992, 24). Onun çalkantılı bir devirde yetişmiş olması, içinde yaşadığı devrin felaketleri ve acı olayları hem yaşamını hem de sanatını etkiler. Bir şiirinde,

"Viranelerin yasçısı baykuşlara döndüm,
Gördüm de hazânında bu cennet gibi yurdu!
Gül devrini bilseydim onun bülbül olurdum,
Yâ-Râb, beni evvel getireydin ne olurdu!.."

diyerek içinde bulunduğu durumu dile getirir. Toplumun dertleriyle böylesine hemhal olmuş Âkif için kimi araştırmacılar, sanat sanat içindir tezini anlamak bile istemediği; bir sanatçının fildişi kulesine çekilip içinde yaşadığı topluma kayıtsız kalamayacağını savunduğu; "edepsizliğin başladığı yerde edebiyat biter" ilkesiyle toplumun ahlakını bozmak yerine güzelleştirecek, mükemmelleştirecek bir edebiyatın peşinde olduğu değerlendirmesinde bulunurlar (Yetiş, 1992, 2). Timurtaş'a göre de içinde yaşadığı cemiyeti bu kadar geniş şekilde eserlerine aksettiren ondan başka şairimiz yoktur. Âkif'te bireysel duyguları anlatan şiirlere rastlanılamaz, o cemiyetin üzüntüsünü kendi derdi bilmiş bir şairdir (1987, 46-47). Onun benimseyerek bir yaşayış felsefesi haline getirmediği, bizzat yaşamadığı hiçbir düşünce ve hareket tarzı eserlerinde yer almamıştır. Sanatçı şahsiyetinin oluştuğu yıllardan itibaren nasıl bir insan olarak duymuş, düşünmüş ve yaşamışsa eserlerinde onları işlemiştir. Bu nedenle hemen bütün şiirlerinde ve eserlerinde Âkif'i bulmak mümkündür (Ekiz, 1985, 25). Eserlerinde Âkif'i bulmak mümkün olduğu gibi Âkif'in yaşamı da eserlerinde çizdiğinden çok farklı değildir. Yetiş'e göre onun şiirini kuran asıl unsur samimiyetidir ve her ne söylemişse duymuş ve içinde yaşamıştır. Onun asıl kudreti de bu duyduklarını, yaşadıklarını ve içinde kopan fırtınaları büyük bir maharetle, asaletinden ve kendi olmaktan hiçbir şey kaybetmeden ifade edebilmesindedir (1992, 7). Orhan Okay bu konudaki düşünceleri şu cümlelerle aktarır: *"Mehmed Âkif hakkında yazılmış biyografiler; yakınlarının ve hasımlarının yazıları; ona şâirdir – değildir diyenler; gericidir- değildir hükmünü verenler; değişmeyen, ortak bir noktada birleşirler: Âkif, hayatı boyunca, belli ahlâki prensiplerle yaşamış karakter adamıdır. Dostları arasında her zaman dürüst ve sözüne güvenilir bir insan olarak kalmıştır. Bütün Safahat'ında, nesir yazılarında ve vaazlarında ortaya koyduğu İslâmi prensiplere, husûsî hayatında da son derece bağlı kalmıştır."* (Hece, 8) Bütün bunların yanı sıra Ertuğrul Düzdağ'ın *Gölgeler* üzerine yaptığı *"(…) İlk şiirler, 'Hakkın Sesleri'ndeki benzer, Ankara'da çıkanlar 'Süleyman Nazif'e', 'Bülbül', 'Leylâ'dır. Geri kalanlar Mısır'da yazılmıştır. Bunlardan 216 mısralık 'Firavun ile Yüz Yüze' Akif'in alışılan kuvvetli şiirlerdendir. Gece, Hicran, Secde ise şairin, birinci Safahat'taki bâzı şiirlerde görülen, manevi tasavvufi iç dünyasının ve gönül âleminin ortaya çıktığı şiirlerdir. Cemiyetin dertleri, savaşlar, felaketlerle uğraşan, inleyen Akif, gönlünün öz duygularını bu üç şiirinde açığa vurmuştur. Kendisine 'Vadiyi değiştiriyorsunuz' diyen bir arkadaşına, 'Hayır benim asıl vâdim buydu, ötekileri cemiyet için yazmıştım' cevabını verdiği bilinmektedir."* (1988, 132) şeklindeki değerlendirmesi de burada anılmaya ve üzerinde durulmaya değer niteliktedir.

III. Şiirin Öznesi Bağlamında *Gölgeler*

Şiirin öznesinin şairin bizzat kendisi olabileceği düşüncesinden hareketle *Gölgeler* incelendiğinde aslında beklenilenden farklı bir sonuç ile karşılaşılmamaktadır. Ancak şair-şiirin öznesi koşutluğunda dikkat çeken bazı noktalara da ulaşılmıştır.

Gölgeler'in ilk şiiri 1919 tarihli *Hüsran*'dır. Bu şiir, *"Ben böyle durmayacaktım, dili bağlı,/İslâm'ı*

uyandırmak için haykıracaktım./Gür hisli, gür îmanlı beyinler, coşar ancak,[1]*/Ben zâten uzun boylu düşünmekten uzaktım!"* dizeleriyle başlar. Bu dizelerde şiirin öznesinin kendisine getirdiği düşünmekten uzak oluş eleştirisi dikkat çekicidir. Şiirin bütününde ise öznenin aczi, içinde bulunulan durum karşısında elden bir şey gelmeyişin verdiği huzursuzluk ve keder ön plana çıkan duygudur. Buradaki patetik ton öznenin *"Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz;/ İnler 'Safahât'ımdaki hüsran bile sessiz!"* dizeleriyle sağır kubbede sessiz inlemeler imgesiyle doruk noktasına ulaşır. Karşımızda etrafında olup biteni gören ama çaresizlik içinde kıvranan bir aydın bulunmaktadır. Her ne kadar içinde yaşanılan durum açıkça söylenmese de şiirin altında yer alan tarih 1919'dur ve I. Dünya Savaşı yıllarıdır.

1918 tarihli ve *Şark* başlıklı şiir, Batı'nın kanlı kâbusuyla göz açtırmadığı bilgisinin verildiği bir dize ile başlar ve son dört dizeye kadar da Şark'ın o günkü kötü durumu tablolaştırılır. Bu tablo, hiç de iç açıcı değildir. Ekinsiz tarlalar, kirli yüzler, secdesiz başlar, türlü iğrenç ihtilalar, tahakkümler, mezelletler, vb. Ardından Doğu dünyasının bir zamanlar ne denli müreffeh olduğu bilgisi verilir. Bir zamanlar dünyanın batısı vahşetten inlerken doğusunun İrem Bağları, Çin Seddi, Babil Surlarıyla çevrili son derece güzel ve gelişmiş bir halde oluşundan söz edilir. Batı ve Doğu'nun o günkü durumunu karşılaştırdıktan sonra iman sahibi bir kişi olarak şiirin öznesi, Allah'a sığınır ve bütün dünyanın aksine artık Doğu'nun üstüne çöken kâbustan sıyrılıp yaşamanın hakkı olduğunun haykırılmasını ister. Bu şiirde şiirin öznesi kürsüsünde konuşan bir hatip, gür sesiyle topluma yön vermeye çalışırken bir yandan da Allah'a sığınan bir vaiz görünümündedir.

Alınlar Terlemeli başlıklı üçüncü şiirde özne, oldukça öfkelidir. Şiirin ilk iki dizesi *"Cihan alt üst olurken, seyre baktın, öyle durdun da,/ Bugün bir serserî, bir derbedersin kendi yurdunda!"* şeklindedir. Bu dizeler çevresine karşı ilgisiz, dünyadaki hızlı değişime arkasını dönmüş ve her şeyden önemlisi yaşam içinde edilgen bir duruş sergileyen insana duyulan kızgınlığın dile gelişidir. *"Oturmuş, ağlayan âvâre bir mazlûmu kim dinler?/Emeklerken, sabî tavrıyla, topraklarda sen hâlâ,/ Beşer doğrulmuş, etmiş, bir de baktın, cevvî istilâ!"* sözleriyle içinde yaşadığı topluma sert bir dille karşı çıkış vardır. Bu noktada şiirin öznesi, halkı bir yanda sergilediği tavır noktasında eleştirirken diğer yandan da halka yol gösterici olmaya çalışır. Bu aşamada özne, çağının ne olduğu konusunda toplumu uyarmakta ve kurtuluş için yol göstermektedir. Ona göre her şeyden önce yapılacak iş, bir ve beraber olarak ama imandan uzaklaşmadan mücadele etmektir. Gür bir sesle hürriyet olmadan insanca yaşamanın mümkün olmadığı anlatılır.

Umar Mıydın? başlıklı ve 1918 tarihli şiirde özne, İslam dininin ve Müslümanların içinde bulunduğu durumdan duyduğu üzüntüyü dile getirir. Mabetlerin ve ibadetlerin yetim kaldığı

1 *Gölgeler*'in bu çalışmaya esas olarak alınan Safahat baskısında şiirin bu kısmında *" Buradan itibaren dört mısra şiirin 1919'daki ilk neşrinde çok farklıdır. 1933'deki kitap baskısı sırasında şairimiz tarafından değiştirilmişlerdir. Mısraların ilk şekli şöyledir:*

Bir şeydi benim hilkatimin gâyesi: Feryâd;
Susmak ki düşünmekti ben ondan pek uzaktım.
Haykırmadım, 'Eller duyacak sus!' dedi herkes;
Ağyâr uyanıkmış, meğer, etrâfıma baktım."

şeklinde bir dipnot bulunmaktadır (s.437).

düşüncesi boş camiler ve minberler; örümcek ağı bağlamış mihrap, yosun tutmuş eşiklerle desteklenir. Ses tonu oldukça yüksektir ve özne oldukça öfkelidir. Yer yer şiirde Müslümanları vefasızlıkla, merhametsizlikle, utanmazlıkla, yüzsüzlükle suçlama görülür.

Şairin oğlu Mehmed Ali için kaleme aldığı yine 1918 tarihli ve *Mehmed Ali*'ye başlıklı şiirde bir özeleştiri vardır. Şiirin öznesi 45 yıllık ömrünü, baykuş gibi kendi harabesinde çöküp kalmak olarak niteler. Böylece hayat içinde etkin olmayan bir varoluş sergilediğini düşünür, sanatçı kimliğinde de benzerlik olduğunu söyler. Şiirin son dizesi *"Bir hoşça sadâ duymadı benden hele yurdum."* şeklindedir ve özne ile şair birleşir. Şiire bir babanın oğluna öğüt veren hitabından çok yaşamının muhasebesini yapan bir adamın hüzünlü tonu hâkimdir.

Hâlâ Mı Boğuşmak?'ta özne birlik ve beraberliğin olmayışının milletleri yıkıma götüren en önemli etken olduğunu söyler. Enfâl suresinin 46. Ayetinin *"Birbirinize de girmeyin ki, ma'neviyâtınız sarsılmasın, devletiniz gitmesin."* şeklindeki bir kısmının bir anlamda yorumu da olan bu şiir ile özne öne sürdüğü düşünceyi Kur'an-ı Kerim gibi sağlam bir kaynağa da dayandırır. Burada yine özne ile şairin aynı kişi; Âkif'in de dünya görüşü ile sözleri ve kişiliği bütünlük arz eden bir aydın olduğu görülür. Şiirin bir de tezi vardır: Tarihin yok olup gitmiş milletlerine bakmak, hakikati bu kadar uzakta aramak yerine Âyât-ı İlâhî'ye yönelmek yeterlidir. Özne/şair anlayışları, alışkanlıkları, kültürleri farklı çok sayıda millet tek bir gaye uğruna birleşmiş iken, bir avuç halkın makam mevki derine düşüp birleşemeyişlerine kızar. Şiirin yazılış tarihi Aralık 1918'dir ve Anadolu işgal altındadır. *"Cem'iyyete bir fırka dedik, tefrika çıktı;/ Sapsağlam iken milletin erkânını yıktı."* dizeleriyle birlik ve beraberlik içinde olunması gereken bir zamanda yaşanan düşünce ayrılıklarına karşı çıktığı gibi İttihat ve Terakki Partisi ve zamanının siyasi durumuna da göndermede bulunur.

Yeis Yok! adlı ve 30 Ekim 1919 tarihli bu şiirde yine bir âyetten yola çıkarak (Hicr suresi 56. Ayetin bir kısmı *"Dalâle düşmüşlerden başka kim Tanrı'sının rahmetinden ümîdini keser?"*) özne, vatanın kurtuluşundan ümit kesmemek gerektiğini söyler. Yine kürsüden bir vaaz veriliyormuşçasına ümit olmadan yaşamanın mümkün olmadığını belirtir.

1919 tarihli *Azimden Sonra Tevekkül* adlı şiirin ilk on mısrası bir karşı görüş şeklindedir. Şiir yine Kur'an'dan bir âyet ile (Âl-i İmrân suresi 159. Ayetin bir kısmı) başlar. Bu âyette önce azmetmek sonra Allah'a dayanmak gerektiği ifade edilmektedir. İşte karşı görüş bu âyete istinadendir. Asırlarca dayandık da ne oldu diyen bir düşüncenin dile getirilmesi söz konusudur. Buna karşın özne, hiçbir iş yapmayıp en ufak bir çaba bir gayret göstermeyip sadece Allah'a dayanmayı öngören bir anlayışa; tevekkülün yanlış anlaşılmasına karşı çıkar. Bu şiir, tez ve anti-tez söylemiyle özneyi iki ayrı kişi görünümüne sokmuştur ve bu yönüyle diğerlerinden farklıdır.

Süleyman Nazif'e ithafen yazılmış *Süleyman Nazif*'e başlıklı şiirde özne, geleceğe dair ümidini yitirmemiş ve çevresine de ümit telkin eden bir kişi olarak görünmektedir. Burada *"Mâdâm ki Hakk'ın bize va'dettiği haktır, / Şark'ın ezelî fecri yakındır, doğacaktır."* diyerek bir yandan geleceğe ümitle bakar, ancak öte yandan İslam'ı tefrikalar kastı kavurdu, bilmeyerek kardeş kardeşi vurdu, can gitti, vatan gitti ve bıçak dine dayandı; işte o anda millet uyandı ve Ehl-i Salib'in ordusuna direndi, der. Bu şiirin altında "Ankara-Tâceddin Dergâhı, 15 Nisan 1337 (1921)" notu bulunmaktadır. Bu da şairin kurtuluş yolunda halktan beklediği uyanışın gel-

mesiyle birlikte büründüğü ruh halini göstermesi bakımından dikkate değer niteliktedir.

Bülbül, Kurtuluş Mücadelesi veren memleketin içler acısı hâlinin şiiridir. Yunan işgali altındaki topraklardan özellikle de Bursa'dan son derece vahim haberler gelmektedir. Bu duygularla kaleme alınan Bülbül'de *"Cihânın yurdu hep çiğnense, çiğnenmez senin yurdun. (…)/ Niçin bir damlacık göğsünde bir umman hurûşandır?/Hayır, mâtem senin hakkın değil… Mâtem benim hakkım:/Asırlar var ki, aydınlık nedir, hiç bilmez âfâkım!/Teselliden nasîbim yok, hazân ağlar bahârımda;/ Bugün bir hânümansız serserîyim öz diyârımda! "* dizeleriyle özne içinde bulunulan kötü durumun sorumlusu olarak kendini ve insanlığı gördüğünü söyler. Bülbül, lirik ben'deki duygu yükünün en güçlü aktarıldığı şiirlerden biridir.

Leyla'da şiire ad da olan Leyla özgürlüğün Mecnun ise bundan uzak kalmış milletin simgesidir. Bir aşkın anlatımından, âşık bir adamın edasından çok, 1922 tarihli bu şiirde öznenin hürriyete duyduğu arzu ifadesini bulur.

Altında 28 Aralık 1923 tarihi bulunan *Fir'avun İle Yüz Yüze* adlı şiir manzum bir hikâyedir. Şiirin öznesi aynı zamanda anlatıcı konumundadır. Firavun mezarları ve mumyalarından hareketle insanın ölümsüz olmak düşüncesine bir eleştiri getirilir. Özellikle de firavunların kendi ölümsüzlükleri uğruna görkemli anıtlarını insanlara eziyet çektirerek yaptırmaları ve bundan da ötesi insanoğlunun ölümsüzlüğü mezarlarda ve mumyalarda (ki Âkif'in ifadesiyle "leşlerde") aramaları yanlıştır. Ona göre beka tek bir insana özgü olmamalı, milletler baki kalmalıdır.

Gölgeler'de yer alan ve altında 1924 yılı ve sonrasına ait tarihler bulunan şiirlerde söylem farklılaşır. Bu şiirlerden biri de *Şehidler Âbidesi İçin*'dir. Artık vatanın kurtuluşu, milletin bekasının arzusunun yerini vatan için canını feda eden şehitlere duyulan minnet alır. *"Hakk'ın bu velî kulları taş türbeye girmez; Gufrâna bürünmüş, yalınız Fâtiha bekler."* dizesinde de ifadesini bulduğu gibi vatanın kurtuluşu için çırpınan öznenin yerinde daha sakin bir söyleyişe sahip bir kişi görülür.

Vahdet başlıklı ve 1924 tarihli şiir Yermûk Savaşı'nda yaşanılan bir olayın anlatımıdır. Şiir iki bölümden oluşur. Birinci kısımda asıl konuyu oluşturan olay, Huzeyfetü'l-Adevî'nin ağzından anlatılır. Buna göre, Huzeyfetü'l-Adevî savaş meydanında dolaşıp sağ kalan olup olmadığını araştırmaktadır. Hava çok sıcaktır, şehitlerin arasında amcasının oğlunu yaralı olduğu halde bulur, ona su vermek ister. Bu sırada başka bir yerden başka bir yaralının, Hişam'ın inleyen sesi gelir. Suyu ona götürür, ancak bir başkasının inleyen sesi duyulur. Hişam da bu su isteyen sesi duymuştur ve ona kaşlarıyla suyu diğer yaralıya götürmesini belirtir. Sesin sahibini bulduğunda yaralı son nefesini verip şehâdete erişir. Adevi yeniden önce Hişam'a sonra amcasına oğluna döner. Ancak onlar da son nefeslerini vermişlerdir. Böylece yaralılar birbirlerini düşünerek son nefeslerinde bir yudum su içemeden şehadete ermişlerdir. İkinci bölümde özne, bu öyküden hareketle *"Şark'ın ki mefahir dolu, mâzi-i kemâli,"* der ve *"Ey, tefrika zehriyle şaşırmış giden, ümmet!/Nisyân'a çıkan yolda mı kaldın güm-râh?/La-havle ve lâ-kuvvete illâ billâh!"* sözleriyle yine dönemine bir eleştiri getirir.

1925 tarihli *Gece, Hicran* ve *Secde* başlıklı şiirlerde ana mesele İslam'ın o günkü durumudur. *Gece*'de özne *"Serilmiş, secdemin inler durur yerlerde mi'râcı!"* sözüyle mevcut durumu göz

önüne sererken, *Hicran* ve *Secde*'de kurtuluş ve bir çareye kavuşma adına Allah'a yakarır.

Hüsam Efendi Hoca Gölgeler'deki şiirlerden farklı bir tarza sahiptir. Makam mevki sahiplerine yakın olmayı arzu eden kimselere örtülü bir biçimde öğüt verme amacı taşıdığı söylenebilir. *Vahdet*'te olduğu gibi yine bir hikâyenin anlatımı söz konusudur. Şiirin öznesinin yerini anlatıcı alır. Hüsam Efendi Hoca ile Sultan Abdülmecid'in erkanı arasında geçen bir olay aktarılır. Buna göre Sultan Abdülmecid, Hüsam Efendi Hoca'nın şöhretini duyar ve onu makamına aldırmak ister. Hüsam Efendi Hoca, sultanın iradesine itiraz eder ve gitmez. Günün birinde Hüsam Efendi'nin Beşiktaş civarında bir işi olur bunu duyan erkan, Hüsam Efendi'yi padişahın huzuruna çıkarmak ister. Bu noktada Hüsam Efendi elli beş senedir yürümekte olduğu yolun sonunu daha göremezken ve bir ömrü bu uğurda tüketmişken geriye dönmenin yanmak, mahvolmakla eş olduğunu söyler ve bu daveti yine reddeder. Burada kişinin Hak yolundan ayrılmamasının öneminin altı çizilir. Şiirin öznesi, sağlam ahlaki değerleri olan ve bunu da savunan görüntüsü ile Âkif ile birebir örtüşür.

Gölgeler'de yer alan şiirlerin bir kısmı kıta şeklindedir ve bunlarda felsefi bir söylem esastır. *Kıssadan Hisse*'de tarihten ders alınması gerektiği düşüncesi ile tarih tekerrürden ibarettir sözü arasındaki çelişki irdelenir. *Resmim İçin* adlı üç kıta vardır. Bunlardan ilkinde özne, ebediyetin rahmetle anılmak olduğunu belirtirken sessiz sedasız yaşadığı için kimsenin kendisini hatırlamayacağından duyduğu üzüntüyü dile getirir. Aynı başlıklı ikinci kıtada ise bir anlamda kendi kendine cevap verir. Eğer bu dünyada bıraktığın bir canlı iz varsa ölsen de toprağın altı seni sırtında taşır, der. Üçüncüsünde ise yaşlandıkça, saçları beyazlaştıkça kendi deyimiyle dış yüzü ağardıkça iç yüzünün karardığını öne sürer. Kendisine hiç benzemediğini söylediği dış görünüşünden utandığını belirtir. *Çocuklara* başlıklı bir diğer şiirinde iki oğluyla birlikte çektirdiği bir resmin arkasına yazdığı *"Ne odunmuş babanız: Olmadı bir baltaya sap!/Ona siz benzemeyin, sonra ateştir yolunuz. /Meşe hâlinde yaşanmaz, o zamanlar geçti; / Gelen incelmiş adam devri, hemen yontulunuz./Ama dikkatli olun: Bir kafanız yontulacak;/Sakın aldanmayın: İncelmeye gelmez kolunuz!"* demektedir. Böylece özne, düz ve doğru kişiliğinin devri içinde kabul görmeyişinden yakınır. Bu şiir Âkif'in çağına ve çağının genel geçer hareket tarzına bir karşı çıkışıdır. *Resmim İçin* başlıklı dördüncü şiirin altındaki tarih 10 Kasım 1931'dir. Şiirin öznesinin tek arzusu ölümünden sonra rahmetle anılmaktır.

Abbas Halim Paşa için yazılmış olan *Tebrik* başlıklı iki de kıta bulunmaktadır. Bunlarda özne Paşa için övgü ve iyi dileklerini dile getirmektedir.

Safahat başlıklı kıtanın ve genel olarak diğer kıtaların ana duygusunu yitip giden bir ömür, arkada bırakılanlar -ki burada eş dost mal mülk gibi maddi varlıklardan değil, kişinin eserleri hayat içinde duruşu, iyi bir ad ve iyi yad edilmek arzusu- oluşturmaktadır.

Kıtaların arasında 1929 tarihli *Arîza* yer almaktadır ki, bu kendinden, zamanından, içinde bulunduğu durumdan şikayet eden; en çok da Mısır'ın sıcağından bunalmış ve hiç değilse birkaç gün için İstanbul'a gelmek isteyen öznenin hüzünlü şiiridir.

1928 tarihli *Bir Gece*; peygamberin doğumu ve peygamber oluşu üzerine kaleme alınmıştır. İman sahibi bir adamın duygularının dile getirilmesi vardır.

1930 tarihli *Ne Semer Ne De Eser* başlıklı şiir, insan ölünce eseri kalır eşek ölünce semeri kalır şeklindeki atasözüyle başlar. Şiirin öznesi bu sözü tartışmaya açar. İnsanların bir eser bırakmak gerektiği düşüncesini, aslında baki kalmak hırsının bir dışavurumu olarak görür. Bu beka hırsına bir türlü akıl erdiremediğini belirtir. Bırakılan eserlerin birçoğunun hak ettiği değeri görmediği, zaman içinde etkisini yitirdiği gibi bir takım iddialarla tezini desteklemeye çalışır. Şiir, *"Ne çok bilmiş adamdır ki: Gider sessizce,/Ne esermiş, ne semer, kimsenin olmaz haberi!"* dizeleriyle son bulur.

1930 tarihli ve *Derviş Ahmed* isimli şiirde *"Tevfik Neyzen'in üçbin dört yüzüncü tövbesinden isti'fası münâsebetiyle."* dipnotu bulunmaktadır. Oldukça keyifli, mizahi bir hikâye anlatılır. Derviş Ahmed'in içki içmeyeceğine dair aldığı kararı bir türlü uygulayamayışından hareketle özne, Neyzen Tevfik'e esprili bir dille göndermede bulunur. Şiirdeki samimi hava dikkat çekicidir.

Said Paşa İmamı adındaki şiirin altındaki tarih 1931'dir. Gerçek bir olayın hikâye edilmesi söz konusudur. Hikâyeye göre Valide Sultan, sarayında Mevlit okutacaktır ve bunun için ünlü bir imamı davet eder. Misafirler gelir, her türlü hazırlık tamamlanır, ancak Mevlit okuyacak olan Hoca bir türlü gelmez. Mevlit başka hocalarca okunur, ilerleyen saatlerde asıl gelmesi gereken imam gelir. Valide Sultan haklı olarak sitem eder, ancak imam geç kalma sebebini açıkladığında sorun ortadan kalkar. Burada önemli olan imamın geç kalma nedenidir. İmam, yolda gelirken kızının ölümünün kırkıncı gecesi vesile ile bir mevlithan arayan, fakir bir anneye rast gelmiş ve bu kederli kadının isteğini geri çevirememiştir. Şiirin en çarpıcı yönünü, imamın Valide Sultan'a neden bu yaşlı kadına yardımcı olduğunu belirtirken söyledikleri oluşturur. İmam, fakir bir kadıncağıza yardımcı olacak, dua edecek kendisinden başka kimsenin bulunmayacağını *"Elin evladına parasız yanmaz bir kimse"* sözleriyle dile getirir. Âkif, *Said Paşa İmamı*'nın kişiliğinde devrinin din adamlarını eleştirir. Onun davranışlarıyla ve sözleriyle topluma örnek olarak gösterdiği kişiler de aslında kendisi gibi doğru ve güzel ahlaklı olanlardır. Âkif'in özü ile şiirin öznesinin hatta şiirdeki hikâyenin protogonistinin dahi aynı olması, onun özü sözü bir duruşunun sonucudur.

Sonuç olarak, şiirlerdeki öznelerin dolayısıyla da şairin özellikle üç meselenin altını çizdiği görülür. Birincisi işgal altındaki vatan toprağı ve hürriyetin kıymetidir. İnsanca yaşamak için hür olmanın gerekliliğinin altını çizer. İkincisi ise Müslümanların yaşam içinde dini birçok vecibeyi yerine getirmeyişlerine ve İslam dininin temel inanç sisteminden uzak kalışlarına karşı duyulan üzüntü ve öfkedir. 20. Asra gelindiğinde 14 asırlık İslam medeniyetinin vardığı nokta şairi üzer. Her tarafı "tevhit enkazı" kaplamıştır ve bu durum onu yürekten yaralar. Onu en çok da Müslümanların korkmuş ve ürkek hali, olaylar karşısındaki edilgen tutumu öfkelendirir. Bu durumu utanmazlık, ahde vefasızlık, merhametsizlik gibi çok ağır sözcüklerle tanımlar. Bu iki gruptaki şiirlerin ortak yönü vatan topraklarının işgal altında oluşu ve iman ile ancak ihlasa kavuşulacağı düşüncesidir. Üçüncü olarak da kendinden şikâyet söz konusudur. Bu şikâyetin temel noktasını ömrün boşa geçirildiği düşüncesi ve inanan bir insan olarak yeterince dine ve topluma hizmet etmiş olup olmadığını sorgulama oluşturur. Bu da aslında Âkif'i en çok üzen durumdur.

Özellikle şiirlerin altındaki tarihlere bakıldığında 1930 ve sonrası olanlarda bir ömrü tüketmiş ve hayatının muhasebesini yapan bir adamın açmazları, sancıları görünmektedir. *Gölgeler*'in

ilk şiirlerinde ve yayım /yazılış tarihleri daha erken bir döneme ait olanlarındaki vatan ve din uğruna mücadeleyi millete öğütleyen öznenin yerini, daha sonrakilerde kendi düşünce dünyasını ve buradan hareketle insanlığı irdeleyen bir adam alır. Bu kişi zaman zaman mutsuz, çoğunlukla umutsuz, ama en çok da kendinden hoşnutsuzdur. Bu dönem yazdığı şiirlerinde yine kendinden yola çıkarak genç nesillere seslenme ve doğru yolu gösterme arzusu içinde olduğu dikkati çeker. *Gölgeler*'de yer alan ve 1932 ve 1933 yıllarına ait olan iki kıtasında artık şiirin öznesi dünyadan ve dünyaya ait meselelerden biraz daha uzaklaşmış görünmektedir. Bu aşamada şiirde patetik ton da daha belirgindir. Âkif'in elli altmış yıllık ömründe ulaştığı gerçek, aslında insanın kendi kendisinin bağrı yanık âşığı olduğu ve bunun ilan edilmesinin de çekilmez olduğu düşüncesidir.

Kaynakça

ADORNO, T. W. (2002). *Minima Moralia* (3. Basım). Çev.: Orhan Koçak, Ahmet Doğukan. İstanbul: Metis Yay.
ADORNO, T. W. (2008). *Edebiyat Yazıları* (2.Basım). Çev.: Sabir Yücesoy, Orhan Koçak. İstanbul: Metis Eleştiri.
ALKAN, E. (1995), *Şiir Sanatı Dünyada ve Türkiye'de Şiir Akımları Şiirin Temel Sorunları-Kavramları,* İstanbul: Yön Yay.
CEBECİ, O. (2009). *Psikanalitik Edebiyat Kuramı* (2. Baskı). İstanbul: İthaki Yay.
DOĞAN, M. H. (1986), *Şiirin Yalnızlığı,* İstanbul: Broy Yay.
DÜZDAĞ, E. (1988). *Mehmet Âkif Ersoy*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
EKİZ, O. N. (1985). *Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul: Toker Yay.
ELİOT, T.S. (1990). *Edebiyat Üzerine Düşünceler*. Çev: Prof. Dr. Sevim Kantarcıoğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
ERGÜLEN, H. (Haziran 2008). "Şiir Başkasıdır". Söyleşi: Tozan Alkan. *Kitap-lık.* Sayı 117.
ERSOY, M. Â. (2008). *Safahat,* Hazırlayanlar: Hüseyin Su, Abdürrahim Karadeniz. Ankara: Hece Yay.
İNCE, Ö. (2000**,. ***Şiirde Devrim***.** İstanbul: Adam Yay.
KAPKINER, M. (2001). *Şiir Üzerine Bir Şeyler Söylemek.* İstanbul: Beyan Yay.
LANGER, S. K. (Haziran 2008). "Gerçek Bellek". Çev.: Yurdanur Salman, Deniz Hakyemez. *Kitap-lık.* Sayı 117.
NAYIR, Y. N., Bolat, S. (2003). *Şiir Sanatı.* İstanbul: Varlık Yay.
OKAY, O. (Ocak 2008). *"Mehmet Âkif'in Karakteri ve Sanatı", Hece dergisi Mehmet Âkif Özel Sayısı.* Yıl:12. Sayı: 133.
SARIHAN, Z. (1996*). Mehmet Akif,* İstanbul: Kaynak Yay.
STEWART, Susan. (Haziran 2008). "Lirik Biçim". Çev.: Yurdanur Salman, Deniz Hakyemez. *Kitap-lık*. Sayı 117.
SUMER, N. (1996). "Poetika Klasik Çağ: Aristoteles / Horatius / Longinus", *Şiir ve Şiir Kuramı Üstüne Söylemler.* İstanbul: Düzlem Yay.
TİMURTAŞ, F. K. (1987). *Mehmet Âkif ve Cemiyetimiz,* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
YALÇIN, S., Yetiş, K., Kabaklı, A., Bolak, A. A., Birinci, N., Ergin, M. (1992). *Mehmet Âkif'i Anlatıyorlar* (2. Baskı). İstanbul: Aydınlar Ocağı Yay.
YENER, A. G. (2012). *Şiir Bilinci -Şiir Okuru İçin Teorik Tespitler Defteri,* Ankara: Hece Yay.
YETİŞ, K. (1992), *Mehmet Akif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yay

Özet
Günümüz edebiyat araştırmalarında şiirin öznesi ile şairin aynı kişi olup olmadığı sorusu sıkça gündeme gelmektedir. Kimi araştırmacılar ve edebiyat kuramcıları sanatçının eserinde kendi hayal, düşünce ve duygu dünyasını anlattığını öne sürmekte; kimi buna şiddetle karşı çıkmaktadır. Aynı tartışma sanatçıların gündemini de meşgul etmektedir. Pek çok şair ve yazar sanat anlayışlarını kuran temellerden söz ederken bu konudaki görüşlerini de açıkça ifade etmektedir. Bazıları sanatçının en iyi bildikleri konu olduğu gerekçesiyle eserlerinde kendilerinden söz etmelerinin gerekliliğini savunmakta; diğerleri ise bu görüşe karşı çıkmakta ve bunu sanatın yaratıcılık vasfını göz ardı etmek olarak nitelendirmektedir. Bunların yanı sıra sanatçının yapmak istedikleriyle, düşünce ve davranışlarıyla, poetikasıyla eserinin her zaman uyuşmadığı; hedef ile menzilin örtüşmediği örneklere de sıkça rastlanmaktadır.

Mehmet Âkif Ersoy ve şiiri, bu edebî tartışmaların ışığında ele alındığında çok az şair ve yazar için söz konusu olabilecek bir durum ile karşılaşılmaktadır. Mehmet Âkif hakkında çalışma yapan araştırıcıların üzerinde hemfikir oldukları tek bir nokta vardır. Bu da şairin yaşamı ile sanatı arasında sarsılmaz bir bağ olduğudur. Mehmet Âkif'in yaşam felsefesi haline getirmediği, inanmadığı hiçbir düşünce onun eserlerinde yer almaz. Sanatçı nasıl duymuş, düşünmüş ve yaşamışsa eserlerinde de bunları dile getirmiştir.
Bu çalışmada Gölgeler, şair ve şiirin öznesi ilişkisinden hareketle irdelenecek; iman sahibi, doğruluğun ve güzel ahlâkın tek kurtuluş çaresi olduğuna inanmış bir şairin hızla değişen dünya karşısında derinden duyumsadığı acı ile birlikte açmazları ele alınacaktır.

Anahtar sözcükler: Gölgeler, şiirin öznesi, Mehmet Âkif Ersoy

Mehmet Akif in Shadows

Abstract
The question of whether subject of the poem and the poet is the same person is a question in today's literature research. Some researchers and literary theorists claim that the artist tells his/her own world of imagination, thought and emotion in his/her work while some oppose this idea drastically. The same controversy is occupying the agenda of the artists. Many poets and writers state their idea about this point while talking about the foundations forming their concept of art. Some assert on the necessity to mention about themselves in their works as this is the subject the artist knows best; however, others oppose to this opinion and describe this as to ignore the creativity aspect of art. In addition to these, the work may not always match with the artist's desires, thoughts, behaviours and poetics, that is, examples in which target and aim do not overlap can be seen in their works.

When Mehmet Akif Ersoy and his poem is taken into consideration in the light of these discussions, a case which can be seen at very few poets and writers stands out. Researchers who studied on Mehmet Akif agree on one point. This is the unshakable connection between the poet's art and the poet's life. Any idea which Mehmet Akif did not make a philosophy of life and believe does not take place in his works. However the writer mentions about in his works what he perceives, thinks and lives.

In this study, Golgeler (Shadows) will be examined on a base in relation with the subject of poet and poem; In the face of a rapidly changing world, a deeply felt pain and dilemmas of a poet who is in faith of religion and believes that accuracy and good ethics are the only cure for salvation will be examined.

Key words: Golgeler (Shadows), subject of the poem, Mehmet Akif Ersoy

Gölgeden Aydınlığa: Bir Bilinç Sağaltımı Olarak Mehmet Âkif Ersoy

Mithat Durmuş
Yrd. Doç .Dr., Ardahan Üniversitesi

*"Cihan altüst olurken, seyre baktın, öyle durdun da,
Bugün bir serserî, bir derbedersin kendi yurdunda!"*[1]

Gaston Bachelard, *Mekânın Potikası* adlı kitabında "mekânların ruhuna" vurgu yaparak mekân-insan ilişkisini çözümlemeye tabi tutar. Öyle mekânlar vardır ki insan ruhunu etkiler, değiştirir, dönüştürür. Aynı şekilde öyle de insanlar vardır ki mekân ruhunu onlardan alır. Mehmet Âkif'ten ruh alan böylesi bir mekânda[2**] olmaktan duyulan mutlulukla konuşmama başlarken değerli konukları saygı ile selamlarım.

İstiklal Marşımızı yazarak aziz milletimizin değerler manzumesinde önemli bir yer edinmiş olan Mehmet Âkif Ersoy'u anmak, II. Meşrutiyetten sonraki devrede Hasta Adam konumuna düşürülmüş Osmanlı'nın küllerinden Türkiye Cumhuriyetini kuracak olan bir nesli anmakla eşdeğerdir. Mehmet Âkif, bu nesil adına konuşan, konuştuğu gibi yaşayan, yaşadığı gibi yazan, bu aziz topraklarda ebediyen varoluşumuzu dava edinmiş bir şairdir.

Konuşmamda şunu belirtmekte önemle fayda görmekteyim. *Gölgeden Aydınlığa: Bir Bilinç Sağaltımı Olarak Mehmet Akif Ersoy* konusuna ilişkin olarak Akif'ten yapacağımız alıntılamalardaki ifadeleri günümüzle ilintili olarak düşünmekte yarar vardır. Çünkü milli bilincimiz yeniden gölgelenmiş konumdadır. Dününden daha çok bugün Akif'in söylemlerine ihtiyaç duymaktayız.

Mehmet Âkif konuşurken üç kıtaya hükmediyorduk, biz Âkif üstüne konuşurken küçücük bir karaya hükmeder durumdayız. Üç kıtadan, küçücük bir karaya nasıl geldiğimiz Türk aydınının ciddi anlamda üzerinde düşünmesi gereken bir konudur.

Âkif, henüz 3 yaşındayken 1876'da I. Meşrutiyet ilan edilir. Osmanlı coğrafyası bir yandan savaşlar, bir yandan da Fransız İhtilalı'nın etkisi ile parçalanmaya yüz tutmuştur. Bütün bunlara Osmanlının kendine aşırı güvenmesinin bir sonucu olarak, gelişmelere kayıtsız kalması ile ilmiye sınıfının kokuşmuşluğu ve çürümüşlüğü de eklenince durum içinden çıkılmaz bir hal alır. Her geçen gün kan kaybetmekte olan Osmanlı, ilk meşrutiyetin ilanından 35 yıl önce de

1 Mehmet Akif Ersoy, **Safahat** Edisyon Kritik, (Haz.: Ertuğrul Düzdağ), KBY, Ankara 1990, s.381

2 ** Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi, şimdiki adı Sabahattin Zaim Üniversitesi

1839'da Tanzimat Fermanını imzalamış olmakla güçsüzlüğünü resmi olarak onaylamış durumdadır. Azınlıkların bu fermana dayanarak hak taleplerinin ardı arkası kesilmemiş, kapitülasyonlarla devlet iktisaden de köşeye sıkıştırılmıştır. Bir Cihan Devleti olan Osmanlı, genel adı ile söyleyecek olursak *"Hasta Adam"* konumuna düşmüş, topraklarının paylaştırılması diğer ulusların temel kavgası haline gelmiştir.

Namık Kemal;
"Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yok mudur kurtaracak baht-i kara maderini"

dizelerini işte bu sebeplerle yazar. Bu dizelerde dile getirilen bahtı kara mader (anne) bizzat Osmanlı'nın parçalanan vatan toprağıdır.

Ziya Paşa'nı Tanzimat yıllarında söylediği;
"Gezdim diyar-ı küfrü beldeler kâşaneler gördüm.
Dolaştım mülk-i İslam'ı bütün viraneler gördüm."

söylemi ile Mehmet Âkif'in Gölgeler kitabında Eylül 1919'da *Şark* ya da Kişi *Hissettiği Nispette Yaşar* şiirinde söylediği;

"Ne gördün, Şark'ı çok gezdin?" diyorlar: Gördüğüm; Yer yer,
Harâb iller; serilmiş hânümanlar; başsız ümmetler;
Yıkılmış köprüler; çökmüş kanallar; yolcusuz yollar;
Buruşmuş çehreler; tersiz alınlar; işlemez kollar;
Bükülmüş beller; incelmiş boyunlar; kaynamaz kanlar;
Düşünmez başlar; aldırmaz yürekler; paslı vicdanlar;
Tegallübler, esâretler; tehakkümler, mezelletler;
Riyâlar; türlü iğrenç ibtilâlar, türlü illetler;
Örümcek bağlamış, tütmez ocaklar; yanmış ormanlar;
Ekinsiz tarlalar; ot basmış evler; küflü harmanlar;
Cemâ'atsiz imamlar; kirli yüzler; secdesiz başlar;
"Gazâ" nâmıyle dindaş öldüren bîçâre dindaşlar;
Ipıssız âşiyanlar; kimsesiz köyler; çökük damlar;
Emek mahrûmu günler; fikr-i ferdâ bilmez akşamlar!..

Geçerken, ağladım geçtim; dururken, ağladım durdum;
Duyan yok, ses veren yok, bin perişan yurda başvurdum."[3]

dizelerinde söyledikleri ile günümüzde yaşadıklarımız örtüşür durumdadır. Şiir metnini okurken Âkif'in bugünkü coğrafyamızda olup bitenleri resmetmiş olduğunu görürü gibiyiz.

II. Meşrutiyet dönemindeki olayları ve gelişmeleri görmeden Âkif'i anlamak kolay değildir. Çünkü Akif, eserlerini özellikle II. Meşrutiyetten sonra vermeye başlamış, bu dönemde etkin olan Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Âdem-i Merkeziyetçilik gibi fikir hareketleri için-

3 Ersoy, **age.**, s.377

deki tartışmalara katılmış, yine bu dönemde İslamcılık anlayışını benimsemiş bir şahsiyet olarak bilinir.

İslamcılık anlayışını benimsemiş bir şahsiyet olan Mehmet Âkif, Osmanlı'nın içinde bulunduğu ilmiye ve dini sınıftaki kokuşmuşluğu, gericiliği / toplumumuz üzerine düşen gölgeyi edebiyatımızda en çok eleştiren şair olarak da dikkati çeker.[4] Akif'in şiirlerini 1915 öncesi ve 1915 sonrası olarak iki dönemde incelemek gerekir belki de. 1915'ten önce yazmış olduğu şiirlerinde Akif'i büyük bir karamsarlık ve kızgınlık içinde görürüz. Şahıs olarak kendisi asla karamsar değildir, ancak halkın, ordu, sivil bürokrasinin ve Bab-ı Fetva dediğimiz din kurumlarının kokuşmuşluğu onu gelecek açısından karamsarlığa ittiği gibi geriliğin de amansız düşmanı yapar. Gericiliği ve cahilliği onun kadar şiddetle eleştiren bir başka şairimiz yok gibidir.

"Çalış dedikçe şeriat, çalışmadın durdun,
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun
Sonra bir de tevekkül sokuşturup araya
Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya"[5]

dediği gibi bir başka şiirinde ise;

"Çünkü biz bilmiyoruz dini, evet bilseydik
Çare yok gösteremezdik bu kadar sersemlik,
Ya açar nazm-ı Celil'in bakarız yaprağına,
Yahut üfler geçeriz bir ölünün toprağına
İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için."[6] der.

Gericiliği böylesine tenkit ederken, sivil bürokrasiden kaynaklanan başarısızlıklar karşısında da kızgınlığını, milletin hafızasında görülmemiş bir karabasan olarak yer eden Balkan Harbi sırasında yazdığı şiirinde;

Üç beyinsiz kafanın derdine üç milyon halk
Bak nasıl doğranıyor? Kalk baba kabrinden kalk!"[7]

diyerek haykırır.

***

Mehmet Âkif, Balkan Savaşlarından, Çanakkale direnişine kadar olan dönemde büyük bir karamsarlık içerisindedir ve âdeta milletten umudunu kesmiştir. Bunda kuşkusuz Rumeli ve Balkanlardaki Osmanlı topraklarının kaybedilmesi ve bu duruma yeterince karşı konulamamasına duyduğu tepkinin belirleyici bir rolü vardır. 1915'ten önceki tarihlere ait birçok şiirinde, din adamlarını, aydınları, askerleri, bilim ve devlet adamlarını tahkir ve tezyif edici

4 Bu bildiride Yaşar Semiz'in "Milli Mücadele ve Mehmet Akif" (http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s7/17.pdf) ET:20.02.2011*) başlıklı makalesinden geniş ölçüde yararlanılmıştır.*

5 Mehmet Akif Ersoy, Safahat, (Haz.: M. Necati Bursalı), Merve Yay., İst. (y.t.y), s. 253

6 Ersoy, age., s. 175

7 Ersoy, age., , s. 203

ifadelerle anmaktadır. Örneğin *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı manzum hikâyesinde şair; *"kışla, daire, mektep, medrese, kılıç ve kalem"* gibi sembolik kavramlarla ifade ettiği toplumsal sınıfları tam bir bozulma ve çürümüşlük olarak değerlendirir. Bunlar içinde *dini kokuşmuşluk* en önde gelenidir. Ve Âkif de bu kokuşmuşluğu daha 1914'te açıkça ifade etmiştir.

"Saltanat namına, din namına bin maskaralık...
Ne felâket, ne rezaletti o devrin hâli!
Başta bir kukla, bütün milletin istikbali
İki üç kuklacının keyfine mahkûm olmuş:
(…)
Ümmetin hâline baktım ki yürekler yarası,
Ne bir ekmek yedirir iş, ne de ekmek parası.
Kışla yok, daire yok, medrese yok, mektep yok;
Ne kılıç var, ne kalem... Her ne sorarsan, hep yok!
(...)
Hele ilmiyye bayağıdan da aşağı bir turşu!
Bab-ı Fetva denilen daire, ümmî koğuşu."[8]

Bu ümmî koğuşunun bilinçsel aydınlanma diyeceğimiz Milli Mücadele ve Kuvay-i Milliye hakkındaki fetvası hepimizin malumudur. Biraz sonra bu konuya da işaret edilecektir.

"Ana karnından icazetlidir, ecdada çeker;
Yürüsün, bir de sarık, al sana kadı asker!
Vükelâ neydi ya? Jurnalcı, müzevvir, adî;
Ne Hüdâ korkusu bilmiş, ne utanmış ebedî,
Güç okur, hiç yazamaz bir sürü hırsız çetesi...
Hani can sağlığıdır doğrusu bundan ötesi!"[9]

Siyaset, sivil ve askerî bürokrasi, ordu ve bilim-eğitim kurumlarındaki bu bozulmanın yanı sıra halk da her şeye boş vermiş ve vurdumduymaz bir hâldedir:

"Yoklayım şimdi avamın da biraz,
Nedir efkârı dedim. Hey gidi vurdumduymaz!
Öyle dalgın ki, meğer sûrunu İsrafil'in,
İşitip, yattığı yerden azıcık silkinsin!
Yürüyor, altı çürük toprağa gelmiş, seyyar
Bir mezarlık gibi: Her nasiye bir seng-i mezar!
Duymamış kaygı denen duyguyu vicdanında.
Okunur her birinin cephe-i hüsrânında"[10]

Mehmet Âkif, 1912 yılına ait bu şiirinde bütün toplum kesimleriyle olumsuz ve karamsar bir bakış açısıyla tasvir ettiği milleti, aynı yıllarda kaleme aldığı diğer birçok şiirinde de aynı karamsarlıkla anlatmaya devam edecektir. Bu tarihlere ait şiirlerinin birçoğunda milleti *"yığın", "cenaze", "leş", "meyyit", "dilenci", "yüreksiz"* gibi sıfat ve imajlarla birlikte andığı görülmektedir.

8 Ersoy, age.,, s. 168
9 Ersoy, age.,, s. 168
10 Ersoy, age.,, s. 169

Örneğin, *Hakkın Sesleri* adlı kitabındaki şu şiirinde:

> **"***Ey dipdiri meyyit! "İki el bir baş içindir"*
> *Davransana... Eller de senin baş da senindir!*
> *His yok, hareket yok, acı yok... Leş mi kesildin?*
> *Hayret veriyorsun sen bana... Sen böyle değildin."*[11]

Aynı kitapta yer alan bir başka şiirde yine "leş" imajıyla karşılaşıyoruz:

> *"Ey millet, uyan! Cehline kurban gidiyorsun!*
> *İslam'ı da "Batsın!" diye tutmuş, yediyorsun!*
> *Allah'tan utan! Bari bırak dini elinden...*
> *Gir LEŞ gibi topraklara kendin, gireceksen!"*[12] der.

1913-1914 yıllarında yayımlanan *Fatih Kürsüsünde* adlı eserinde şair, millet için yine *"leş" ve "cenaze"* imajını kullanır. *Damarlarındaki kan âdeta irinleşmiş*"tir ve bütünüyle İslam dünyası "bir yığın leş"ten ibarettir. Milletlerin içindeki yeri "dilenci mevkii"dir. Sadece günü kurtarmak için "şeref, şan, şehamet, din, iman, vatan, hiss-i hamiyet, hak, vicdan..." gibi bütün mukaddeslerini terk etmiştir:

> *"Zaman zaman görülen ahiret kılıklı diyar;*
> *Cenazeden o kadar farkı olmayan canlar;*
> *Damarda seyri belirsiz, irinleşen kanlar;*
> *Sürünmeler, geberip gitmeler, rezaletler*
> *(...)*
> *Dilencilikle yaşar der-be-der hükûmetler;*
> *Esaretiyle mübahî zavallı milletler;*
> *Harabeler, çamur evler, çamurdan insanlar*
> *(...)*
> *Hurafeler, üfürükler, düğüm düğüm bağlar;*
> *Mezar mezar dolaşıp hasta baktıran sağlar...*
> *(…)*
> *Bir baksana gökler uyanık, yer uyanıktır;*
> *Dünya uyanıkken uyumak maskaralıktır."*[13]

Bilinç yitimine bağlı gölgenin, bütün yoğunluğu ile yüzyılı kuşatmış olması Akif'in söylemlerini bir çığlık olarak yüzyıla akıtacaktır.

Mehmet Âkif'in "millet" hakkındaki bu olumsuz bakışının değişmeye başladığını, *Hatıralar* adlı kitabındaki bazı şiirlerde görmeye başlıyoruz. Çünkü Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile birlikte son Müslüman Türk Devleti'nin de parçalanmak istendiğini anlayan Anadolu halkı bu duruma engel olabilmek için Mütareke'nin imzalanmasının daha ilk haftasında Anadolu'da resmen olmasa da fiilen Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Heyeti Osmaniye-

11 Ersoy, age.,, s. 208

12 Ersoy, age.,, s. 213

13 Ersoy, age.,, s. 250

si, Kars Milli İslam Şurası (daha sonra Cenûb-ı Garbı Kafkas Cumhuriyeti), İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti gibi teşkilatları oluşturmuş, birbirinden bağımsız olarak faaliyet gösteren milli direniş teşkilatları birleştirilerek milli bir kuvvet ve bilinç kendini göstermeye başlamıştır.[14] Bu bilincin bir yansıması olarak tehdit ve tehlikeden ancak milletin azim ve kararlılığı ile kurtulunacağı vurgulanır. Anadolu'da bu gelişmeler olurken Akif, işgal edilmiş olan İstanbul'daki olayları yaşamaktadır ve büyük bir ıstırap çekmektedir. Hele bazı kişilerin Anadolu'da başlamış olan Milli Mücadeleye saldırmalarına hiç tahammül edemez ve bu kanaatte olanlara ciddi anlamda tepki duyar. Onun bu yöndeki bir tepkisini Kurun Gazetesi başyazarı Asım Us şöyle naklediyor. *"Anadolu hareketinin ilk başladığı sıralarda idi. Bir gün Bab-ı ali caddesinde Sebil-ürreşad idarehanesinde birkaç kişi konuşuyordu. Hazirundan biri Anadolu hareketinin bir İttihatçılık eseri olduğunu söyledi. O zamana kadar düşünceli bir tavır içinde hemen hiçbir şey söylemeyen merhum Akif, birdenbire heyecanlandı; bu sözü söyleyene dönerek: -Hayır; artık buna da İttihatçılık denemez. Bu memleket meselesidir. Buna herkes el birliğiyle sarılmalıdır."*

Âkif'in İstanbul'da bulunduğu süre içinde en çok canını sıkan konulardan biri de hiç şüphesiz bazı basının ve aydın zümrelerinin "Mandaterlik" istemesidir. Endişesi mandaterliğin gerçekleşeceği düşüncesinden değil fakat bu tür fikirlerin Anadolu'da başlamış olan milli bilinci / gölgeden aydınlığa evirilen düşün dünyasını kıracağı korkusundandır.

Âkif, memleketin üzerine başkaca gölgeler düşmeden, bu aydınlanmanın sürekliliğini sağlamak için Şubat 1920'de Balıkesir'e Milli Mücadeleden yana tavır koyduğunu göstermek amacıyla gider. Bu Mehmet Âkif"in Milli Mücadeleye fiili katılımıdır. Yani ilk direnişin Ayvalık'ta başlamasından 7 ay sonra Akif, Milli Mücadele saflarındadır.

Mehmet Âkif'in yakın dostu ve Sebil-ürreşad mecmuasının sahibi Eşref Edip, Âkif'in Balıkesir'e gidişini şöyle naklediliyor.

"Bütün o ümitsizlik içinde Üstad bir an fütura düşmedi. O bu milletin istiklalsiz kalacağını hatırına bile getirmiyordu. Ayvalık'ta, Balıkesir'de başlayan hareket-i milliyenin mutlaka büyüyeceğine, bütün memlekete yayılacağına imanı vardı. O taraftarda bir avuç kahramanın müdafaası, bu güzel topraklar için canlarını siper etmesi Üstad üzerinde büyük tesir husule getirmişti.

-Bir gün baktım, idarehaneye çok heyecanlı geldi:

-Haydi hazırlan, gidiyoruz, dedi.

-Nereye?

-Hareket-i milliyenin başladığı cepheye. Artık burada duramıyorum" dedi."

Balıkesir Cephesi'nde milli müdafaayı bizzat gören ve Milli Mücadele'yi "büyük bir gaza" telakki eden Mehmet Akif, burada son derece heyecanlanarak *"zafer yolu bu yoldur"* demekten kendisini alamaz. Bu tarihten sonra M. Akif'i Milli Mücadele içinde bir Kuvay-i Milliyeci olarak görürüz. Zaganos Paşa Caminde halka seslenen Âkif;

"Biliyorsunuz düşman (aramıza) asırlardan beri bölücülük-tefrika-tohumlarını ekti ve meyvelerini de topladı. Eğer Müslümanlar yaşamak istiyorlarsa, cemaat arasında dargınlığa, küskünlüğe, bölücü1üğe yol açacak en önemsiz gibi görünen söz ve davranışlardan

---

14 Yaşar Semiz, Millî Mücadele ve Mehmet Âkif, http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s7/17.pdf (ET:20.02.2011)

kaçınılmalıdır. Tabii, varlıklarını sürdürmek istemiyorsa buna bir diyeceğimiz olmaz. Zira, Allah korusun hayat hakkımızı kaybettiğimiz gün, insanlığımızı da unutmamız gerekecek. Çünkü bizi tutsak edenler, hayvanlara yaptıkları muamelenin aynısını bize de yapacaklar."

Vaazı devamında:

"Bu hareketin, bu hizmetin sadece din ve vatan savunmasına yönelik olduğu, dost ve düşman tarafından tamamen anlaşılmalıdır. Yani bu mücadelenin herhangi bir çıkar için yapılmadığını, en yakınımızdaki ile en uzaktaki dahi bilmelidir. Bu görünümü sarsacak en ufak bir söz veya davranış hoş karşılanmamalıdır. Çünkü hepimizin amacı birdir ve bellidir. Amacı, hedefinden saptırma yolunda yapılacak bir girişim, -Allah korusun birliğimizi zedeleyebilir. Hepimizin bir vatan borcu, bir dini borcumuz vardır ki, onu ifa etme hususunda ufacık bir ihmal bile caiz değildir. Bu konuda hiçbirimiz köşemize çekilip seyirci kalamayız. Çünkü düşman kapıya dayanmış ve namusumuzu çiğnemek istiyor. Bu namert saldırıya karşı koymak, kadın-erkek, çoluk-çocuk, genç-yaşlı her fert için farz-ı ayn olduğu, bir an bile unutulmamalıdır." deyip birkaç gün daha Balıkesir'de kaldıktan sonra İstanbul'a döndüğünde İngiliz kuklası haline gelmiş Damat Ferit hükümeti ve onun yanlı basınının yönlendirmesi ile 3 Mayıs 1920 tarihinde başkâtibi bulunduğu Darül Hikmet-ül İslamiye'deki görevine son verilir.

Mehmet Âkif, İstanbul'da iken son Osmanlı Meclis-i Mebusanı 16 Mart 1920'de İngilizler tarafından basılarak dağıtılmış, İstanbul fiilen de işgal edilmiş, şehir karamsar bir havaya bürünmüştür. İşgal kısa zamanda dayanılmaz bir hal almıştır. İstanbul'da bu gelişmeler olurken yaklaşık 1,5 ay sonra 23 Nisan 1920 günü Ankara'da da Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Büyük Millet Meclisi adına Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından bütün Türk milletine hitaben yayınlanan beyannamede birlik ve beraberlik konusu üzerinde durulmuş ve Allah'ın rahmet ve yardımı talep edilmiştir.[15]

Bu gelişmeler olurken Mehmet Akif de artık İstanbul'da kalmanın milli birlik ve beraberliğe bir yarar sağlamayacağı kanaatine vararak Anadolu' ya geçmeye karar verir.

Âkif, Ankara'ya gidiş kararını yakın arkadaşı Eşref Edip'e şu sözlerle açıklar.

"Artık burada duracak zaman değildir. Gidip çalışmak lazım. Bizim tarafımızdan halkı tenvire ihtiyaç varmış, çağırıyorlar. Mutlaka gitmeliyiz. Ben yarın Ankara'ya hareket ediyorum. Hiç kimsenin haberi olmasın. Sen de idarehanenin işlerini derle topla Sebilürreşad klişesini al arkamdan gel. İştirak edenlerle de temas et, Harekât-i Milliye aleyhinde bir halt etmesinler."

Âkif'in bu ifadeleri bize Anadolu'ya geçmesi için Ankara'dan bir davet aldığını düşündürmektedir. Nitekim Eşref Edip 37 yıl sonra 1957'de bu olaya açıklık getirerek hadiseyi şöyle nakletmektedir. 1920 Nisan ayı içinde, Ankara'da Büyük Millet Meclisi için son hazırlıklar yapılırken Sebil-ürreşat idarehanesine Ali Şükrü Bey gelir.

- "Haydi, hazırlanınız, gidiyoruz!" der.
- "Nereye?" diye sorarlar.

Ali Şükrü şu cevabı verir:

-"Ankara'ya. Oradan sizi çağırıyorlar. Mustafa Kemal Paşa sizi bekliyor. Sebilürreşat'ın Ankara'da neşrini istiyor." der.

15 Geniş bilgi için bkz.: B. Zakir Avşar, *"Siyasal İletişim Bağlamında Bir Biyografi Çalışması: Mehmet Akif Ersoy"*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Bahar 2010, S.30/ Spring 2010, Number: 30

Âkif, Mustafa Kemal'in bu davetine can-ı gönülden katılacağına bildirir ve 1920 Nisan'ının ikinci yarısında 12 yaşındaki oğlu Emin ve Ali Şükrü Beyle ile birlikte Alemdağ, İnebolu, İzmit, Geyve ve Eskişehir yolunu takip ederek Ankara'ya gider.

Mustafa Kemal, Meclisin önünde Âkif'i karşılar ve *"Sizi bekliyordum tam zamanında geldiniz."* der. Âkif, Ankara'ya geldiğinde İstanbul Hükümeti İngilizlerin de yönlendirmesi ile dönemin Şehülislamı Dürrizade Abdullah'a 11 Nisan 1920'de bir fetva yayınlatır ve bu fetvada Anadolu'da Milli Mücadeleyi başlatan Mustafa Kemal ve arkadaşlarını Halife ve Sultana karşı isyan eden asi, serkeş, hak yolundan ayrılmışlar olarak tanımlar. Halkın bu konudaki direncini kırmak isterler. Osmanlı'nın son zamanlarındaki dini kokuşmuşluğunu göstermesi açısından bu hadise son derece önemlidir. Şeyhülislamınıza İngilizler fetva yazdırabiliyor. Bundan daha çirkin bir kokuşmuşluk örneği gösterilebilir mi?.. Fetva, birçok yerde etkili olmuş halk üzerine yeni gölgeler düşürülmeye başlanmıştır. Bunun üzerine Âkif, önce Eskişehir'e sonra ise (Ankara'ya geleli henüz 15 gün olmadan) oğlu Emin'le birlikte Burdur'a gitmiştir. Burdur'da halka yaptığı konuşmayı oğlu Emin şöyle aktarmaktadır:

"Fazla bağırdığı zaman sertleşen gür sesiyle konuşuyor, çok heyecanlı olduğu hareketlerinden belli oluyordu. İzmir havalisinden sızan kara haberleri, vatandaşlarımıza yapılan işkence ve hakaretleri, mülevves çizmeler altında çiğnenen tarihi ve ilahi mabetlerimizi öyle yanık bir dille ifade ediyor, bu facianın yürekler acısı durumunu öyle acı bir dille tarif ediyordu ki, bütün halk galeyana gelmişti."

Dürrizade'nin fetvası Konya'da da etkisini göstermiş halk Milli Mücadeleye karşı olumsuz bir tutum içine girmiştir. Bunun üzerine Âkif, 4 Mayıs 1920'de de Konya'ya gider. Akif'in Konya'daki konuşmalarına ilişkin bilgiyi de yine oğlu Emin'den öğreniyoruz: *"Babam Konya'da Kuva-yı Milliyeyi takviye edebilecek gönüllü kafilelerini çoğaltmak, bu yol uğrunda milletin gönlünde heyecanlar yaratmak maksadıyla nutuklar söyledi. Konferanslar verdi. Kalabalık insan kitleleri onu huşu içinde dinliyor, sözlerine hak veriyorlardı."* Henüz kendisi Konya'da iken Burdur milletvekilinin istifa etmesi üzerine Âkif, B.M.M. Reisi Mustafa Kemal'in isteği doğrultusunda Burdur Milletvekili olur. Âkif'in Meclise girişi de böyle bir süreçte gerçekleşmiştir. Âkif, Ankara'ya döndükten kısa bir zaman sonra da Kastamonu'ya gider. Kastamonu'ya gitmeden bir gün önce Sebilürreşat dergisi de Kastamonu'da yayınlanmaya başlamıştır. Mehmet Âkif'in Kastamonu Nasrullah Camii'ndeki konuşması da milli birliğin kurulması gerekliliği üzerinedir. Konuşma metni Sebil-ürreşat dergisinde 11 sayfa olarak yayımlanır. Konuşma çok uzun olmasına karşın şu ifadeleri aktarmadan geçmek istemiyorum.

"Milletler topla, tüfekle, zırhla, ordularla, teyyarelerle yıkılmıyor, yıkılmaz. Milletler ancak aralarındaki rabıtalar çözülerek herkes kendi başının derdine, kendi havasına düştüğü zaman yıkılır." der. Yine bu konuşmasında düşmanın yerli işbirlikçilerle beraber hareket ettiğinden, Osmanlı döneminde Şam, Kudüs, Yemen'in elimizden böylece çıktığından, Milli Mücadelede de Güneydoğu Anadolu, Adapazarı, Düzce, Yozgat, Konya, Biga isyanlarının çıkışında aynı yöntemlerin kullanıldığından bahseder ve Sevr Antlaşmasının bölücü faaliyetlerine dikkati çekerek;

"Artık kime hizmet ettiğimizi, kimin hesabına birbirimizin gırtlağına sarıldığımızı anlamak zamanı zannediyorum ki gelmiştir... Çünkü böyle düşman hesabına çalışarak elimizde kalan şu bir avuç toprağı da verecek olursak çekilip gitmek için arka tarafta bir karış toprağımız yoktur. (…) Bir kısım halkın ve aydın düşüncelerin aksine düşmanla-

rımızın bizden istediğinin herhangi bir vilayet veya sancak değil, doğrudan doğruya başımız, boynumuz, hayatımız, saltanatımız, devletimiz, hilafetimiz, dinimiz, namusumuz ve imanımız olduğu bellidir. (…) Gözünüzü açınız ve iyice biliniz ki artık dinimizi, imanımızı, ırzımızı, namusumuzu, çoluğumuzu, çocuğumuzu barındırabilmek için arkamızda hiçbir yer kalmamıştır. Şayet düşmanların hilelerine, tezvirlerine, yalanlarına kapılarak birbirimize girmekte, birbirimizin kanını içmekte bir müddet daha devam edecek olursak, vatan toprağı ayaklar altında çiğnenip gidecektir."

Bu konuşma metninde vurgu yapılan düşüncenin İstiklâl Marşımızda; *"Arkadaş! Yurduma…… alçakları uğratma, sakın."* şeklinde dönüştürüldüğünü de göreceğiz.

Balıkesir'deki konuşmasına bir şiirle başlayan Âkif, buradaki konuşmasını da Balkan Savaşları sırasında yazdığı şu şiirle bitirir:

"Müslüman yurdunu her yerde felaket vurdu;
Bir bu toprak kalıyor dinimizin son yurdu.
O da çiğnendi mi, çiğnendi demek din-i mübin.
Hakisar eyleme Yarab onu olsun!"[16]

Nasrullah Camiindeki bu konuşma Anadolu'nun pek çok vilayetinde büyük heyecanlar uyandırır. İlk heyecan Diyarbakır'dan gelir. Daha sonra Erzurum, Kars, Maraş gibi ilerde de bu konuşmanın olumlu sonuçları elde edilir.

Mehmet Âkif yaklaşık iki ay Kastamonu'da kaldıktan sonra Ilgaz'ın karakışında dağ yolunu yürüyerek Ankara'ya geri döner ve İstiklalimizin marşının da yazıldığı Tacceddin Dergahına yerleşerek, Ankara halkını ve aydınını memleketin durumu ve ordusu hakkında bilgilendirir. Mustafa Kemal, Âkif'in Kastamonu'daki konuşması için şunları söyler:

"Kastamonu'daki vatan-perverane mesainizden çok memnun oldum. Serv Muahedesi'nin memleket için ne feci bir idam hükmü olduğunu Sebil-ürreşat kadar hiçbir gazete memlekete neşredemedi. Manevi cephemizin kuvvetlenmesine Sebil-ürreşatın büyük katkısı oldu. Size bilhassa teşekkür ederim."

Bütün bu çabalara rağmen ülkenin geleceği açısından zor günler yaşanıyor, ızdıraplı günler arka arkaya sıralanıyordu. Çok az sayıdaki insandan başka herkesin morali bozulmuş, ümitler tükenmeye yüz tutmuştu. Nasıl tükenmesin ki. Batıda İngilizlerin tam desteğini alan Yunanlılar hiçbir zaman unutulması mümkün olmayan pervasız vahşetler yaparak ilerliyor, güney illerimizde Fransız destekli Ermeni Çeteleri, doğuda Ermeniler adeta dehşet saçıyor; bu arada İstanbul Hükümetinin telkin ve fetvaları karşısında ne yapacağını bilmeyen ve aldanan gariban Anadolu insanı bazı şaşkınların oyununa kurban giderek Anadolu'nun çeşitli yerlerinde başlattıkları iç isyanlarla ortalığı kasıp kavuruyorlardı.

Böyle bir ortamda Yunan orduları 8 Temmuz 1920'de Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti Bursa'yı işgal ederler. Yakılan, yıkılan yerlerin dışında türbelerin de ayaklar altına alınması özellikle Orhan Gazi türbesinin ayaklar altına alınması bütün yurtta büyük üzüntülerle karşılanır. Âkif, Ankara dönemi şiirleri dediğimiz Bülbül isimli şiirini bu üzüntülerle yazar.

16 Ersoy, age.,, s. 194

"Eşin var âşiyanın var, baharın var ki beklerdin.
Kıyametler koparmak neydi ey bülbül, nedir derdin?

Ne hüsrandır ki: Şark'ın ben vefâsız, kansız evlâdı,
Serapa, Garba çiğnettim de çıktım hâk-i ecdâdı!

Hayalimden geçerken şimdi, fikrim herc ü merc oldu,
Salahaddin-i Eyyubi'lerin, Fatih'lerin yurdu.

Ne zillettir ki: nâkûs inlesin beyninde Osman'ın;
Ezan sussun, fezâlardan silinsin yâdı Mevlâ'nın!

Ne hicrandır ki: en şevketli bir mâzi serâp olsun;
O kudretler, o satvetler harâb olsun, türâb olsun!

Çökük bir kubbe kalsın ma'bedinden Yıldırım Hân'ın;
Şenâatlerle çiğnensin muazzam Kabri Orhan'ın!

Ne heybettir ki: vahdet-gâhı dînin devrilip, taş taş,
Sürünsün şimdi milyonlarca me'vâsız kalan dindaş!

Yıkılmış hânümânlar yerde işkenceyle kıvransın;
Serilmiş gövdeler, binlerce, yüz binlerce doğransın!

Dolaşsın, sonra, İslâm'ın harem-gâhında nâ-mahrem...
Benim hakkım, sus ey bülbül, senin hakkın değil mâtem!"[17]

Sinirlerin iyice gerildiği, ümitle ümitsizliğin birbirine karışmaya başladığı bir zamanda yüreklere su serpen iki sevindirici haber arka arkaya gelir. Bunlardan birincisi, Doğu'da Ermenilere karşı kazanılan zafer, diğeri de Yunanlıların Batı'da başlattıkları saldırıyı durdurmayı başaran I. İnönü Zaferi'dir.

Akif, Süleymaniye Kürsüsünde, diğer kurumlarla birlikte bozulmuş ve çürümüş olarak gösterdiği ordu ve milleti *"Muazzam ordumuzun en muazzam evladı"* olarak nitelendirmeye de böylece yönelir. Bu muazzam ordu Mustafa Kemal'in ordusu Kuvay-i Milliyedir. Gölgeden aydınlığa ulaşan milletin evlatlarını M. Âkif, sonraki yıllarda yazacağı Çanakkale direnişini gerçekleştiren askerlerin dilinden, şu mısralarla verir:

"-Korkma!
(…)
Şu karşımızdaki mahşer kudursa, çıldırsa;
Denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa;
Bu altımızdaki yerden bütün yanardağlar,
Aşıp da kaplasa afakı bir kızıl sârsar;
Değil mi cephemizin sinesinde iman bir,
Sevinme bir, acı bir, gaye aynı, vicdan bir;

17 Ersoy, age.,, s. 450-451

Değil mi sinede birdir vuran yürek... Yılmaz!
Cihan yıkılsa, emin ol, bu cephe sarsılmaz!"[18]

Mehmet Âkif'in *"Değil mi sinede birdir vuran yürek... Yılmaz! / Cihan yıkılsa, emin ol, bu cephe sarsılmaz!"* dizeleri Doğu Cephesi komutanı Kazım Karabekir Paşanın kaleminde şöyle şekillenir.

"Çelik gibi kollum,
Tunçtan ayaklım,
Türk hiç yılar mı
Türk yılmaz
Cihan yıkılsa Türk yıkılmaz."

Bu cephenin sarsılmaması için bir bilinç sağaltımı olan Mehmet Âkif'i rahmetle anıyor saygılar sunuyorum.

18 Ersoy, age.,, s.329

Gölgeler'de İsyan Ahlâkı

Kibar Ayaydın
Niğde Fatih Anadolu Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğrt./Araştırmacı-Yazar

Tarih, kültür ve medeniyet meselelerinde, şahsiyet sahibi olan insanların içinden yetişip geldikleri topluma karşı fikir ve düşünceleri, o toplumun muvazane unsuru olmasında önemli bir etkendir. Yaşadıkları dönem itibariyle düşünceleriyle de yol gösteren bu terkipçi ve analizci insanlar, nazım ve nesirleriyle toplum minberinden çevrelerini uyaran birer çığlığa dönüşmüşlerdir. Zaman zaman bu ışıldakların önlerine kalın duvarlar çekilerek bu ışık huzmelerinin başkalarına ulaşması engellenmeye çalışılmıştır. *"Mehmed Âkif ve çağdaşları, çöktü çökecek bir imparatorluğun son demleri ile anka kuşu gibi, bu imparatorluğun küllerinden doğan yoksul bir devletin kuruluş yıllarında, yani büyük acılar ve felaketler ortasında yaşamışlardır."*[1]

Mehmet Âkif, fikir ve düşüncelerini yüksek sesle dile getiren bir şair ve dava adamı olarak milletimize seslenmiş; onları şuurlandırmaya çalışmış bir insandır. O, aynı zamanda İslâm'ın sönmeyen/söndürülemeyen bir ışık olduğunu isyanıyla dünyaya haykırmış; yaşantısıyla, inancını bütünleştirmiş, bu uğurda da zorlu mücadelelere girişmiş bir misyon adamıdır. "*Âkif Kur'an'ın telkin ettiği bir yükümlülük bilinci içinde yetişmiş ve özgürlüğü bu yükümlülüğün gerektirdiği sorumluluk idrâki içinde anlamış ve algılamış bir mütefekkir şairdir. Bu şiirin bir tarafından iman, aşk ve umut; diğer tarafından irade, isyan ve eylem vardır. Bu seste, Âkif'in hayatının hemen hemen bütün Safahât'ı; yani olup bitenleri duyarak, tecrübe ederek, düşünerek ve gerektiğinde onlara aktif bir şekilde katılarak yaşanmış koca bir ömür gözümüzün önüne serilir."*[2] İslâm milletine sirayet etmiş olan ataleti çok yakinen gören Âkif, onu uyandırmak, kendine getirmek adına yeri geldiğinde en ağır ithamlarda bulunmaktan da geri durmamıştır. Belki de Âkif'i, Âkif yapan bu doğruluktan şaşma bilmeyen hür iradesinin ortaya koyduğu ferdî ve içtimaî şahsiyetidir. Mehmed Âkif kendini bilen, yaşadığı toplumun dertleriyle içli dışlı olan bir şahsiyettir.

Mehmet Âkif Ersoy, Türk şiirine vecd ve istiğrâk hâlini taşıyan ve bu hali yaşayan, son dönem abide şahsiyetlerinden biridir. Osmanlının çöküş dönemi ile Millî Mücadele'nin en cerbezeli dönemini, bizzat müşahede etmiş, yaşadığı coğrafyanın sıkıntılı dönemlerinde şiiriyle, nesir ve vaazlarıyla Anadolu insanına istikâmet kazandırmış mübelliğ ve realist bir şairdir. Mehmed Âkif; *"tespit eden değil, tahlil eden ve çözüm önerileri sunan bir toplum tasarımcısıdır."*[3] Topçu'nun deyimiyle; Âkif; *"Bütün ömrünce yaşadığı, büyük çoğunluğu şuuraltına kayan olayların bütününden ibaret, dinamik bir sentezdir."*[4] Şiirini arûzun kanatlarıyla havalandıran Âkif,

1 Beşir Ayvazoğlu, 1924 Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi, Kapı Yayınları, İstanbul 2006, s.161.

2 Turan Koç, "Mehmet Akif'in Şiir Estetiği", Varoluşun Tanıkları, Hece Yayınları, Ankara 2103, s.111/118.

3 Fatih Arslan, "Bir Cemiyet Mistiği Mehmed Âkif", Mehmed Âkif Millî Mücadele ve İstiklâl Marşı, hazırlayan: D.Mehmed Doğan-Ercan Yıldırım, TYB Yayınları, Ankara 2011, s.371.

4 Nurettin Topçu, Mehmed Âkif, Dergâh Yayınları, 2.baskı, İstanbul 1998, s.70.

Anadolu-Türk İslâm coğrafyasında, hak ve hakikatin soluğu olmuş; tebliğ ve irşâd vazifesini, şiirin sarsan mısralarıyla yerine getirmeye çalışmıştır. Mehmet Âkif'in şiiri az sözle birden çok manayı ihtiva eden sehl-i mümteniyle birlikte, büyük bir î'caz özelliği gösterir. *"O, hem tahkiyede harikulâde tasvir kudreti ve hislerinde samimi ve coşkun belâgatlar gösteren bir şair, hem eşyayı ve vâkıaları ruhlarına ve gizliliklerine işleyen bakışlarla gören bir gözleyicidir."*[5]

Âkif, doğrunun, hak ve hakikatin realist ve icmalî bir şahsiyetidir. *"Onun realizmi, ilke ve ideal bildiği hakikatin ifadesinde"*[6] en temel şartlardan biridir. "Haksızlık karşısında sükût eden, 'Hakkı söylemeyen' dilsiz şeytandır" hadisini, daha doğrusu İslâmiyet'in *"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol"* ayetinin timsali bir şahsiyetidir. Aslında bu manada *"Ferdin de, toplumun da temelleri 'şahsiyet' faktöründe aranmalıdır."*[7] Şahsiyetini[8] İslâm'ın ana prensipleri etrafında örgüleyen Mehmed Âkif; *"Hz. Aişe'nin Asab-ı güzine söylediği gibi, "Hz. Muhammed serapa Kur'an ahlâkıyla ahlâklanmış bir peygamberdir"* sözünün bir takipçisi olarak *"Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı/Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı"* mısralarını, toplum minberinden yüksek sesle ifade eden; bir dava adamı, şair ve hareket adamıdır. *"Mehmed Âkif'in paradigmasında ve düşünsel gelişiminde en belirleyici öğe onun çağdaş bir İslâmcı oluşudur. Çağdaş İslâmcılık, Batı burjuva uygarlığının temel değerlerinin İslâm kaynaklarına uyarlı olarak yeniden gözden geçirilmesini, Batının toplumsal ve düşünsel oluşumu ve değerleriyle özde bağdaşık, ama yerel özelliklerini koruyan güçlü bir toplum yapısına varmayı öngörür. Bu görüşe bağlı olarak, hâkim düşüncelerden birisi 'hareket' kavramı olan Mehmed Âkif'in şiir anlayışı Batılı, sosyo-realist, hatta o dönemde Batıda bile örneklerine az rastlanacak ölçüde gerçekçidir."*[9]

Safahat'ın tamamı Âkif'in seciyesinin nazma dökülmüş bir hâlidir. Safahat'ın yedinci kitabı olan "Gölgeler" Âkif'in Mısır'a gittiği sürgün yıllarında yazdığı şiirleri ihtiva eder. Gölgeler; *"Garb'ın arkası kesilmez hücumları karşısında harap olan bir âlemin tasviridir. Şair her adımda ağlar."*[10]

Geçerken, ağladım geçtim; dururken, ağladım durdum;

Bütün bunlardı, zîrâ, gezdiğim âlemde meşhûdum.

Mezaristan kesilmiş rehgüzârım hüzn-i dûrâdûr…

Ne topraktan güler bir yüz, ne göklerden güler bir nûr!

Zeminden yükselir feryâdı yüz binlerce âlâmın;

5 Süleyman Nazif, Mehmed Âkif, Millî Hareket Yayınları, baskı tarihi yok, İstanbul, s.75.

6 Turan Koç, "Mehmet Akif'in Şiir Estetiği", Varoluşun Tanıkları, Hece Yayınları, Ankara 2103, s.112.

7 Mustafa Kök, Nurettin Topçu'da Din Felsefesi, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995, s.90.

8 "Şahsiyetçilik, insanı sürünün varlığında eritmeyip, onu kendi hür iradesi ile bağlandığı inançları, ruhî münasebetleri ve taşıdığı mes'uliyetleriyle birlikte ele alır. Şahıs artık fert değildir. O, iradesi ve iman dünyası ile müstakil ve büyük bir varlıktır. İşte İslâm insanı sürüde fert olarak kurtarmış, şahıs haline getirmiştir. Müslüman adını verdiği şahsı, Allah'tan başkası karşısında eğilmeyen bir şahsiyet haline getirmiş, onu İslâmiyet'i yaşama ve yayma dâvâsının içine itmiştir. Müslüman'ın insanlığı, kendi Müslüman şahsiyetinden ayrılmaz, şahsiyetinin özüdür. Müslüman denen şahıs, yeryüzünde Allah'ın Halifesi, mukaddes emanetin taşıyıcısı, mânevî bir bütün, mes'uliyet merkezi ve düşünen, hür iradesiyle inanıp hareket eden bir müstakil varlıktır. O dâvâsından ayrı olamaz. O âlemin özü, yahut karmaşık bir âlemdir. Artık o cihat yapmalı ve ebediyet için çalışmalıdır." Süleyman Hayri Bolay; Felsefî Doktrinler Sözlüğü, Akçağ Yayınları, 4.baskı, Ankara 1987, s.206/207.

9 Nesrin Tağızade Karaca, "Süleymaniye Kürsüsünde'n Dünya Görüşü ve Gelecek Tasarımı Olarak Yansıyan Uygarlık Anlayışı", İstiklâl Şairi Mehmed Âkif, editör:Orhan Çelebi,Yakın Plan Yayınları, İstanbul 2011, s.247.

10 Ali Nihad Tarlan Mehmed Âkif ve Safahat, Nidâ Yayınevi, İstanbul 1971, s.124.

Ufuklar kıpkızıl bir halkadır, boynunda İslâm'ın! "[11]

Mehmed Âkif'in hayatında belli başlı dönemler vardır. Bu dönemlerin en dikkat çekici ve en önemlisi hiç şüphesiz ki memleketten bir sürgün edasıyla çıktığı ve ömrünün son demlerini geçirdiği Mısır'daki gurbet yıllarıdır. *"Ana Yurttan uzakta yalnızlığın içine kıvrılarak, bu hayat kışının arifesinde, İslâm ülkelerinin içine düştüğü felâketi, parçalanmayı, batı kopyacılığına sarılmalarını, birbirlerini unutmalarını, halkın düştüğü sefaleti, ezilenleri, fikir ve ruhtan kopmuş aydın ve etkin kadroyu, kimi İslâm memleketlerinin resmen ve maddeten, kiminin de kültür yoluyla sömürgeleşmesini düşünüyor, bir çıkar yol arıyor; fakat ruhunu ölüm gibi bir gölge kaplıyordu."*[12]

Sürgünde Bir Mustarip

"Modern Türk edebiyatı bir medeniyet kriziyle başlar"[13] tespitini yapan Tanpınar, özelde edebiyat sahasında gözüken ama daha çok da Türk-İslâm medeniyetinin içinde bulunduğu durumu sosyo-psikolojik açıdan değerlendiren bir saptama yapar. Çekilen bir dönemin fotoğrafı olmakla birlikte, tesirleri uzun sürecek olan bu dönem, ayrıntılarında pek çok gerçeği barındıran bir özelliğe sahiptir. Bu fotoğrafın ayrıntılarında bulunan daha çok da İslâm dünyasının içinde bulunduğu zihnî kaostur. Mehmet Âkif, bu zihnî kaosun ortasında Türk-İslâm dünyasını şuurlandırma adına sarsıcı şiirler yazar, vaazlar verir, gazetelerde yazılar kaleme alır. *"Herkesin sustuğu, dillerin tutulup kalemlerin uyuştuğu bu facia ortasında o ruhun ve vicdanın ilâhi bir meş'alesini eline almıştı."*[14] Özellikle 1923 Cumhuriyet Türkiye'sinin modernist ve inkılâpçı kabulleri ile ters düşen mizacı onu derin bir yalnızlığa sevketmiş, uzun süre Mısır'da sürgün hayatı yaşamak zorunda bırakmıştır. Âkif; *"İnsanlığın hem küçük hem de büyük temlerini büyük bir ruh ve ince bir kalple fiziğini de metafiziğini de işlemiştir. Birey, toplum ve devlet olarak yaşananları, yaşadıklarımız ve yaşamak zorunda kaldıklarımız, hem bizden biri olarak yürekten duyma, hem de dillendirme başarısı göstermiştir."*[15]

Yalnızlık, sürgün hayatının getirdiği nihai bir sonuçtur. O, bu yalnızlığı vatanından ayrı düşmüş bir fert olarak yaşıyor, dönemin ağır baskıları karşısında isyanını ahlâkî bir zemin üzerinden, kendi "alt ben"inde inşa ediyordu. *"Zirveden derinliğe, iç bene inen"*[16] Âkif, sosyal hayattaki pratik İslâm anlayışını, "Gölgeler"de; özellikle Vahdet (12 Ocak 1924-Hilvan) Gece (5 Ocak 1925-Hilvan), Hicran (10 Ocak 1925-Hilvan) ve Secde(15 Ocak 1925-Hilvan) şiirlerinde mistik bir havaya büründürerek Allah'a iltica eder. *"Gölgeler'deki şiirler olmasaydı Âkif portresini nakıs bir şekilde tanımış olacaktık"*[17] diyen İsmail Kara, aslında çok önemli bir tespitte bulunmuştur. Toplumun dertleriyle ilgilenen, onları uyaran, onlara İslâm'ın hakikatini haykıran Mehmet Âkif; Gölgeler'de, "Yaratıcı"yla daha sermestî bir tavır içindedir. Âkif'i sosyal hadiselerin adamı olmaktan uzaklaştıran, onu uzletin ellerine teslim eden, dönemin siyasî

11 Mehmed Âkif Ersoy, Safahat, hazırlayan: M.Ertuğrul Düzdağ, Sütun Yayınları, 6.baskı, İstanbul 2012, s.411. Makalede yer alan diğer şiirler Safahat'ın bu baskısından alınmıştır.

12 Sezai Karakoç, Mehmed Âkif, Diriliş Yayınları 15.baskı, İstanbul 2013, s.32.

13 Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergâh Yayınları, 3.baskı, İstanbul 1992, s.101.

14 Hakkı Süha Gezgin, Edebî Portreler, hazırlayan: Beşir Ayvazoğlu; Timaş Yayınları, İstanbul 1997, s.179.

15 Hasan Akay, "Âkif'in 'Gece'sini Gündüz Eden Sır: Sözde 'Şiir' Gözde Leylâ", Yedi İklim Dergisi, Sayı:201, Aralık 2006, s.58

16 D.Mehmet Doğan, "Mehmet Âkif Ersoy'un Hayatı, Mücadelesi, Eseri ve Tesirleri", Vefatının 75.Yılı Anısına Mehmet Âkif Ersoy, DİB Yayınları, Ankara 2013, s.19.

17 İsmail Kara, "Âkif Merkeze Alınarak, Bütün dönem Düşüncesi Okunabilir", Yedi İklim Dergisi, Sayı:201, Aralık 2006, s.19.

baskıları kadar yönetim erkini elinde bulunduran kadronun; gelecek Türkiye'sinde tasarladığı birçok plânın, kendi inançlarıyla, daha doğrusu bu milletin değerler sistemiyle ters düşen yanıydı. Akif, şiirlerinin pek çoğunda, bu değerler sistemine atıf yapmış, hakikî kurtuluşun, İslâmiyet'in hakkıyla anlaşılıp, temsil edilmesinde olacağını savunmuştur. O, çalışmanın faziletine değinirken, ayet ve hadislerden örnekler vermiş, yanlış anlaşılan tevekkül anlayışını ironik bir tarzda eleştirmiştir. Âkif, "Sadr-ı İslâm"ın ya da "Asr-ı Saadet" döneminin temsillerini, şiirlerinin pek çoğunda işlemiş, şuurlu bir "Asım Nesli" ya da Necip Fazıl'ın söylemiyle "Altın bir Nesil" oluşturmanın davasını gütmüştür. Âkif, Altıncı kitap "Âsım"da, idealize ettiği "Âsım" karakterini ortaya çıkarır. "Çanakkale Savaşları"nda gösterdiği fedakârlık ve kahramanlıkla, "Bedr'in Arslanları"yla eşdeğerde görülen "Asım"; Mehmed Âkif tarafından, gelecek Türkiye'sini mamur hale getirecek, ilim, irfan ve ahlâk abidesi, bir iman ve cemiyet mistiğidir.

Sadî'yi kendine rehber edinmiş olan Mehmed Âkif, sürgün yıllarında Mevlâna Hazretleri'inin Mesnevi'sini, Divan-ı Kebir'ini okumuş, Mesnevî şerhlerini tedkik etmiştir. Bunun yanında Muhammed İkbâl'in şiirlerine de büyük bir hayranlık duymuştur. Mahir İz hatıralarında Âkif'in düşünce dünyasının zenginliğinden, onun tasavvufa olan ilgisinden şöyle bahseder. *"Her sabah bize zahmet ederdi ve onun arzu ettiği eserleri, meselâ Şeyh Sâdi'nin Bostan'ını ve tasavvufî bir eser olan Şems-i Mağribî Dîvânı'nı ve Harâbat'tan Farsça müntehabâtı okurduk. Bir aralık Alfonse Daudet'in Değirmenimden Mektuplar'ını tavsiye etti… Eskilerin 'Kıraatü't-tâlibi al'el-üstad' dedikleri şekilde okurduk. Yâni talebe okur, hoca da dinler ve yanlışları düzeltirdi. Bir gün Şems-i Mağribî Dîvânı'nında bir beyit geçti. Derince bir mâna tasvîrini ihtivâ ediyordu. İzahat istedim. 'Tahtellâfz mâna verelim' dedi. Anladım ki zihni kurcalayacak meseleleri deşmek istemiyor. Bir kere şöyle bir beyit geçmişti: 'Zuhûr-ı tu be-men est u vucûd-ı men ez-tu/ Ve leste tazheru levlâye lem ekun levlâke' Yani: 'Senin bu kâinattaki zuhûr ve tecellin benimledir. Benim varlığım ise senin varlığın iledir. Bundan dolay ben olmazsam sen zâhir olmazsın. Sen olmasan ben olmazdım; mânasındaki beyti okuyunca: 'Bu abdin Mâbûd'a bir nazı mıdır?' dedim güldü."*[18]

Mısır sürgününde Mehmed Âkif' "iç-ben"ine doğru uzun bir yolculuk yapar. Âkif'in bu dönemi pek çok vechesiyle ele alınıp değerlendirilecek, felsefî-tasavvufî ve mistik eğilimleri daha derinden hissettiği biz zaman dilimidir. *"Mısır'da yazdığı şiirler, denize yaklaşmış bir nehir psikolojisini taşır. Hayattan ve zamandan kopuş, metafiziğin kendini duyuruşudur. Olaylara sırt çevirerek mutlak içinde erir."*[19] Mehmed Âkif'in Mısır'da yaşadığı bu sürgün yılları, onu kendi "beninin" iç derinliği"ne çekmiştir. Âkif'in Allah'a duyduğu derin muhabbet, onun şiirini lirik bir duaya dönüştürmüştür. Ömür Ceylan'da Âkif'i bir yazısında şöyle değerlendirir: *"Mısır yıllarında yazılmış kimi şiirleri, bu ayrılıktan Âkif'in de acı çektiğini gösterir dizeler barındırmaktadır. Belirgin biçimde tasavvuf, hatta vahdet-i vücud neşvesi taşıyan Gece, Secde ve Hicran şiirleri üzerine dostlarından gelen '-Hayret! Siz vadiyi değiştirmişsiniz' yollu tarizleri, tam da kendisinden beklendiği gibi, sıra dışı bir şekilde karşılar: 'Benim asıl vâdim bu idi. Ben şiirlerimi cemiyete faydalı olsun diye yazdım!'"*[20] O, Mısır yıllarında kaleme aldığı ve Abbas Halim Paşa'ya hitabettiği "Arîza" isimli iki şiiriyle memleketine duyduğu özlemi, Mısır'da yaşadığı derin yalnızlığı ve buna bigâne kalanları hüzünlü bir şekilde dile getirir. *"Nedir ma'nâsı bir kalbin ki, âfâkında sen yoksun!/Güneşler geçti, aylar geçti, artık gel ki, mihmânım/ Şuhûdundan cüdâ îmanla yoktur kalmak imkânım."*

18 Mahir İz, Yılların İzi, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000, s.155/156.

19 Sezai Karakoç, Mehmed Âkif, Diriliş Yayınları 15.baskı, İstanbul 2013, s.43.

20 Ömür Ceylan, "Vahdet Şarabıyla Mest Olmayan Meczup Mehmed Âkif ve Divan Şiiri", Mehmed Âkif Ersoy, editör: Mustafa İsmet Uzun, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011, s.236.

İsyan Ahlâkı ve Hareket

Mehmed Âkif'i çeşitli felsefî ekollerle okumak, onun taşıdığı değerleri, ileri sürdüğü düşünceleri daha yetkin bir biçimde anlamamıza imkân sağlar. 19.yüzyıl Materyalist felsefe anlayışlarına karşı ruhçu ve mistik bir hareketi savunan Marucia Blondel'in aksiyon felsefesi, Mehmed Âkif'i çözümlemede bize pek çok anlam zenginliği verecektir. Aksiyon felsefesinin temelinde yatan düşünce, ahlâkî bir zemin üzerinden Allah'a doğru yönelen uhrevî bir harekettir. *"Hareket felsefesinin kurucusu olan Maurice Blondel akılla imanı ayırmanın sun'i olduğunu, pozitif ilimlerden felsefenin hakikatlarına ve dinin deneyi aşan mıntıkalarına kadar, ancak hareketlerimizin ortaya koyduğu bir imanla ulaşmanın mümkün olduğunu gösterdi dini felsefeyle birleştirdi."*[21] İnsanın bütün eylemleri akıl ve inanç ekseni etrafında "Mutlak Varlık" olan Allah'a uzanması, Allah'ın "iç-ben"imizde aynelyakîn ve hakkalyakîn bir hareket dinamizmiyle, varlığı kuşatmasıdır. *"İmanda görülen, benlik ile Allah arasındaki ikilik, îradî hareketin yetersizliğinden doğan şuur ile onun kendi kendini tabiat-üstü bir âlemde tamamlama atılışı arasındaki ikiliktir. Bu atılış hamlesi bizde Allah'ın hareketidir; Allah bize bu atılışın içinde gözükür."*[22] Hareket Felsefesini isyan ahlâkıyla harmanlayan Nurettin Topçu Türk-İslâm düşüncesine bu kavramın girmesini sağlamış aynı zamanda felsefî bir sistem geliştirerek Âkif'i isyan ahlâkı çerçevesinde çözümlemeye çalışmıştır.

Nurettin Topçu, iki mistiğe bağlanmış olarak felsefesini kurar. Bunlardan biri aksiyon felsefesinin kurucusu Maurices Blondel, diğeri de mistik sezgi felsefesinin kurucusu Henri Bergson'dur. *"Hareket varlığımızın başlangıcı, hayatın cevheridir. Ancak hareketle ruh vücud kazanır ve vücud ruh kazanır. Tefekkürün ve hissin vücud kazanması bir insan hakikatidir ve hakikat ancak vücud kazandığı zaman insan hakikati olur. Hareket etmedikçe insan kendini tanıyamaz."*[23] Topçu Massignonla olan yakın dostluğu sayesinde tasavvufi pek çok meseleyi geniş bir ufuktan bakabilme yeteneği de kazanmıştır. Topçu Fransa'dan Türkiye'ye dönünce Hasib Efendi ile Abdülaziz Bekkine Hazretleriyle karşılaştı, İlim ve gönül adamı olan Celal Ökten Hoca'yla sıkı diyaloglara girdi. Hz. Mevlâna, Yunus Emre, Mehmed Âkif, Yahya Kemal ve Hüseyin Avni Bey'e olan bağlılığı; Türk tarihinin büyük hareket adamları Alparslan, Yavuz Sultan Selim ve Fatih Sultan Mehmed'e ünsiyeti, ona Paskal'dan Goethe'ye kadar hem doğu hem de batı irfanı hakkında geniş ve şümullü bir yorum kazandırmıştır. Topçu bu birikimle "isyan ahlâkı"na tasavvufî ve felsefî bir perspektif kazandırdı. "İsyan Ahlâkı", aynı zamanda Topçu'nun Sorbonne Üniversitesinde yaptığı bir doktora tezidir. *"O tasavvufî düşünceyi müstakil bir sistem değil, onu iktisattan sanata, tarihten felsefeye, psikolojiden sosyolojiye, dinden maarife kadar uzanan geniş bir saha içinde ele almıştır. Loncalar kadar Dede Efendi'ye Malazgirt Kadar Mevlâna'ya, hizmet kadar çileye, vecd kadar mektebe ağırlık vermiştir."*[24]

Nurettin Topçu; Anadolu-İslâm coğrafyasını ayağa kaldıracak, onu maddî ve manevî sahada inşâ edecek iradenin "mistiklik dini" olacağını isyan ahlâkında ortaya koyar. Allah'ın hareketlerimizin bütününe olan iştirakini Blondel'den; *"düşündüğüm ve yaptığım şeyin tam ortasında bulunuyor; ben O'nun çevresinde dolaşıyorum, düşünceden harekete ve hareketten*

21 Nurettin Topçu, Felsefe, Dergâh Yayınları, İstanbul 2002, s.31.

22 Nurettin Topçu, İsyan Ahlâkı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995, s.172.

23 Nurettin Topçu, Varoluş Felsefesi Hareket Felsefesi, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999, s.50.

24 Mustafa Kara, "Nurettin Topçu'nun Tasavvufî Düşüncesi", Nurettin Topçu'ya Armağan, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992, s.23.

düşünceye geçmek için, benden yine bana gitmek için, her an O'na başvuruyorum"[25] ifadeleriyle dinin mistik yanına gönderme yapar. İsyan ahlâkı, mistiklik dini içerisinde kendini tanıyan, bilen "ben"in Uluhiyet'le olan bir muaşakası halinde tecellî eder. Nurettin Topçu'nun Mehmed Âkif isimli eseri de "İsyan Ahlâkı" etrafında çözümlenmiş bir monografi örneğini teşkil eder. Topçu'ya göre; *"Bizim isyanımız anarşi değildir; ebedî ve âlemşümul merhamet nizâmına bağlılıktır. Onda, gayesi olan ve kendisine ihtirasla çevrilmiş bulunduğu namütenahi kuvvete itaat vardır. Bu itaat, en mükemmel teslimiyettir. Her isyanda bu mânada hem de bir itaat vardır denebilir. Başka terimlerle her isyandaki anarşist, insanda âlemşümul mesuliyet haline gelen merhametin hareketinde barındırıyor. İsyandaki uysal ise, bizdeki bir türlü esaretten sıyrılarak mesuliyet şeklinde gözüken ilâhî iradeye sükûn ile teslim olan benliğin sevimli simasında barınıyor. Allah'a iştirakimiz, bizdeki bu anarşistle bu uysalın birleşmesiyle hakikat olmaktadır. Ahlâkî vasfını taşıyan her hareket, bizim tarafımızdan bir anarşizm hareketidir, ilâhî irade karşısında ise bir itaattir." İlâhî iradenin lütfü, bize hem hareketten evvel, hem hareket esnasında, hem de hareketten sonra gelmektedir. Hareket halinde ne yalnız başına insanlığımız, ne de yalnız ulûhiyet var, belki insanın Allah'a iştiraki vardır."*[26]

Tabiatı itibariyle toplum mistiği olan Âkif, Mısır yıllarında yazdığı şiirlerinde özellikle Secde, Hicran, Gece, gibi şiirleri daha önceki şiirlerinden farklı bir algıyla yazmıştır. Kuvvetli bir şekilde hissedilen mistik temayül bu şiirlerde kendini tasavvufa teslim eder. *"Mistikliğin ve keza dînîn özü, ruhun Allah'la özdeşleşmesi, farklılık içinde bile aynileşmesidir."*[27] Bu şiirler, Vahdet-i Vûcudcu bir anlayışla okunabileceği gibi istiğrak hallerinde "Allah'a yönelen ruhun bir isyanı olarak da ele alınabilir. Nurettin Topçu "isyanı" şöyle tarif eder: *"İsyan, kurtarıcı mutlak'ın Eşiğinde bile, insanı elleri havada mutlak'ın hareketini diler vaziyette tutan duadır; isyan bu uzanmış ellerde sembolleşen Allah'ı kendisine katılmaya ve kendi içinde isyana çağıran, ferdin tek başına asla cesaret edemediği kurtarıcı hükmü O'na verdiren bu uysallık iradesidir."*[28]

Secde, Hicran, Gece şiirleriyle Âkif, isyan ahlâkını tasavvufî vechesiyle dillendirmiştir. Âkif'in Tâceddin Dergâhı'nda başlayan vecd hâli çöl sıcaklarında "Secde"ye gelerek, "Gece"nin karanlığına bir dolunay gibi doğmuştur. *"Âkif'in yalnız son zamanlarında yazdıkları değil, bütün şiirleri arasında lirizm bakımından en coşkun"*[29] şiirleri arasında yer alan bu üç şiir hem tasavvufî hem de "İsyan Ahlâkı"nın umdeleri açısından "iç-ben"in Allah'la olan bir hareketidir. *"İsyan, mistiğin tavrıdır; Allah'a iştiraki ile kendi ulûhiyetinin farkına varan mistik"*[30] varlık bilincine ulaşır. Konuşan hakikat ise "Mutlak Hakikat"ten başkası değildir. Hasan Basri Çantay Âkifnâme'de, Gece'yi, *"Gölgeler'in en derunî ve en ulvî seslerindendir"* ifadesiyle değerlendirirken; Secde şiirini de *"Safahat'ın arş-ı âlâsı"*[31] olarak görür. Emin Erişirgil İslâmcı Bir Şairin

25 Nurettin Topçu, İsyan Ahlâkı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995, s.169.

26 Nurettin Topçu, İradenin Dâvası Devlet ve Demokrasi, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s.73.

27 Nurettin Topçu, İsyan Ahlâkı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995, s.164.

28 Hüseyin Karaman; Nurettin Topçu'da Ahlâk Felsefesi, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, s.113. İslâm felsefesini derinden etkilemiş felsefi akımlardan biri olan Neoplatonizm'in kurucusu Plotinus ileri sürdüğü varlık ve Allah görüşleriyle İslâm düşüncesine südur nazariyesini kazandırmıştır. "Plotinus, tıpkı Platon gibi materializm'in tam karşısındadır, gerçek anlamıyla Spiritualist bir görüşe sahiptir. Varlık, sadece tek isimle anılan Allah'tan doğmuştur. Allah her şeyin kaynağıdır. Böylece Allah'tan bütün Varlık sâdır olmaktadır. Plonis'a göre insanın gayesi Bir olan Tanrı ile birleşmektir. Bu da ancak, cezbe yoluyla mümkündür. Öyle bir ân gelir ki insan Tanrı ile birleşir, aynileşir diyordu. Hallâc el-Mansûr'un Enel-Hakk ve Bayezîd el Bistâmî'nin Enallah demesi de böyledir." Nihat Keklik; Felsefe, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978, s.249/250.

29 Fevziye Abdullah Tansel, Mehmed Âkif'in Hayatı ve Eserleri, İrfan Yayınları, 2.baskı, İstanbul 1973, 125.

30 Nurettin Topçu, İsyan Ahlâkı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995, s.204.

31 Hasan Basri Çantay, Âkifnâme, Erguvan Yayınları, İstanbul 2008, s.273.

Romanı'nda Süleyman Nazif'ten bir anekdot aktarır. Biz bu anekdotta Âkif'in sürgün yıllarındaki yoğun istiğrak hallerini müşahede ederiz. *"Dünyayı kendi istediği gibi değil, olduğu gibi kabul etmek zaruret-i ezeliyesi Mehmed Âkif'i pek halim ve mütevekkil bir insan etti O artık Nil'in seması altında ve o sema kadar sakin Allah ile baş başa vermiş, lâhûtî naz ve niyazla muaşaka ediyor." Süleyman Nazif bu övmeleri yeter görmemişti. Bunları yazarken Âkif'in bir yıl önce yazdığı 'Gece' adlı manzumeyi hatırladı. O yazısına şunları da kattı: 'Fira'avunların diyarına, bundan otuz yedi asır evvel vahiyler gelir, âyetler inerdi. Bir onu, bir de fir'avunların diyarından yükselen şu mısraların elfaz ve medlûlünü düşünürken gökten yere ve yerden göğe olan bu med-dü cezr-i ilham huzurunda mebhut ve hayran kaldım"*[32]

Onun şiirlerinin tamamında hâkim olan dış ses Gölgeler'de "iç-ses"e dönüşerek "Allah'la birlikte yek-vücud olmanın taşkınlığına girmiştir. *"İnsanoğlu kendi dünyasını dolduran hayalleri küçümseme noktasına ulaşır ve kâinattan daha çok kendisinin farkına varmaya başlar. Kendisinin ve Sonsuz'a yâni Allah'a uzanan hareketinin dışında var olan her şey artık hayalden ve vehimden ibarettir. Bu insanlığın bütünlüğü içerisinde bir çeşit değişimdir. Böylece kemâle eren benlik, birliğin yolu üzerine çıkan her engele karşı koyar. Bu mücadeleden, isyan hareketi, şu sözde ifadesini bulan temel bir ahlâkî hareket fışkırır: Ben hakikatim: Ene'l-Hakk"*[33]

Âkif bu taşkınlığını isyan ahlâkının, hareket nizamından alır. *"Hareket, bir isyandır. Bu, bizdeki Allah'ın bizzat kendimize karşı isyanıdır."*[34] Gece şiirinde şiirin bizzat öznesi olan Mehmed Âkif; *"Allah'tan başka her şeyden ilgisini kesen, terk-i masîvâ halini yaşayan, bir öznedir."*[35] Âkif, bezm-i eleste ayrı düştüğü Mutlak Hakikate dönme arzusu taşır. *"Düşüncenin son basamağında hareketle düşünmeyi buluyoruz. Bu fert olan varlığımızın bütün duygularının üstünde duran bir dileğin bizde hâkimiyetidir. Hareketle âlemin bütününe bağlanan varlık, böylece düşünce yönünden yine âleme bağlanmış oluyor. Düşünce ile hareket burada birleşiyor. Bu mıntıkaya kadar getiren yolu aşan insan burada sonsuzluğun iradesine yaklaşmış demektir. Bu düşünüş âlemşümül itadenin hududuna kadar gelen ve kendini ona bağlayan insanı ferdî hırslarından, zümre menfaatlerinden, kinlerinden ve hasetlerden temizliyor. Âlemi bir varlık gibi birleştiriyor. Son ağırlık olan kendi varlığını da sahibi olan bütüne, bütün hareketler içinde, teslim ediyor. Âlemşümul merhametin kendi içindeki bir sonsuzlukta yaşaması sonunda, kendini âlemden ve âlemi kendiden ayıramıyor."*[36]Allah'ın huzuruna yaratılışın ilk haliyle, her şeyden soyutlanmış bir vaziyette çıkmak isteyen Âkif, "Elesti bi Râbbiküm" sualinin en samimî şekilde cevabını "Gece"de terennüm eder. *"Mükemmele duyulan özlem, iradenin kendi dışına çıkması ve evrensel nizama, sonsuzluğa doğru yol almasını sağlar."*[37]

İlâhî söktüm attım, işte hücrem şimdi çırçıplak:

Ne âfâkında tek kandil, ne mihrâbında seccâde;

Ezelden bildiğin toprak, bütün varlıkların âzâde.

---

32 Emin Erişirgil, İslâmcı Bir Şairin Romanı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, yayına hazırlayanlar:Aykut Kazancıgil-Cem Alpar, Ankara 1986, s.374/375.

33 Nurettin Topçu, İsyan Ahlâkı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995, s.12.

34 a.g.e., s.66.

35 Ali İhsan Kolcu; "Mehmed Âkif'in Gece Şiirinin Çözümlemesi", Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Sayı:73, Mart 2006, s.100.

36 Nurettin Topçu, Var Olmak, Dergâh Yayınları, 10.baskı, İstanbul 2013, s.22.

37 Ali Osman Gündoğan, "Nurettin Topçu", Doğu Batı Dergisi, Sayı:11, Mayıs-Haziran-Temmuz 2000, s.100.

Serilmiş secdelerdir bekleyen yerlerde mihmânı;

Bu üryan şu'le dersen, sînemin pâyansız îmânı.

İlâhî Bir hatâ ettimse, elvermez mi hüsrânım?

Güneşler doğdu, aylar doğdu, ben hâlâ perişanım!

Gölgeler'de Hakk-al Yakîn

Gölgeler, "vahdet-i şühut" felsefesine göre yazılmış şiirleri de ihtiva eden bir intizar kitabıdır. Özellikle Gece, Hicran ve Secde şiirleri, üst düzeyde hissedilen mistik tecrübenin "alt-ben"de meydana getirdiği lirik bir duadır. Bu şiirler, tasavvuf neşvesi içinde terennüm edilmiş şiirler olmakla beraber; mistik tecrübenin, en üst düzeyde yaşandığını gösteren şiirlerdir. Bir bakıma Âkif, tasavvuf neşvesi içerisinde "isyan ahlâkı"nın kendinden sadır olan yanlarını, Allah'ın bir hareketi haline getirir. O da tıpkı diğer sufi-meşrep mistikler gibi, Allah'ın "konuşan dili, gören gözü, duyan kulağı" olur. "Konuş-, gör- ve duy-" fiilleri Uluhiyetin "küçük bir kâinat"[38] olan insanda, hareket halindeki tecellileridir. Âkif, "alt-ben"inde taşıdığı güçlü imanıyla; "şah damarımızdan daha yakın olan Allah"la sermest olma hâlini, bazı zamanlar çok ileri boyutlara taşımıştır. Onu alt "ben"i hakki varlığın aynelyakîn bir şekilde ikâme edilişidir. *"Benlik kişinin hem kendisi, hem çevresi, hem de Tanrı ile ilgisini kuran, kendisini bunların karşısında bir varlık olarak algılamasına neden olan bir gelişmedir."*[39] Her şeyiyle Allah'ta yok olma ve tekrar onunla var olma isteği, bazen isyan bazen de vahdet-i şühud şeklinde kendini göstermiştir. Âkif bu noktada tasavvufla iç içedir. *"Tasavvufun vahdet-i vücud mesleği, ibadette kemâl halinde yaşanan birliğin, kâinatın izahına yeter bir prensip olarak tanınmasından başka bir şey değildir. Büyük sanatının şâhikasıyla imanın kemâl devrinde Mehmed Âkif'e, 'Gel ey bir danecik gaib, gel ey bir danecik mevcut!' dediretn hal ne ise, derviş Yunus'u, 'Yunus sen bir olgil, bir olgil/ Bir olan âşıklar bu sırdan duyarlar' diye söyleten ve Hazreti Mevlâna'ya, 'Ben bir damla değilim, bütün deryayım!' dedirten de aynı aşkın kemâl mertebesine ulaştırdığı ibadet hâlidir."*[40]

Ya sıyrılsın şu vahdet-gâhı vahşet-zâr eden hicrân

Ya bir nefhanla serpilsin bu hâsir kalbe itmînan.

Hayır, îmanla, itminanla dinmez rûhumun ye'si:

Ne âfâk isterim sensiz, ne enfüs, tamtakır hepsi!(Hilvan-5 Ocak 1925)

Şair; *"Aradaki hicranın ortadan kalkmasını, onun bir nefhasıyla hasret çeken kalbine itminan gelmesini ister. Fakat bununla da yetinmez, kuru bir iman ve itminan ruhundaki ye'si dindirmez; o bizzat Allah'ın kendisini ister."*[41]

Âkif tasavvuf ile mistisizm arasında çok yakinen hissettiği "Allah"ı Gölgeler'de kendi aslına rücu ederek tasavvur eder. Onun tasavvuruna yansıyan, "eşref-i mahlûkat olan insanın" bu

38 Hazreti Ali'ye ait olan bir beyitte insanın büyük bir kâinat olduğu şu şekilde vurgulanır: "Ve tez'umu enneke cirmun sagîrun/Ve fike'ntave'l-âlemu'l-ekber.-Ey insan! Sen kendinin küçük bir cisim olduğunu sanırsın. Ama bütün âlem senin içine sığdırılıp gizlenmiştir." Mehmed Âkif bu beyitten hareketle "İnsan" isimli şiir kaleme almıştır.

39 Vefa Taşdelen, Kıerkegaard'ta Benlik ve Varoluş, Hece Yayınları, Ankara 2004, s.79.

40 Nurettin Topçu, İslâm ve İnsan Mevlâna ve Tasavvuf, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s.87/88.

41 Kâzım Yetiş, Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy, Akçağ Yayınları, Ankara 2006, s.157.

âlemde "ete kemiğe bürünmüş" bir hâlde gözükmesidir. Gölgeler'i Âkif için *"gecikmiş bir bütün"* olarak gören Zafer Acar; *"Mehmed Âkif'in o şuhud derecesindeki imana, rasyonel aklı merkezine almış ilmin soğuk öğretileriyle pek akıllıca olmadığını"* belirterek; *"Olayları realist bir şekilde irdeliyor, ancak nihai sonuca imanıyla varıyordu; realizm ve parnasizmi yalnızca dış dünya tahlilinde kullanıyor, iç dünyasında Tanrıyla baş başa kalıyordu."*[42] Sonucuna ulaşır.

Nurettin Topçu Âkif'in mistik temaşasını şu şekilde değerlendirir: *"Sanatının sonunda ise, evvelce hiç Âkif'in ruhunda varlığı hissedilmeyen bir âlem teşhis edildi. Âkif evvelce mistik değildi. Vahdet-i vücûda inanmıyordu. Yurdundan ayrıldıktan sonra, şüphesiz ki hicrânın, hasretin ne demek olduğunu iyice tattıktan sonra, Âkif'te, Eflatun'ları, Mevlâna'ları mesteden mistisizm zuhur etti. İslâm'da tasavvuf şeklinde gözüken mistiklik, dış hayatımızda muayyen hareketler halinde tatbik edilen kaidelerden, iç hayatın tecrübelerine geçiştir. İlâhî bir kaynaktan gelerek içimizde yaşanan böyle bir sezgi sayesinde Âkif Gölgeler'deki son şiirlerinde Vahdet-i Vücûd'un değilse de Vahdet-i Şuhut'un mertebesine ulaşmış bulunuyor. Vahdet-i Şuhut ruhun cezbe hallerinde Allah'la birleşmesine şahit olarak kendini inkâr etmesi ve ulûhiyetle dile gelmesi demektir. Her şeyin Allah'tan ibaret oluşunu sistemle kabul eden görüşe ise 'Vahdet-i Vücûd' denir. Vahdet-i Şuhut, ruhun Allah'la bir olduğunu iddia etmez. Ancak cezbe anlarında bu hali yaşar. Kendine gelince Allah'tan başka olduğunu bilir. Gölgeler'in mistik parçalarını teşkil eden Gece ile Secde'de Vahdet-i Şuhut'un Ploten'in anlattığı ve yaşadığı sahneleriyle en ıstıraplı terennümlerini duymaktayız. Âkif'te bu hasret, daha önceleri varlığını hissettirmişti Hakkın Sesleri'nde halkına şöyle haykırıyordu: 'Tecellî etmedin bir kerre, Allah'ım cemalinle! İdealist sanatının sonunda ise bu mistik temaşa hasreti onda bir ihtiras haline geldi."*[43] Mehmed Âkif'in sürgün döneminde yazdığı şiirler *"Toplum hayatından ferdî tasavvufî hayata"*[44] geçtiği dönemin şiirleridir. O, varlıkla bütünleşerek "Hakikî Sanatkâr"ı "vahdet-i vücûd"la terennüm etmiştir. 17 Temmuz 1933'te Hilvan'da yazdığı "Tek Hakikat"te Âkif, hakikî sanatkâra duyduğu aşkın, benliğindeki yansımalarını dile getirir:

Tek hakîkat var, evet, bellediğim dünyâdan,

Elli, altmış sene gezdimse de, şaşkın şaşkın:

Hepimiz kendimizin, bağrı yanık, âşıkıyız;

Sâde, i'lânı çekilmez bu acâib aşkın!

"O tasavvufa karşı devrin şartlarının tabiî bir neticesi olarak ne kadar neyzen bakarsa baksın Birinci Safahat'ta sûfî neşveye kayıtsız kalamadığını gösteren pek çok mısra vardır. Onlardan biri de 'mülhid de senin kalb-i muvahhid de senindir/İlhâd ile tevhid nedir? Menşei hep bir' derken Mevlâna gibi konuşur, okuduğuna dair bir emâre görmediğimiz İbnü'l-Arabî'yi hatırlatır. Fatih Camii'ni Tûr-i Sînâ'ya benzetir. Cenab-ı Hak oraya tecellî eder. Süleymanie Kürsüsün'de vecde gelip vahdete dalmaya, kesret âleminden uzaklaşarak, san'ati, masnû'u bırakarak yalnız Sânii görmeye davet eder. İnsan başlıklı şiirinde Şeyh Galip'in dilini kullanır. Zeminlerden ve semâlardan Rabbânî Feyzin taştığını vurgular. Ona göre ezânla biçâre insanlar Allah'ın cemâlinden bir perdedir. Kâinata bu gözle bakan ve hiç şüphesiz mistisizmin sırrına sahip olan bir adamın tasav-

42 Zafer Acar, "Mehmed Âkif'i Metafizik Açıdan Sorgulamak", Vefatının 75.Yılında Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı(12-13 Mart 2011), hazırlayan:Vahdettin Işık, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.351.

43 Nurettin Topçu, Mehmed Âkif, Dergâh Yayınları, 2.baskı, İstanbul 1998, s.53/54.

44 D.Mehmet Doğan, "Mehmed Âkif Ersoy hayatı Mücadelesi, Eseri ve Tesirleri", Vefatının 75. Yıl Anısına Mehmed Âkif Ersoy, DİB Yayınları, Ankara 2013, s.19.

vufa karşı perhizkar bir tavrı öne çıkarmasını izah etmek kolay değildir. Mûsa Kâzım Hoca ile Vâridât okuyan ve ilhamlarını arş-ı âlâdan alan Âkif, tasavvufa mesafe koyduğu zamanlar bile vahdet-i vücûd şeklini alan bir dinî neşveye sahiptir. Yûnus'un âşıkane sözleri onu vecd içinde bırakır, mest eder. Kendisi için aslolan ilahî temaşaya ulaşmaktır."[45]

Bırak, hâsir kalan seyrinde mi'râcım devâm etsin;

Rükû'um yerde titrerken, huşû'um Arş'ı titretsin

İlâhî Serserî bir damlanım, yetmez mi hüsrânım?

Bırak, taşsın da coştursun şu vahdet-zârı îmânım.

Bırak, hilkatte hiç ses yok, bırak meczûbunun feryâd…

Bırak, tehlîlim artık dalgalansın, herçi-bâd-âbâd!

Kıyılmaz lâkin, Allâh'ım, bu gaşyolmuş yatan vecde…

Bırak, "hilkat"le olsun varlığım yek-pâre bir secde!

Zaman ve mekân algısını ortadan kaldıran Âkif, terennüm ettiği "Secde" şiiriyle Allah'ın huzuruna mistik bir çığlık olarak düşer. Bu çığlığın merkezinde Mehmet Âkif'in "alt ben"inde taşıdığı "isyan ahlâkı" vardır. Böylece o, "Secde"de aslına rucü etmiş bir hakikat ereni olarak, aydınlığın bir şuasına dönüşür. Kâzım Yetiş'in deyişiyle, Âkif'in Secde şiiri; *"Cemiyet mistiği bir şairin iç dünyasına yönelmesi"* olarak kabul edilebilir. *"Şairin, Allah'ın varlığını içinde hissetme arzusu bu arzuya kavuşmak için gösterilen çaba ve bekleyiş ifade edilmiştir. Bütün varlık âlemi 'vahdet şarâbı ile sarhoş' bir hâlde iken, bu coşkuya katılamayan şair, artık sıranın kendisine gelmesini istemektedir."*[46]

Sabâ dağlarda Sûr üfler, coşar vâdîde bin mahşer;

Denizler yükselir,seller döner,taşlar semâ' eyler.

Ufuklar çalkalanır, kaynar ziyâ girdâbı göklerde;

Asırlar devrilir: Çamlar, çınarlar çırpınır yerde.

Bütün zerrâtı sun'un bir müebbed neşveden serhoş;

Sağım serhoş, solum serhoş, İlâhi ben ne yapsam boş!

Ömürlerdir, gözüm yollarda hâlâ beklerim, hâlâ,

Şuhûd imkânı yok, coştukça hilkatten vâveyla.

Âkif'in fikir mistisizmi "iç-benin"de dinamiğini bulan isyan ahlâkının vahdet-i vücud felsefesiyle nihâyete ermesidir. *"Allah'tan başka hakiki bir vücûd kabul etmeyen, bütün yaratılmışları Mutlak Vücûd'un isim ve sıfatlarının, tecellisi sayarak hakiki varlığa nazaran onların ezelî ve ebedî yokluğunu ifade ettiğini keşf ve tecrübe yoluyla ortaya koyan tasavvufî bir meslektir. Bu mesleğin Zât itibariyle müteal(Trancendent-aşkın), sıfat ve isimleri itibariyle de mündemiç(İmmanente-*

45 Fatih. M. Şeker, "Yerli Kalarak Modernleşmek: Mekteple Memleket Arasında Bir Mütefekkir Bir Vaiz Olarak Âkif", Vefatının 75.Yılı Anısına Mehmed Âkif Ersoy, DİB Yayınları, Ankara 2013, s.129/130.

46 Fazıl Gökçek, Mehmed Âkif'in Şiir Dünyası, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s.244.

içkin) olmasıdır. Vahdeti-i Vücûd doktrinin diğer bir özelliği de keşf ve zevkî tecrübeye dayanan; fakat akıl yardımıyla sistemleştirilmiş, tamamen tasavvufî bir meslek görünümünde oluşudur."[47] Âkifteki isyan ahlâkı İlâhî olana duyulan derin muhabbetin fert ve toplum bazındaki görüntüsüdür. Nitekim yakın dostu Süleyman Nazif, onun "iç-ben"inde saklı duran aşkı, şu cümlelerde anlatır: *"Mehmed Âkif, yalnızca Cenab-ı Hakka, Hazreti Peygambere, geçmiş büyüklere, cemiyete, insaniyete ve bilhassa insaniyete ilân-ı aşk etti. Canandan, hicrandan şikâyete bedel, hemcinsine dokunan mahrumiyetlerden feryat eder. Bu büyük şair, tabiatın ağaçların ve çiçeklerin güzelliklerinden, güzel çehrelerden aldığı duyguları daima gizlemiş, saklayamadıklarını, cemiyetin mukadderat levhalarıyla kaynaştırmıştır. O Süleymaniye Camii'nin kubbesini Himalaya Dağlarının zirvesinden daha yüksek görür."*[48] Dönemin ağır tazyiki karşısında aşırı derecede yıpranan Âkif, yaşının da getirdiği yorgunlukla Cenâb-ı Mevlâ'ya iltica eder. Aslında bu iltica Mehmet Âkif'in hayatı boyunca taşıdığı imanın, son kertede sükûn dönemine girmiş hâlidir. Kimsesizdir, yalnızdır ve bu yalnızlıkta kendini idrâk eden "ben", mistik taşkınlığa ulaşır. *"Varolmayı ve kendini ifade etmeyi en büyük gayesi haline getiren ben, bütün bunları özgürlük atmosferi içinde gerçekleştirebilecektir. Gerek kendine, gerekse, en geniş anlamıyla evrene yöneltilebilecek bilinçli ilgi bizi, Yaratıcı-yaratılan alakası çerçevesinde yapıcı, var edici, inşa edici, en derunî ve hikemî anlamıyla sanatkâr, sanatkâr-ı sani eşiğine ve rikkatine yüceltecektir"*[49] Onun bu tavrı, uhrevî olduğu kadar Allah'a duyulan aşkın naz makamındaki sitayişkâr bir terennümü ya da isyanıdır. *"Âkif insanın ezelden Hak ile yaptığı ahitleşmeyi dünyada hatırlamak istemektedir ki esas itibariyle fena veya gerçek tevhidin tam anlamı da budur: Ezeldeki misakı dünya hayatında yeniden hatırlamak! Âkif bunu anlatırken 'Kalmasın ferdaya dîdârın' demektedir. Bu ifade de ancak tasavvufi düşünceye yönelerek açıklayabileceğimiz bir ifadedir. Burada Hakkı görmek ve bilhassa da dünyadayken bunun gerçekleşmesinden söz edilir. Âkif imanın marifete ve görmeye dönüşmesinden söz ederken de aynı düşünceye atıf yaparak sufilerin dile getirdikleri marifet ve müşahedeye ulaşmak istediğinden söz eder. Bütün bunlar, Âkif'in tasavvuftaki metafizik düşünceyle ilgisini gösterir."*[50] Secde şiirinin son bentlerinde bu sitayişkâr mısraları görebiliriz.

Bu vahdet-zâra dün baktım: Ne meyhâneydi cûşâcûş!
Bugün rindânı gördüm: Başka bir peymâneden bî-hûş.
Bütün dünyâ serilmiş sunduğun vahdet şarâbından;
Benim mest olmayan meczûbun, Allah'ım, benim meydan!
Bırak, hâsir kalan seyrinde mi'r'acım devâm etsin;
Rükû'um, yerde titrerken, huşû'um Arş'ı titretsin!
İlâhî! Serserî bir damlanım, yetmez mi hüsrânım?
Bırak, taşsın da coştursun şu vahdet-zârı îmânım.
Bırak, hilkatte hiç ses yok, bırak, meczûbunun, feryâd…

47 Hüsamettin Erdem, Panteizm ve Vahdet-i Vücûd Mukayesesi, Kültür Bak. Yayınları, Ankara 1990, s.118.

48 Süleyman Nazif, Mehmed Âkif, Millî Hareket Yayınları, baskı tarihi yok, İstanbul, s.14.

49 Sadık Kılıç, Benliğin İnşası, İnsan Yayınları, İstanbul 2000, s.31.

50 Ekrem Demirli, "Mehmed Âkif'in Şiirinde Tasavvuf yahut Safahât'ı Bir Tasavvuf-Ahlak Metni Olarak Okumak", Mehmed Âkif Ersoy, editör: Mustafa İsmet Uzun, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011, s.363.

Bırak, tehlîlim artık dalgalansın, herçi-bâd-âbâd!

Kıyılmaz lâkin Allâh'ım, bu gaşyolmuş yatan vecde…

Bırak, "hilkat"le olsun varlığım yek-pâre bir secde!(Hilvan-15 Ocak 1925)

Gölgeler'de "Mutlak Hakikat"a Rucü

Kâinatta bin bir esma ve sıfatlarıyla tecelli eden Hz. Allah, sıfatlarının en güzellerini insanda toplamıştır. Aynı zamanda Cenab-ı Mevlâ, insanı kendine muhatap kabul ederek ona akletme ve düşünme melekeleri vermiş, peygamberler göndererek insan-ı kâmil olmanın yollarını göstermiştir. Mehmed Âkif, uzlet yıllarında; daha önceleri şiddetle eleştirdiği tasavvufa yönelerek bir çıkış arar. Aslında bu durum, Âkif'in "Büyük Hakikat olan Allah"ı kendi yalnızlığında daha çok hissedişidir. Toplum mistiği olan insanlar kendi benindeki yüce hakikate yalnız kaldıklarında daha hızlı ulaşırlar. Mehmet Âkif'in Gölgeler'de yazdığı bu şiirler, nispeten diğer şiirlerinden daha yumuşak bir ses tonuna sahiptir. *"Bu itibarla Âkif'te hayretten, hayretin amili olan bilinemezlikten dua ve yakarış ifadeleri, secde şiirinde geçen şuhud, tecelli vb. kavramlardan söz edilebilir. Bütün bunlar Âkif'in şiirinde metafizik derinlik, belki daha çok da metafizik bir arayış bulunduğunu bize gösterir."*[51]

Mehmed Âkif'in büyüklüğünü ve onun dehasını *"altıncı ve yedinci Safahât"*larda gören Nurettin Topçu; *"Âsımda dünya görüşünü ortaya koymuş, Gölgeler'de mistisizmine tırmanmıştır."*[52] değerlendirmesini yapar. Âkif'in naz makamında yazılmış olan tasavvufî şiirlerden biri de "Leylâ" dır. Âkif, "Leylâ" ya,(Allah'a) bir iç döker, ondan bir istimdat bekler. En sonunda da onda yok olma eğilimine girer. *"Leylâ kristalize olmuş bir aşkın nesnesi değil, İslâm'ın geleceğinin bir öznesidir."*[53] Mehmet Âkif, Leylâ'nın huzuruna, dünyanın ağırlıklarından kurtulmuş, "bir tüy hafifliğinde" çıkmak ister. Âkif, Leylâ'yı metheder, bunu yaparken de sitayişkâr bir dil kullanır. Böyle bir üslup kullanmasını Âkif'in Leylâ'dan beklediği ilgiyi görememesine bağlayabiliriz. Leylâ'nın vasıflarını anlatan Âkif, dünya üzerinde onu anlatan sembolik kavramları nazara verir. Ezan, hilâl, Kâbe, cemaat gibi kelimeler Leylâ'yı(Allah'ı) anlatan imgelerdir. Âkif bu kelimeleri İslâm'ın bir meşalesi gördüğünden Allah'la içtimai bir mukavele yapmak ister. *"İlâhî, yok mu âfâkından bir feryâda benzer nûr"* mısrasında sitayişkâr bir yakarışı vardır. Âkif'te *"Esas İslâm filozoflarının, İslâm düşünürlerinin ortaya koyduğu bir insan anlayışına bağlı, o da bütüncü bir insan anlayışıdır. Kâinattaki varlığı inleten tek âhengin manasını ve bu ebedî ahengin manasını duymasını ve bu ebedî ahenge ayak uydurmasını tavsiye ediyor."*[54]

Gel ey Leylâ, gel ey candan yakın cânan, uzaklaşma!

Senin derdinle canlardan geçen Mecnun'la uğraşma!

Niçin hilkat zemîninden henüz yüksekte pervâzın?

Şu topraklarda, şâyed yoksa hiç imkân-ı i'zâzın,

51 Ekrem Demirli, "Mehmed Âkif'in Şiirinde Tasavvuf yahut Safahât'ı Bir Tasavvuf-Ahlak Metni Olarak Okumak", Mehmed Âkif Ersoy, editör: Mustafa İsmet Uzun, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011, s.359/36

52 Nurettin Topçu, Mehmed Âkif, Dergâh Yayınları, 2.baskı, İstanbul 1998, s.26.

53 Ali İhsan Kolcu, Modern Türk Şiir-I, Şiir Tahlilleri, Salkımsöğüt Yayınları, Konya 2007, s.92.

54 Aysun İldeniz-Banu Davun, "Prof.Dr. Süleyman Hayri Bolay ile Mehmed Âkif'in Düşünceleri Hakkında Söyleşi", Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Sayı:73, Mart 2006, s.125.

Şafaklar ferş-i râhın, fecr-i sâdıklar çerâğındır;

Hilâlim, göklerin kalbinde yer tutmuş, otâğındır;

Ezanlar nevbetindir: İnletir eb'adı haşyetten;

Cihâzındır alemler, kubbeler, inmiş meşiyyetten;

Cemâ'atler kölendir. Kâ'be'ler haclen… Gel ey Leylâ,

Gel ey candan yakın cânan ki gâiblerdesin, hâlâ!

Bu nâzım elverir, Leylâ, in artık in ki bâlâdan,

Müebbed bir bahâr insin şu yanmış yurda Mevlâ'dan.(Ankara, Nisan 1922.)

İsyan ahlâkıyla serfiraz olan ruhlar içte ve dışta büyük fetihler yapmaya müheyya bir iradeyi zihinlerinde taşırlar. Âkif'in isyanı *"bütün varlığı ile ruhu ve bedeni ile zekâsı ve hareketi ile ulaştığı bir sonuç olarak ortaya çıkar."*[55] Âkif'in iradesi, hareket halinde teksif edilmiş bir düşünce yumağıdır. Bu düşünce yumaklarıyla varlığı keşfeder, duygu ve zekâlarıyla da metafizik bir âlem inşa eder. Topçu; *"Âlem, üç şeyin mecmuundan ibârettir bunlar; Varlık, düşünce ve hareket. Bunların hepsini kendinde toplayan insan, üç şeyin peşinde olmak için yaratılmıştır. Hakîkatın, hayrın, güzelliğin. İnsan ruhunda bu üç şeye götüren üç yeti vardır: Zekâ, duygu, irâde."*[56] argümanlarını ortaya koyarak insanda bulunan hakikat arayışını hareket ve iradeyle olan bağlantılarını ortaya koyar. Nerdesin isimli dörtlüğünde Âkif Allah'a seslenir: "Lâ-mekânlarda mısın, nerdesin, ey gâib İlâh?/Dönerim enfüsü, âfâkı ezelden beridir./Serpilip kubbene donmuş, o ışık damlaları,/Seni, yer yer arayan yaşlarımın izleridir!(Hilvan 19 Kasım 1932)

Mehmed Âkif'in şahsiyeti serâba bu aksiyonun lavlarıyla dolu bir volkana dönüşür. *"İsyan, Allah'ın bizdeki hareketidir. Bu mânada hareket, 'insanla Allah'ın bir terkibi' oluyor. Bu halde Allah'a teslim olan insan kendisinin, sebepleri belli olan ve mahdut olan hareketinin yerine mütemadiyen Allah'ın hür hareketini koymaktadır. Böylece hareketlerimizdeki hakiki hürriyet, Allah'a ait oluyor. Allah'ın hürriyetini kendinde duyan insan, onunla önce kendi nefsine, sonra da başka insanlar arasındaki zorbalıklara, âlemşümul merhameti yok edici bütün hareketlere karşı isyan ediyor."*[57] Nietzsche'nin *"Ben patlayacak bir bombayım"* ifâdesinin Mehmed Âkif'teki karşılığı isyan ahlâkının hareket felsefesiyle mistik bir hale gelişidir. Âkif, *"…Yenik bir vicdan, yenik bir bilinç"*[58] olmanın ıstırabını ömrü boyunca vicdanında hissetmiştir. İslâm dünyasının içinde bulunduğu ezilmişlik-yıkılmışlık hali ile geriliği onu çılgın bir bülbüle dönüştürmüştür.[59] Bir zamanların "atının üzengisini öpmeye hasret" olunan bu millet, neden bu haldeydi? *"Bir zamanlar Avrupa'dan sefirler gelirlerdi; Cuma Selâmlığı'nda padişahın üzengisini öpmek şerefine nail olmak için aylarca İstanbul'da dolaşırlardı"* diyen Mehmed Âkif; Ra'd suresinin 11. Ayetini

55 Nurettin Topçu, İsyan Ahlâkı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995, s.141.

56 Nurettin Topçu, Var Olmak, Dergâh Yayınları, 10.baskı, İstanbul 2013, s.140.

57 Nurettin Topçu, İradenin Dâvası Devlet ve Demokrasi, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s.73

58 Mehmet Can Doğan, "Çöl dedikleri Bitmeyen Nakarat", Merdivenşiir Dergisi, Sayı: 11, s.77.

59 Mehmed Âkif 1873'de doğmuştur. 1876'da Sultan Abdülazizi öldürülür, tahta II.Abdülhamit geçer. 1876'da Meclis açılır, Anayasa ilan edilir, bir süre sonra Meclis kapatılır. 1877'de Ruslar'la, 1895'de Yunanlılarla savaş başlar, sonara II.Meşrutiyet ilân edilir. I.Dünya savaşı ve Osmanlının sonunu belirleyen Sevr Antlaşması imzalanır. Millî Mücadele başlar, 1923'de Türkiye Cumhuriyet kurulur. Sosyal siyasî alanda yapılan devrimler ve yeniliklerle yeni bir devlet ve insan anlayışı inşa edilir. Mehmed Âkif'in zihnî algıları böyle kaotik bir ortamda şekillenmiştir.

tefsir ettiği bir yazısında, bu hali iradî bir isyanla yorumlar: *"Bir hizb-i kalîl iken hârikalar gösteren; cihana hâkim olan bu ümmet, şu kesretiyle beraber, şimdi cihanın mahkûmu bulunuyor! Evet, şehâmeti, himmeti, sa'yi, sıdkı, istikâmeti, iffeti, ittihâdı, teâvünü, asabiyeti, gayret, faaliyeti bıraktığımız için öyle şanlı bir mazîden böyle zelil bir hale geldik."*[60] 12 Ocak 1924'te Hilvan'da yazdığı "Vahdet" şiirinde terennüm ettiği duygu ve düşünceler ferdî diğergamlığının isyan ahlâkıyla taçlandırılmış bir şeklidir.

Şark'ın mefâhir dolu, mâzî-i kemâli,

Yâ Rab, ne onulmaz yaradır şimdiki hâli!

Şîrâzesi kopmuş gibi, manzûme-i îman,

Yaprakları yırtık, sürünür yerde, perîşan.

"Vahdet" mi şiârıydı? Görün şimdi gelin de:

Her parçası bir mel'abe eyyâmın elinde!

Târîhine mev'ûd-i ezelken "ebediyyet",

Ey, tefrika zehriyle şaşırmış giden, ümmet!

"Nisyân" a çıkan yolda mı kaldın güm-râh?

Lâ-havle ve lâ-kuvvete illâ billâh!

"Onun manzumelerindeki derin hüznün, inanç bunalımının, isyana kadar varan şikâyetin, pişmanlıkların, merhametin ve kederin temelinde modern insanın insanlıktan uzaklaşmakta oluşunu görmüş olması vardır. Millî ve dinî hassasiyetler, sosyal realiteye ilişkin duyarlık, tarihe yapılan vurgu ve devrindeki geri kalmışlığa ilişkin itiraz" onu bir ahlâk nizamına sürükleyen dış amillerdir.[61] "Uyan" şiiri topluma yönelik iradî bir isyandır. *"Âkif bir dava adamı olduğundan dolayı, insanı harekete geçiren ve heyecan veren ayetleri tefsir etmeye önem vermiştir. Sık sık Kur'an'ın toplumu ıslah eden prensiplerine işaret ederek bir sosyolog gibi toplumu analiz etmiştir."*[62]

Nurettin Topçu, Âkif'in şahsî tarihiyle toplum tarihini örgüleştirerek onda ferdî bir benlik felsefesi geliştirir. *"Şuurun sathında titreşen mahdut hâdiselerle şuur dışına gömülerek unutulmuş sonsuz hâdiseler bu tarih içerisinde kronolojik nizâmı kaydederek birbirini kucaklıyor; benliğin sathına yaklaştıkça keskin bir ifade veya bir isyan sesi oluyor. Benliğin derinliklerine gömüldükçe elem ve ümitsizlik, hicran ve şikâyet terennümleri haline geliyorlar."*[63] Âkif'in isyanı, şuurlu bir ahlâk nizamı etrafında şekillenmiş kural ve kaidelerini İslâm'ın evrensel mesajından almıştır.*"Zamana meydan okuyan şiirler yazan Mehmed Âkif isyan halinde olan bir bilinci, infial halinde olan bir bilinci yansıtıyordu."*[64] Varlığın hakikatini, olayların içyüzün iradenin şuurlu cephesiyle aşan Âkif "iç-ben"in sorgulayan veçhesiyle de Cenâb-ı Mevlâ'yla bir ve ayrı

60 Mehmed Âkif Ersoy, Tefsir Yazıları ve Vaazlar, hazırlayan: M.Ertuğrul Düzdağ, DİB Yayınları, Ankara 2012, s.71.

61 İbrahim Şahin, "Mehmed Âkif'in Şiir Dili", Türk Edebiyatı, Sayı:458, Aralık 2011, s.6.

62 Davut Aydüz, Mehmed Âkif Ersoy'un Tefsirciliği" Vefatının 75. Yıl Anısına Mehmed Âkif Ersoy, DİB Yayınları, Ankara 2013, s.77/78.

63 Nurettin Topçu, Mehmed Âkif, Dergâh Yayınları, 2.baskı, İstanbul 1998, s.27.

64 Atasoy Müftüoğlu, "Mümtaz Bir Mübelliğ Mümtaz Bir Mübeşşir", Kültür Dergisi, Sayı:2, Ocak 2006, s.11.

isyan geliştirir. Onun isyanını Topçu'nun ifeleriyle netleştirebiliriz. *"Topçu; iki çeşit isyandan bahsedecektir: birincisi, Allahsız ferdiyetçilik anlamında Stirner'in anarşizmi, Rousseau'nun toplum kaynaklı her şeyi inkâr eden meflûç ferdiyetçiliği ve Schoponhaur'ın nihilizminde son bulan bedbin iradeciliği… İkincisi ise, ferdî iradenin kendi yetersizlik ve eksikliğini tamamlamak için ilâhi iradeye iştiraki, başka deyimle Allah'ın bir hareketi, bizzat bize karşı bir isyanıdır."*[65] Mehmet Âkif'in isyanı Stinner gibi anarşist ve sloganist bir özellik taşımaz. Sükun halinde hareket, hareket halinde sükun, dışa doğru hareket, kalple hareket, zihinle hareket velhasıl topyekün Allah'la hareket. *"Topçu'ya göre Allah olmadan ne gerçek ahlâk, ne de gerçek isyana sahip olunabilir. İlâhî irade karşısındaki bu teslimiyet, dinlerde ve Şark hikmetinde haksız şekilde fatalizm olarak suçlandı. Oysa bu mistik güç Stirner'in bencilliğinden, Rousseau'nun marazî yalnızlığından, nihayet Schopenhaure'in karanlık ve tutarsız pesimizminden insanı korudu. Mutasavvıfın çektiği ıztırap ve yaşadığı çile hayatı, onu hür ve bütün tutkulara karşı müstakil kıldı."*[66]Mehmed Âkif'in vahdet-i vücud ekseninde yazdığı Gece, Hicran, Secde şiirleri İlâhî iradeyle birilikte olmanın verdiği coşkunlukla hareketi içselleştiren metafizik buudlu bir isyandır. Âkif, bu hareketi isyan ahlâkının bir sonucu olarak görür. Âl-i İmrân suresinin 159. ayetinden yola çıkarak yazdığı "Azimden Sonra Tevekkül" isimli şiirinde bu hareketin sarsıcı mısralarını çoraklaşmış gönüllere haykırır.

Takyîdi İlâhî ki: Bilâ-kayd ona münkâd

Kalbinde cihanlar darabân eyliyen eb'âd.

Lâ-kayd olamazdın, biraz insâfın olaydı,

Duydukça bütün sîne-i hilkatten o kaydı.

O cemiyet meselelerinde bir irâde davası ortaya koyduğu gibi "ferdî iç ben"inde sistemli bir ahlâk nizamı da geliştirmiştir. Onun ahlâk nizamı İslâm prensipleri etrafında şekillenmiştir. *"Cemiyette ızdırabını duymadığı hiçbir kesim yoktu; feryadıyla hepsinin perişanlığını dile getirdi. Ona göre din insanlara nizam veren ve onları yükselten bir kuvvetti. O İslâmiyet'e sadece ahreti düşünerek bakmıyor, bizi silkeyip ayağa kaldıracağına inanıyordu."*[67] Âkif, bu ahlâk nizamını hayatının zembereği yaptığı için ömrü boyunca Yüce Mevlâ'dan başkasına serfûru etmemiş, hak bildiği yolda yalnız kalsa bile yürümeye devam etmiştir.

Safahat'ın cemiyet meselelerine bakan yönü "isyan ahlâkı"nın sorumluluk ve özgürlük yanını oluşturur. Mehmed Âkif'in isyanı ferdî, içtimaî ve uhrevî olmak üzere üç aşamalı bir yapıya sahiptir. Ferdî ve uhrevî isyan, ahlâkî temellerini dinin bizzat kendisinden aldığı gibi içtimaî isyan, dinin rasyonel kaidelerinde kendisini bulan realist bir yaklaşım sergiler. *"Devamlı olarak Allah'a doğru bir seyir halinde olan iradenin hareket noktası insanın kendisidir."*[68] Âkif, fiil ve davranışlarını güçlü bir imandan aldığı gibi, "Mutlak Hakikat"in varlığını kendi benliğinde her daim hisseden; duygu ve düşünce dünyasını, cüz-i irâden "Küllî İrâde"ye bir sarkaç gibi getirip götüren şahsiyet sahibi bir eylem adamıdır. *"İnsan ancak kendi düşünceleriyle, kendi duygularıyla bir şahıstır. Kendi düşüncelerini düşünen ve kendi duygularını duyan insanın ey-*

65 Mustafa Kök; Nurettin Topçu'da Din Felsefesi; Dergâh Yayınları, İstanbul 1995, s.73.

66 a.g.e., s.87.

67 Mehmed Niyazi, "Dünya Görüşü ve Şiir", Zaman, 27 Eylül 2004.

68 Hüseyin Karaman, Nurettin Topçu'da Ahlâk Felsefesi, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, s.49.

lemleri bir iradeyi ortaya koyar. Hakikat, insanın sınırlı aklını aşar."[69]

Mehmed Âkif yaşadığı çağın çok ötesinde Yahya Kemâl'in vurguladığı "İslâm Akaidi"nin bir şairi ve Hilmi Yavuz'un Tanpınar için kullandığı bir kavramla söylersek "özerk bir zihnin" yaralı bir bilinçle ortaya çıktığı bir büyük hareket adamıdır. Özerk zihinlerin farklı temayülleri olabilir, kendi dönemlerinde anlaşılmayabilir ama ortaya koydukları tavır ile "belli bir dikkat"i maşeri bir vicdan haline getirirler. Yılmaz Özakpınar; bu tarz adamları değerlendiren bir yazısında; Onların; *"Kendi ruhlarına ve hakikat arayışına sadık kalarak konuştuklarını"* söyleyerek; *"Büyük düşünce adamları ilham verir; düşüncelerimizi harekete geçirir, hayalimiz genişletir, eleştirel gözümüzü keskinleştirir"*[70] ifadelerini kullanır.

Mehmed Âkif , "Dua" şiirinde Allah'a İslâm âleminin içinde bulunduğu durumu "isyan ahlâkı"nın müeddep tavrı içerisinde aktarır. *"Bizi ahlâk hareketine sürükleyen merhamet olduğu gibi, dua, varlıkları ve dilekleri sarıp kucaklayan merhametin, âlemle bir bütün olarak ilâhî merhametin huzurunda erimesi, ona teslim olmasıdır."*[71] *Âkif,* iç-beninde intizar haline gelmiş varlık şualarını bir bir şiirin lirik söyleyişine havale eder. Safahat'ın 5. kitabı "Hatıralar"da; "O nuru gönder, İlâhî, asırlar oldu yeter!/Bunaldı milletin âfâkı, bir sabâh ister./İnâyetinle halâs et ki, dalga dalga zalâm/ İçinde kaynamasın çarpınıp duran İslâm!/Bu secde-gâha kapanmış yanan yürekler için/Bütün solukları feryâd olan şu mahşer için/ Harîm-i Kâbe'n için; sermedî Kitâb'ın için/Avâlimindeki âyât-ı bî-hisâbın için/Nasîb-i dâimi hüsran kesilmiş ümmet için/ Şu hâk-i pâke bürünmüş semâ-yı rahmet için/Biraz ufukları gülsün Cihân-ı İslâm'ın!/ Hudûdu yok mu bu bitmez, tükenmez âlâmın?" mısralarıyla isyanını bir irade haline getirir.

Mehmed Akif'in Safahat'ta en çok kullandığı kelimelerden bir olan Hüsran" kelimesinde yola çıkarak bir değerlendirme yapan Fazıl Gökçek; *"Bu kelimenin II.Meşrutiyet devri şiirlerinde ve bu üç şiirde ifade ettiği anlam arasındaki fark, onun şiirindeki değişimi orataya koyabilecek nitelikte"* olduğunu belirtir. *"Gece, Hicran ve secde şiirlerinde kelimenin ifade ettiği anlam, şairin kendi beni ile ilgilidir. Gece'de kelime, şairin Allah'ın tecellisine mazhar olamayışından kaynaklanan acısını ifade etmiş ve Allah'ın varlığını içinde hissedemediği kalbinin sıfatı olmuştur. Hicranın şiirinde aynı kelime, Allah'a ulaşmak veya Allah'ın kalpte tecelli etmesini sağlamak için yanlış bir yol tutulmuş olmasından dolayı maksada erişememenin doğurmuş olduğu pişmanlık ve acıyı ifade etmektedir. Secde'de ise kelime, bütün varlıklar Allah'ın vahdet şarabı ile sarhoş bir hâlde iken bu coşkuya katılamamanın verdiği ıztırabı dile getirmek için kullanmıştır."*[72]

Mehmed Âkif'de *"Sanatına adanan, kendi varlığının bir parçası, duygularının veya ruh yapısının bir örgüsü değildir. Varlığının bütünü, benliğinin tamamı sanatına adanmıştır. Öyle ki, meydana getirdiği sanatının kâinatından kendini ayıramaz. Adetâ vahdet-i vücûd hali teşekkül etmiştir, sanat âleminde bir vahdet-i vücûd. İki şey bir olmuştur ve bu gayeye ulaşmak için de hayat karşısında o, varlığından yaptığı fedakârlıklar diye benliğinden bazı parçaları sahneye koymuş değildir; belki bütün benliğini sahneye koymuştur; bütün ruh yapısını sanatına hasretmiştir; bütün hayat emellerini sanat emeline feda etmiştir."*[73] Hatıralar'ın son şiiri olan "Necid Çöllerin'den Medine'ye de Âkif, şuurunun bütün dikkatlerini "Mutlâk" olana teksif ederek aslına dönen ruhun şiirini terennüm eder. Bu şiirde anlatılan tablo; *"Aşk ile isyanın, sevda ile duanın birleştiği*

69 Yılmaz Özakpınar, İnsan Düşüncesinin Boyutları, Ötüken Yayınları, İstanbul 2002, s.123.

70 a.g.e., s.124.

71 Mustafa Kara, "Nurettin Topçu'nun Tasavvufî Düşüncesi", Nurettin Topçu'ya Armağan, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992, s.23.

72 Fazıl Gökçek, Mehmed Âkif'in Şiir Dünyası, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s.244/245.

73 Nurettin Topçu, Mehmed Âkif, Dergâh Yayınları, 2.baskı, İstanbul 1998, s.34/35.

mistik bir feryâdı haber vermektedir."[74]

Mehmed Âkif, bir toplum mistiği ve bir fikir mistiği olarak yaşadığı cemiyetin içinde bulunduğu kaotik yapıya ilişkin şuurlu bir isyan ahlâkıyla bir irâde davası ortaya koymuştur.*"İrade tabiatla cemiyetten alınan tesirleri kendimizde kuvvet yaparak onunla dışımızdaki dünyaya karşı gelmektir."*[75] Şerif Aktaş Mehmed Âkif'i değerlendirdiği bir yazısında, sanatkârlarla-sanatını yaşadığı dönemin zihniyetiyle ele almak gerektiğini belirterek; *"Sanatı, sanat eserini ve sanatkârı anlamak ve değerlendirmek için, dönemin ve sanatkârın zihniyeti üzerinde durmaya ihtiyaç"* olduğunu bunu da *"etymon spirtuel-temel güç"* olarak adlandırılabilecek bir kavram çerçevesinde ele alınabileceğini ifâde ettikten sonra; *"Mehmed Âkif Ersoy'da bu güç mensup olduğu toplum karşısında yaşanan samimi sorumluluk duygusu etrafında oluşmuştur"* [76] tespitini yapar. Mehmed Âkif şiirleriyle *"Millete yol gösteriyor, onları uyarıp birliğe davet ediyordu."* Değerlendirmesini yapan Sadık Tural; onun şiirini bu yönüyle bir *"tebliğ şiiri"* olarak görür. *"Âkif, bir yeni zaman mürşidi, son dönemin gazi dervişlerindendir."*[77] Maşeri vicdanları isyan ahlâkının müeddep tavrı içerisinde harekete geçmeye çağıran Âkif iç ve dış bütünlüğünü sağlamış sorumluluk ve özgürlük bilinciyle isyanını Kur'an ve sünnet çizgisinde geliştirmiştir. *"İman kendi kendini tanımayı gerektirir."*[78]ifadesinin M. Âkifte'ki görüntüsü isyanın ferdî yansıması olduğu gibi Uluhiyet'in insandaki tecellisidir.

Âlemde ziyâ kalmasa halk etmelisin halk!

Ey elleri böğründe yatan, şaşkın adam kalk!

Mazlumu nedir ezmede, ezdirmede mâna?

Zalimleri adlin, hani öldürmedi hâlâ!

İsyan ahlâkının felsefî çıkarımlarını manzumelerinin geneline bir manifesto halinde işleyen Âkif, uhrevî olan, mistik bir taşkınlığa girer. *"İradenin hakikati Hakk'ı aramak maksadı ile kalbin harekete geçmesidir."*[79] Şahsiyet sahibi bir mizacın kimi zaman sorgulayan irâdesi, ulûhiyetin eşref-i mahlûkat olan insanda dinamik bir şekilde ortaya çıkışıdır. *"İsyan, aşk içinde sonsuza atılarak bedenini ve ruhunu hiçe sayarcasına ızdıraba adanan harekettir."*[80]

Âkif'in çoğu şiirinde kullanılan emir kipleri, isyan ahlâkıyla serfiraz olan bir bilincin ulûhiyet merkezli dile gelişidir. İsyan ahlâkı ferdiyeti, Allah adına, Allah'la birlikte kendi "öz"ünde inşa eden bir irâdedir. *"İrâde, asla fiil halinde değil, güç halinde olan şeydir. O sonsuz bir aşkınlıktır Bu sonu olmayan aşkınlık faaliyeti Ulûhiyetin tek delilidir. Gerçekte bu aşkınlığı mümkün kılan Allah'tır. Ulûhiyet, hâkikî aşkınlık olan hareketimizde içkin bulunmaktadır. Onun hareketi, fani varlığında mahpus bulunan ruhun kurtuluşunu gerçekleştirmek üzere Allah'ın yardımını hür ve devamlı bir şekilde dilemek olmaktadır."*[81]

74 Mehmet Fatih Birgül, "Nurettin Topçu'nun Âkif'i ve Safahat'ın Felsefesi", Mehmed Âkif Millî Mücadele ve İstiklâl Marşı, TYB Vakfı Mehmed Âkif Ersoy Araştırmaları Merkezi Yayınları, hazırlayan: D.Mehmet Doğan-Ercan Yıldırım, Ankara 2011, s.238.

75 Nurettin Topçu, "İrade ve Izdırap", Yedi İklim Dergisi, Sayı:201, Aralık 2001, s.106.

76 Şerif Aktaş, "Mehmed Âkif ve İnsan", Hece Dergisi Mehmed Âkif Özel Sayısı, Sayı: 133, 0cak 2008, s.25.

77 Sadık Tural, Edebiyat Bilimine Katkılar, Ecdâd Yayınları, Ankara, 1933, s.151.

78 Nurettin Topçu, İsyan Ahlâkı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995, s.139.

79 İbn Haldun, Tasavvufun Mahiyeti, hazırlayan. Süleyman Uludağ, Degâh Yayınları, 2.baskı, İstanbul 1998, s.129.

80 Nurettin Topçu, İsyan Ahlâkı, tercüme: Mustafa Kök, Musa Doğan, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995, s.203.

81 a.g.e., s196.

Bildirme eklerini Safahat'ın genelinde sıkça kullanan Âkif, bu eklerle, isyanın ferdî algısını yüksek bir tonda dile getirir. Ferdiliğin arkasında "Allah'la beraber hareket eden ruhun" aksiyon felsefesine göre bir isyanı söz konusudur. "Esirindir tabiat dest-i teshirindedir eşya/ Senin ahkâmının münkadıdur, mahkûmudur bütün dünya." mısralarıyla "Mâsivâ bir şey midir? Bak durmuyor Hâlık bile;/Bak tecellî eyliyor, bin şe'n-i gûnâgûn ile." Mısraları Allah'ın her "ân" hareket ve yaratma faaliyetlerini nazarı dikkatlere veriyor. Âkif "iç-ben"inde taşıdığı "hak ve hakikat" duygusunu maşeri bir vicdan halinde dışarı taşırır. Konuşan lisan, kalplarda hissedilen Hafh-ı Yezdân'ın; iç benlerden taşan, hareketi "ibda" ve "inşâ" eden bir isyanıdır.[82] Âkif'in ıstırabı ben-merkezinde oluşmuş biz merkezli bir isyan ahlâkını içerir. O da tıpkı Namık Kemâl'in; "Kendi derdi gönlümün billâh gelmez yâdıma" mısrasında terennüm ettiği gibi "maşeri vicdânın" bir sesidir. *"Âkif'in lirizmini ve san'at heyecanlarını besliyen ve kıvama getiren unsurun, ateşli coşkun ve her dâim tâzeliğini ve ihtişamını kaybetmiyen ideali olduğu, şüphe götürmez bir hakikattir."*[83] Onun isyan ahlâkında; *"Tarihsel koşulların, mevcut nazarların, determinist bakışların sırtını yere çalan bir çıkış"* vardır. O bu çıkışında *"Bütün bir milleti bir fertte derleyip, toparlamış, herkesi birkes'te görünür kılmıştır: 'Değil mi sînede bir/dir vuran yürek… Yılmaz/ Cihân yıkılsa emîn ol bu cephe sarsılmaz.' derken de, bu anlamda bir 'bir'liğin gücüne vurgu yapmıştır."*[84]

Mehmed Âkif, isyan ahlâkını Safahat'ın genelinde ortaya koymuş büyük bir mistik ve düşünce adamı olarak Allah'ın huzuruna çıkar. Onun her çıkışı isyanın, kendi benliğinde olgunlaştırdığı "varlık" bilincinin bir ispatıdır. *"Kendini bulan fert, şahsiyet sahibidir, yaratıcıdır, hakikatler peşinde koşan bir idealisttir."*[85]

Sonuç itibariyle Mehmed Âkif, Gölgeler'de mistik bir şiir ortaya koymuş, tasavvufî bir söylem içerisinde isyan ahlâkının ferdîyetten Uluhiyete, Uluhiyetten ferdiyete dönen hareketini benliğinden taşırarak; doğu irfanından hakk-al yakin, batı felsefesinden "hareket" ve "isyan ahlak"lı bir sanat ortaya koymuştur.

---

82 Ahmet Cüneyt Issı; Mehmed Âkif'in isyanını "Şathiye" geleneğinden hareketle incelediği yazısında, Âkif'in kimi şiirlerini Türk Edebiyatı'nın önde gelen şiirleriyle karşılaştırarak, Âkif'teki arbedeyi, "sanatını toplumun menfaatine sunmuş birinin vecd ve istiğrak halindeki sersenişleri" olarak değerlendirir. "Nur istiyoruz… Sen bize yangın veriyorsun!/ Yandık! Diyoruz… Boğmaya kan gönderiyorsun/ Mâdâm ki ey Adl-i İlâhî yakacaktın…/ Yaksaydın a mel'unları… Tuttun bizi yaktın!/ Ey bunca zamandır bizi te'dip eden Allah!/ Ey âlem-i İslâm'ı inleten Allah" "Yâ Rab, bu yüreklerden ses dinmeyecek mi?/ Senden daha bir emr-i sükûn inmeyecek mi? Her an ediyorsun bizi mahkûr-ı celâlin/Kurban olayım, nerde senin, nerde Cemâlin." "Tecellî etmedin bir kere,Allah'ım, cemalinle!/ Şu üç yüz elli milyon ruhu öldürdün celâlinle!/ Oturmuş eğlenirken Senin –hâşâ- zevâlinle/ Nedir ilhâdı imhâlin o sâmit infiâlinle?/ Nedir İslâm'ı tenkilin bu müsta'cel nekâlinle?" Issı, Âkif'in kimi şiirlerinde Allah'a sorular yöneltmesini, Allah'ın özellikle adaletini sorgulayan mısralarını, Âkif'in "isyan ahlâkı"yla adlandırılabilecek bir ahlâki sistemle de çözülebileceğini, Nurettin Topçu örneğiyle açıklamaktadır. "Akılcı açıdan yazılmış şiirlerinde olduğu gibi, bunlarında ortaya çıkışında ahlâkçılığının, cemiyetçiliğinin ve idealizminin yegâne sebepler olduğu söylenebilir." Dr. Ahmet Cüneyt Issı; "Safahat'taki İsyanı 'Arbede' Başlığı Altında Okumak", Bilig, Sayı: 40, s.82. "Arbede, acz içinde kıvranan insanın isyanı, çaresizlikten bunalan kimselerin Mutlak Kudret ve tek hikmet sahibi Rab'lerine karşı sitem ve serzenişleridir. İnançsızlığın değil, tam tersine güçlü ve sarsılmaz imanın Allah'ı yanı başında hissettiren kurbiyetin eseridir."Süleyman Uludağ; TDVİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.3, İstanbul 1991, s.347/348. Mehmed Âkif'in yaşadığı dönemle, onun aksiyoner kişiliğini "isyanını" oluşturan temel saiklerden biri olarak gören; Bahtiyar Arslan; Âkif'in geldiği noktayı; "Bir anlamda iradenin kendi içinde bulunduğu şartlara boyun eğmemesi" olarak görür. Arslan'ın da Nurettin Topçu'nun isyan ahlâkıyla yorumladığı Âkif yazısında; bu isyanı, "Gerisinde sorumluluk bilinci olan bir dua" şeklinde değerlendirir. Bahtiyar Arslan; "Âkif'in Safahat'a Yansıyan İsyan Ahlâkı", Vefatının 75.Yılında Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı(12-13 Mart 2011), hazırlayan:Vahdettin Işık, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.463/472.

83 Sâmiha Ayverdi, Âbide Şahsiyetler, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976, s.148

84 Hasan Akay, "Safahat'ın Öbüt Yüzüne Bak, Korkma!..", Merdivenşiir Dergisi, Sayı: 11, s.63

85 Ali Osman Gündoğan, Nurettin Topçu, Doğu Batı Dergisi, Sayı:11, Mayıs-Haziran-Temmuz 2000, s.101.

Kaynakça

ACAR, Zafer, (2011). "Mehmed Âkif'i Metafizik Açıdan Sorgulamak", Vefatının 75.Yılında Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı(12-13 Mart 2011), hazırlayan:Vahdettin Işık, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.

AKAY, Hasan, (2006). "Âkif'in 'Gece'sini Gündüz Eden Sır: Sözde 'Şiir' Gözde Leylâ", Yedi İklim Dergisi, Sayı:201.

AKAY, Hasan, (2006-2007). Safahat'ın Öbüt Yüzüne Bak, Korkma!..", Merdivenşiir Dergisi, Sayı: 11

AKTAŞ, Şerif, (2008). "Mehmed Âkif ve İnsan", Hece Dergisi Mehmed Âkif Özel Sayısı, Sayı: 133.

ARSLAN, Bahtiyar, (2011). "Âkif'in Safahat'a Yansıyan İsyan Ahlâkı", Vefatının 75.Yılında Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı(12-13 Mart 2011), hazırlayan:Vahdettin Işık, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.

ARSLAN, Fatih, (2011). "Bir Cemiyet Mistiği Mehmed Âkif", Mehmed Âkif Millî Mücadele ve İstiklâl Marşı, hazırlayan: D.Mehmed Doğan-Ercan Yıldırım, TYB Yayınları, Ankara.

AYDÜZ, Davut, (2013).Mehmed Âkif Ersoy'un Tefsirciliği" Vefatının 75. Yıl Anısına Mehmed Âkif Ersoy, DİB Yayınları, Ankara.

AYVAZOĞLU, Beşir, (2006).1924 Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi, Kapı Yayınları, İstanbul.

AYVERDİ, Sâmiha, (1976). Âbide Şahsiyetler, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

BOLAY, Süleyman Hayri, (1987). Felsefî Doktrinler Sözlüğü, Akçağ Yayınları, 4.baskı, Ankara.

CEYLAN, Ömür, (2011). "Vahdet Şarabıyla Mest Olmayan Meczup Mehmed Âkif ve Divan Şiiri", Mehmed Âkif Ersoy, editör: Mustafa İsmet Uzun, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ÇANTAY, Hasan Basri, (2008). Âkifnâme, Erguvan Yayınları, İstanbul.

DEMİRLİ, Ekrem, (2011). "Mehmed Âkif'in Şiirinde Tasavvuf yahut Safahât'ı Bir Tasavvuf-Ahlak Metni Olarak Okumak", Mehmed Âkif Ersoy, editör: Mustafa İsmet Uzun, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

DOĞAN, D.Mehmet, (2013). "Mehmet Âkif Ersoy'un Hayatı, Mücadelesi, Eseri ve Tesirleri", Vefatının 75.Yılı Anısına Mehmet Âkif Ersoy, DİB Yayınları, Ankara.

DOĞAN, Mehmet Can, (2006-2007). "Çöl dedikleri Bitmeyen Nakarat", Merdivenşiir Dergisi, Sayı: 11.

DÜZDAĞ, M.Ertuğrul, (2012). Mehmed Âkif Ersoy Tefsir Yazıları ve Vaazlar, DİB Yayınları, Ankara.

ERDEM, Hüsamettin, (1990). Panteizm ve Vahdet-i Vücûd Mukayesesi, Kültür Bak. Yayınları, Ankara.

ERİŞGİL, Emin, (1986). İslâmcı Bir Şairin Romanı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, yayına hazırlayanlar:Aykut Kazancıgil-Cem Alpar, Ankara.

ERSOY, Mehmed Âkif, (2012). Safahat, hazırlayan: M.Ertuğrul Düzdağ, Sütun Yayınları, 6.baskı, İstanbul.

GEZGİN, Hakkı Süha, (1997). Edebî Portreler, hazırlayan: Beşir Ayvazoğlu; Timaş Yayınları, İstanbul.

GÜNDOĞAN, Ali Osman, (2000). " Nurettin Topçu", Doğu Batı Dergisi, Sayı:11.

GÖKÇEK, Fazıl, (2005). Mehmed Âkif'in Şiir Dünyası, Dergâh Yayınları, İstanbul.

ISSI; Dr. Ahmet Cüneyt, (2006). "Safahat'taki İsyanı 'Arbede' Başlığı Altında Okumak", Bilig, Sayı: 40.

İbn Haldun, (1998).Tasavvufun Mahiyeti, hazırlayan. Süleyman Uludağ, Degâh Yayınları, 2.baskı, İstanbul.

İLDENİZ, Aysun, DAVUN, Banu, (2006). "Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay ile Mehmed Âkif'in Düşünceleri Hakkında Söyleşi", Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Sayı:73.

İZ, Mahir, Yılların İzi, (2000). Kitabevi Yayınları, İstanbul.

ŞAHİN, İbrahim, (2011). "Mehmed Âkif'in Şiir Dili", Türk Edebiyatı, Sayı:458.

ŞEKER, Fatih M., (2013). "Yerli Kalarak Modernleşmek: Mekteple Memleket Arasında Bir Mütefekkir Bir Vaiz Olarak Âkif", Vefatının 75.Yılı Anısına Mehmed Âkif Ersoy, DİB Yayınları, Ankara.

TARLAN, Ali Nihad, (1971). Mehmed Âkif ve Safahat, Nidâ Yayınevi, İstanbul.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, (1992). Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergâh Yayınları, 3.baskı, İstanbul.

TANSEL, Fevziye Abdullah, (1973). Mehmed Âkif'in Hayatı ve Eserleri, İrfan Yayınları, 2.baskı, İstanbul

TAŞDELEN, Vefa, (2004). Kıerkegaard'ta Benlik ve Varoluş, Hece Yayınları, Ankara.

TURAL, Sadık, (1933). Edebiyat Bilimine Katkılar, Ecdâd Yayınları, Ankara,

TOPÇU, Nurettin, (1998). Mehmed Âkif, Dergâh Yayınları, 2.baskı, İstanbul.

TOPÇU, Nurettin, (1998). İslâm ve İnsan Mevlâna ve Tasavvuf, Dergâh Yayınları, İstanbul.

TOPÇU, Nurettin, (2013). Var Olmak, Dergâh Yayınları, 10.baskı, İstanbul.

TOPÇU, Nurettin, (1995). İsyan Ahlâkı, Dergâh Yayınları, İstanbul.

TOPÇU, Nurettin, (2013). Var Olmak, Dergâh Yayınları, 10.baskı, İstanbul.

TOPÇU, Nurettin, (2002). Felsefe, Dergâh Yayınları, İstanbul.

TOPÇU, Nurettin, (1998).İradenin Dâvası Devlet ve Demokrasi, Dergâh Yayınları, İstanbul.

TOPÇU, Nurettin (2001). "İrade ve Izdırap", Yedi İklim Dergisi, Sayı:201.

TOPÇU, Nurettin, (1999).Varoluş Felsefesi Hareket Felsefesi, Dergâh Yayınları, İstanbul.

ULUDAĞ, Süleyman, (1991).TDVİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 3, İstanbul.

KARA, İsmail, (2006). "Âkif Merkeze Alınarak, Bütün dönem Düşüncesi Okunabilir", Yedi İklim Dergisi, Sayı:201.

KARA, Mustafa, (1992). "Nurettin Topçu'nun Tasavvufî Düşüncesi", Nurettin Topçu'ya Armağan, Dergâh Yayınları, İstanbul.

KARACA, Nesrin Tağızade, (2011). "Süleymaniye Kürsüsünde'n Dünya Görüşü ve Gelecek Tasarımı Olarak Yansıyan Uygarlık Anlayışı", İstiklâl Şairi Mehmed Âkif, editör:Orhan Çelebi,Yakın Plan Yayınları, İstanbul.

KARAKOÇ, Sezai , (2013). Mehmed Âkif, Diriliş Yayınları 15.baskı, İstanbul

KARAMAN, Hüseyin, (2000). Nurettin Topçu'da Ahlâk Felsefesi, Dergâh Yayınları, İstanbul.

KEKLİK, Nihat, (1978). Felsefe, Çağrı Yayınları, İstanbul.

KOÇ, Turan , (2103). Varoluşun Tanıkları, Hece Yayınları, Ankara.

KOÇ, Turan, (2103). "Mehmet Akif'in Şiir Estetiği", Varoluşun Tanıkları, Hece Yayınları, Ankara.

KOLCU, Ali İhsan, (2007). Modern Türk Şiir-I, Şiir Tahlilleri, Salkımsöğüt Yayınları, Konya.

KOLCU, Ali İhsan, (2006). "Mehmed Âkif'in Gece Şiirinin Çözümlemesi", Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Sayı:73.

KÖK, Mustafa, (1995). Nurettin Topçu'da Din Felsefesi, Dergâh Yayınları, İstanbul.

KILIÇ, Sadık, (2000).Benliğin İnşası, İnsan Yayınları, İstanbul.

MÜFTÜOĞLU, Atasoy, (2006). "Mümtaz Bir Mübelliğ Mümtaz Bir Mübeşşir", Kültür Dergisi, Sayı:2.

NAZİF, Süleyman, (baskı tarihi yok). Mehmed Âkif, Millî Hareket Yayınları, İstanbul.

NİYAZİ, Mehmed, "Dünya Görüşü ve Şiir", Zaman, 27 Eylül 2004.

ÖZAKPINAR, Yılmaz, (2002).İnsan Düşüncesinin Boyutları, Ötüken Yayınları, İstanbul.

YETİŞ, Kâzım, (2006). Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy, Akçağ Yayınları, Ankara.

Özet

Safahat'ın yedinci kitabı olan "Gölgeler" Âkif'in Mısır'a gittiği sürgün yıllarında yazdığı şiirleri ihtiva eder. Âkif'in en dikkat çekici ve en önemli dönemi hiç şüphesiz ki memleketten bir sürgün edasıyla çıktığı ve ömrünün son demlerini geçirdiği Mısır'daki gurbet yıllarıdır. Âkif'in Mısır'da yaşadığı sürgün yılları, onu kendi "ben'in iç derinliği"ne çekmiş; Allah'a duyduğu aşk, vecd halinde, bir "iç kale" olan duanın lirik şiirine dönüştürmüştür. Âkif içte ve dışta büyük fetihler yaptıran aksiyonunu, kendi benliğinde büyütüp geliştiren bir fikir ve toplum mistiğidir. Akif'in Secde, Hicran ve Gece şiirleri vahdeti şühud etrafında örgülenmiş; isyan ahlâkının birer istiğrak halidir. Âkif'in isyanı şuurlu bir ahlak nizamı etrafında şekillenmiş, kural ve kaidelerini İslâm'ın evrensel mesajından almıştır. Varlığın hakikatini, olayların içyüzünü iradenin şuurlu cephesiyle aşan Âkif "iç-ben"in sorgulayan vechesiyle Allah'la yek ve ayrı bir isyan geliştirir. Onun isyanı Stirner'de olduğu gibi anarşist ve sloganist bir özellik taşımaz. Âkif'in aksiyonunda; Blondel'in dinamik felsefesindeki düşünce ve inanç hareketinin isyan hali mevcuttur. Şiirlerinin tamamında hâkim olan dış ses sürgün yıllarında iç sese dönüşerek Allah'la birlikte yek vücud olmanın taşkınlığını gösterir. O, Topçu'nun deyimiyle; "İnsan irâdesinin Allah'ta yok olması idealine ağırlık vermiş" akıl yozlaşmasına karşı İslâm'ın âtisi olan Leyla'ya isyan ahlâkıyla bağlanmış bir karakter abidesidir.

Anahtar Kelimeler: Gölgeler, İsyan Ahlakı, Vahdet-i Vücud, Gece, Hicran, Secde, Leyla, Bülbül, İstiğrak, Mistisizm, idrâk, İç-ben, İslâm, İltica, Dua, Tebliğ, Âsım, Lirik Şiir, Nurettin Topçu, hareket

"Conformisme et revolte" in Gölgeler

Abstract

"Gölgeler", seventh book of Safahat consists of poems which Âkif wrote during his banishment years when he went to Egypt. The most attractive and significant period of Âkif is certainly the period passing at foreign land, Egypt when he left the country due to banishment and spent his last moments. Banishment period in Egypt which Âkif experienced drew him to the inner depth of "himself" and his love for God ecstatically transformed to the lyric poem of pray, a citadel. Âkif is a mystic of an opinion and society which builds up an action which led to internal and external conquering within its own. Poems of Akif including Secde, Hicran and Gece somewhat tell vahdeti şühud (spreading into the spirit in Islam mysticism) and they are ecstasy mood of Conformisme et Révolte. Revolt of Âkif is shaped around conscious morality and it borrowed rules and principles from universal message of Islam. Âkif exceeding reality of existence and lowdown of situations with conscious aspect of will develops sole and separate revolt with Allah via ecstatic mood questioning "id". Revolt in this respect does not have the anarchical and sloganist characteristics of Stirner. In the action of Âkif'; there is a revolt mood of a Blondel's action of the opinion and belief. Off-voice of all poems demostrate outburst of being in a body with Allah by converting into the inner voice during banishment years. In Topçu's words, Âkif is a character monument connected to Leyla, future of an Islam with Conformisme et Révolte against mind corruption which emphasizes "an ideal of disappearing of human's will in Allah".

Key Words: Gölgeler, Conformisme et Révolte, Wahdat al-Wujud, Gece (Night), Hicran (Sorrow), Secde (Prostration), Leyla, (Nightingale) Bülbül, (Ecstasy mood) İstiğrak, Mysticism, Cognition, Id, Islam, Refuge, Pray, Service, Âsım, Lyric Poem, Nurettin Topçu, Action

"Bir Mahur Beste Çalar" Gölgelerin Üzerinde - "Doğu Algısı"

Canan Olpak Koç
Öğretmen., Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Denetimli Serbestlik Müdürlüğü

Giriş

Yönü Doğu yahut Batı her ne yana olursa olsun, bir toplumun sahip olduğu kültürün sınırlarını çizmeye çalışmak beraberinde birtakım soruları getirir. Genel çerçevede bu sorular şu şekilde sıralanabilir: Herhangi bir kavramın tanımı yapılamadan onu tasvir etmek mümkün müdür? Özellikle söz konusu olan somut olmayan unsurların, çoğunluk olarak içerisinde yer aldığı bir çerçeve ise. Tanım bu çeşitlilik ve soyut unsurlar içerisinde neye göre, hangi alana göre yapılacaktır? Yapılması için bir eksen belirlemek, sınır çizmek gerekli midir?

Düşünce bizde, toplumsal sorunlara çare ararken bulunmuş bir şeydi. (Ülken, 2011:7) Düşünce üzerine ilk adımın gerekmedikçe atılmaması diğer konularda da doğal olarak gecikmeye sebep oluyordu. Bu cesaret ve veri yetersizliği kavramların genişliği ve kaypak zemin üzerinde olması nedeni ile kişileri çözümleme ve olayları kısa yoldan yorumlama adına "bu konuların üzerinde fazla durulamayacağı" sonucuna götürüyordu. Oysa her kavram her olay kişiler için konu kabul edilebilir ve gelecek kuşakların faydalanacağı genellemelere varılabilir hale getirebilirdi. Düşünce uygarlığın bilinci olduğu için, düşünce tarihi de uygarlık tarihinin özeti ve ruhu demektir. (Ülken, 2011:7)

Geçmişte kültür üzerine fikir üretmiş birçok araştırmacı kültürün sahip olduğu kimi özellikler nedeniyle tanım ve tasvirinin mümkün olmayacağını, yapılsa bile eldeki verinin doğruları yansıtmayacağını ileri sürmüşlerdir. Bu isimlerden Cemil Meriç kültürü; unsurlarının sonsuzluğundan tahlil edilememesi, hiçbir yerde durmadığından tasvir edilememesi, manasının kelimelerle belirtilememesi gibi nedenlerle kaypak bir kavram olarak değerlendirir. (Meriç, 1986: 9) T. S. Eliot ise kültürü, aslında herhangi bir toplumun dininin vücut bulmuş bir şekli olarak ifade eder. Din kültüre muhtaç olduğu çerçeveyi oluşturur ve bütün insanlığı bunalım ve ümitsizlikten kurtarır. (Eliot, 1981: 20-27) Bu iki farklı görüşten yola çıkarak Doğu-Batı Medeniyeti karşılaştırmalarında kültürel unsurların ikincil planda olması düşüncesi ileri sürülebilir. Zira Meriç'in düşüncesinden hareketle yerel anlamda bile değişkenlik gösterecek kültürel verilerin, kapsayıcı özelliği olan medeniyet kavramını değerlendirmede doğru olmayacağı sonucuna ulaşılabilir. Eliot'a göre ise bu, doğrudan bir dinler karşılaştırması; yani Müslümanlık ile Hıristiyanlığın karşılaştırması olacaktır.

Türk aydınları, 19.yüzyılda ve 20.yüzyılın başında Batı düşüncesinin başlıca özelliklerini

toplumsal eyleme bağlı olarak tanımışlardır ki bunun önemi yadsınamaz (Ülken, 2011: 11) 'İla-yı kelimetullah' anlayışının hâkim olduğu yıllara kadar Batı horlanan bir konumda iken sanayi ve tekniğin ilerlemesi ile yani 17.yüzyıldan sonra örnek alınması gereken bir kültür ve medeniyet dairesi olarak görülmeye başlanmıştır. Tanzimat'tan sonra ortaya çıkan Batılılaşma tabiri ise artık sınırları korumak için kullanılan yöntemin diğer adı olur. Bu sorunsalın ortaya çıkışı itibari ile aydınlar arasında da görüş farklılıkları görülmeye başlanmıştır. Biz bu çalışmada siyasî tarihe bakarak ortaya çıkan farklılıkların tespitini yapmayacağız. Edebi eserde bu soruna yaklaşan edebiyatçılardan yola çıkarak değişik ya da benzeşen Doğu tasvirini bulmaya çalışacağız. Tabi burada batılılaşma meselesinde aydınlarla sanatçılarımızı; "taraftar olanlar" ile "karşıtlar" diye kesin çizgilerle iki gruba ayırmak doğru değildir. Çünkü onların Batı karşısındaki olumlu veya olumsuz tavırları farklı seviyelerde olmuştur. *(*Gür, 1997: 30) Bu bağlamda bahsedilebilecek ayrılıklar ya da *marjinal* bakış açıları anlatılan kavramı zenginleştirmek dışında başka bir şeye yaramayacaktır.

Batı medeniyetine bakış aslında Doğu'nun içinde bulunduğu durum ile alakalıdır. Öyle ise "Doğu'yu nereden ve nasıl öğreneceğiz?" sorusu üzerinde düşünülmesi gereken bir sorudur. Amacı, "İslam olan "Doğu"nun içinde bulunduğu durumun edebi eserlerdeki görünüşü" şeklinde özetlenebilecek bu çalışmada Doğu'ya öncelikle din ekseninde bakmak doğru olacaktır.

İslam inancı ile şekillenen Doğu coğrafyasının sosyolojik ve kültürel yapısı savaşlar, gerilemeler ile değişikliğe uğramıştır. Gerilemeleri önlemek için alınan tedbirler yalnız siyasi ve sosyal düzeni değiştirmemiş, kültürde meydana gelen değişiklikleri de peşi sıra getirmiştir. Medeniyet krizi bu ikilem arasında kalanların yaşadığı bir sorun olmuştur. Bu sorunu yazar ve şairlerimiz eserlerinde irdeleyerek karakterleri aracılığı ile gözler önüne sermeye çalışmışlardır. Mehmet Âkif Ersoy ve Ahmet Hamdi Tanpınar bu soruna temas eden yazarlar arasında gelir.

Mehmet Âkif, sanat hayatının en başından itibaren Doğu-Batı karşılaştırması yapmış; Ahmet Hamdi Tanpınar da romanlarında Batılı yaşam karşısında değerleriyle çatışan Doğu'yu ve modernleşme adına dayatılan kimi yeniliklerin toplumda görülen çelişkisini ironik bir dille ele almıştır.

Mehmet Âkif, Safahat'ın yedinci kitabı olan Gölgeler'de sadece Doğu toplumu açısından düştüğü ümitsizlik kadar bireysel anlamda yaşadığı küskünlüğünü de dile getirir. Ahmet Hamdi'nin Mahur Beste romanında ise alt karakterlerden bazıları Doğu algısında ümitsizliğe kapılan bakış açıları ile Doğu'yu bir yaşam zenginliği kabul eden iyimser bakış açılarını karşılaştırır. Bu çalıma ise, romanın kurgu karakterleri ile şiirlerinde özne olabilen şair arasında birtakım benzerliklerin olduğu tespit edecektir. Çalışmada, gerek Gölgeler'in şiirlerine gerek Mahur Beste romanındaki bazı karakterler ve bunların en yoğun diyalogla buluşturulduğu "Garip Bir İhtilalci" bölümüne ilginç ekseninde bakılacaktır.

Gönlüm uçmak dilerken semavi ülkelere
Ayağım takılıyor yerdeki gölgelere...

Necip Fazıl
"Sağır Kubbe"de Hangi "Gölgeler"
Nurettin Topçu, Mehmet Âkif'i anlattığı kitabında "büyük adam eseri ile hayatını birleştiren adamdır." (Topçu, 1993:15) ifadesini kullanır. Bu bakış açısına göre şairin her eserini düşünce dünyasının bir parçası gibi görmek yanlış olmaz. Aynı zamanda eserin ortaya koyduğu düşünceler bütünü şairin gerçekliğini de gözler önüne serer. Bir anlamda Mehmet Âkif, hem yazdığı gibi yaşayan hem de yaşadığı gibi yazan bir isim olmuştur.
Sosyal bozukluğun esasını gelenekten ayrılmada, inançların kaybolmasında bulanlar batıcılığın yıkıcı bir hareket olduğunu ilan etmişlerdir. Bu hücumları yapanların arasında Mehmet Âkif'de vardır. (Ülken, 2011: 160) Ancak, Âkif'i yalnız batıcılığa hücum eden şair saymak doğru değildir. Çünkü aynı şair vatanseverlikte, yobazlığa hücumda Fikret'le de birleşir. (Ülken, 2011: 218)

Mehmet Akif ait olduğunu gizlemediği Doğu medeniyet dairesinin yanlışları karşısında acımasız eleştirilerini söylemekten çekinmemiştir. Bir başka deyişle "hissiyatına mahrum olmamış" (Gür, 1997: 33) tır. Şairin temel sorun olarak gördüğü bu durumu anlayabilmek için hem dönemin öncesi ve sonrası ile siyasî halini bilmek hem de çağın getirdiği, gerektirdiği değişimleri görmek gerekmektedir. Şair, eserlerinde ve siyasî mücadelesinde bu hususları dikkate alarak davranmıştır. İlk kitaptan itibaren Safahat'ta bu düşünsel yapının panoramasını görmek mümkündür.

Samimi bir vatansever olduğu herkesçe malum olan şairin bu iyi niyetli tavrı eserlerinde tam zıttı bir tepki zannedilecek söylemlere sebep olmuş; şair, "hayalle alış verişi olmadan" gerçekleri ve gözlemlerini oldukça sert bir üslupla dile getirmiştir. Şiirlerini yazdığı dönem milleti binbir sıkıntı içerisindedir. Bu duruma karşı hassas davranması ondan beklenen bir şeydir. Ancak Mehmet Âkif'te ayırıcı nokta yalnız tespitle kalmaması, aynı zamanda sorun olarak tanımladığı hususların çözümünü de önermesidir. Ama öncelik onun için tanımlamadan geçer. Bunu Gölgeler kitabının ilk şiirlerinde de görebiliyoruz. Gölgeler, Safahat'ın yedinci ve son kitabıdır. 1919-1933 yılları aralığında yazdığı şiirlerden oluşmaktadır. Kitabı kendi içerisinde acıyı dile getirme, yarayı bulma ve tahlil etme, tedavi yöntemleri ve tedavi sürecini anlatma şeklinde bölümlemek mümkündür.
Şairin şiirine gömdüklerini bulmak başat görev olarak durmaktadır. Gölgede kalanlar gömmek zorunda kaldıkları mıdır? Elem ve azap duymasının sebebi dili bağlı bakıp durmasıdır. Karşısından koca bir medeniyet göçüp gitmektedir. Sınırların küçültülmeye çalışıldığı, dolayısıyla kendiliğin kaybolduğu ve başkalaşmanın zorunlu hale geldiği bir yere çevrilmeye çalışılmaktadır coğrafyası. Batı bunu iyi başarmaktadır. Ancak sahipsiz kalan yurdun evlatları da sessiz kalmaktadır. Şair ilk olarak kendini suçlar, suçu çağlayıp akamamasıdır ona göre. Oysa yazdığı her mısrada sorun çözüme işaret edecek biçimde ele alınmıştır.

Hasan Aydın, Mehmet Âkif Ersoy'un şiirsel söyleminde Doğu'nun geri kalmışlığının felsefi çözümlemesini yaptığı yazısında, şairin şiirlerinden yola çıkarak bu geri kalmışlığın nedenlerini daha çok yanlış dinsel algı (kadercilik), sosyal gelişimi hiçe sayma, toplumsal çözülme, parçalanmışlık, çağdan uzak kalma, emperyalizm, tarihe nesnel bakamama gibi nedenlere dayandırmıştır. (Aydın,2008)

Şairin şiirlerinin geneline bakıldığında yukarıdaki tespitlerin mevcudiyeti görülecektir. Bu-

nunla birlikte Mehmet Âkif'in Doğu-Batı değerlendirmesinde üç farklı dönemin olduğunu söylemek mümkündür.

İlk dönem Millî Mücadele yılları öncesidir. Büyük bozgunun yaşandığı yıllarda Mehmet Akif, Doğu'yu salt nesnel gerçekliğiyle değil şair ruhunun hissiyatıyla da biraz ümitsiz algılar. Şark şirinde "Ne gördün şarkı çok gezdin?" diyorlar sorusu şairin Doğu ile ilgili gözlemlerini anlatması için bir vesile olmaktadır. Ancak bu soru, cevabı hiç de iç açıcı şeyler olmayan bir sorudur. Çarpıcı betimlemeler burada başlar.

Harap iller; serilmiş hanümanlar; başsız ümmetler;
Yıkılmış köprüler; çökmüş kanallar; yolcusuz yollar;
Buruşmuş çehreler; tersiz alınlar; işlemez kollar;
…
Cemaatsiz imamlar; kirli yüzler; secdesiz başlar;
"Gaza" namıyla dindaş öldüren biçare dindaşlar;
Ipıssız aşiyanlar; kimsesiz köyler; çökük damlar;
Emek mahrumu günler; fikr-i ferda bilmez akşamlar. (Âkif, 1999: 411)

Safahat'ın daha önceki bölümlerinde de dile getirilen konular tekrarlanır, fakat tablo daha kötü sahnelerle daha can acıtıcı düzeyde seyredilmektedir.

O dönemde şair, Şark'ta genel olarak bir kimsesizlik, tembellik fark etmiştir. Öyleki birlik beraberlik yok aksine nerede ise herkes birbirine düşmüştür. Bu Şark'ta ümmet anlayışının da kalmadığını gösterir. İnsanlar duyarsızdır. Oysa bu âlem insanlığın mehdi sayılan bir âlemdir. Yıkık bir rüyadır şimdi o zaferlerin yaşandığı yerler. İnsanlar bu kâbustan uyanmalıdır.

Serilmiş sineler kâbusu artık silkip üstünden
"Hayat elbette hakkımdır!" desin, dünya "değil" derken? (Âkif, 1999: 412) Olumsuz tablo sadece maddi varlığa ait unsurlarda değil şairin bakış açısında da görülür. Şu dizeler, şairin psikolojisini anlamak açısından önemlidir:

Mezarlar, ahretler, yükselen karşında duradur;
Ne topraktan güler bir yüz, ne göklerden güler bir nur!
Derinlerden gelir feryadı yüz binlerce alamın;
Ufuklar bir kızıl çenber, bükük boynunda İslam'ın! (Âkif, 1999: 411)

Gölgeler'de yer alan Şark şiirinde geçen bu dizeler 19 Eylül 1919'da yazılmıştır. 19 Eylül'de İstanbul sosyal hayatına devam ederken Osmanlının diğer topraklarında birkaç gün öncesinden o güne büyük bozgunlar yaşanıyordu. 16 Eylül'de Azerbaycan bir günlük Osmanlı hâkimiyetinin ardından tekrar kaybediliyor, 19 Eylül'de Yıldırım Orduları bütünüyle tahrip ediliyor, Mareşal Liman Von Sanders istifa ederek dört gün sonra yerine Mustafa Kemal Paşa tayin ediliyordu. Ülkenin gidişatı şairi ümitsizliğe düşürecek bir nokta da idi. Oysa sonraki yıllarda Doğu'nun fiziki tasviri değişmese bile Mehmet Akif'te bakış açısı değişecek, İstiklal Marşı'nın ilk sözcüğünü "Korkma" emriyle başlatarak ümit vaat edecektir. İşte bu dönem

Mehmet Âkif'in Doğu algısında ikinci dönem olarak ele alınabilir. Artık duyguya dayanan iyimserlik yanında akılcı çözüm önerileri de geliştirir. Asım'a "Berlin'e giderek Batı'nın bilimini alması" yönündeki tavsiye, bir anlamda Doğu'nun kurtuluşu için Mehmet Akif'in sunduğu reçete olur.

Üçüncü dönem olarak Mısır yılları kabul edilebilir. Doğal bir refleks mahiyetinde şairin tekrar karamsarlığa kapılması sadece Doğu'nun değişmeyen durumu kadar Mehmet Akif'in bireysel küskünlüğünden de kaynaklanır. Gölgeler'den önce başkalarını konuşturmasına rağmen burada artık kendisinin konuşuyor olması da ruh halinin göstergesidir.

Mısır'da yazdığı şiirler, şâirin iç dünyasını daha özel dizelerle yansıtır. Öncekilerden farklı olarak adetâ İslam ideolojisini yayma misyonunu üstlenmiş bir şair gitmiş; yerine vatan özlemi çeken idealine ulaşamamış bir mistik şahsiyet gelmiştir. Çevresinde olup bitenlerden ziyade kendi iç dünyasını şiirlerine yansıtmaya başlamıştır.(Ürün, 2002: 87) Safahat, onun hayat anlayışının ve dünya görüşünün tam bir sentezi olmuştur. Rabbini arayan ruhunun çile ve dua devresinden murada erme devresine geçtiği eserdir. Allah'a intikal için hazırlık tamam olmuştur. İdeal âlemi arayışın en kuvvetli terennümlerini, mistik ruhunun feryatlarına sarılmış olarak yedinci Safahat'ında (Topçu, 1998, 24-25) görülebilir.

Nurettin Topçu da "lakin sonra Gölgeler peyda oldu." derken bu son dönemin özel yanına vurgu yapar. Bunlar, hakikat âleminden dünyamıza uzanan gölgeler miydi? Akif bu eserle yeniden dünyaya geldi ve yepyeni bir hüviyetle geldi denilebilir. Bu son eserde ahlaki milliyetçilik ve din davaları, şimşekli, yıldırımlı, fırtınalı bir âlem içinde vecdin lisanı ile, hakikatin sanki bizzat kendi diliyle halledildi… Safahat'ın ilk altı kitabına nazaran Gölgeler'de büsbütün yeni olan din ve Allah anlayışıdır. (Topçu, 1998: 69)

5 Ocak 1925'te yazdığı Gece şiirinde

"Ömürler geçti, sen yoksun, gel ey bir tanecik Ma'bud
Gel ey bir tanecik gaib, gel ey bir tanecik mevcut!" (Âkif, 1999: 444)

dizeleriyle yalnızlığını İlahi olanla paylaşmaya çalışan şair; Resmim İçin dörtlüğünde

"Rahmetle anılmak, ebediyet budur amma
Sessiz yaşadım, kim beni, nerden bilecektir?" (Âkif, 1999: 450)

dizeleriyle bir yarın korkusuna kapılacaktır. Nitekim Bir Ariza şiirinde "Haydi sen, kumda biraz oyna!" diyenlere seslenecektir:

Siz, canları örter sakınırken cereyandan,
Biz, bodruma sarkar da kaçarken galeyandan!
Siz, mercanın a'lasını attıkça şişerken;
Biz, kumlarda çirozlar gibi piştikçe pişerken!
Siz, Marmara afakını dürbünle süzerken;
Biz, poyrazı görsek diye, damlarda gezerken!

Siz, yelkeni açmış, suyun üstünden akarken;
Biz küplere binmiş, size hasretle bakarken!
İnsaf ediniz: Kopmayacak şey mi kıyamet?
Elbette kopar. Dinle Paşam, ceddine rahmet: (Âkif, 1999: 454)

Mehmet Âkif'in sadece Doğu algısında değil genel geçer her türlü kavram ve fikir ekseni-ne kadar genişletilebilecek yaşadığı değişim, Mahur Beste'nin alt karakterlerinden Sabri Hoca'da da görülür. Gerçi hayatları çerçevesinden bakıldığında bir roman karakteri ile Mehmet Âkif bambaşka yerlerden geçmişler, farklı dönemlerde yaşamışlardır. Fakat eserlerinde ironiye sıkça başvuran Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Mahur Beste romanındaki Sabri Hoca'sında ümitsizliğe düşmüş Mehmet Âkif'i; Doğu'yu estetik merkezli değerlendirerek güzellikleri ön plana çıkaran İsmail Molla'da ümit vaat eden, iman dolu göğüslerle övünen, akılcı çözüm önerileri geliştiren iyimser Mehmet Âkif'i bulmak mümkündür.

Yaşayan Kültür "Mahur Beste"

Ülkeler için kriz dönemleri daha çok medeniyet değişikliğinin zorunlu ve/ya doğal süreçte işlemeye başladığı anlardır. Kişiler ve toplumlar da bu zorunlu veya doğal süreçten ister istemez etkilenirler. Öyle ki bu süreç içerisinde intihar oranlarının arttığı, suçun çoğaldığı, toplum düzeninde kargaşa ve kaosun zirve noktalara geldiği görülebilir. Bunlar toplumun sosyal, siyasal havasını etkilediği gibi kültürel unsurlarında da yansımalarını açıkça ortaya çıkarır. Medeniyet değiştiren kişilerin/milletlerin psiko-sosyal düğümlenişlerini entelektüel kaygılar ve estetik biçimlerle yapıtlaştıran çok boyutlu ve özgün yazarlarımızdan birisi Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. (Kurukafa, 2001:5)

Tanpınar'ın bütün eserlerinde yukarıda bahsedilen kriz ortamının etkisini fark edebiliriz. Mahur Beste, yaratılan karakterleri ile bu kriz anlarını en iyi örneklendiren romanlardandır. Çünkü Doğu ve Batı'nın kıskacında kalan insanlar çözümü ya içe kapanarak kendini sorgulamada bulur ya da dışa dönük hayatı benimseyerek değişen yapıya küsmeden mevcut olanı sorgulamaya yönelirler.

Mahur Beste 1944-45 yılında yayınlanır.(Ünlü-Özcan, 1988: 153) Roman İsmail Molla'nın oğlu Behçet Bey'in hikâyesini anlatır. Ancak bu hikâyenin başkahramanı zannedilen Behçet Bey romanın bazı bölümlerinde geri planda kalarak rolü daha etkin karakterlere bırakır. Bu durum yedi bölümden oluşan romanda her bir bölümün daha özerk bir yapıya sahip olduğu sonucunu doğurur.
Tanpınar, *Mahur Beste*'nin 'Garip Bir İhtilalcı' bölümünde Behçet Bey'in babası İsmail Molla ile Sabri Hoca'nın[1] karşılıklı konuşmasını verir. Yapmak istediğimiz şey buradaki karakterler ile Gölgeler'in anlatıcısını birebir benzetmekten öte, dönem içerisinde oluşan fikirlerin ne derece paralel ya da ne derece zıt olduğunu ortaya çıkarabilmektir.

1 Aslında Sabri Hoca ile benzerliği buluna bir başka isimde Hoca Kadri'dir. Aslen Bosnalı olan Hoca Kadri, Paris'te Yahya Kemal'in dikkati çekmiş İttihatçılardandır. Muhtemelen Tanpınar hocası Yahya Kemal'den dönemin hem kendi yandaşlarına hem de Abdülhamit yönetimine zaman zaman ters düşen bu şahsiyeti hakkında bilgi vermiş olabilir. Canan Olpak Koç Hoca Kadri için bknz: (Ülken, 2011: 219-221)

Ahmet Hamdi Tanpınar, Osmanlı toplumunun batılılaşmasının ilk adımı sayılan Tanzimat döneminde oluşan değişiklikleri Behçet Bey'in hikâyesi ile başlayan fakat asıl "Garip Bir İhtilaci" bölümü ile ortaya konulan olaylar ve düşünce zincirinde anlatmaya çalışmıştır.

Safahat'ın yedinci kubbesi altına sığdırılan felsefe ile Mahur Beste'nin Garip Bir İhtilaci bölümünde dile gelen felsefi düşünce dönemin doğu algısı hakkında bize yardımcı olmaktadır.

Romanda sunulan haliyle Sabri Hoca garip bir adamdır. Etrafındakilere güven veren bir yapısı vardır. Gariptir çünkü…

İslam âleminin geçirdiği buhran, Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye'nin faaliyetleri, yeni fikirleri benimsemiş birçok büyük bilginlerin mevcudiyeti, adeta ihtilalci adı verilebilecek bir yığın müderris, onun bu devirde cemiyet meselelerini menfi tarafından tutmasına engel oluyordu. (Tanpınar, 2003: 71)

Sabri Hoca gibi aynı görüşte olmayanların bile saygı duyduğu ve güvendiği Âkif de İslam olan Doğu'nun yaşadığı sıkıntılara duyarsız kalamamaktadır. Hemen bütün şiirlerinde buna işaret eder. Zaman zaman yakın arkadaşlarıyla bile bazı konularda aykırı düşmekten çekinmez. Sabri Hoca da Âkif gibi mücadelenin içinde birebir bulunan bir kişidir. Onun gibi sürgüne gönderilmiş ve unutulmuştur. Batı'yı tanıma fırsatı bulmuştur her ikisi de. Ancak Sabri Hoca'nın Dilsiz Hoca'dan Dinsiz Hoca'ya uzanan lakabının aksine Âkif daima dini bütün bir Müslüman olarak tanınmış ve sevilmiştir.

Fikirlerimiz onları taşıyacak kudrette olduğumuz nispette bizimdirler. Sabri Hoca da bu kuvvet yoktu (Tanpınar, 2003: 82) der Tanpınar. Oysa Âkif inandığı gibi yaşamayı ve söylediklerinin daima arkasında durmayı bilmiştir.

Sabri Hoca'nın medeniyet ve insan görüşü geçirdiği talihsiz çocukluk, ardından gelen yetimlik ve dışlanan adam konumuna sürüklenişi ile biraz fevri ve saldırganca ifade edilir.

Oğlum Behçet, sen bir medeniyetin iflası nedir bilir misin? dedi. İnsan bozulur; bir medeniyet insanı yapan manevi kıymetler manzumesidir. Anlıyor musun şimdi derdin büyüklüğünü. Cahilsin; okur, öğrenirsin. Gerisin; ilerlersin. Adam yok; yetiştirirsin, günün birinde meydana çıkıverir. Paran yok; kazanırsın. Her şeyin bir çaresi vardır. Fakat insan bozuldu mu, bunun çaresi yoktur. Sen cilt yapıyorsun; şiraze nedir bilirsin. Bizde insanoğlu şirazesiz kalmış. Hayat onun için ahenksiz, birbirini tutmayan, günün hayatına cevap veremeyen bir yığın ölü kıymetler tarafından idare ediliyor. Dünyaya baktığımız zaman ayrı görüyor, kendi kendimize kaldığımız zaman ayrı düşünüyoruz. Yığınlarca tezat içinde yaşıyoruz, bütün şark dünyası bir ıstırap içinde. (Tanpınar, 2003: 87)

Sabri Hoca, şark dünyasının içinde bulunduğu durumun aynı coğrafyaya ait olan insan tarafından bu hale geldiğini düşünmektedir. Âkif de benzer bir düşünce ile şarkın kötü halini kendi insandan kaynaklı tembelliğe bağlamaktadır. Şüphesiz Mehmet Âkif ile Sabri Hoca arasında birçok farklılıklar vardır. Sabri Hoca'nın var olma ve varlığını kabul ettirme çabası onun gerçek insan sevgisinden uzaklaşmasına, aslında fikirlerine uygun olmasa da -Jön

Türkler gibi- kişisel kaygılar nedeni ile onlardan imiş gibi davranmasına neden olmuştur. Şair ise hiçbir döneminde "imiş" gibi davranmamıştır.

Sabri Hoca'nın şark hakkındaki menfi görüşleri ve II. Abdülhamit'e olan düşmanlığı İsmail Molla'nın dikkatini uyandırır ve hocanın Şark'a olan düşmanlığının sebebini sorar. Hoca ise; Şark yok, şark öldü. Bizler yetimiz. Unutmaktan başka çaremiz yok. Yetimlikten kurtulmak için unutmalıyız. (Tanpınar, 2003: 89) diyerek Şark'ı büsbütün siler.

Öncesinde Şark'a düşman olmayan Sabri Hoca şark diye bir şeyin kalmadığını söyler. Geriye kalan artıklardan bir medeniyet kurulmaya çalışıldığını sihirli nefes ortadan kaybolduktan sonra elindeki çerçöp yığınından (Tanpınar, 2003: 91*)* bir şey çıkmayacağını düşünür. Yazar, Sabri Hoca'nın bu görüşlerinin karşısına İsmail Molla'yı çıkarır. İsmail Molla'nın Şark'ın bitmiş olduğunu düşünen eski arkadaşına verdiği cevap oldukça manidardır:

Bana kalırsa ortada öyle ne şark var, ne de açıkta kalmış ölüsü var. Demin şarkı müdafaa eder göründüm. Maksadım sana fikrini açıkça söyletmekti. Ben şarka bağlı değilim, eskiye de bağlı değilim, eskiye de bağlı değilim; bu memleketin hayatına bağlıyım. Bu Müslümanlık mıdır, şarklık mıdır, Türklük müdür? Bilmiyorum. ...... Sen garptan geri olduğumuzu söylüyorsun. Zaten herkes bunu söylüyor; elbette doğru bir söz olsa gerektir. Fakat ben daha mühim bir şey söyleyeceğim. Ben hemen etrafımızdaki hayattan geri olduğumuzu söyleyeceğim. Bence ne şark, ne şu, ne bu vardır. Etrafımızdaki hayat vardır. Bizi biz yapan bu hayattır. Bütün hususiyetlerimiz oradan gelir. Bu ise kitapta okuduklarımız gibi bir kere için olup bitivermiş şeylerden değildir; daima değişen değiştikçe bizi de değiştiren bir şeydir. Çünkü arkasında eline geçen her meyvayı iştahla ısırmasını bilen bir cemaatin zevk hayatı vardır. (Tanpınar, 2003: 91)

Bu görüşler Doğu düşüncesi hakkında yazarın orijinal bakışını gösterir. Molla İsmail'in kişiliğinde yazar, yaşadığı coğrafya ile harmanlanan din anlayışı ve zenginleşen medeniyet unsurlarının, Şark'ın yeni tanımı olması gerektiği düşüncesini ileri sürer.

Gene anladım ki bizim şark; Müslümanlık, şu bu diye tebcil ettiğimiz şeyler, bu toprakta kendi hayatımızla yarattığımız şekillerdir. Bize ulûhiyetin çehresini veren Hamdullah'ın yazısı, Itri'nin Tekbir'i, kim olduğunu bilmediğimiz bir işçinin yaptığı mihraptır. (Tanpınar, 2003: 92)

Mehmet Âkif de söyleminde Şark'ın yükselen değerlere ulaşması için gerekenleri kendi coğrafyasından ve kendi insanından beklemektedir. Bu aslında İsmail Molla'nın da adına gönderme yaptığı Anadolu Müslümanlığıdır.

Peygambere böyle "efendim" diye ve bu teşrifatla hitap edebilmek için evvela Türkçe konuşur doğmak, sonra bizim Türkçemizin içinde doğmak, bizim teşrifat ve adabımızdan geçmek lazımdır. Ta Asya içlerinden kopacaksın, bir çığ gibi bu sahillere düşeceksin.; orada tıpkı bizimki olan bir imparatorluk kuracaksın, bu toprak üstündeki hayatı nizamlayacaksın; dört asır lüfer, kalkan, barbunya yiyeceksin; badem, gelincik şurubu içeceksin; samur kürklere, beyaz bürümcüklere bürünüp yaşayacaksın; hayat arızalarının üstünde bir vahdanilik fikri ile yaşayacak, onu türbende, camiinde, sebilinde bir üslup haline getireceksin; tekkelerin

asırlarca Allah'la sevgiliyi birleştirecekler; dini raşe bir zarafet ve nezaket ayini haline girecek ve sen Peygamber'e hitap için bu dili bulacaksın.(Tanpınar, 2003: 94)

İsmail Molla, Sabri Hoca'nın öldü dediği medeniyetin ölmüş olsa bile yeniden dirileceğini düşünmektedir. Ait olduğu bu yok olma halindeki kültüre o kadar bağlıdır ki fakiriz, cahiliz, şuyuz, buyuz, doğru atıl bir zihniyette yaşıyoruz. Hoş ben o zihniyete de kötü demem. Öldüğüm zaman sarılacağım kefeni otuz sene beraberimde gezdirmiş bir ihtiyarım. Hislerimle etrafımdaki şeye bağlıyım. Onların içine gömülmek isterim. Ne ise...(Tanpınar, 2003: 94) demektedir.

İsmail Molla'nın iyimserliği Âkif'in beklediği şeydir. Ne yapsın, na-ümid olsun mu Şark'ın intibahından (Akif, 1999: 412) Çünkü Âkif İsmail Molla gibi toplumu tutan mayaya inanır. Cemaattten uzaklaşmak, uzaklaşmaktır Allah'tan (Akif,1999: 414) diyerek toplumun uhreviyatla bağının güçlülüğüne vurgu yapar.

Niçin serpilmesin, hala, ufuklardan bir aydınlık?
O "aydınlık"ki, sönmek bilmeyen ümmid-i işrakı,
"vücudundan peşiman, ölmek ister"sadığın Şark'ı,
Füsunkar iltima'atıyla döndürmüş de şeydaya;
Sürükler, bunca yıllardır, o sevdadan bu sevdaya. (Akif, 1999: 431-432)

Şark'a ya da Garb'a bağlı olmayan İsmail Molla'nın bugünkü hayat hakkında da görüşleri vardır. Kendisinden yüz sene sonra bile yukarıda bahsettiği ayrıntıların bir damga gibi çağına gereken ruhu vereceğini ve bizi biz yapan şeylerin yine bir şekilde varlığını koruyacağını düşünmektedir. Bu görüşler ile Molla'nın ne kadar iyimser bir tablo çizdiği görülür. O, Şark'ın coğrafya ile bütünleşen ve dini anlayışı bile kendi zevkleri ile harmanlayarak yaşayan hayatını sever.

Mahur Beste, medeniyetlere özgü statik karakter hâkim olduğu için, aksiyonun ve heyecanın olmadığı düşük bir tempo ile seyreder.(Kurukafa, 2001: 6) Romana heyecan katan tek bölüm fiziksel bir hareketlilikten ziyade düşüncelerin çatıştığı ve çarpıştığı bölüm olan Sabri Hoca ile İsmail Molla'nın diyaloglarıdır. İsmail Molla makul ve mantıklı yapının sesi olmaya çalışırken medeniyetin zevk tarafını ön plana çıkarır. Onun Şark'ı coğrafya ve o coğrafyanın ürettiği değerlerle bağlantılıdır. Sabri Hoca ise siyasetin içinde eritilmeye çalışılan ancak kişisel özellikleri ile aksiyondan çıkmayan bir karakterdir. Sabri Hoca'nın bu özelliği İsmail Molla gibi karşı karakter ile ortaya çıkarılmıştır.

Romanda anlatılan zaman Abdülhamit ile Abdülaziz dönemidir. İçinde bulunulan zamanı değerlendirirken yapılan eleştirilerin odak noktası insandır. Aslında insan çağına, dönemine hatta coğrafyaya göre değişmeyen belli başlı özellikleri temsil eder.

Mahur Beste romanı bir medeniyeti temsil eden insan topluluğunun hayatlarına ait kesitlerin, seçme ve yoğunlaştırma yoluyla anlatıldığı metin halkalarından oluşur. Roman türünde doğal olarak metin halkalarını olaylardaki kırılmalar oluştururken Mahur Beste'de belirleyici konumda olan olay değil kişilerdir. (Kurukafa, 2001: 5)

Safahat'ta da çağa, döneme ve coğrafyaya yönelik yapılan eleştirilerde sorun ve çözüm nok-

tası hep insandır. Çünkü medeniyeti kuran ve medeniyeti iflas ettiren insandır. Her iki eser de insanın bu gelişme ve gerilemede oynadığı rolü anlatmaya çalışmaktadır. Bu noktada Mahur Beste'deki başkahramanın neden yeterince medeniyete katkı sunamadığı sorulabilir. Behçet Bey medeniyeti kuran olmadığına gören onun iflasına sebep olan bir mirasyedi midir?
İsmail Molla, cinsinin asilliğinden gurur duyan bir hayvan insiyakıyla, boyu kendisinden en aşağı kırk santim küçük olan bu cılız omuzlu, sakat çocuğu bir türlü beğenmiyor, onda kendi levent, atılgan, uçan, çapkın ve gerçekten efendi hayatının hiçbir tarafının devam etmeyeceğini anlıyordu. (Tanpınar, 2003: 28)

Babasına göre o bir insandan ziyade kendi ördüğü ağa takılmış çırpınan büyük bir yaralı örümcektir. (Tanpınar, 2003: 29) İsmail Molla ölçülü davranışları, açık yürekli, çevresine ve olaylara hâkim noktada bulunan bir karakterdir. Oğlu ise tam tersi bir çizgide başlar hayata. Pısırık, utangaç, olayların gerisinden yürüyen bir kişidir. Bu hali ile medeniyetin çöküşüne sebep olan insan gibidir.

Romanda insanın insana yaptığı kıyımda anlatılır. Eğer İsmail Molla gereken zamanda müdahale etmese idi tıpkı medeniyeti yok eden zevk tanımazlar gibi Behçet Bey de gelini Atiye'nin hayatını mahvedecekti. Atiye hassas yapılı bir kişi idi. Genç kadın musikiyi seviyordu. Bu belki onu tüketebilirdi; fakat bu kadar güzel bir şeyin içinde onunla beraber tükenmek mukadderse bundan ne diye kaçmalı diye düşünüyordu.(Tanpınar, 2003: 61) İşte bu haller tam da Molla'nın medeniyet anlayışına uygundu. Ona göre Behçet Bey yabani hisleri ve duygudan yoksun hayatı ile çöküşü temsil ederken gelini Atiye zevkin, medeniyetin devamını simgelemekte idi.

Son Söz

Ahmet Hamdi gibi Mehmet Âkif de sadece güncelin yahut estetiğin dar alanlarında sınırlı kalmamış, toplumun sorunlarını bireysel sorun haline getirmiştir. Tanzimat'la birlikte başlayan Doğu-Batı kıyaslamalarını, daha doğrusu Batı karşısında kaybetme sürecine girmiş Doğu'yu; Ahmet Hamdi dönemlerden hareketle analiz etmeye çalışırken Mehmet Akif, genellikle döneminin sıcak örnekleri ekseninde ele almıştır. Her iki ismi birleştiren ve başkalarından farklı kılan başlıca unsursa analiz ve ele alışlarında tespitten ibaret kalmayıp ortaya bir yargı, çözüm önerisi koymuş olmalarıdır.

Ne var ki toplumsal arenada görülen değişikler Mehmet Âkif'te de bir değişime yol açar. Bu değişimin adı "Gölgeler" de kalmış bir şairin küskünlüğü şeklinde ifade edilebilir. Küskünlük zamanla yerini bir yarın korkusuna bırakmıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar ise, tek kitabıyla şairlik rüştünü ispat etmiş olsa bile romancılık yönüyle farklı bir tavır sergiler. Çünkü Karacaoğlan'dan Rıfat Ilgaz'a şairlerde bir yarın korkusu varken; romanlarda, dün korkusu ağır basar. Geçmişin değerlerinin unutulması, kültürün yarınlara taşınamayacak olması; Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye'si, Yakup Kadri'nin Kiralık Konak'ı, Ahmet Hamdi'nin Huzur'u gibi birçok romanda bu korku bir endişe şeklinde yansıtılmıştır. Bu noktada Mahur Beste'nin iyimser bir örnek olduğunu söylemek mümkündür. Yukarıda da belirtildiği üzere İsmail Molla aracılığıyla dile getirilen düşünceler, Doğu'nun değişimi kendine benzeterek varlığını sürdüreceği şeklindedir.

Günümüz penceresinin duyarlı bireyleri mahiyetinde geçmişe dönüp baktığımızda Mehmet Âkif'in yanılgısını, Ahmet Hamdi'nin haklılığını görmekten mutluluk duyduğumuzu söyleyebiliriz. Şairin döneminde beklediği atılımı göstermeyen insana rağmen bu toprakların mayası saklı kalmış ve zamanı gelince yeniden yeşermiştir. Bu topraklar bu mayayı tutacak güce sahiptir. Tanpınar'ın coğrafyaya bağlı olarak anlattığı o ümitli ruh hali bundan kaynaklanır.

"Gölgeler"de yaşamış o büyük şair "Sessiz yaşadım, kim beni nerden bilecek" dese de unutulmadı, unutulmayacak. Zira zamanın hükmü büyük söze ve şairine sahip çıkar. Ahmet Hamdi'nin iyimser fikirlerinin haklılığını ise yine aynı duyarlı "ben"lerimizde Doğu'nun çocukları olarak görebiliyoruz.

Kaynaklar

AYDIN, Hasan (2008), Mehmet Âkif Ersoy'un Şiirsel Söyleminde Doğu'nun Geri Kalmışlığının Felsefi Çözümlemesi, I. Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu 19-21 Kasım 2008.

ERSOY, Mehmet Âkif (1999), Safahat, Şule Yayınları (Haz. Ertuğrul Düzdağ).

GÜR, Alim (1997), Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.4.

KURUKAFA, Vedat, Mahur Beste Üzerine Bir İnceleme ve Çözümleme Denemesi, Muğla Üniversitesi, SBE Dergisi Bahar 2001 Sayı:4, Alıntı yapılan internet sitesi Çukurova Üniversitesi-Türkoloji Araştırmaları Merkezi, 06.11.2013.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (2003), Mahur Beste, Dergâh Yayınları.

TOPÇU, Nurettin (1998) , Mehmet Âkif, Dergâh yayınları.

ÜLKEN, Hilmi Ziya (2011), Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları.

ÜNLÜ, Mahir-Özcan, Ömer (1998), 20.Yüzyıl Türk Edebiyatı, Cumhuriyet Kuruluş Dönemi 1923-1940, İnkılap Kitabevi.

ÜRÜN, Ahmet Kazım (2002), Ahmet Şevki ve Mehmet Akif'te Ortak Unsurlar, Nüsha, Yıl:II, S:7.

Özet

Batı ile temasların artması beraberinde Doğu-Batı karşıtlığını da getirmiştir. Birinin diğeri yanında üstünlüğü tartışılırken her iki medeniyetin olumlu ve olumsuz özellikleri samimi ve tarafsız bir üslupla çok az konuşulmuştur. İşte Mehmet Âkif Safahat'ında bu tasviri yapma gayreti içerisinde olmuştur. Eserlerinde sistemsiz batı hayranlığına, Batı ile körü körüne yapılan kültürel ve teknik alış verişe karşı çıkan Mehmet Âkif, Batılaşmanın modernleşme zemininde ülke üzerinde yanlış kodlanmasına karşı çıkarken Doğu'nun bilinmeyişi üzerinde de durur. Hatta asıl meselenin aynı topraklar üzerinde yaşayan insanların doğuyu tanımaması olduğunu vurgular. Bu nedenle şairin yanlış batılılaşmanın karşısında olmasından çok yapmış olduğu Doğu tanım ve tasvirine dikkat çekmek gerekir.

Doğu'nun tanım ve tasvirini yapan bir başka yazarımız Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. Yazar, kültürün sentez yapısını idrak eder ve bunu eserlerine yansıtır. Romanlarındaki karakterler bu sentez yapının temsilcisi konumundadır. Özellikle Mahur Beste romanında karşımıza çıkan karakterler Âkif'in tartışmaya açtığı Doğu imgesini

yeniden irdelerler. Bu çalışmada Mehmet Âkif'in Safahat'ın son merhalesi Gölgeler kitabında ve Tanpınar'ın Mahur Beste romanının "Garip Bir İhtilalci" bölümünde anlatılan Doğu üzerinde durulacaktır. Yapılan doğu tasvirlerinin net olarak ortaya konulabilmesi için Tanpınar ve Âkif'in bütüncül yapısı dikkate alınırken özelde şiirde konuşan dil ile romanda yaşayan karakter dikkate alınacaktır.

Abstract

Along with contact to West, it has brought opposition between West and East. While discussing supperiority one another, it has little discussed positive and negative issues between each civilizations in a geniue and objective manner. In this case Mehmet Akif efforted to describe this depiction in his Safahat. While Mehmet Akif who opposited to unsystematic West wonder, cultural and technic custom blindly with West, objects to West's modern issues encodes to the country wrongly, he underlined unknown issues of East. Even he underlined that the unique issue people who lived in same terriorities didn't know East. Thus it must point out his depictions and descriptions of East, not his opposition to Westernisation.

The other writer who depicted and described of East was Ahmet Hamdi Tanpınar. The writer comprehended the culture's synthesis structure and reflects it to his pieces. The characters in his novels were agents this culture's synthesis. Especially in his Mahur Beste novel, the characters investigated the East image which discussed by Akif. In this study it is emphasised on the East which mentioned in Mehmet Akif's Gölgeler last stage of Safahat and Tanpınar's Garip Bir İhtilalci" stage of Mahur Beste. In order to exhibit East description openly it is considered Tanpınar's and Akif's holistik structure naunling language of poem and characters in novel.

5. BÖLÜM

Âkif'in *Gölgeler*'de Yükselen Feryadı!

Zeki Taştan
Doç. Dr. , Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Gölgeler, Mehmet Âkif'in son şiir kitabıdır. 1933 yılları arasında yayımlanmış kitaptaki şiirler, Mısır'da toplanmıştır. *Gölgeler*'de yer alan şiirler, Mehmet Âkif'in daha önceki şiirlerinden bazı yönleriyle ayrılır. *Safahat*'ın altı kitabında toplum meselelerini, milli mücadeleyi, İslam'ı ve daha pek çok meseleyi, Kürsü'den de destekleyerek yüksek bir tonda seslendiren Âkif, *Gölgeler*'de bunlarla beraber âdeta bir iç hesaplaşmaya gider. Bu kitapta yer alan şiirlerde, geçmişte yapılan yüksek mücadelenin bir nevi sona yaklaştığını ve içe yönelen şairin elemli bir ruh hâliyle sessiz bir çığlık attığını görürüz. Zaman zaman yükselen bu feryat, son şiirlerde daha da farklılaşarak gurbetin ve yaşlılığın verdiği duyguyla birlikte daha da hüzünlü bir hâl alır. "Gece, Hicran, Secde" gibi şiirler, bu hüznün ve ruh hâlinin ferdi ve tasavvufi yansımalarıdır.

Mehmet Âkif Ersoy'un *Gölgeler*'deki ilk şiirleri, İslâm toplumlarının yenik ve çaresiz ruh hâlini, dağılan Osmanlı Devleti'nin son durumunu anlatırken diğer taraftan bedbinliğe ve umutsuzluğa isyanını da dile getirir. Kitabın başında yer alan "Hüsran, Şark, Alınlar Terlemeli, Umar Mıydın?, Hâlâ Mı Boğuşmak?, Yeis Yok!, Azimden Sonra Tevekkül, Bülbül" gibi şiirler, bir taraftan yıkılan ve dağılan Osmanlı Devleti'nin yaşadığı savaşları, son durumu, Doğunun zaaflarını ve ataletini, bölünmenin felaketini dile getirirken diğer taraftan Allah'ın ipine sımsıkı sarılmak ve çalışmak gerektiğini, ayağa kalkmak zamanının geldiğini, ümitsizliğe düşmenin yanlışlığını da haykırır. İnsanın kendi kendisine yaptığı savaşın daha çetin ve anlamlı olduğuna inanan Akif, artık kurtuluş zamanın geldiğine inanarak o hiç dinmeyen mücadele direncini yeniden test eder.

İslam Dini ve Coğrafyası

Mehmet Âkif Ersoy, *Gölgeler*'de ilk olarak İslâm dininin, İslam coğrafyasının ve Osmanlı Devleti'nin yaşamış olduğu hüsrana feryat eder. *Safahat*'ın önceki şiirlerinde İslam devletleri ve Müslüman'ların yaşadıkları sıkıntıları dile getiren ve bunların ortadan kalkması için mücadele eden şair, sonucun daha da kötü olmasından dolayı oldukça kederlidir. İslâm'ı uyandırmak için bir şey yapamadığından yakınan şair, yaşanan sıkıntılara karşı eli kolu bağlı olmaktan ve söz söyleyememekten şikâyet eder. *Gölgeler*'in ilk şiiri "Hüsran", Osmanlı Devleti ve İslam'ın geldiği son noktayı ve şairin içinde bulunduğu ruh hâlini ifade etmesi bakımından önemli bir mukaddimedir. Devletin çöküşü ve yıkılışı karşısında hiçbir şey yapamamanın acısını ve çaresizliğini dile getiren şairin, okları kendine yöneltmesi oldukça manidardır. Tüm hayatını İslâm ve milleti için vakfeden ve bu uğurda gece gündüz demeden mücadele eden

ve şiirlerinde sürekli yüksek perdeden haykıran Âkif, bütün yaptıkları ortada dururken hamiyetli bir münevver gibi davranarak çaresizliği âdeta üstlenir:

"Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,
İslâm'ı uyandırmak için haykıracaktım.
Gür hisli, gür imanlı beyinler, coşar ancak,
Ben zaten uzun boylu düşünmekten uzaktım!" (*Safahat*, C.2., s.892)

Birinci Dünya Savaşı'nın en çetin zamanlarında kaleme alınan şiirde, mevcut durumu haykırmak istediğini söyleyen Âkif, karşısında ülkenin gerçek sahiplerini bulamamaktan ve yabancıların istilasından dolayı acısını içine gömer. Çaresizlik içinde kalan şair, sessizce feryat eder. *Safahat* bile onun hüsranlarının sessiz bir iniltisidir:

"Feryâdımı artık boğarak, na'şını, tuttum,
Bin parça edip şi'rime gömdüm de bıraktım.
Seller gibi vâdîyi enînim saracakken,
Hiç çağlamadan, gizli inen yaş gibi aktım.
Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz;
İnler *Safahât*'ımdaki hüsran bile sessiz!" (*Safahat*, 1997, s. 429)

Mehmet Âkif'in İslam coğrafyasının ve toplumunun geniş bir panoramasını çizdiği en önemli eseri "Şark" başlıklı şiiridir. Şiiri baştan sona okuduğumuzda, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda yaşadığı felaketleri, yıkımları, şehirler, kasabalar, köyler, evler, yollar ve hatta tarlaların perişan durumunu çok canlı bir şekilde takip etmek mümkündür.

"Şark" şiirinde önce savaşın şehirler üzerinde yarattığı korkunç sona vurgu yapılır. Şehirler harap, evler perişan, köprüler yıkık ve kanallar çökmüş haldedir. Yollar ve köyler insansız, yuvalar ıssız, evler ot bağlamış, ocaklar tütmez durumdadır. Sadece barınmak amacıyla yaşanılan yerler değil çevreye baktığınızda da ormanların yandığını, tarlaların örümcek bağladığını, ekinlerin çorak, harmanların küflü olduğu görebilirsiniz. Yani baştan sona hiçbir yerde yaşama dair bir iz yoktur.

Mehmet Âkif'in İslam coğrafyasında ıssız ve yıkık hâline en çok isyan ettiği mekânlardan biri de mabetlerdir. *Gölgeler*'de yer alan ilk şiirlerde sürekli olarak İslam'ın ve Osmanlı Devleti'nin düştüğü kötü durumu tasvir eden şair, mabetlere de ayrı bir önem verir. Çünkü ona göre yıkımın ve hezimetin arkasında yatan asıl sebep mabetlerin boş kalması yani insanların Allah'tan yüz çevirmeleridir. "Umar Mıydın?" şirinde çevrede gördüğü ıssızlığı ve yalnızlığı paylaşan şair, özelde İslam vurgusunu yaparak mabetlerin perişan durumunu da tasvir eder. Şiirde, İslâm diyarının sessiz olduğunu, etrafta tanıdık hiç kimsenin kalmadığını söyleyen Akif, mabetlerin viran olduğunu, sahipsiz kaldığını, eşiklerin yosun, minberlerin örümcek ağı bağladığını ifade eder. "Şu viran kubbelerden böyle son feryadı dem tutsun!" diyen şaire göre her yer matemdir:

"Civarın, manzarın, cevvin, muhitin, her yerin matem;
Kulak ver: Çarpıyor bir matemin kalbinde bin âlem!" (*Safahat*, 1997, s. 434)

Mehmet Âkif'in Osmanlı Devleti'nde savaşın getirdiği yıkımlara feryadı düşman tarafından fütursuzca yapılan işgal ve kıyımlara da yönelir. "Bülbül" adlı şiirinde Bursa'nın işgalini işleyen şair, arka planda bir İslam şehrinin ve manevi yadigârların uğradıkları yıkım ve kıyıma feryat eder. Şiiri kaleme aldığı sıralarda Burdur milletvekili olan Mehmet Âkif, İslam'ın manevi iklimlerinden biri olan, Emir Sultan, Üftade Hazretleri ve Somuncu Baba gibi manevi yadigârların şehri Bursa'nın düşman ayakları altında çiğnenmesine tahammül edemez. Yakın dostu Eşref Edip, Âkif'in bu şiiri Tacettin Dergâhı'nda, Yunanlıların Yalova ve Gemlik'te Müslüman köylerini yaktığı, İzmit'te çoluk çocuğu bir eve toplayıp ateşe verdiği ve Müslümanlara sayısız işkenceler uyguladığı bir zamanda kaleme aldığını ifade eder.

Mehmet Âkif, İslam'ın ve ülkenin düştüğü duruma ve yaşanan tüm acılara o kadar içlenmiştir ki, bir akşam vakti, şehirden kaçmış, kendini köye, kırlara ve bayırlara vurarak, dünyaya küsmüştür. Tabiatın saf ve sessiz ortamında bülbülle hasbıhal eden Âkif, "eşin var aşiyanın, baharın var", asıl feryat etmesi ve yas tutması gereken benim diyerek bülbüle sitem eder. Kendi öz yurdunda evsiz barksız bir "serseri" olarak yaşamanın acısını derinden hisseden Âkif, ata yadigârı toprakların düşman ayakları altında çiğnenmesine feryat eder:

"Ne hüsrandır ki: Şark'ın ben vefasız, kansız evlâdı,
Serâpâ Garba çiğnettim de çıktım hâk-i ecdâdı!
Hayalimden geçerken şimdi, fikrim herc ü merc oldu,
Selahaddin-i Eyyubîlerin, Fatihlerin yurdu.
Ne zillettir ki: nâkûs inlesin beyninde Osman'ın;
Ezan sussun, fezalardan silinsin yâdı Mevlâ'nın!
Ne hicrandır ki: en şevketli bir mâzi serâp olsun;
O kudretler, o satvetler harâb olsun, türâb olsun!
Çökük bir kubbe kalsın ma'bedinden Yıldırım Hân'ın;
Şenâatlerle çiğnensin muazzam kabri Orhan'ın!
Ne heybettir ki: vahdetgâhı dînin devrilip, taş taş,
Sürünsün şimdi milyonlarca me'vâsız kalan dindaş!
Yıkılmış hânmânlar yerde işkenceyle kıvransın;
Serilmiş gövdeler, binlerce, yüz binlerce doğransın!
Dolaşsın, sonra, İslâm'ın harem-gâhında nâ-mahrem...
Benim hakkım, sus ey bülbül, senin hakkın değil mâtem!" (*Safahat*, 1997, 450)

İslam Milleti

Mehmet Âkif, İslam'ın ve Osmanlı Devleti'nin yaşadığı hüsranın müsebbibi olarak Batı'yı işaret etmekle birlikte asıl serzenişi kendi milletinedir. Bu konuda "Şark" adıyla müstakil bir şiir de kaleme alan Akif, Doğu toplumlarını sert bir dille eleştirir.

"Şark" şiirinde Doğu coğrafyasını geniş bir açıdan resmeden şair, önce toplumla mekân arasında bir bağ kurar. Şark'ta yaşayan insanlar da çevrenin perişanlığı gibi yoksul ve sefildir. Çehreler buruşmuş, beller bükülmüş, boyunlar incelmiştir. Şair, savaşın bütün izlerinin okunduğu toplumu, diğer taraftan inceden eleştirmeye de başlar. Ona göre Şarkta rastladığı insanlar, terlemez alınlarıyla, işlemez kollarıyla ve özellikle de "kaynamayan kanları"yla yü-

rüyen ölülerden farksızdırlar. Sesini daha da yükselten şair, Şark toplumunu; düşünmeyen, geleceği görmeyen, emek mahrumu, umursamayan, yürekleri paslı insanlar olarak ağır bir şekilde eleştirir. Bu eleştiriden Şarktaki sistem de nasibini alır. Doğu toplumlarındaki yönetim modelleri ve insanlarını; baskıcı, hükümran, zalim, esir, ikiyüzlü olarak değerlendirir. Onların kötü alışkanlıklarla malul olduğunu, başlarının secdeye gitmediğini, imamların da bu yüzden cemaatsiz kaldıklarını ifade eder.

Mehmet Âkif, bütün bu eleştirilerle birlikte göz yaşını da tutamaz. Çok eleştirmesine rağmen yine de insanın varlığına muhtaç hisseder kendini. Kimsenin kendisini duymadığını, bir ses vermeğini, ne topraktan güler bir yüz ne de göklerden güler bir nur gördüğünü belirterek feryadın çok derinlerde olduğunu söyler:

"Derinlerde gelir feryadı yüz binlerce âlâmın;
Ufuklar bir kızıl çember, bükük boynunda İslâm'ın!
Göğüsleyip hırlayıp durmakta, zincirler daralmakta;
Bunalmış kalmış üç yüz elli milyon cansa gırtlakta!" (*Safahat*, 1997, s. 431)

Mehmet Âkif Ersoy, dinden uzaklaşmış, köhnemiş, kokuşmuş, tembel, ikiyüzlü toplumu / insanları ve baştanbaşa tahrip olmuş, yıkılmış, ıssız şehirleri, köyleri, evleri, tarlaları, ormanlarıyla Şarkı tasvir ettikten sonra Allah'a seslenerek mevcut tabloyla geçmiş şaşalı günleri sorgular:

"İlâhî! Gördüğüm âlemi mi insâniyyetin mehdi?
Bütün umrânı tarihin bu çöllerden mi yükseldi?
Şu zâirsiz bucaklar mıydı vahdâniyyetin yurdu?
Bu kumlardan mı, Allâh'ım, nebîler fışkırıp durdu?" (*Safahat*, 1997, s. 431)

Şair, "Umar Mıydın?" başlıklı şiirinde de toplumun yaşadığı ahlaki yozlaşmayı, insanların ikiyüzlülüğünü ve yalancılıklarını, vefasızlığını, hayâsızlığını, sözünde durmamayı, ihaneti, zulmü, hırsı, bencilliği eleştirdikten sonra bunun sebebini toplumun yanlış yönde değişmesine bağlar:

"Beyinler ürperir, yâ Rab, ne korkunç inkılâb olmuş:
Ne din kalmış, ne îman, din harâb, îman türâb olmuş!" (*Safahat*, 1997, s. 435)

Mehmet Âkif, Doğu toplumlarının içine düştükleri bunalımlı durumu ve ümitsizliği biraz da onları geçmişin koridorlarına saplanıp kalmalarına bağlar. Ona göre insanlar mazinin yıkıntıları arasına daldıkça kendilerine gelmelerinin imkânı yoktur. "Ye'is Yok!" şiirinde ümitsizliğe düşmenin zararlarını anlatan şair, kurtuluş reçetelerinden birini de maziden uzaklaşmak olarak görür. İnsanların bir an önce Allah'a dayanmaları gerektiğini söyleyen şair, ümitli olmak ve hayata daha güzel bakmak için "mazideki hicranları susturmak" gerektiğine inanır. "Azimden Sonra Tevekkül" şiirinde de, ufukta bir aydınlık uyanması adına mazinin "baştanbaşa" yanması gerektiğini söyler.

Çalışmak, Gayret, Umut, Yakarış

Mehmet Âkif, *Gölgeler*'de ülkenin, İslam'ın ve toplumun içine düştüğü felaketi işleyip hiçbir şey yapamamaktan yakınıyorsa da diğer taraftan azmi, tevekkülü, ümidi ve gayreti de elden bırakmaz. O, mevcut durumu ortaya koyup feryat ederken diğer taraftan toplumun harekete geçmesi ve uyanması için de gayret eder.

Mehmet Âkif'in feryat ettiği ve eleştirdiği en önemli konuların başında "atalet" gelir. O, özellikle Şark toplumlarının tembelliklerine ve cemaat ruhundan uzaklaşmalarına şiddetle muhalefet eder. Çünkü ona göre bugün geri kalmışlığımız ve hüsrana uğramamızın altında yatan sebeplerden biri tembelliktir. "Alınlar Terlemeli!" başlıklı şiirinde, bu konuya genişçe yer ayırır. Milli Mücadelenin en çetrefilli döneminde (1920) *Sebilürreşat* heyetiyle birlikte Balıkesir'e giden şair, bu şiiri Cuma namazı vaazına başlarken okur. Şiir, henüz başlangıçta topluma yönelik ağır bir eleştiriyle başlar:

Cihan altüst olurken seyre baktın, öyle durdun da,
Bugün bir serseri, bir derbedersin kendi yurdunda! (*Safahat*, 1997, s. 432)

Âkif, cemaati büyük bir heyecana sevk eden ve gözyaşına boğan bu manzumeden sonra vaazına şiiri açıklayarak devam eder. Dünya çalışıp didinirken, sınırsız ilerleme ve yenilikler peşindeyken Müslümanlar sadece seyirci kaldılar diyen Âkif, yaşanılan bütün felaketleri dinden uzaklaşmamıza ve olan bitene seyirci kalmamıza bağlar. Hayatın, herkesin hakkı olduğunu fakat savunulmadıkça bir işe yaramayacağını söyleyen Âkif, "Oturmuş ağlayan avare bir mazlumu" hiç kimsenin dinlemeyeceğini söyler. Mehmet Âkif, tembelliğin toplumu sadece izmihlale götürmeyeceğini aynı zamanda hürriyetini de elinden alacağını söyler:

"Bu hürriyet, bu hak bizden bugün aheng-i sa'y ister:
Nedir üç dört alın? Bir yurdun alnından boşalmalı ter!" (Safahat, 1997, s. 433)

Mehmet Âkif, "Azimden Sonra Tevekkül" şiirinde de, eskimiş köhne fikirlerden kurtulup dünyanın yaptığı gibi çalışmanın ve ilerlemenin önemine vurgu yapar. Bugün eğer insanlar yanmışsa kendi isteğiyledir. Herkes geçmişin masallarına kanmış ve kötürümler gibi sürekli yatmıştır. Oysa insanın, didinmeden, çalışmadan ölümsüzlük şerbeti bile içilse yaşamak ihtimali yoktur. Fatalitik düşünceye de şiddetle karşı çıkan Âkif, Allah'a dayandım diyen miskinlere feryat eder. Tevekkülün miskinlik olmadığına vurgu yapar:

"*Allah'a dayandım!* diye sen çıkma yataktan
Mana-yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdân! (Safahat, 1997, 444)

Âkif, ataların hiçbir zaman uyumadıklarını, sürekli çalıştıklarını Osmanlı'nın idare ettiği üç kıta toprakların da buna delil olduğunu söyler. Şimdiki insanlar ise dünya koşarken yataklarında pineklemektedirler. Oysa yok olmamak için bundan kurtulmak ve artık ayağa kalkmak gereklidir:

"Ey yolcu, uyan! Yoksa çıkarsın ki sabaha;
Bir kupkuru çöl var, ne ışık var ne de vaha! (Safahat, 1997, 446)

Mehmet Âkif, "Yeis Yok" şiirine de ümidini yitirmiş insanların yarınlarının karanlık olacağı, onsuz yürümenin imkânsız olduğu uyarısıyla başlar. Ümitsizliğe düşmemek gerektiğinin altını çizen Akif, ancak küfre kayan, itikadı bozuk kişilerde ümitsizliğin olduğunu ifade eder. Ona göre Allah inancı olan kişide ümitsizlik olmaz:

"Ey, Hakk'a taparken şaşıran, kalb-i muvahhit!
Bir sine emelsiz yaşar ancak o da: Mülhit!
Birleşmesi kabil mi ya tevhit ile ye'sin?
Hâşâ! Bunun imkânı yok, elbette bilirsin." (Safahat, 1997, 442)

Mehmet Âkif, insanlara devletin ve çocuklarının gelecekleri adına ümitsizliğe düşmemeleri uyarısında da bulunur. Ümitsizlik ruhunun başkaları tarafından topluma aşılandığını, "bu mel'un aşı"nın toplumu uyuşturduğunu, en tehlikelisi de bu duygunun "devlet batacak!" inancına kadar gençleri ümitsizliğe sevk ettiğini ve herkesin zamanla buna inandığını üzülerek ifade eder. Diğer taraftan; "batmazdı bu devlet *batacaktır* demeyeydik!" diye feryat eden Akif, ümitsizliğin bir iman esintisiyle birlikte ortadan yok olacağına da inanır. Ona göre harekete geçmenin zamanı gelmiş ve geçmektedir. Bunun için de geçmişi gömmek ve geleceğe ümitle bakmak, Allah'a dayanmak ve çok çalışmak gerekir. Tek kurtuluş yolu budur:

"Mazideki hicranları susturmaya başla;
Evladına sağlam bir emel gayesi aşıla,
Allah'a dayen, sa'ye sarıl, hikmete râm ol…
Yol varsa budur, bilmiyorum başka yol. (*Safahat*, 1997, 442)

Mehmet Âkif, "Süleyman Nazif'e" başlıklı şiirinde de onun Malta'dayken yazdığı; "Ruhum benim oldukça bu imanla beraber / Üç yüz sene, dört yüz sene, beş yüz sene bekler!" mısrasından hareketle şairin içinde bulunduğu "ümitsizlik" durumuna sitem eder. Yaşadığımız karanlıklar yetişir diyen Âkif, Nazif'in, İstanbul'un işgali için yazdığı "Kara Gün!" başlıklı makalesine gönderme yaparak milletin yaşadığı tüm acıları dünyaya duyuran ve bu cesur yüreğiyle Malta'ya sürgün edilen, azmin ve idealin timsali olan bir kişiye bu bedbinliği yakıştırmaz. İslam milletinin yıllardır beklediğini, bu aşağılanma ve esaretin sona ermesi gerektiğini söyleyen Âkif, artık yarınlara ümitle bakmak gerektiğinin altını çizer. Kardeş kavgalarının, bölünmelerin olmasına rağmen Allah'ın kendilerine merhamet edeceğini ve eski şaşalı günlere tekrar dönüleceğine inandığını söyleyen şair, 400 milyon Müslüman'ın artık esir olamayacağını ifade eder.

Mehmet Âkif, tüm sözleriyle milleti uyanışa davet ederken diğer taraftan el açıp Allah'a da el açar. "Alınlar Terlemeli" başlıklı şiirde İslam coğrafyasının içinde bulunduğu perişan durumdan ve ataletten kurtulması için Allah'a dua eder:

"Bu haybetten usandık biz, bu hüsran artık elversin!
İlahi! Nerde bir nefhan ki, donmuş hisler ürpersin,
Serilmiş sineler, kâbusu artık silkip üstünden,
"*Hayat elbette hakkımdır!*" desin, dünya "*değil!*" derken?" (Safahat, 1997, s. 431)

"Leyla" şiirinde de kurtarıcıya el açan Mehmet Âkif, "Umar Mıydın?" şiirinde de, İslam'ın için-

de bulunduğu garabeti, kimsesiz ve yıkık mabetleri, ahlaki yozlaşmayı tasvir ettikten sonra kurtuluş reçetesini dine ve imana sarılmakta görür. Gizli gizli ağlamanın ve yakınmanın toplumu uyandırmayacağını söyleyen Âkif'e göre asıl kurtuluş canla başla çalışmaktadır. Ancak o zaman rahmet üzerimize inecektir:

"Çalışmak!... Başka yol yok, hem nasıl? Canlarla başlarla.
Alınlar terlesin, derhal iner mev'ûd olan rahmet.
İlâhî! Bir müeyyed bir kerim el yok mu, tutsun da,
Çıkarsın Şark'ı zulmetten, götürsün fecr-i maksûda?" (Safahat, 1997, s. 436)

Birlik Beraberlik

Mehmet Âkif Ersoy'un *Safahat*'ta en çok üzerinde durduğu husus birlik ve beraberlik ruhudur. İslam ümmetinin ve Osmanlı Devleti'nin ayrılıklardan çok çektiğini< bir olamadıkları için her türlü belaya uğradıklarına inanan şair< son kitabında da bu tehlikeyi tekrar ele almıştır. *Gölgeler*'de, birlik ve beraberlik ruhunu müstakil olarak işlediği tek eseri, "Hâlâ Mı Boğuşmak?" başlıklı şiiridir. Şiirin başında Kur'an'dan bir alıntı vardır. Enfal Suresinin 6. Ayeti mealen şöyledir:

"..Birbirinize de girmeyin ki, maneviyatınız sarsılmasın, devletiniz gitmesin…" (*Safahat*, 1997, s. 438)

Âkif, bu şiirinde, milletleri yokluğa ve felakete sürükleyen sebeplerin başına birlik ve beraberlikten uzaklaşmayı koyar. Milletler için en büyük kıyametin, aradan birliği kaldırmak olduğunu söyleyen şair, bunun için tarihten örnekler aktarır. Hatta bunun için tarihe gitmenin de faydasız olduğunu haykıran şair, yaşananlardan ibret alınması gerektiğinin altını çizerek artık uyanmak vaktinin geldiğini söyler:

"Ey millet-i merhume, güneş battı… Uyansan!..." (Safahat, 1997, s. 438)

Mehmet Âkif, bu konudaki serzenişlerine şiirboyunca devam eder. Yeryüzünde sayıları bir milyara varan kavimlerin, ülkeleri, ırkları, dilleri, ahlakları, fikirleri ayrı ayrı olmalarına rağmen tek bir gayede buluşabildiklerini, hep birlikte hareket ettikleri için kazandıklarını söyleyen Akif, yaşanılan onca felakete rağmen bizlerin bir avuç halk içinde bile birliği sağlayamadığımızdan şikâyetle yaptığımız sen-ben kavgasına âdeta isyan eder:

"Hâlâ mı boğuşmak? Bu ne gaflet, ne rezalet!" (Safahat, 1997, s. 440)

II. Meşrutiyet'le gelen hürriyetin ilanında da kandırıldığımızı söyleyen ve İttihat ve Terakki'yi eleştiren Akif, Turancılık girişiminin ise bir efsane olduğunu ve ayrılığı daha da büyüttüğünü söyler:

"*Turan ili* nâmiyle bir efsane edindik;
'Efsane fakat gaye!' deyip az mı didindik?
Kaç yurda veda etmedik artık bu uğurda?

Elverdi gidenler, acıyın eldeki yurda!" (Safahat, 1997, s. 440)

Mehmet Âkif'in tefrikakonusunda en çok üzüldüğü husus kardeş kavgasıdır. Müslüman'ın Müslüman'ı öldürmesini ve bunu gaza namıyla yapmasını garipser:

"Gazâ" namıyla dindaş öldüren bîçâre dindaşlar!" (*Safahat*, 1997, s. 430)

Mehmet Âkif, "Alınlar Terlemeli" başlıklı şiirinde, dünyadaki ilerleme ve yenilikler karşısında geri kalmışlığımızın ve yaşanılan acıların sebebi olarak Müslümanların seyirci kalmalarını eleştirirken diğer taraftan bireysel yaşantıya da şiddetle karşı çıkar. Cihandaki değişimler karşısında "tek tek" yaşamanın imkânsız olduğunu söyleyen Akif, "cemaatten uzaklaşmanın Allah'tan uzaklaşmak olduğunu ifade eder. İnsanları uyaran Akif, birlikte yaşamak ve hareket etme istidadının Müslümanları başarıya götüreceğine inanır. Batı milletlerinin "yekpare" bir kuvvetle başarıya ulaştıklarını ima eden Akif, aksi durumda insanların yok olmak tehlikesiyle karşı karşıya kalacaklarını haykırır:

"Gebermek istiyorsan, başka! Lâkin korkarım, yandın;
Ya sen mahkum iken, sağlık, ölüm hakkın mıdır sandın?" (Safahat, 1997, s. 433)

Sonuç

Mehmet Âkif, bir dava adamı. Bu yapıda insanlar, hayatını inandığı değerler uğruna feda ederler. Onlar, inandığı değerlerin yok olması veya erezyona uğraması karşısında ister istemez feryat etmekten çekinmezler. Hele bir de uğruna mücadele ettiğiniz değerlerle birlikte 12 milyon metre kareye ulaşan toprakların gözlerinizin önünde yavaş yavaş yok olması tabii olarak bir dava adamını kahreder. *Gölgeler*, bu anlamda yaşı kemale ermiş ve gördüğü, yaşadığı acılar karşısında olgunlaşmış bir dava adamının son serzenişi yanında yeniden diriliş hamlesidir. Onun bu kitabındaki feryadında; İslâm milleti ve coğrafyasının yaşadığı felaket ve çöküş, atalet, değerlerin yozlaşması, sen-ben kavgası gibi konular öne çıkar. Bununla birlikte Akif, İslam milletindeki atalete ve ümitsizliğe de başkaldırarak çalışmak, azim ve mücadele gibi hususların önemini de dile getirmiştir.

Mehmet Âkif'in *Gölgeler*'deki şiirleri, ömrünü vatan, din ve millet uğrunda feda eden ve uğruna mücadele ettiği toprakların tek tek elden çıkışını gören, bütün bunların yanında Cumhuriyet rejimi tarafından âdeta bir vatan haini muamelesi gören Akif'in, hem ön sözü hem de son sözünün tamamlanmamış bir kompozisyondur.

Kaynakça

Eşref Edip, (1962) *Mehmet Akif*, İstanbul.
Gökçek, Fazıl (2005), *Akif'in Şiir Dünyası*, İstanbul.
Mehmet Akif Ersoy; (1997) *Safahat, Akçağ, 1997.*

Özet

Mehmet Âkif Ersoy, Osmanlı İmparatorluğu'nun en sıkıntılı döneminde yaşamış ve hayatı boyunca hep mücadele içinde olmuş, acıları yüreğinde hissetmiş bir şairdir. Âkif'in mücadele ettiği dönem içinde yaşadıklarını en güzel şekilde aksettirdiği eseri ise kuşkusuz *Safahat* adlı kitabıdır. Onun bu kitabında yer alan şiirlerinde; Osmanlı Devletini çöküşe götüren sebepleri, yaşanan sıkıntıları, savaşın acımasız yüzünü, Batıyı, Doğuyu, Kur'an ve İslâm'ı, tasavvufu, dini ve sosyal hayatı, insanı, çevreyi ve daha pek çok cemiyet meselelerini bulmak mümkündür.

Âkif, son kitabı *Gölgeler*'de ise yaşayıp gördüklerini âdeta özetler. Savaştan arta kalan yıkık ve harap İslam coğrafyası, yaşanan acılar, toplumunun geri kalmışlığı, Batı'nın gerçek yüzü, sen-ben kavgası bunlar içinde öne çıkan meselelerden bazısıdır. Oldukça açık sözlü olan ve sözünü sakınmayan Âkif, bunları anlatırken okları kendine de çevirip âdeta feryat eder ve birçok hususta özeleşiri yapar. Biz de bu bildiride Âkif'in feryadını ve hangi meseleleri eleştirdiğini işlemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Âkif, *Safahat*, *Gölgeler*, feryat, İslâm, Osmanlı, savaş.

Abstract

Mehmet Akif Ersoy is a poet who lived in the hard time of the Ottoman Empire, who has been in a struggle all his lifetime and who has felt the woes profoundly.

Safahat, by all means, is his notable book by which he successfully reflected what he had been lived during the period he struggled. In his poems in this book, It is very well possible to find the reasons which led to fall of the Ottoman Empire, the oppressions, the bitter face of war, the east, the west, the Quran and Islam, Sufism, the faith and social life, human being, environment and many issues related to society.

On the other hand in his latest book *Gölgeler*, Akif virtually epitomizes what he experienced and saw. The post-war Islamic geography ruined and wrecked, the woes, the backwardness of society, the real face of the west, personal disputes are just some of the problems standing out. Akif, pretty straightforward and blunt. wails and self-criticizes from all points of view. In this paper, we discuss the wail of Akif and issues he critized.

Key words: Mehmet Akif, *Safahat*, *Gölgeler*, wail, Islam, Ottoman, war

Değerler Buhranı Karşısında Mehmet Âkif Ersoy

Levent Bayraktar
Doç. Dr. , Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Değer, felsefenin varlık ve bilgi alanlarıyla birlikte üç temel alan ve problem sahasından biridir. Değer kavramını düşünebilmek için olan ve olması gereken arasında bir ayrım yapmak gerekir. Bu ayrım bizi olgu ve değer arasındaki ilişkiyi sorgulamaya ve kavramaya götürür. Değerler alanının bütüncül bir bakış açısıyla irdelenmesi felsefî bir ele alışı zorunlu kılar. Çünkü gerçek, doğru, iyi ve güzel arasındaki ilişkiler felsefenin varlık, bilgi ve değer alanlarını oluşturur. Böylece bir filozof ya da düşünürde değerler alanını veya "değerler buhranı" temasını irdelemek, zorunlu olarak örtülü de olsa onun sisteminde yer alan varlık ve bilgi meselelerini de dikkate almayı gerektirir. İnsan söz konusu edildiğinde ise; bilen, eyleyen, hedefleri ve gayesi olan bir varlık perspektifinden meseleye bakmak zorunludur. Zira insan iki dünyaya birden aittir. Bir yanıyla yani bedensel varoluşu itibariyle fizik, fizyolojik ve biyolojik dünyanın bir parçasıdır, diğer yanıyla ise değerler dünyasına ait olarak etik, estetik ve metafizik bir varlık hüviyetindedir. İnsanın bu iki kutuplu bir varlık olması çağlar boyunca tartışılmış, neredeyse her filozof ve düşünür bir insan tasarımı ileri sürmüştür.

Mehmet Âkif için insan ve değer meselesi hayati bir önemi haizdir. İnsanın değerlerden tecrid edilmesi onun sadece biyolojik bir varlığa, bir organizmaya indirgenmesi demektir. İnsanı biyolojik bir organizma olmanın ötesine taşıyan şey; değerlerdir. Dinî, millî ve insanî değerlerle bütünleşerek insanoğlu bir şahsiyet inşa eder.

Böylece değerler, insanoğlunu maddi, fizik ve biyolojik varlık tabakasından eşref-i mahlûkat seviyesine yükseltir. Değerlerdeki yozlaşma ve bozulma hem ferdî insan hayatında hem de devlet hayatında çözülme ile neticelenir. Bu bakımdan insan ile devlet benzeşirler. Devlet de bir organizma gibi düşünülebilir. Onda da İnsan organizmasındaki organlara karşılık gelebilecek çeşitli kurumlar vardır. Nasıl ki insanda etik, estetik ve metafizik ölçü ve değerlere dayalı bir şahsiyet teşekkül ediyor ve buna göre beden hayatı şekilleniyorsa, buna paralel olarak devlet hayatı da kurumlarına hareket imkânı kazandıracak olan normlar, idealler, hedefler ve gayeler ile kaimdir.

Âkif, değerler buhranının hem ferdî insan hayatında hem de devlet ve millet hayatında ortaya çıkardığı ve tedbir alınmazsa çıkarabileceği sonuçları görerek, tarih ve vicdan karşısındaki sorumluluğunu yerine getirmeye çalışmıştır. Âkif'in tefekküründe insanla devletin kaderi buluşmakta ve ancak yüce değerlere bağlanmakla tekâmül ve terakki edilebileceği gerçeği tebarüz etmektedir.

Değerlerle kurulan ilişki, insana kimliğini ve kişiliğini kazandırır. Zira kim olduğumuz biraz

da kim olmak istediğimize bağlıdır. Fakat bu sahada istemek yetmez, olmak istenilen kişiyi olabilmek için niyet, irade ve emek de gerekir.

Değerler alanı, olgular alanı değildir. Değerler sayesinde insan, mevcut duruma hapsolmaz ve onu değiştirip, dönüştürmek imkân ve iradesine sahip olduğunu fark eder. Değerlerin sesini duymak bir vicdan işidir. Ancak vicdanının sesini duyanlar, değerleri işitebilirler. Çünkü vicdan, insana kendi çıkarlarına aykırı olsa bile, Hak'tan yana olması gerektiğini emreder. Bu yüzden Âkif, değerlerin vicdan ile olan bağlantısına işaret etmek için "paslı vicdan" ve "maskeli vicdan" deyimlerini ihdas eder. Böylece değerlerin buhranı bir ölçüde de vicdanın buhranıdır.

Değerler, din, bilim, felsefe, sanat, ahlak gibi alanlarla yakından ilişkilidir. Değer, bir tabiat varlığı değildir. İnsanla ve kültürle beraber açığa çıkar, onlarla varlığını sürdürür. Değer, insanın yeryüzünde neyi gerçekleştirmek için varolduğu ve insan olmanın anlamını sorguladığı andan itibaren oluşmaya başlar. Demek ki değer, insan eylemlerinin temelinde bulunur ve onların gayesini ve hedefini tayin eder.

Farkında olunsun ya da olunmasın her insanın hayatını değerler tayin eder. Hatta kendini hiçbir değere bağlı hissetmeyen, değer tanımayan adamın da hayatı değerden bağımsız olarak tasavvur edilemez.

Âkif'e göre değerler buhranından çıkıp, medeniyet ve insaniyet yolunda tekâmül edebilmek için Kur'anî değerlerle buluşmak gerekmektedir. Âkif, insanımızın Kur'an-ı Kerim ile karşılaşmasını ve onu anlayarak amel etmesini ister. Kur'an'dan ilham alarak "Kur'an medeniyeti" kurmanın peşindedir. Nitekim o, bu ilhamla asrın idrakine İslam'ı söyletmenin derdindedir. Dolayısıyla Kur'an'dan ilham alabilmek için her şeyden önce bu kitabın zaman ve mekân üstü olduğunun farkında olmak gerekir. Her devirde, her coğrafyada, her toplumda yeniden yeniden okunarak daima yeni mesajlar çıkarılacak bir rehberdir o. Devrin icapları, ihtiyaçları ve bilgi birikimi, bilimsel seviyesi değiştikçe insanların ondan alacakları ilham ve feyizler de değişecek ve insanlığa yol göstermeye devam edecektir.

Değerler buhranı yaşayan toplumumuzun çıkış yolu bir yandan Kur'an ahlakı ile ahlaklanmak bir yandan da evrende Adetullah ve Sünnetullah olarak konulmuş olan düzeni, kozmos'u tanımak, kavramak ve buna uygun bir bireysel ve toplumsal varoluş gerçekleştirebilmektir.

Batı, bilginin güç ve hâkimiyet olduğunu kavramış, bilgi ile zenginleşmiş, sanayileşmiş ve kalkınmıştır. Âkif, İslam toplumlarının bilgi ve bilimle kurdukları ilişkiyi eleştirerek, geri kalmışlıklarını inandıkları Kitap'ı anlamamış olmalarına bağlar. Ona göre bu durumun sebebi Müslümanların kutsal kitaplarının manasına nüfuz edememeleri ve onun ilahi mesajını dondurarak statik bir birey, toplum, devlet ve din anlayışına saplanıp kalmalarıdır. Din diye âdetleri, kavmi töreleri benimsemek gerçek dinin icaplarından uzaklaşmayı getirmiş, bu da gerilemenin ve boyunduruk altına girmenin temel sebebi olmuştur.

Oysa Âkif'in sık sık referans verdiği İslam Medeniyeti'nin kuruluş asırlarında bir yandan aklî ilimler gelişmiş bir yandan da naklî ilimler topluma ve insanlığa ışık saçmıştır. Miladi VIII. ve IX. asırdan itibaren İslam toprakları hızla genişlemiş, İslam'da ilim ve felsefe çığırı açılmıştır.

Yunancadan Süryaniceye ve akabinde doğrudan Arapçaya bilim ve felsefe eserlerinin tercüme edilmesi, entelektüel bir dinamizme ve dönüşüme sebep olmuştur. Kur'an-ı Kerim'in okunup anlaşılması ve hayata tatbik edilmesi ihtiyacından da tefsir, fıkıh, kelam gibi naklî ilimler doğmuştur. Bunlara daha sonra hadis ve tasavvuf ilimleri de dâhil olmuştur. Böylece İslam dünyasında bir yanda aklî, öte yanda naklî olmak üzere dinamik bir ilim ve felsefe/tefekkür hayatı kurumsallaşmıştır.

İslam medeniyetinin bu altın çağlarında ilim ve tefekkür ibadet sayılmış İbn Sina'lar, Razi'ler, Gazali'ler, ibn Rüşd'ler, ibn Haldun'lar ve daha niceleri yetişmiştir. Hatta bugünkü Batı medeniyetinin temelinde ve "Karanlık Ortaçağ"dan kurtulmalarının arka planında yukarıda sayılan ve sayılamayan sayısız İslam filozof ve âliminin eserlerinin Arapçadan Latinceye ve daha sonra Avrupa'nın milli dillerine tercüme edilmeleri gerçeği yer almaktadır. Adına "12. yüzyıl Rönesans'ı" denilen bu uyanış hareketiyle Batı kendi "Skolastisizm"inden kurtulmuş ve otorite zihniyetini aşarak aklî ilimleri tevarüs etmiştir.

Böylece Âkif'in medeniyet ve tarih felsefesinin dayanağını, bir yandan aklî ve naklî ilimlerin ihya edilmesi bir yandan da kaybedilmiş, unutulmuş veya Batı'da geliştirilmiş, ilerletilmiş ne kadar ilim varsa, bunların kayıp bir hazine gibi geri kazanılması ihtiyacı ve şuuru oluşturmaktadır.

Âkif, bu yüzden Safahat'ında sık sık Kur'an'dan ilham almayı ve bu ilham ve bilinçle hem maddî ve fizik âlemi hem de manevî âlemi incelemeyi ve ona vâkıf olmayı hedef gösterir.

Batı, 12. yüzyıldan itibaren kendi eksikliğini ve ihtiyacını nasıl İslam ilim ve tefekküründen karşılamış ise şimdi var olma mücadelesi veren medeniyetimiz de kendi adına aynı başarıyı gösterebilmelidir. İşte Âkif, "giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin" diyerek üç yüz yıllık farkın kapanması için yol gösterir. Biran evvel Batı'nın atom enerjisi veya "maddenin kudret-i zerriyyesi" ile sembolize edilen çağdaş bilim ve tekniği alınmalı ve içselleştirilmelidir. Ancak böylelikle, güçten anlayan Batı karşısında hayat imkânı bulunabilir.

Mehmet Âkif'te değerler buhranı aynı zamanda bir medeniyet buhranıdır. Medeniyet kavramı aslında değerler manzumesine dayalı olarak betimlense de Âkif, şahidi olduğu çağda ve öncesinde Batı medeniyetinin çifte standartçı yapısını görmüş ve bu kavramı yeniden inşa etmek yoluna gitmiştir. Böylece Âkif'in medeniyet felsefesi, dil, din, sanat, ilim, irfan, adalet, hukuk, tefekkür gibi bütün diğer kurucu unsurların yanı sıra Batı'yı yegâne medeniyet olarak gören anlayışın eleştirisi üzerine de oturur. Batı medeniyetini maddi ve teknik güce dayalı ve hatta güce tapan bir medeniyet olarak gördüğü için bu anlayışı eleştirerek alternatif bir medeniyet tasavvurunu zorunlu görür. Zira medeniyet kavramının mutlaka değer (etik ve estetik; iyi ve güzel) ve insaniyet ile birlikte ele alınması gerektiği kanaatindedir. Batı medeniyetinde gözlemlenen şey; kaba kuvvet ve *maskeli bir vicdan*dır. Bu yüzden kendisi için başka değer, öteki için başka değer üretmekten ve uygulamaktan çekinmemiştir. Âkif Batının bu çifte standardını deşifre ederek, emperyalizmin, sömürgeciliğin medeniyet götürmek kılıfı altına gizlenemeyeceğini ilan eder. Çünkü Batı medeniyet götürmek iddiasıyla nereye girmişse oranın sadece maddi kaynaklarını sömürmemiş aynı zamanda dillerini ve inançlarını da yok etmiştir. Bu yüzden Âkif, her alanda ve her bakımdan Batı ile mücadele etmekten ve teslim olmamaktan yanadır. Takip edilecek yöntem de aslında basittir: Aklın ve

bilimin yolundan gitmek. Batı bugünkü maddi ve teknik medeniyet seviyesine bu yöntemle ulaşmıştır. Fakat yukarıda da değinildiği gibi bu medeniyet sorunlu ve eksik bir medeniyettir. Çünkü hakkı değil gücü hâkim kılmak gayesindedir. Âkif, bu zalim ve vicdanı maskeli olan medeniyet yerine "*medeniyet-i fazıla*" veya "*medeniyet-i hakikiyye-i insaniyye*" dediği gerçek medeniyet tasavvurunu gündeme getirir. Bunun için de, güçten anlayan *tek dişi kalmış canavar* karşısında en az onun kadar güçlü olmak gerekir. Güçlü olmak, ezmek için değil, ezilmemek için; öldürmek için değil, yaşamak için gereklidir.

Türk-İslam medeniyetinin güçlü olmak zorunda olması, maskesiz bir vicdan ile bütün insanlığa daha yaşanılası bir dünya sunmak içindir. Çünkü değerlerinin kaynağında i'la-yı Kelimetullah ve rıza-i ilahi anlayışı yer almaktadır. Oysa canavarlaşan Batı, gücü hak bilerek, dünya hâkimiyetini birinci plana almış ve gücü dünyevileştirmiştir. Bu gücün arkasında metafizik bir referans veya aşkın değerler manzumesi yoktur. Bu yüzden de ben ve öteki ayrımını çok rahat yapmakta hatta ben ile öteki arasında mahiyet farkı bile görebilmektedir. Âkif'in kavramı ile söylenmek gerekirse bu onun "çifte vicdanlı" olmasıyla alakalıdır. Çifte vicdanlı olmak, ahlak alnında da ikircikli olmak demektir. İyiyi, doğruyu, güzeli kendine münhasır kılmak, yanlışı, kötüyü ve çirkini de karşıdakine yani ötekine yükleyerek ortadan kaldırmak!

Âkif'in tefekküründe insan, devlet ve millet ortak bir kaderi paylaşmaktadır. Değerler buhranı sadece şahsi hayat ile sınırlı kalmayıp, devlet ve millet hayatında da kaçınılmaz yansımaları olmaktadır. Hak, hukuk, adalet, ilim, irfan, haysiyet, şahsiyet, dirayet, feraset, basiret ve liyakat gibi değerler; mutlaka her devirde ve her toplumsal kesimde aranması, takdir ve taltif edilmesi gereken insanî ve evrensel değerlerdir. Devlet ve toplum hayatındaki yozlaşma ve bozulma bu değerlere bigâne kalınması hatta bunların yerine zıtlarının hâkim ve kaim olmasıyla açığa çıkmaktadır.

Değerler, bilim, felsefe, sanat, ahlak, hukuk gibi alanlardaki başarıların hem temelinde bulunur hem de bunlar üzerinden güncellenir ve tazelenir. Hakikat/doğruluk, iyi, güzel, yüce gibi değerler, medeniyet kurucu özellik taşırlar. Bu yüzden Âkif, hayatı boyunca, bütün eserleri ve fiilleri ile yozlaşan değerlerin yerine olumlu ve yüce değerleri ikame etmeye çalışmıştır.

Âkif'in sistematiğinde medeniyet tasavvuru bir bütünlük arz eder. Bu bütün içerisinde "değerler buhranı", "medeniyet buhranı" ile birlikte ortaya çıkar. Medeniyetimizin buhranı, temel referanslarından uzaklaşma ve onları zamanın icaplarına göre güncelleyememekten kaynaklanmaktadır. Ayrıca değerler buhranı, geleneklerin bozulması ile de yakından ilişkilidir. Gelenekler, yaratıcı ve dinamik olabildikleri ölçüde, bir milletin benliğini korumasına ve geliştirmesine hizmet ederler. Fakat yozlaşmış gelenekler, içlerinde sakladıkları değerlerin mahiyetini ve esasını gölgeledikleri için, öz yerine kabuğun, mana yerine taklidin ikame edilmesine yol açarlar. Durum böyle olunca da gelenekçilik denildiğinde, olumsuz anlamda muhafazakârlığa ve her çeşit yeniliğe kapalı olmayı değer sanmaya kadar uzanan, sıkıntılı bir sürece girilir.

Toparlamak gerekirse, Âkif'ten ilham almak ve onun tefekkürü ile canlı bir temas kurabilmek, değerler buhranı karşısında, günümüz için de geçerli ve anlamlı çıkış yolları bulabilmek adına elzemdir. Zira onun tefekkürü, sahih bir düşünce geleneği üzerine oturmaktadır: "Tevhid-i

hakikat" umdesi gereğince, aklî ve naklî ilimlerden gelen hakikatin birlenmesi; medeniyetimizin esas hastalığının başlıca tedavisi hükmündedir. Böylece medeniyet tecdidinin, imanın tecdidi ile beraber yürümesi gerektiği açıklık kazanır.

Değerler buhranı, manevi kökenli olduğundan, çıkış yolu da manevi olacaktır. Bu yolun köşe taşlarını ise kanaatimizce taklidi iman'dan, tahkiki iman'a geçmek, tecdid-i iman eylemek ve "tevhid-i hakikat" yani hakikatin birlenmesi umdeleri oluşturmaktadır.

Âkif, medeniyetimizin müşahhas timsali, sembol şahsiyetlerinden biri olarak, insanımıza yol göstermeye devam etmektedir. Sanatı ve tefekkürünün eskimiş olduğu iddiaları bir yana, bugün için her zamankinden daha fazla okunup, anlaşılıp, türetilmesi gereken bir mütefekkir-şair olarak zihin ve gönül dünyamızı aydınlatmaktadır. Çünkü o, medeniyetimizin hem müşahhas timsali hem de vicdanı, şahidi ve muhyisi olmaya devam etmektedir. İhtiyacımız olan toplumsal barış ve "medeniyet-i fazıla" idealinin tahakkuku için geçerli bir yol haritası ve bir medeniyet tasavvuru sunmaktadır.

Özet
Mehmet Âkif Ersoy sadece bir şair ve edebiyatçı değil, sosyal bilimler ve felsefe tarafından da incelenmesi gereken bir düşünürdür. Onun tefekkürü, doğu ve batının entelektüel kaynaklarının incelenmesi ve çağın ihtiyaçlarının gözlemlenmesi esasına dayanır. Ona göre değerler buhranı hem İslam hem de batı medeniyeti için söz konusudur. Bu çalışma değer meselesinden hareketle Âkif'in düşüncesine yeni bir yaklaşım geliştirmeyi hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Âkif, değer, değer buhranı, medeniyet, medeniyet buhranı, değer felsefesi.

Abstract
Mehmet Âkif Ersoy in The Face of Value-Crisis
Mehmet Âkif Ersoy is not only a poet and litterateur, but also a thinker who should be examined by philosophy and social sciences. His thoughts mainly base on the observations of needs of the era and on investigating the intellectual resources of East and West. In his opinions, Value-crisis is valid for both Islamic civilization and western civilization. This paper aims at improving a new approach to Âkif's thoughts in the context of value issue.

Key words: Âkif, value, value-crisis, civilization, crisis of civilization, philosophy of value.

İslâm Medeniyeti'nin Çöküşü Karşısında Mehmet Âkif'in Şiirlerinde Umut ve Umutsuzluk

Şeyma Karaca
Arş. Gör. , Ardahan Üniversitesi

Giriş

Tarih sahnesinde Anadolu'ya gelişiyle birlikte sınırlarını genişleten Türk milleti Osmanlının yükselişiyle daha ileri hamleler yapmış ve yüksek bir medeniyet kültürüne erişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi, ekonomik, askerî vb. alanlarda elde ettiği üstünlüklerden sonra duraklama dönemine girmesi sadece çevresel anlamda sınırların daralmasına değil aynı zamanda kendini açımlayamayan, fikrî anlamda da buhran yaşayan bir "hasta adam" durumuna düşmesine sebep olmuştur. Özellikle 1600' lü yılların sonunda aldığı yenilgiler sonucu Tanzimat Dönemine kadar olan süreçte Batı'nın üstünlüğünü kabul eden Osmanlı, Tanzimat Döneminden sonra Batı medeniyetinin dairesine girmeye çalışır. Fakat İslâm medeniyetinin telakki ettiği görüşlerle Batı medeniyetinin sunduğu görüşler dualistik bakış açılarının oluşmasına sebep olur.

İşte böyle bir dönemde yetişen Mehmet Âkif aldığı İslam terbiyesi doğrultusunda fikri açılımlar yapmaya çalışan bir şair olmuştur. Bu açılımları yaparken sadece İslam terbiyesi altında yetişmek yeterli olmayacaktır. Hiş şüphesiz Osmanlının karşısında duran Batı medeniyetini yakından tanımak ve temas halinde olmak, içinde bulunulan durumu daha iyi değerlendirmek, sorunları tespit etmek ve çareler sunmak için şarttır. Mehmet Âkif Ersoy da bir yandan bir İslam âlimi olan babası Hoca Tahir Efendi'den edindiği İslam terbiyesiyle yetişirken aynı zamanda eğitimi sırasında Batı kültürünü de tanıma fırsatı bulmuştur. Rıza Filizok, Mehmet Âkif'in Batı kültürüne bakış açısını ele aldığı çalışmasında Akif'in gitmiş olduğu Avrupai bir anlayış taşıyan Halkalı Baytar mektebini, Ispartalı Hakkı Bey'den aldığı Fransızca eğitimini ve Almanya'ya gidişini batı ile temas halinde bulunduğuna örnek olarak gösterir ve Âkif'in "bu iki medeniyetten bir senteze ulaşmak fikrini benimsediğini" söyler. (Özok,1986: 54) Ancak bu iki medeniyetin bilgisine haiz olmak içinde bulunulan kaotik ortama çare olabilir.

Âkif, bu senteze ulaşırken şiirlerinde öncelikle İslam coğrafyasının mevcut çehresini ortaya koyar. Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı'nın Türk milleti üzerinde açtığı büyük tahribatlar neticesinde Osmanlı İmparatorluğu yıkılmayla karşı karşıya kalmıştır. Kendini birçok alanda geliştiremeyen ve çürümeye yüz tutmuş müesseseleriyle devlet, kendisine çizilen bu yazgıyı kabul etmiş ve ilerleme yolunda atılan adımlar aksar hale gelmiştir.

Savaşların getirdiği yıkımla kendini gösteren değişim ve dönüşüm süreci bir hayli sancılı olmuştur. Bu sancıyı derinden hisseden Türk milleti aynı zamanda umutsuzluk gibi bir illetle de savaşmak zorunda kalmıştır. İşte Mehmet Âkif Ersoy Safahat'ta bu umutsuzluk illetine savaş açan ve toplumu harekete geçen bir aksiyon adamı olma görevini üstlenmiştir. Umutsuzluğu yenmek için elbette öncelikle umutsuzluğun kaynağı, buna sebep olan unsurlar ve sorunları onun şiirlerinde tespit etmek, Âkif'in telkin ettiği umut düşüncesini anlamak açısından faydalı olacaktır.

Umutsuzluğun Sebepleri

Yukarıda da değinildiği gibi Osmanlı'nın bir duraksama ve gerileme dönemine girmesiyle direnç noktaları zayıflamıştır. Girdiği savaşlarda büyük kayıp veren Osmanlı büyük yıkımlar yaşamıştır. Örneğin Âkif "Hakkın Sesleri" adlı şiirinde Balkan Harbinin Türk milleti üzerinde açtığı tahribatı yansıtır.

"İlahi, altı yüz bin Müslüman birden boğazlandı…
Yanan can, yırtılan ismet, akan seller bütün kandı!" (Ersoy, 2010: 198)

Âkif savaş sonucu binlerce insanın ölümünü bu şekilde dile getirirken arkasından içinde bulunulan karamsar atmosfere işaret eder.

Sabahül- hayr-ı hürriyet, İlahi, leyl-gun oldu;
Karanlık bir hezimet her taraftan ru-nümun oldu!
Şehamet gitti; gayret söndü; kudretler zebun oldu. (Ersoy, 2010: 198)

Âkif hürriyetin doğuracağı aydınlığa muhalif olarak ortaya çıkan hezimeti karanlıkla özdeşleştirerek içinde bulunulan durumu özetlemektedir. Zira içinde bulunulan bu durum, bu şeametlik, gayreti söndürmüş; bir anlamda atılım yapma gücünü alarak milleti zayıflığa ve kendini karanlığa teslim etmeye sevk etmiştir.

Bir diğer savaş neticesini ve halkın içinde bulunduğu müşkül durumu "Hüsran" adlı şiirde bulmak mümkündür. Şiirde içine düşülen umutsuz durumu Âkif'in de hissettiğine şahit oluruz. Nitekim Âkif "Ben" diye başladığı şiirde vatanın içinde bulunduğu bu durumdan kendine de pay çıkarır ve Birinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı yıkım bu şiirde şu şekilde ele alınır:

"Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,
İslam'ı uyandırmak için haykıracaktım.
…
Haykır! Kime, lakin? Hani sahipleri yurdun?
Ellerdi yatanlar, sağa baktım, sola baktım;
Feryadımı artık boğarak, na'şını tuttum,
Bin parça edip şi'rime gömdüm de bıraktım;" (Ersoy, 2010: 437)

Umutsuzluk ve içinde bulunulan durumun çaresizliğini hisseden sadece Türk milleti değil, Âkif de olmuştur. Çünkü bir zamanlar verimliliğin söz sahibi olduğu Şark şimdi çoraklaş-

mıştır. Bu coğrafyanın ve insanların üzerine adeta bir karabasan çökmüştür ve şair bundan yakınmaktadır.

"Şark" adlı şiirde Âkif Şark'ın bir panoramasını çizer ve Şark'ı ele geçiren durağanlığı şu şekilde ele alır:

Cihanın Garb'ı vahşet-zar iken, Şark'ında Karnak'lar,
Herem'ler, Sedd-i Çin'ler, Tak-ı Kisra'lar, Havernak'lar,
İrem'ler, Sur-ı Babil'ler sema-peyma değil miydi?
O maziler, İlahi, bir yıkık rü'ya mıdır şimdi? (Ersoy, 2010: 439)

Âkif Şark ile Garb'ı karşılaştırırken bir zamanlar Şark'ın elinde bulunan tüm üstünlüklerin şimdi Garb'ın elinde bulunuşuna hayretle bakar ve bundan acı duyar. Eğer mazi bir "yıkık rüya" ise mevcut durumda bir kâbustan farklı değildir. Bu kâbusu yaratan en temel neden de şairin "Hüsran" adlı şiirde de bahsettiği İslam'ı uyandırmak fikrinin geç kalınmışlığıdır. Ancak İslâm'ı uyandırmakla kendini umutsuz ve biçare hissedişe sebep olan bu kâbustan uyanılabilir. Hiç şüphesiz İslam terbiyesiyle yetişmiş olan Âkif için din, bir milleti ayakta tutan en temel nedendir. Bu durumda durağanlığın bir devinime dönüşmesini sağlayacak olan şey aynı zamanda umudu ve hisleri de uyandıracak olan İslam düşüncesine sarılmaktır. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki Âkif'in İslam anlayışı yerinde saymayı ve içindeki bulunduğu duruma rıza göstermeyi reddeder. Çünkü bu teslimiyetçilik anlayışıdır ki Şark içerisinde bulunan İslam ülkelerini bedbinliğe sürüklemiştir. Oysa Âkif Batı'nın ilerleme ülküsünü görmüş, bu ilerleyişe ayak uyduramamanın sebep olduğu durumu da gözlemlemiştir. "Âsım" adlı şiirinde düşüşün sebebini "Şevket-i fenden mahrum" ve "hasmımızın kudret-i irfanından bi-nasibiz" diyerek dile getiren Âkif, Batı medeniyeti karşısında kendi kabuğuna çekilen milleti uyandırmanın çaresinin İslam'da olduğuna, bunu da yazgısını kabul etmiş bir millet olarak değil, direniş gösteren bir millet olarak yapmanın gerekliliğine işaret eder. Uyanışın ancak reformist bir bakış açısıyla edinilmiş İslâm düşüncesinden yola çıkılarak gerçekleşeceğini benimseyen Âkif, taşıdığı bu umutla içinde bulunduğu kâbustan uyanma isteğini dile getirir ve

Bu haybetten usandık biz, bu hüsran artık elversin!
İlahi! Nerde bir nefhan ki, donmuş hislerin ürpersin,
Serilmiş sineler, kâbusu artık silkip üstünden,
"Hayat elbette hakkımdır!" desin, dünya "Değil!" derken (Ersoy, 2010: 439)

diyerek içinde önceden belirtmiş olduğu umutsuzluk ve hüsran hissinden kendini kurtarmanın yollarını arar.

Genel olarak bir küskünlük ve sessizliğe bürünen Şark'ı gözler önüne seren şair için teslim oluş ve sessizlik umutsuzluğu tetikleyen başlıca unsurlar olmakla beraber Âkif milletin içinde bulunduğu bu durumun reçetesini de sunmayı kendine bir görev edinir. Şair memleketi ve Şark dünyasını umutsuzluk illetine sevk eden durumları tespitinin ardından milleti harekete geçirmenin yollarına da başvurur.

Umutsuzluk İlletine Direniş

Mehmet Âkif Ersoy, devrinin sorunlarını çok iyi gözlemleyen bir şair ve düşünce insanı olarak şiirlerinde azim, gayret ve umut yoksunluğuna değinir. Bunun yanı sıra insanlara mücadele

ruhunu aşılayacak söylemleriyle bu durumdan çıkış yollarını da arar. O, içinde bulunduğu müşkülata terk edilen halkı uyandırmak ve azim duygusunun olumlu neticeler vereceğini göstermek için umutsuzluktan bir an önce kurtulmak gereğine işaret eder. Örneğin "Yeis Yok" adlı şiirinde bu dünyanın bir mezarlık olduğuna inandırılan ve yaşama sevinci kendisinden alınan bir milletin nasıl umutsuzluğa itildiğini şu şekilde ifade eder:

Doğduk, "Yaşamak yok size!" derlerdi beşikten;
Dünyayı mezarlık bilerek indik eşikten!
Telkin-i hayat etmedi asla bize bir ses;
Yurdun ezeli yasçısı baykuş gibi herkes,
Ye'sin bulanık ruhunu zerk etmeye baktı;
Mel'un aşı bir nesli uyuşturdu, bıraktı!(Ersoy, 2010: 449)

Kendisine yeis yani umutsuzluk aşılanan bu nesil Âkif'in de belirttiği gibi tüm hayati belirtilerini kaybetmiştir. Yas ve yeis içindeki bu nesle kendini ve ümidini mezara gömmekten başka çıkar yol bırakılmamıştır. Dünyanın bir çilehane olduğu ve bu çileyi çekme ölçüsünde insanların mükâfatlandırılacağı görüşüyle azim ve gayret duygusu elinden alınan bu milletten bahsederken Âkif'in yine pragmatik anlayış ekseninde gelişen din olgusunu reddettiğini görmek mümkündür. Çünkü bu tür bir anlayış bu nesli uyuşturmuş. Uyuşturucunun ana maddesini ise Âkif umutsuzluk olarak belirlemiştir. Buna karşı geliştirdiği panzehirse umuttur. Yine şiirin devamında umutsuzluğa alegorik bir yaklaşım sergileyen Âkif, onu bir düşman gibi görür ve ancak bu düşmanı öldürmekle zafere ulaşılabileceğinin altına çizer:

Batmazdı bu devlet, "Batacaktır!" demeyeydik
Batmazdı, hayır batmadı, hem batmayacaktır;
Tek sen uluyan ye'si gebert, azmi uyandır.
Kâfi ona can vermeye bir nefha-i iman;
Davransın ümidin, bu ne haybet, bu ne hirman? (Ersoy, 2010: 449)

Âkif bu dizelerde devletin bekasının, azmi uyandırmakla mümkün olacağını söyler.

Azmi uyandıracak bir başka şey de iman gücüdür. Zira adeta bir ölüye dönen bu nesle can verecek olan imandır. İnancının kökleşmesi ve sarsılmaz dereceye varması ölçüsünde imanı güçlenecek olan insan için ümidini kaybetmemek ve ümitten doğacak olan azim duygusu bu noktada en mühim şey olacaktır.

Âkif'in azim kavramı üzerinde durduktan sonra buna muhalif gibi görünen tevekkül kavramını da irdelediği şiirlerinde görülmektedir. "Azimden Sonra Tevekkül" adlı şiirinde yine bir milletin tevekkül etme zannıyla nasıl uyutulduğuna dikkat çeken Âkif, tevekkülün manasını sorgular ve yatağından çıkmayan, kapılarını dünyada olup bitenlere kapayan bir milletin zafere ulaşamayacağını adeta haykırır:

"Allah'a dayandım!" diye sen çıkma yataktan…
Ma'na-yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nadan!
Ecdadını, zannetme, asırlarca uyurdu;
Nerden bulacaktın o zaman eldeki yurdu? (Ersoy, 2010: 450)

Yatağından çıkmayan bir hastaya benzeyen bu millete, ecdadın bu yurdu elde tutmak için nasıl direndiğini gösteren Âkif, şiirinde yine direnci kıran unsurlar üzerinde durmaktadır. Uyku halinde oluş ve iradi bir insan tipi geliştiremeyiş azim ve gayret duygularını da bu milletten söküp almıştır. Şair şiirin sonunda yine azim, gayret ve umut duygularının uyandırılmasının gerekliliğine, aksi takdirde uyuyan bu neslin uyandığında kendini çok farklı bir ortamda bulunacağına dikkat çeker:

Ey yolcu, uyan! Yoksa çıkarsın ki sabaha;
Bir kupkuru çöl var; ne ışık var ne de vaha! (Ersoy, 2010: 452)

Yoksunluğu, acziyeti imleyen çöl tasviri, gerekli adımların atılamaması halinde yurdun mahrumiyet içinde kalacağının, bu mahrumiyet içinde de milletin kendisini kurtaracak bir ışık bulamayacağının ifadesidir. Yine ışıktan beslenemeyecek olan umudun bu atmosfer içinde yeşermesi güç olacaktır. Umudun yeşertilemediği bir alan da çoraklaşmaya mahkûmdur ve bu da toprağın bağrının parçalanması gibi, halk üzerinde de manevi anlamda parçalanmalar meydana getirir.

Toprağın kuraklığına tek çare ise Âkif'in de vurguladığı gibi vaha yani sudur. Nitekim suların kuruması mitik anlamıyla varlığın yaşam boyutundan koparak evrensel akışın dışına çıkılması demektir. Suların çekilmesi, kuruması ölümü veya ona tekabül eden tutsaklığı, suların çağlaması da yaşama dinamizmini ve özgürlüğü temsil etmektedir. (Korkmaz 1996: 93) Bu bağlamda, kuraklaşan yerlerin suya olan özlemi savaşı tecrübe eden insanların özgürlüğe ve yaşama dinamizmine olan özlemi olarak değerlendirilebilir. Umudunu ve mücadele ruhunu kaybedenlerin bir sabah kalktıklarında vahadan yoksun bir çölle karşılaşmaları bu durumda kaçınılmaz olacaktır. Bu umudun yeşermesi de inancın sağlam temeller üzerinde inşası ile mümkündür. Bu inancın tamamlayıcı unsurunu ise Âkif azim olarak belirler.

İnancı ve azmi birbirini tamamlayan unsurlar olarak gören Âkif, çalışıp yorulmadan yol kat edilemeyeceğini şiirlerinde ifade eder. Bunu ele alırken de eleştirel bir üslup kullanır. Akif'in eleştirmen yönünü vurgulayan Himmet Uç "Âkif, ümidini kaybetmiş insanı diriltmek için eleştirir." der. (Uç, 2008: 378)

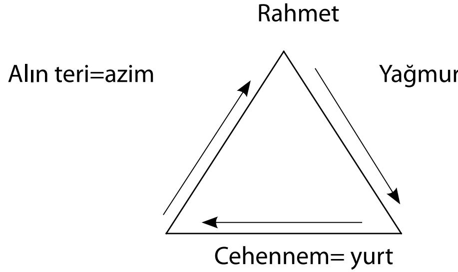
Akif'in bu eleştirisini sürdürdüğü diğer şiiri "Umar mıydın" adlı şiiridir. Akif bu şiirinde kendini biçare hisseden dindaşlarına seslenmektedir:

Sen ey biçare dindaş, sanki bizden hayr ümid ettin;
Nihayet, ye'se düştün, ağladın, ağlattın, inlettin.
Samimi yaşlarından coştu ruhum, hercümerc oldu;
Fakat matem halas etmez cehennemler saran yurdu.(Ersoy, 2010: 443)

Çaresizlik içinde ağlayıp inleyen Müslümanların ümidi kesmesiyle kendilerini keder ve üzüntü içinde bulduklarını söyleyen Âkif, her ne kadar bu ağlayışların insanı derinden etkilediğini dile getirse de zamanın matem zamanı olmadığını, bunun zaten cehenneme dönen bu yurda bir fayda etmeyeceğini söyler. Asıl çare çalışmak, didinmek ve alından terler akıtmaktır:

Çalışmak!.. Başka yol yok hem nasıl? Canlarla başlarla.
Alınlar terlesin, derhal iner mev'ud olan rahmet,
Nasıl hasir kalır "Tevfiki hakkettim" diyen millet"(Ersoy, 2010: 443)

Âkif, umutsuzluktan kaynaklanan gözyaşlarını değil, alın terini seçer. Bu durumda insanın sarf ettiği çabaya yaratıcı güç de karşılık verecek ve yağmurla özdeşleştirilen rahmet adeta gökyüzünden inerek millet için gereken huzuru sağlayacaktır. Âkif'in bu umutsuzluk illeti için geliştirdiği reçeteyi şu şekilde de göstermek mümkündür:

Alın teriyle yoğrulan ve uğrunda gayret ve azimle mücadele edilen cehenneme dönmüş memleket ancak o zaman cennete dönüşebilecektir.

Yine "Alınlar Terlemeli" isimli şiirinin bütününde azim ve gayretin gerekliliğinden bahseden Âkif, Batı'nın bunu en iyi şekilde kullandığını, ferdi uğraşların bir sonuç getiremeyeceğini söyler ve azim ve gayretin de birlik ruhuyla hareket edildiğinde sonuç vereceğinin üzerinde durur.

Bugün ferdi mesainin nedir mahsulü? Hep hüsran;
Birer beyhude yaştır damlayan tek tek alınlardan! (Ersoy, 2010: 440)

"Umar mıydın?" adlı şiirde Âkif, olaya farklı bir boyuttan bakarak ferdi çabaların sonuçsuz kalacağını asıl gerekli olanın cemaat ruhuyla hareket etmek olduğunu dile getirir. Çünkü ancak birlik olmak suretiyle düşman alt edilebilir. Bu düşman ise "Hakkın Sesleri" adlı şiirinde yine karşımıza çıkan ve çirkin bir mahlûkata benzetilen yeistir. Bu çirkin mahlûkat insanı bataklığa çeker ve yaşama imkânını ondan alır:

Ye's öyle bataktır ki: Düşersen boğulursun.
Ümmide sarıl sımsıkı seyret ne olursun!
Azmiyle ümidiyle yaşar hep yaşayanlar;
…
En korkulu cani gibi ye'sin yüzü gülmez!
Mademki alçaklığı bir, ye's ile çirkin;
Mademki ondan daha mel'un daha çirkin
Bir seyyie yoktur sana; ey unsur-i iman,
Nevmid olarak rahmet- i mev'ud-i Huda'dan
Hüsrana rıza verme… Çalış… Azmi bırakma;
Kendin yanacaksan bile evladını yakma! (Ersoy, 2010: 208)

Bu durumda başvurulacak yol, Âkif'in de belirttiği gibi umuda sarılmaktır. Adeta bataklıktan kurtulmak için insana sunulan bir ip gibi, umut da bu bataklıktan çıkmak için bir araç olacaktır. Azmetmeyen insan ise bataklıkta kalmaya mecburdur. Bu çirkin mahlûkatın ellerinden ancak umuda sarılarak kurtulmak mümkün olacaktır.

Kurtulmayı, bataklıktan çıkmayı ve yurdun üstüne çöken karanlıktan aydınlığa kavuşmayı dileyen Âkif'in bu *arzusu "Leyla"* adlı şiirinde daha da belirginleşir.

Leylâ ve Mecnun hikâyesini sembolik düzeyde erişilmesi gereken noktayı vurgulamak için kullanan Âkif, yurdun refaha erişmesini bu şiirinde Mevla'dan niyaz eder. Millet adeta Mecnun gibi bir arayıştadır. Bu arayış memleketin içinde bulunduğu şartlardan kurtulmanın arayışıdır. Yurdun üstüne çöken karanlıkta ise doğru yolu bulmak güçleşmiştir. Fakat Akif bu ümidi içinde taşır ve

Bu kat kat perdeler, bilmem, neden sıyrılmasın artık!
Niçin serpilmesin, hala, ufuklardan bir aydınlık? (Ersoy, 2010: 457) der.

Aydınlığa çıkmamak için bir sebep olmadığını, milletin azim ve ümitle kendisini karanlığa bürüyen bu perdeleri yırtacağını dile getiren Âkif, şiirin sonunda, bu yurdun refaha, huzura erişmesini samimi bir şekilde dilemektedir:

Helal olsun o kurbanlar, o kanlar, tek sen ey Leylâ,
Görün bir kerecik, ye's etmeden Mecnun'u istila. (Ersoy, 2010: 458)

Yine bir düşmana benzetilen yeis milleti istila etmek için hazır bir şekilde beklemektedir. Umut ile yakaran Âkif artık aydınlık günleri arzulamakta ve yeisin tuzağına düşmemeyi ister. Çünkü yeis aynı zamanda bir hastalık gibi vücuda yavaş yavaş yayılarak, ümidi zayıflatır. Âkif'in bu yakarışı, ümitsizlik kendini göstermeden bir an önce Leylâ'nın olduğu yerden çıkmasına yöneliktir.

Cema'atler kölendir: Ka'beler haclen… Gel ey Leylâ;
Gel ey candan yakın canan ki gaiblerdesin, hala!
Bu nazın el verir, Leyla, in artık in ki baladan,
Müebbed bir bahar insin şu yanmış yurda, Mevlâ'dan.(Ersoy, 2010: 458)

Bu içten yakarışıyla Âkif, yine ateş altında kalan yurt için Mevlâ'nın el uzatmasını ister. Ateşin, vahşetin ve kaosun içinde bulunan yurda artık bir bahar atmosferiyle yerleşecek olan dinginlik, refah ve huzur gereklidir. Âkif'in bu denli iştiyak içinde kaleme aldığını gördüğümüz bu şiiriyle ümide ne denli bağlı olduğuna tanık oluyoruz.

Sonuç

Âkif'in Safahat adlı şiirlerinin toplandığı kitabında umut, azim, gayret gibi temaların ön plana çıktığını görürüz. Bu tema ferdi psikolojik çözümlemelerden ziyade, toplumun genel anlamdaki psikolojisini yansıtmak adına karşımıza çıkmaktadır. Âkif, cemiyetin içinde bulunduğu olumsuz şartlardan kaynaklanan ümitsizlik hissinin artışını ve azmin körleşmesini bir toplumsal mesele olarak İslâm medeniyetinin çöküşü açısından ele alır. Bu bakımdan Âkif, Safahat'ta gerek Türk milletinin gerek Müslüman coğrafyayı içine alan Şark dünyasının meselelerine eğilmek için edebiyatı bir vasıta alanı olarak kullanır. Toplumun yaşadığı realiteyi tüm ayrıntılarıyla şiirlerinde yansıtan Âkif için Mehmet Kaplan "Şiirin hududunu nesir ka-

dar, edebiyat kadar genişletir, hatta edebiyatı da onu hayatın ta kendisi yapar." der. (Kaplan, 1981: 174)

Acı tecrübeler yaşayan bir halkın dramını tüm gerçekliğiyle gözler önüne seren şair, bu suretle aynı zamanda ümitsizlik batağına düşen milleti de harekete geçirmeye çalışır. Bu amacını din ekseninde geliştiren Akif'in miskinlik ve tembellik aşılanan Müslümanların bakış açısını yine İslam'ın telkin ettiği görüşler doğrultusunda değiştirmeye çalıştığını görürüz. Nitekim Âkif'in Sebilürreşad'ın 467. sayısında çıkan ve "Ye'se düşenler Müslüman değildir" başlığı taşıyan yazıları Kur'an'da Hz. Yakub ve Hz İbrahim ile ilgili kıssalardan hareketle en vahim durumlarda dahi Allah'tan ümidin kesilmemesinin gerekliliğine işaret eder.

Ümitsizliği, miskinliği kendini adet edinmiş olan Müslüman coğrafyasının kurtuluşunu ümitle azmederek çalışmakta bulan Âkif, ülkenin bu şekilde aydınlık bir istikbale kavuşacağını şiirlerinde yansıtır. Zira Asım'ın nesli ancak ümit, azim ve gayret duygusunun harekete geçireceği ilerleyişle geleceği inşa edecektir.

Kaynaklar

ERSOY, Mehmet A. (2010) Safahat, Hece Yayınları, Ankara.

FİLİZOK, Rıza. (1986), "Mehmet Akif'in Batı Medeniyetine Bakış Tarzı", Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy, Marmara Üniversitesi. Pp.53-66

KAPLAN, Mehmet (1975) Şiir Tahlilleri I, "Süleymaniye Kürsüsünde'n Bir Parça", Dergâh Yayınları, İstanbul.

KORKMAZ, Ramazan. (1996), "Dede Korku Hikâyelerindeki Su Kültünün Mitik Yorumu", Türk Kültürü, XXXVI, 418. pp. 91-98.

UÇ, Himmet. (2008), "Mehmet Akif'in Hayatı ve Eserlerindeki Ruhi Değişmelerin Psikanalitik Yorumu" Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu bildiriler Kitabı, Cilt 2. pp.355-383

Özet

Yaşadığı devirde bir medeniyet buhranına tanık olan Mehmet Âkif Ersoy, Safahat'ta bir medeniyet şiiri yazar. Çöküş devrinin bütün cepheleri örneğin ahlaki çöküş, maddi çöküş ve buna bağlı olarak gerileme ve parçalanma sebepleri onun şiirinde geniş yer bulur. Bu bakımdan da şairin şiirlerinde Osmanlı ekseninde bütün bir İslâm dünyasının çöküşüne tanıklık ederiz. Bütün bu çöküşe karşılık Âkif, İslam inancından kaynaklanan bir umut ve diriliş düşüncesinden asla vazgeçmez. Bu itibarla Safahat'ta bir medeniyet çöküşüne karşılık hep bir diriliş umudu da dile getirilir. Örneğin "Yeis Yok" adlı şiirindeki "Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete ram ol/ Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol" dizeleri umuda bağlılığın bir ifadesidir. Yine "Azim" ve "Hakkın Sesleri" şiirinde Mehmet Âkif Ersoy'un umut ve umutsuzluğa geniş yer verdiği görülür. Bu bildiride Akif'in şiirlerinde bir medeniyet çöküşü bağlamında umut ve umutsuzluk temasının nasıl işlendiği ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Mehmet Âkif Ersoy, Safahat, Umut, Umutsuzluk, Medeniyet, İslam

Abstract
Mehmet Akif Ersoy who witnessed the chaotic atmosphere of his age wrote poems about the idea of civilization. He handled the decline of Ottomans from moral and economic aspects and discussed the reasons for the regression and fragmentation as a result of the decline. In this respect, the decline of Islamic world can be found in his poems as well. In spite of this decline, Akif didn't give up devoting himself to the idea of revival with hope. For instance, in the poem called "Yeis Yok" he expresses his hope and writes "Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete ram ol/ Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol." The poems called "Azim" and "Hakkın Sesleri" are also among the poems hope and despair are discussed. In this study, it is aimed to show how Akif treats hope and hopelessness in the context of the decline Islamic civilization.

Key words: Mehmet Akif Ersoy, Safahat, Hope, Despair, Civilization, Islam

Safahat'ta Medeniyet Kavramı / Gölgeler

Mehmet Ali Abakay
Edebiyat Öğretmeni, Surkent İşitme Engelliler Ortaokulu Müdürü., Diyarbakır

Tevhid-i hakikati hayatının varoluş gereği bilen, anlayışla ümmet şuuru çerçevesinde yaşamını şekillendiren değerleri vazgeçilmez bilen dönemin önde gelen isimlerinden biriydi Mehmed Âkif Merhûm.

Kendi inanç dünyasının, medeniyet anlayışının yüzlerce sene düşünülerek tahribinin farkına varmış bu mümtaz insan, İstanbul'da başkalarınca ileri sürülen, devleti yönetilemez hale getirenlerin karşısında gelenekten beslenmekle beraber, onların metoduyla kendisinin bağlı olduğu hayat tarzını âlemleştiren, şiirinde, yazılarında dillendirdiği anlayışı, tarihin yol göstericiliğinde, ilmin ışığında, inancın-vahyin doğrultusunda yaşamı hayatı boyunca Kur'an ve Sünnet'e bağlı biçimde sürdürmüş, bu mecrada karşılaşılan her zorluğa göğüs germiş, çok sevdiği vatanına hasta haliyle gelirken, ölüm döşeğinde iken "Allah, bir daha bu millete İstiklal Marşı'nı yazdırmasın" diyen ulvî ruha sahiptir.

600 senelik devleti ayakta tutan, birçok milleti kaynaştıran, onların kardeşçe bir arada yaşamasına zemin hazırlayan, İslamla rengini almış medeniyetin tarih, inanç, kültür birliğini savaşlarda bozamayanların, Haçlı savaşlarıyla bu medeniyete galip gelemeyenlerin sıcak savaşlardan soğuk savaşlara, çok uzun süreli planlamalarla muvaffakiyeti, ülkenin eğitim ve ekonomik sisteminin ele geçirilip, çökertilmesiyle parçalanma safhasına geçmiş, dıştan yıkılamayan devlet, içten çözülmeye çalışılırken mesleğini bir kenara bırakarak, mevkiî-makam gaîlesinden uzak, sadece vahyin aydınlığında çözüm yollarını gösteren Mehmed Âkif, "Safahat"taki ismiyle bir araya sonradan getirdiği şiirleriyle, Sırat-ı Müstakim ve Sebillü'r-reşad mecmualarında fikrî yazılarıyla cehenneme çevrilmek istenen vatanın mübarek topraklarındaki ateşe su olmak istemiştir. Nisyana yüz tutulmak istenen ismi ve vefatıyla birlikte tabutunun etrafında halkalananların Âsımın Nesli olduğunu gösteren manzara... Elbette suya atılan taşın büyüttüğü halkalar zamanla genişlemiş, vefatından günümüze sevenlerince kuşaklara düşünce boyutu anlatılmış, özellikle kadrini, kıymetini bilen, O'nunla kendisini tanımaya başlamış sevenlerince daha iyi anlaşılması, tanınması için gereken ne varsa yapılmaktadır, yapılmaya devam edilmektedir.

Yüzlerce yıl, ideali belli bir medeniyetin en kudretli temsilcisi devletin karşı koyduğu Haçlı zihniyetine galibiyeti, sıcak savaşlardan soğuk savaşlara geçildiğinde zaman içinde planlı ve esaslı çalışmalarla mağlubiyete devşirilirken, dışta yapılanlarla birlikte içte geliştirilen taktikler karşısında gücü kaybetme, son dönemde daha da belirginleşmiştir.

Yok etmek için dayatılan yaşantı tarzının başkasını taklîd etme yarışına dur demesi beklenen bir çok kurum ve kuruluş, Osmanlı'da ya ortadan kaldırılmış ya etkisiz hale getirilmiştir. İnan-

ca vurulmak istenen bend, medeniyete düşman kesilenler bunun birer belgesidir. Varılmak istenen hedef için her şeyi mübâh gören anlayış, aynı inancın sahiplerini, parçalayıp, küçültmüş, herkesi bir birine düşman kılmıştır.
Devletlerin tarihinde savaşlar güç elde etmenin zorunlu hali iken, birbiriyle savaşan devletlerin gayesi tarihteki hesaplaşmanın gayesine matûftur. İslâm Medeniyeti'ni yer yüzünde ortadan kaldırmaya kendisini adamış olanların, bu ideali gerçekleştirmek için şimdi de çalışmalarına şahid olmaktayız. Osmanlı'nın son döneminde bu tarz girişimlerin farkında olanların başında gelen Mehmed Âkif, kalemiyle, çalışmaları ile medeniyetinin sesi olmuş, her türlü imkânsızlıklara rağmen inancının şairi olmuş, bu insanlığa sığmayan, vicdana esas teşkil etmeyen içteki ve dıştaki saldırılara karşı hem karşı koymuş, çıkardığı mecmualarla İslâmî Medeniyetin var olduğu her yere ulaşmayı hedeflemiştir.

Bir devlet düşünün ki padişahını hal eden komisyonda o devletin ekserîyesini teşkil edenlerden biri olmasın!... Bu denli devletin her alanını ele geçirmiş olanlara karşı Mehmed Âkif, olağanüstü çabalar içine girmiştir. Anadolunun can alıcı silahlarla, katliamlarla tecavüzlerle, terbiye edilmek istendiği, esarete alındığı, medeniyete yabancı, kan görmekten başka bir durumdan tatmîn olmayan, insanlık dışı uygulamalarıyla vahşet sergileyenlere "Dur!.." demeyi, aynı inançtaki milletlern temsilcileriyle amaçlamıştır, bu yolda daima çalışmıştır.

O, bir tefekkürün adamıdır, aksiyonerdir, bilgindir, âlimdir, can yakan feryadlara kulağını tıkamamış, eza ve cefa gören insanlarla ağlamış, şiirlerine bunu aksettirmiş, neyin nerede nasıl yapılacağına tüm içtenliğiyle, samimiyetiyle katılmış biridir.
Dün dediği şuydu:

"Yetişir, şöyle bakıp ibret alan varsa eğer,
İşte Fas, İşte Tunus, İşte Cezayir, gitti.
İşte İranı da taksim ediyorlar şimdi."

Süleymaniye Kürsü'sünden böyle seslenir, şimdi halimiz bu ve benzeri ülkelerin hala küçültülmek istendiğinin birer acı belgesidir. Dün Devlet-i İslâmiyye'yi bölenler, şimdi bununla yetinmemekte, kantonlara, eyaletlere taksim etmektedir, esaret altına almak istediklerini:

"Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez..
Son siyaset ise Türklük, o siyâset yürümez!
Sizi bir âile efradı yaratmış Yaradan:
Kaldırın ayrılık esbâbını artık aradan."

Ecnebînin siyâsetine kendilerini kaptıranlara, bu yolla hürriyet dedikleri esareti kurtuluş bilenlere, şiddetli uyarıda bulunur:

"Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;
Toplu vurdukça yürekler, onu top sindiremez. "

Medenî kîsve altında Avrupa'nın tavrını bilen merhum, Safahat'ta neler yazmamış ki:
"Medenî Avrupa üç lokma edip yutmaz mı?
"Ey cemaât, yeter Allah için olsun, uyanın!..

Sesi pek müthiş öter sonra kulaklarda çanın!.."
Süleymaniye Kürsü'nde, başka bir uyarısı yine dikkat çekicidir:

"Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini.
Veriniz hem de mesâinize son sür'atini
Çünkü kaabil değil artık, yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyeti yok san'atin, ilmin; yalnız"

"Tek dişi kalmış canavar " olarak tasavvur ettiği Garb Medeniyeti, kendi kaleminden:

"Artık ey millet-i merhûme, sabah oldu uyan!.
Sana az geldi ezanlar, diye ötsün mü bu çan?
Ne Araplık, ne de Türklük kalacak aç gözünü!.
Dinle Peygamber-i zîşânın ilâhi sözünü
Türk Arapsız yaşamaz. Kim ki "yaşar" der, delidir!
Arabın, Türk ise hem sağ gözü, hemsağ elidir.
Veriniz başbaşa, zira sonu hüsrân-ı mübin
Ne Hilâfet kalıyor ortada, billâhi ne din!
"Medeniyyet!" size çoktan beridir diş biliyor.
Arnavudlar size ibret olacakken, hâlâ,
Ne bu şûrîde siyâset, ne bu fâsid dâvâ?
Görmüyor gittiği yanlış yolu, zannım çoğunuz...
Size rehberlik eden haydudu artık kovunuz!.
Bunu benden duyunuz, ben ki evet! Arnavudum...
Başka bir şey diyemem... İşte perîşan yurdum!.."

İslâmın "İkrâ" emrine asırlarca uymayan, medeniyet kavramına mutallî olmayanlara karşı Süleymaniye Kürsüsünde sesleniş vardır:

"Mahalle mektebi olsaydı bizde vaktiyle
Ya uğrasaydı kalanlar güzelce ta'dile;
Yarım papuçla gezen, donsuz üç buçuk zibidi,
Bir Arnavudluğu isyana kaldırır mı idi?"

Merhûm, bu şiirinde Arnavut sonrası beş milletten bahseder ve mahalle mektebinin önemine değinir, misaller vererek:

"Felâketin başı, hiç şüphe yok, cehâletimiz;
Bu derde çare bulunmaz-ne olsa- mektepsiz.
Ne Kürd elifbeyi sökmüş, ne Türk okur, ne Arap;
Ne Çerkes'in ne Laz'ın var bakın, elinde kitap
Hulâsa, milletin efrâdı bilgiden mahrum.
Unutmayın şunu lâkin: "Zaman, zaman-ı ulûm!"

Hayatımıza, edebî dünyamıza, fikrî anlayışımıza kendi sanatından gölgeler düşüren Sanatkâr Mehmed Âkif'i, yayınladığı şiirlerle, yazdığı makalelerle, dik duruşuyla, çalışmalarıyla inan-

cına, tarihine, kültürüne, sanatına, İslâmî kimliğini yansıtan, bu toprakların sesi, ümmet bilincinin temsilcisi olarak görmekteyiz. Hayatta iken kendisinin hatırlanmayacağını belirten Merhum, kolu kanadı kırık halde, gurbette yaşamanın hüznüyle eserler kaleme alırken, bunun aksini, yansımasını er geç bilmekteydi. Bu toprakların aslına bir gün ruc'û edeceğini bilmekteydi.

Bastonuna dayanarak ayakta güç bela durduğu fotoğrafına her daîm bakarken, baktıkça aklıma Firavunun karşısında asasını konuşturan Musa (as) gelir; Mısır'da ikamet ettiği için.

Medeniyet hususunu ifade ederken, çoğunlukla Garb ile bunu karşılayanlara, Garb'ın yaptıklarını tel'in etme adına Medeniyeti, "Medeniyyet" şeklinde telaffuz ederek, kast olunanın dışına çıkan mimsiz medeniyeti tarif eden Merhûm, yapılan denaete karşı alınması gereken tedbirlerin başında Tevhîdi Hakikat etrafında kenetlenmeyi, toplanmayı, birliğin ve beraberliğin oluşmasını, Kurân ve sünnet çerçevesinde hayatın oluşumunu, eğitime ve öğretime daha fazla önem verilmesini, kavmiyetçiliğin başa bela olduğunu, bunda muradın İslâm Coğrafyası'nı tarumar etme amacı taşıdığını, yüzlerce yıl bir arada yaşayan, aynı inancı paylaşan, aynı devlet etrafında kenetlenmiş olanların ayrı devlet hevesiyle tutuşanlara devlet kurma hayallerinin birer bölünme ve parçalanma sonrası esarete, mensubu oldukları medeniyete sırt çevirmek ve inancı terk etmek olduğunu, bu açmazlarda tevhîdi birlekteliğin yara aldığını, millet kavramının içinin boşaltıldığını, içi boşlatılan değerlerin esarete teslimiyetini, Garbın bu tuzaklarının gittikçe arttığını, Batı'nın gayesinin İslâm'ın ortadan kaldırmak olduğunu, dıştan yıktırılmak istenen devletin ve dolayısıyla inancın şekillendirdiği medeniyetin mensuplarının fikren iğdiş edildiğini, kendi tezgahlarında yetiştirdikleri, yabancı okullardaki eğitimle büyüyenlerin devlet kademelerindeki tahribata yol açtıklarını, "Uhuvvet", "Hürriyet", "Musavvat" haykırışlarının amaca ulaşmak için birer maske olarak takıldığını, içten içe çökertilmek istenen devletin-medeniyetin ehl-i salibin tuzağı olarak bilinmesi gerektiğini, mevcut kazanımların batının icazetinde olduğu ve taklidî yaşantının inanç-ahlâk-örf tanınmasına yol vermediğini, bozulmanın bu yolla gittikçe arttığını, belirttiği olumsuzluklara karşı sadece ve sadece kendi değerlerine bağlı kalınarak karşı koyulabileceğini Safahat'ı oluşturan kitaplarda belirtmektedir. Tarihteki levhalardan misal vererek, Çanakkale Şehitleri'nde, Bülbül'de, İstiklâl Marşı'nda, Süleymaniye Kürsüsü'nde, ve Safahat'ın genelinde mücessem tablo şeklinde nelere uyulmasını, nelere karşı cephe alınmasını bir bir önümüze sermektedir.

Yüzyıllardır parçalayıp bölme, mevcut gücü zayıflatma isteğinde olanların amacına ermediğini belirten ve soğuk hale büründürülen savaşla Haçlı ittifakının teknolojik üstünlüğüne güvenerek giriştiği saldırılar karşıısnda Şarkın Sevgili Evladı Selahaddin'i işaret eder, Kılıçarslan'ı gösterir, Ömer bin Hâttab'ın nasıl adaletli olduğunu tarihteki vak'ayı anlatarak göstermekte, tevhidî birlikteliğin gerekliliğini âyetler ve Hadisler ışığında tefsir etmektedir.
Elbette Kur'an-ı Kerim Meali de bu esnada girişilen soğuk savaşın bir meyvesidir. Bu ehil olmadığımız bir alan olduğu için fazla bir bilgi sunmamız söz konusu değildir. Birçok platformda ele alınan bu mevzuu, Garp ve Şark arasında oldukça ince bir noktadır. Mealin yakılması veya zamanında ortaya çıkartılmayışı, oldukça önemlidir. Herkesin ittifakla benimsediği bir Şairin, Edibin, Âlimin kaleminden yapılan tercümenin, farklı mecralarda kullanılması söz konusu olsaydı, ne olurdu? Merhûm, bunu sezdiği için kendisinden isteneni yerine getirmemiştir.

"Merhûmu nasıl bilirdiniz? " sualine cevaben hiç kimsenin bulunamayacağı tahmin edilen cenazesine kısa sürede yetişen gençlerin kalabalıklığı, sessiz sedasız hayata gözünü yuman Merhum için Asımın Nesli'nin yetiştiği ilk dönemdir.

"Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince;
Günler şu heyûlâyı da er, geç, silecektir
Rahmetle anılmak, ebediyyet budur amma,
Sessiz yaşadım, kim beni nerden bilecektir?"

Biz, bilmeseydik, bu çatı etrafında toparlanır mıydık? Yıllardır, sürdürülegelen bu anmalar, toplantılar, sempozyumlar, azizi hatırası için değil midir?
Resmi için yazdığı ikinci kıt'a şu şekildedir:

"Bir canlı izin varsa şu toprakta, silinmez;
Ölsen seni sırtında taşır toprağın altı.
Ey gölgeden ümmîd-i vefa eyleyen insan!
Kaç gün seni hâtırlayacaktır şu karaltı?"

"Üçüncü Resmim İçin" kıt'asında belirtilen farksız değildir, diğer iki kıt'adan:

"Dış yüzüm böyle ağardıkça ağarmakta, fakat,
Sormayın iç yüzümün rengini: Yüzler karası!.
Beni kendimden utandırdı, hakîkat şimdi,
Bana hiç benzemeyen sûretimin manzarası!."

Şiirlerini, fikirlerini, idealine adadığı ömrünün toplamı olan Safahat için kaleme aldığı kıt'a:

"Arkamda kalırsın, beni rahmetle anarsın."
Derdim, sana baktıkça bîçâre kitâbım!
Kim derdi ki: Sen çök de senin arkanda kalsın,
Uğrunda harâb eylediğim ömr-i harâbım?"

"Resmim İçin" başlıklı dördüncü kıt'a, yine hüzünle, sessiz feryad ile iç içedir, yaralı-mecrûh kalbinin dışa vurumudur, beklediği, yaptığı hizmetlere karşılık, sadece duadır:

"Beni rahmetle anarsın ya, işitsen, bir gün,
Şu sağır kubbede, hâib, sesimin dindiğini?
Bu heyûlâya da bir kerrecik olsun bak ki,
Ebediyyen duyayım kabrime nûr indiğini."

"Resmimin Arkasına" başlıklı şiirinde dile getirdiği, insanı düşünmeye sevk eden mısralar:

"Hepsi göçmüş, hani yoldaşların hiçbiri yok
Sen mi kaldın, yalınız kafileden böyle uzak?
Postu sermekse meramın yola, serdirmezler;
Hadi, gölgenle beraber silinip gitmene bak!"

Çocuklarının annesi, hayatında daima yanında durmuş, eziyetlere ortak katlanmış hayat arkadaşı'na yazdığı kıt'a:

"Seni bir nûra çıkarsam, diye, koştum durdum,
Ey, bütün dalgalı ömrümde, hayat arkadaşım!.
Dağ mıdır, karşı gelen, taş mı, hep aştım, lâkin
Buruşuk alnıma çarpan bu sefer kendi taşım."

Gölgeler'in ilk eseri Hüsran'dır. Hüsran'da adeta hayatının panoramasını çizer, on iki mısrada:

"Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,
İslâm'ı uyandırmak için haykıracaktım.
Gür hisli, gür îmânlı beyinler, coşar ancak,
Ben zâten uzun boylu düşünmekten uzaktım!

Haykır! Kime lâkin? Hani sahipleri yurdun?
Ellerdi yatanlar, sağa baktım, sola baktım;
Feryâdımı artık boğarak, na'şını tutum,
Bin parça edip şi'rime gömdüm de bıraktım;
Seller gibi vâdîyi enînim saracakken,
Hiç çağlamadan, gizli inen yaş gibi aktım.
Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz;
İnler "Safahat"ımdaki hüsran bile sessiz!"

Yalnızlığın, kimsesizliğin, hürriyetinden yoksun bırakılmanın, ailesiyle zorunlu ayrılığının, levha levha yansıdığı gölgeler, her okundukça, yalnızların, kimsesizlerin sahibine kuşkusuz dua etmektedir.

Mısır'da olan güçlükler içinde hayatını idâme etmeye çalışan merhûm, bu zorlukları sabırla aşıp, yazmaktan vazgeçmeyen biçimde idealini vefatına kadar diri tutmuş, eserleriyle dik duruş sergilemiş, eğilmeyi fırtına ve inancına ters görmüş, bu yolu seçtiği için kendisine revâ görüleni sineye çekmiş, kendisi için istenmeyeni başkası için istememiş bir yapıdadır.

Memleket hasretine dayanamayan, bir kaç kez gidip gelen ve son gidişiyle aradan uzun zaman geçen, hastalığı sebebiyle kendisini yalnız hisseden, doğduğu topraklara kavuşmayı ümit eden, vuslatı gözleyen gözlerle kaderin istikametine tam bir teslimiyet içinde boyun eğen merhum, İstanbul ile son kez buluşmuştur.

Gölgesini daima üzerimizde hissettiğimiz, bizim için çağının üstadı olan merhum, *Âsım'ın Nesli'ni* ebedî yolculukta dört kişinin tamamlanmadığı tabutu başında binlere ulaşmış haliyle "Kendisinden razıyız" diyen sesleri, teslim edildiği toprağın bağrında hissetmektedir, ruhaniyetiyle.

Günümüzde "Çanakkale" denince, *"Çanakkale Şehitleri"* destanı okunur; *Bülbül*, vazgeçilmez şiirdir, milletine armağan ettiği İstiklâl Marşı ezberlerde hafızalara nakşedilmiştir. Avama ve

havasa yazdığı şiirlerle herkese seslenmiştir.
Biz, *Safahat'*ı şiir kitabı, manzum eserler toplamı biçiminde görmüyoruz. Onu, sa'dî Şirazî'nin Bostan ve gülistan'ı misali Yunus Emre'nin Risaletî Nushiyyesi misali, Mevlana Celaleddin'in Mesnevisi misali görüyoruz, bizim asrımızın başucu kitapları arasında seçkin bir yere konumlandırıyoruz.

Biz, merhumu nasıl bildik? Merhum için kaleme alınan kitapların önemli sayısına ulaştık. Hakkında çıkarılan dergileri temin ettik, kendisi için yazılan makalelerin önemli bölümünü bir araya getirdik.
"Şehidler Âbidesi İçin" kaleme alınan kıt'ada der ki:

"Gök kubbenin altında yatar, al kan içinde,
Ey yolcu, şu topraklar için can veren erler.
Hakk'ın bu velî kulları taş türbeye girmez;
Gufrâna bürünmüş, yalnız Fâtiha bekler."

"Resmim İçin" başlığı altında başka bir kıt'asında dile getirdiği ve ölümü artık arzuladığı duygu yüklü mısralar:

"Şu serilmiş görünen gölgeme imrenmedeyim...
Ne saadet, hani ondan bile mahrumum ben!..
Daha bir müddet eminim ki hayatın yükünü,
Dizlerim titreyerek çekmeye mahkûmum ben.
Çöz de artık yükümün kördüğüm olmuş bağını,
Bana çok görme, ilahi, bir avuç toprağını!.."

Bu medeniyetin sembol şahsiyetinin çalışmalarına satıhta değindik, nasıl bir şekilde vatan hasretini çektiğini, medeniyetine aşk halinin kendisini nasıl üzdüğünü kıt'alarıyla belirttik. Dahası gönlümüzden geçen çok hususlar var. Safahat'ın okunması lazım, anlaşılması gerekli. Peygamberî yaşta aramızdan ayrılan merhum, eminiz ki bu ruhla Fatiha beklemektedir. Kendi medeniyetimizin tekrar eski ihtişamına ve dahi varoluş sevdamıza tercümandı. O, camideki İslam şairimizdi.

6. BÖLÜM

Toplumsal ve Kültürel Değerinin Aydını Olarak Mehmet Âkif Ersoy

Mustafa Orçan
Doç. Dr. , Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İTB Fakültesi

Giriş

Mehmet Âkif Ersoy, Türkiye'nin yetiştirmiş olduğu münevverlerin/aydınların içinde kendi tipini ve türünü inşa eden üreten en özgün ve yerli aydınlardan biridir. Yaşamış olduğu toplumun sahip olduğu değerleri ekseninde, içinde büyüdüğü kültürün kendi doğallığı içinde onu sadece retorik olarak koruyarak değil, aynı zamanda duruşuyla şahsiyetiyle de yeni nesillere yaşayarak aktararak gençlere model olan bir aydındır. Bir aydın için gerekli olan sadece nitelikli eğitim alarak değil, bu niteliğini sahip olduğu değerler ve toplumu için değerlendiren, milli olduğu kadar ve milletlerarası olayları da takip eden ve buna göre kültürel coğrafya bilincinin olması anlamlı ve önemlidir. Ersoy'un kültür ve medeniyet bilinci, en az sömürge bilincine karşı mücadele edecek kadar dinamik, samimi, dürüst, kararlı ve cesur idi. Onda bir medeniyet tasavvuru, toplum ve kültür bilinci, adalet ve hakikat arayışı vardı.
Mehmet Âkif'in böyle bir kimliğe, farklı bir karakterde ve yapıda bir aydın şahsiyetine sahip olmasında yaşadığı dönemin önemli bir etkisi vardır. Aslında her aydın, kendi yaşadığı dönemin, sürecin, olayların ve olguların bir yansıması ve ürünüdür diyebiliriz. Yaşadıkları dönemde ortaya çıkan olaylar ve bu olaylara karşı yaklaşımları ve tutumları, o ülkedeki aydınlar arasında farklılaşmaya ve bazen de ayrışmaya neden olur. Kendi aralarında fikir ayrılıkları, ideolojiler, örgütlenmeler olur. Ülkede çıkan olayların niteliği, büyüklüğü, riskleri ve tehlikesi ne kadar büyükse, aydınlar arasındaki ayrışmalar, farklı fikirler ve savrulmalarda o kadar büyük olacaktır. Tıpkı Mehmet Âkif'in yaşadığı dönemde Türkiye tarihinin en önemli olaylardan biri olan Osmanlı'nın çöküşünde olduğu gibi. Âkif bir taraftan Osmanlı'nın bizzat çöküşüne tanık olurken, diğer taraftan küçülerek kurulan yeni Türkiye devletine de tanıklık etmekteydi. Cumhuriyet kurulurken Âkif tam 50 yaşındaydı. Bu yüzden o gerçek anlamda bir "geçiş dönemi aydını"dır.

Geçiş dönemi aydınını diğer aydın tiplerinden ayıran önemli özelliklerin neler olduğuna bakıldığında, Osmanlıdan Cumhuriyete "geçiş döneminde yaşanan siyasal, kültürel, bireysel, sosyal, ekonomik, tarihi, ahlaki ve psikolojik tüm krizlerle muhatap olmuş bir aydındır: bireysel buhran ve arayışlardan, toplumsal ve siyasal yalnızlık ve yabancılaşmaya kadar, çöküş ve umutsuzluktan, yenileniş ve umutlara kadar, kurtarma ve değişmelerden kurtulma ve huzura kadar tüm benzerlik ve zıtlıklarıyla yaşanan duygu, düşünce ve tepkileri yoğun bir şekilde yaşayan aydındır. İstikrara özlem duyan, ama kurtarmaya hevesli sorumluluk yüklenmiş bir kütle olarak görür kendini." (Orçan, 2006:64-65) diye tanım yapılabilir.
Aydınlar arasındaki farklılaşmaya ve ayrışmaya neden olan olay ise, "büyük ya da kritik

kopuş"tur. Osmanlı'dan Cumhuriyete geçiş sadece siyasal ve yönetsel bir değişimi ifade etmez, özellikle ilk dönemlerde uyguladığı politikalarla aynı zamanda bir medeniyet ve kültürel kopuşu da ifade etmektedir. (Orçan, 2006:65).

Toplumsal ve Kültürel Değerlerin Aydını

Geçiş dönemi aydınlarının en önemli özelliklerinin başında bunalımlı ve buhranlı bir dönemde yaşamaları ve gel-gitlere oldukça fazla maruz kalmalarıdır. Bu da muzaffer geçmişe sahip toplumun aydını olarak aydınlarımızı maziye olan özlemi artırmaktadır. Mazi ve ati arasına tutunanlar, arada sürüklenenler, kararsızlar ve sadece maziyi veya sadece atiyi düşünen aydınlarımız da vardır. Bu nedenle geçiş dönemi aydınlarını bir birinden farklılaştıran en önemli unsur, onların mazi ve ati hakkındaki düşünce ve yaklaşımları olmuştur. Bülbül şiirinde olduğu gibi Mehmet Âkif'in şiirlerinde de bu gel-gitleri, bunalımları, ümitsizliği ve ümidi iç içe geçmiş bir şekilde rahatlıkla görebiliriz (Ersoy, 435-436):

Bütün dünyaya küskündüm, dün akşam pek bunalmıştım:
Nihayet bir zaman kırlarda gezmiş, köyde kalmıştım.

Şehirden çıkmak isterken sular zaten kararmıştı;
Pek ıssız bir karanlık sonradan vadiyi sarmıştı.

Işık yok, yolcu yok, ses yok, bütün hilkat kesilmiş lâl...
Bu istiğrakı tek bir nefha olsun etmiyor ihlâl.

Muhitin hali "insaniyet"in timsalidir sandım;
Dönüp maziye tırmandım, ne hicranlar, neler andım!

Taşarken haşrolup beynimden artık bin müselsel yâd,
Zalâmın sinesinden fışkıran memdûd bir feryad.

O müstağrak, o durgun vecdi nâgâh öyle coşturdu:
Ki vadiden bütün, yer yer, eninler çağlayıp durdu.

Ne muhrik nağmeler, ya Rab, ne mevcamevc demlerdi:
Ağaçlar, taşlar ürpermişti, güya Sur-ı mahşerdi!

-Eşin var âşiyanın var, baharın var ki beklerdin.
Kıyametler koparmak neydi ey bülbül, nedir derdin?

Necip Fazıl, Nazım Hikmet gibi genel olarak geçiş dönemi aydınlarımız özelde de Mehmet Âkif Ersoy, idealist aydınlardır. Ülkenin ve toplumun yaşamış olduğu sıkıntılardan dolayı Türkiye'de bilim adamlarından çok aydınlar ortaya çıkmış ve değer görmüşlerdir. Bu tablo yaşanan ortamın ürünüdür.

Mehmet Âkif, içinde yaşadığı topluma yabancılaşmamış ve tam tersine yabancılaşmaya karşı olan bir şahsiyettir. Halen din, ahlak, örf ve adetler gibi geleneksel değerlerden beslenen, kültürel duyarlılığı hassas ve özellikle hasta, yoksul, kimsesizlerle bizzat ilgilenen ve bu yaşadıklarını yazıya dökerek yeni nesillerde sorumlu geleneğin yaşamasını sağlayan bir aydın

olarak var olmuştur ve böyle bir tercihte bulunmuştur. Tanzimat romanlarında olduğu gibi ne belli bir sınıfa ya da kesime odaklanmış, "*Yaban*" romanında olduğu gibi ne de köylü ve eğitimsiz insanları olumsuz açıdan bakarak onları küçük düşürücü alaycı bir dil kullanmıştır. Bu yüzden toplumun duyarlılığı onun duyarlılığı olmuş ve bu nedenle toplumla bütünleşen nadir aydınlarımızın başında yer almaktadır.

Küfe, Hasta ve Seyfi Baba gibi şiirleri evrensel insani duyarlılığı yansıtan önemli temalı şiirlerdir. Verem olan Seyfi Babayı ziyaret ettiği anı ve ortamı anlattığı şiirinde hasta ve yaşlı insanlarla yatıp kalkan ve onların acısını paylaşan bir kişiliktir Mehmet Âkif (Ersoy, 1987:63):

İhtiyar terliyedursun gömülüp yorganına...
Atarak ben de geniş bir kebe mangal yanına,
Başladım uyku teharrîsine, lâkin ne gezer!
Sızmışım bir aralık neyse yorulmuş da meğer.
Ortalık açmış, uyandım. Dedim, artık gideyim,
Önce amma şu fakîr âdemi memnûn edeyim.
Bir de baktım ki: Tek onluk bile yokmuş kesede;
Mühürüm boynunu bükmüş duruyormuş sâde!
O zaman koptu içimden şu tehassür ebedî:
Ya hamiyyetsiz olaydım, ya param olsa idi!

"Kocakarı ve Ömer" şiirinde ise Hz. Ömer döneminde kimsesiz ve yoksul kadının aç durumda olan torunlarıyla geçen ve gerçek yaşanan bir hikâyeyi anlatır. Ve buradan bir yöneticinin halkına karşı nasıl davranması gerektiğini not eder (Ersoy, 83-84):

Ocak başında oturmuş bir ihtiyarca kadın.
"Açız! Açız!" diye feryâd eden çocuklarının,
Karıştırıp duruyorken pişen nevâlesini;
Çıkardı yuttuğu yaşlarda çırpınan sesini:
-Durunda yavrularım, işte şimdicek pişecek...
Fakat ne hâl ise bir türlü pişmiyordu yemek!
Çocukların yeniden başlamıştı nâleleri...
Selamı verdi Ömer, daldı âkıbet içeri.
Selamı aldı kadın pek beşuş bir yüzle.
-Bu yavrular niçin, ey teyze, ağlıyor, söyle?
-Bu gün ikinci gün, aç kaldılar...
-O halde, neden
Biraz yemek komuyorsun?
-Yemek mi? Çömleği sen,
Tirit mi zannediyorsun? İçinde sâde su var
Çakıl taşıyla beraber bütün zaman kaynar!
Ne çare! Belki susarlar, dedim. Ayıplamayın.
-Peki senin kocan, oğlun, ya kardeşin, ya dayın...
Tek erkeğin de mi yok?
-Hepsi öldü... Kimsem yok.
-Senin midir bu küçükler?

-Torunlarım.
-Ne de çok!
Adam emîre gidip söylemez mi hâlini?
Ah!
Emîre öyle mi? Kahretsin an-karîb Allah!
Yakında râyet-i ikbâli ser-nigûn olsun...
Ömer, belâsını dünyâda isterim bulsun!
-Ne yaptı, teyze, Ömer, böyle inkisâr edecek?
-Ya ben yetim avuturken emîr uyur mu gerek?

Hz. Ömer'in bizzat tanık olduğu bu olayın hemen akabinde halife Ömer, bu yoksul kadına çuvalla erzak taşımak ister ve yanında bulunan Abbas ise, bu çuvalları Hz. Ömer'in değil kendisinin taşıması için teklifte bulunur, fakat halife aşağıda geçen mısralardaki gibi bu teklifi reddeder (Ersoy, 1987:85).

Kadın ne söyledi, Abbas, işitmedin mi demin?
Yarın huzûr-i İlâhide, kimseler, Ömer'in
Şerîk-i haybeti olmaz, bugünlük olsa bile;
Evet, hilâfeti yüklenmiyeydi vaktiyle.
Kenâr-ı Dicle'de bir kurt aşırsa bir koyunu,
Gelir de adl-i İlâhî sorar Ömer'den onu!
Bir ihtiyar kan bî-kes kalır, Ömer mes'ûl!
Yetîmin, girye-i hüsrân alır, Ömer mes'ûl!

Nesil sorumluluğu yüksek, aile hayatına önem veren, tembellikten ve cehaletten korkan ve bunun için kaygı duyup bireylere çareler arayan, yol gösteren bir toplum rehberi gibi kendini görür. Özellikle "Mahalle Kahvesi" ve "Meyhane" şiirlerinde olduğu gibi "Mahalle Kahvesi" şiirinde şarkın sonradan düştüğü tembellik mekânını, "Meyhane" şiiriyle de parçalanan, yok olan aile ve birey hayatını konu edinir. Aşağıda yer alan "Mahalle Kahvesi" şiirinde yeni nesille ecdadı arasında karşılaştırma yapar ve insan kalitesini, sinerjisini yok eden mekân olarak görür kahvehaneleri (Ersoy, 1987:102-103):

Mahalle kahvesi Şark'ın harîm-i kâtilidir
Tamam o eski batakhâneler mukâbilidir:
Zavallı ümmet-i merhûme ölmeden gömülür;
..
Kış uykusunda mı geçmişti ömrü ecdâdın?
Hayır, o nesl-i necîbin, o şanlı evlâdın
Damarlarında şehâmet yüzerdi kan yerine;
Yüreklerinde ölüm şevki vardı can yerine.
Fakat biz onlara âid ne varsa elde, yazık,
Birer birer yıkarak kahvehâneler yaptık!

"Meyhane" şiirinde ise kocasını meyhanede bulan kadının, eviyle ve çocuğuyla ilgilenmeyen kocanın karşısında biçare kalmış annenin dramı sahneye konulur. Meyhaneden çıkmayan kocasının baba sorumluluğunu da kuşanmak zorunda kalan kadının çalışmak zorunda kal-

ması ve buna rağmen sarhoş kocasının hakaretleriyle karşılaşması anlatılır. Burada Âkif olay örgüsüyle gündelik hayatın sosyolojisine, sokağa, caddeye, mahalleye girer, her kimse olayı yaşayanla birlikte (Ersoy, 1987: 34-35):

Çalışmadın, beni hep bunca yıl çalıştırdın;
O yavrucakları çıplak, sefil alıştırdın;

Bilir mahalleli kim, aldığın zamanda beni,
Çehiz çimenle donatmıştı beybabam evini.

Ne oldu şimdi o eşya? Satıp kumarda yedin!
Evet, kumarda yedin, hem de karşılarda yedin!

Kahvehaneleri ve meyhaneleri; tembelliğin, yoksulluğun, sarhoşluğun ve suçun kaynağı olarak görür ve bu durumun ise toplumu, toplumun değerlerini zehirlediğini anlatmaya çalışır.

Benzer şekilde Mehmet Âkif, sadece dine değil, edep ve ahlaki öğretilere de en az dini öğretiler kadar önem veren bir aydındır. Hz. Muhammed'in "ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim" sözünü, yaşadığı dönemde ve toplumda hayatının en önemli parçası haline getiren bir isimdir. Akif de Peygamberin başlattığı iyi ve ahlaklı insan olma duyarlılığını ve bu ahlakı yaşadığı yüzyılda sürdürmeye kararlı biridir. "Ahlakımız Yükselmeli" şiirinde (Ersoy, 2014):

Sade bir sözdür fakat hikmetlerin en mücmeli:
Bir halas imkânı var: Ahlakımız yükselmeli,
Yoksa pek korkunç olur katmerleşip hüsranımız...
Çünkü hem dünya gider, hem din, eğer yapmazsanız.

diyerek din ve ahlakı iç içe gören, sadece dini ibadetleri ve ritüelleri yerine getirerek işin bitmeyeceğini, onu tamamlamak için ahlakın önemli olduğunu ve asıl çevreye örnekliğin ahlakla yaşamak olduğunu birçok şiirinde ifade etmeye çalışır.

Âkif'in şiirlerinde gündelik hayatın sosyolojisi ve resmi vardır, ama özellikle de günümüz sosyal politika diliyle söyleyecek olursak "dezavantajlı gruplar" denilen yoksul, yaşlı, kimsesiz, öksüz, yetim, şehit ve hasta gibi insanlarla ve çevreyle ilgilenmiştir. Onun şiirlerinde sadece vatan, tarih özlemi, zaferler, sömürgeye karşı olmak değil; bunun yanı sıra, şehrin kıyılarında yaşama tutunmaya çalışan insanların ıstırapları, acıları ve çaresizlikleri de vardır. Bu nedenle Mehmet Akif bir açıdan baktığınızda istiklal ve vatan şairi, bir açıdan batığınızda toplum şairi, bir başka açıdan baktığınızda dini öğretiler ve ahlak şairi ya da fakir ve gurebanın şairi olarak karşımıza çıkar. Hayata ve yaşadığı topluma bir bütün olarak bakabilen ve gören nadir şairlerimiz arasında yerini alır. Ona göre vatana, topluma, kültüre ve yaşadığı çevreye karşı duyarlı olmamak "duygusuz olmak" demektir. Duygusuz olmak ise dünyanın sorunlu tutumları içinde yer alır (Ersoy, 2014):

Duygusuz olmak kadar dünyada lakin derd yok;
Öyle salgınmış ki me'lun: Kurtulan bir ferd yok!

Kendi sağlam... Hissi ölmüş, ruhu ölmüş milletin!
İşte en korkuncu hüsranın, helakin, haybetin!

Sonuç

Mehmet Âkif Ersoy, Tanzimat döneminde doğup büyüyen ve hayatının büyük bir kısmını (50 yıl) Osmanlı döneminde geçiren ve yaklaşık 13 yılını ise Cumhuriyet döneminde yaşayan ve yeni devletin kuruluşuna şahitlik eden bir "geçiş dönemi" aydınıdır. Türkiye tarihinin tanığı, ülkenin, toplumun, kültürün, bireylerin yaşadığı dönüşümleri bizzat yaşayarak gören ve yaşadıklarından hareketle de bunu yazıya aktararak günümüzde o günlerin dramatik olaylarıyla Türk insanını canlı ve diri tutmaya çalışan bir şair ve aydındır. Cemil Meriç'in aydın tarifinden hreketle O, *"uyanık bir vicdan"*, Şerif Mardin'in söylemiyle de gerektiğinde *"kritik söylemi merkeze"* almaktan çekinmeyen bir aydın olarak tarif edilebilir (Meriç, 1993:86; Mardin, 1985:47).

Onu diğer aydınlardan ayıran önemli özelliklerinin başında, çok ciddi eğitim almış olmasına karşın, içinde yaşadığı toplumu küçümsemeden onların sorunlarıyla dertlenen ve çözüm arayan bir ozan gibi kendine rol biçen bir şair olmasıdır. Klasik eserleri orijinalinden okuyacak kadar Fransızcayı, Kur'an-ı Kerimi tercüme edecek kadar Arapçayı, ayrıca Farsçayı da iyi derece bilen Mehmet Âkif, yaşadığı ülkenin değerleriyle çatışmaya girmeden ve ona sahip çıkarak 20. Yüzyıl Türkiye gençliğini kendi deyimiyle "asımlara" yol göstermeye çalışır. Muasırlaşmayı ayıklayarak destekler, dini de edep ve ahlak çerçevesinde zenginleştirerek geleceği tasarlamak ister. Hikâyemsi şiirlerinde gündelik hayatın sosyolojisini yapar; psikodrama ve sosyo-drama yapar ve empatiyle sorunları tespit etmeye çalışır. Bütün bunları sanat kaygısından çok kendi doğallığı içinde samimiyetle ve hikmetle yapar. Bu bakımdan da gündelik hayatın dilini okuması, toplumun ve şahısların halini anlaması bakımından kendisi bir toplum filozofu, sürekli hikmeti arayan bir bilgeyi ve halkıyla iç içe olan bir ozanı çağrıştırır. Onu 21. yüzyıl Türkiye'sinde ve çevre ülkelerde okunur ve kendisine başvurulur kılan şey, sadece Türkiye'nin Milli Marşı'nı yazması değil, yine onun kadar önemlisi bu şiirle bütünleşen şahsiyetidir. Tabi ki Milli Marş, duyguların, arzuların, kararlılığın ve şiirlerin doruğu ve şiirlerin özüdür.

Kaynaklar

ERSOY, M. A., (1987), Safahat, Ankara:Kültür ve Turizm Bakanlığı.
ERSOY M. A. (2014), Antoloji: http://www.antoloji.com/duygusuz-olmak-siiri/
İbn Haldun, (1988), Mukaddime, İstanbul: Dergah Yayınları.
MARDİN, Ş. (1985), "Tanzimat ve Aydınlar", Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt I, Sayı 2, İstanbul:İletişim Yayınları, ss 46-54.
MERİÇ, C. (1993), Sosyoloji Notları ve Konferanslar, Haz. Ü. Meriç, İstanbul:İletişim.
ORÇAN, M., 2006, "Geçiş Dönemi Aydınlarının 'Çilesi'", Tezkire Dergisi, sayı 45 (Ekim Kasım).
ŞEN, S., (1995), Türk Aydını ve Kimlik Sorunu, İstanbul:Bağlam Yayınları.
ÜLGENERr, S. F. (1983), Zihniyet, Aydınlar ve İzimler, Ankara:Mayaş Yayınları.

Özet
Mehmet Âkif Ersoy (1973-1936), Osmanlının son, Cumhuriyetinde ilk yıllarında yaşamış olan bir "geçiş dönemi aydını"dır. Bu aydın tipi, kendine özgü bir takım özellikler barındırmaktadır. En önemli özelliği bir bunalım ve kaos döneminin aydını olmasıdır. Toplumsal, kültürel ve siyasal bunalımların ve krizlerin yaşandığı bu dönemde, toplumun ve geleceğin aklı olan bu aydın tipi, çevresinde bu krizden çıkmanın rehberi olarak görülmüş ve kendileri adına da bu anlamda sorumluluklar hissetmişlerdir. Bunalımı gidermenin yollarını aramışlar ve bir takım arayışlara girmişlerdir. Bu arayışlar neticesinde Osmanlı ve Türk aydını kendi içinde bir kırılma yaşamış ve farklı aydın tipleri ortaya çıkmıştır. Bu aynı zamanda, siyasal, ideolojik, toplumsal ve ekonomik bölünmeleri de beraberinde getirmiştir. Benzer şekilde toplumda ve aydınlarda devletsiz kalma korkusu yaşanmış ve bu korku aydınların kendi içinde yerli ve yabancı düşüncelerden etkilenmelerini, içinde yaşadıkları toplum ve kültürel değerlere olan yaklaşımlarını ve uygulamalarını ortaya çıkararak ideolojik bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Birçok aydın, toplumun ve kültürel değerlerin geçmişi ve geleceği arasında kalmış ve bir tercihte bulunmuştur. Fakat genelde bu tercihler arasında geçmiş kültür ve sistem, olumsuz özellikleriyle ve "köhnemiş konak" ve "hasta adam" metaforuyla; bilinmeyen gelecek ise geçmişe nazaran daha olumlu metaforlarla anılmaktadır. Geçmişin önemli kültürel değerlerini tamamen olumsuzlamadan, hatta sosyolojik anlamda toplumda yaşanan anomik, sosyal ve kültürel değerlerdeki rotasız ve kimliksiz dönüşüm ve değişmelerden dolayı bu tür toplumsal ve kültürel bunalımların ve buhranların yaşandığını ileri süren nadir aydınlardan biri Mehmet Âkif Ersoy'dur.

Bu çalışmada, yerli ve özgün bir aydın olarak Mehmet Âkif'in Ersoy'un toplumsal ve kültürel değerlerle ilgili ileri sürdüğü görüşlerini, diğer aydınların topluma ve bu tür değerlere karşı koymuş olduğu mesafe karşısındaki duruşunu ve ortaya koymuş olduğu "aydın ruhu ve dinamizmini" ele almaya ve hangi aydın tipine girdiğini değerlendirmeye çalışacağız. Ersoy, 19. ve 20. yüzyılını heba eden Türk toplum ve devletinin 21. yüzyılda yeniden doğuşunun ama sahip olduğu toplumsal ve kültürel değerleriyle yeniden varoluşunun yaklaşık yüzyıl önceden geleceği iklimlendiren ve filizlendiren bir aydın olarak ele alınacaktır. O "aşırı Batılılaşma" eğilimleri ve söylemi içinde İbn Haldun'un deyimiyle "sebebi asabiyetin" ve kültürel değerlerin gelecek toplumlar için büyük bir sermaye ve donanım olduğunu gören ve bu yönüyle de diğerlerinden ayrılan bir aydın olarak incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kavramlar: "Mehmet Âkif Ersoy", "safahat", "geçiş dönemi aydını" ve "toplumsal ve kültürel değerler".

Safahat'ın Bağlamlı Sözlüğü Üzerine Bir Deneme: Hüsran Örneği

İdris Nebi Uysal
Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Sorun

Türk edebiyatında hakkında en çok çalışma yapılan isimlerden biri de millî şair Mehmet Âkif Ersoy'dur. Bugüne kadar Âkif ve *Safahat* hakkında çok sayıda araştırma/inceleme yapılmasına karşın, gerek *İstiklal Marşı*'nın gerekse *Safahat*'ın bağlamlı sözlüğü henüz hazırlanmamıştır. Hiç kuşkusuz, *Safahat*, Türk edebiyatının en çok okunan, takip edilen eserlerinden biridir. *Safahat*'ın şu ana kadar gerçekleştirilen çeşitli baskılarında sözlük bölümleri varsa da bunlar daha çok ortalama okuyucu kitlesi dikkate alınarak düzenlenmiştir. Bu sözlükler, genellikle sayfa altında ya da eser sonunda, bilinmeyen sözcük ve tamlamaların verilmesinden ibarettir. Son yıllarda *Safahat* için müstakil sözlük hazırlama girişimleri de olmuştur. Bunlardan biri Şanlı (2010) tarafından gerçekleştirilen çalışmadır. Ancak bu eser, şiirlerde geçen yabancı kökenli sözcükleri açıklamak için düzenlenmiştir. Hepsi değerli olan ve bir ihtiyacı karşılayan bu sözlüklerin varlığına rağmen bugün elimizde *Safahat*'ta geçen tüm sözcükleri kapsayan bir bağlamlı sözlüğünün olmayışı, kanaatimizce, ciddi bir eksikliktir. Önemi her geçen gün daha iyi anlaşılan bağlamlı sözlük çalışmalarının teknolojinin sunduğu imkânların gelişmesiyle birlikte *Safahat* vb. eserler için de uygulanması, hem Türkçeye hem Mehmet Âkif araştırmalarına önemli katkılar sağlayacaktır.

Bağlam nedir?

Birbiriyle ilgili olan bu iki kavramı açıklamaya geçmeden önce *bağlam* terimini izah etmekte fayda var. *Bağlam*, kısaca "bir ögenin (sözcük) bulunduğu ortam" (Dash, 2008: 22) demektir. Miller ve Leacock gibi bazı isimler, bir sözcüğe anlam vermede önemli gördükleri bağlamı, (*yakın*) *çevre bağlamı* (local context) ve *tematik bağlam* (topical context) olmak üzere iki başlıkta incelemişlerdir (Akt. Dash 2008: 4). Buna göre (*yakın*) *çevre bağlamı* sözcüğe anlamını veren yakın çevreyi, bir başka deyişle sözcükten önce ve sonra gelen birimleri ifade eder. Bu yaklaşım bir sözcüğü anlamlandırmada yetersiz kaldığında sözcüğün yer aldığı metnin konusuna/temasına başvurulur. Konu, yakın çevrenin şekillendirdiği anlamı tamamlayacaktır. Ancak Dash (2008: 21-31), bir sözcüğü bu iki bağlama göre anlamlandırmanın bazen yeterli olamayacağını, sözcüğün geçtiği cümle ile dildeki genel kullanımına da bakmak gerektiğini belirtir. Dash'e göre (2008: 22) bir sözcüğün anlamını tayin eden dört bağlam vardır: Bunlar (*yakın*) *çevre bağlamı*, *tematik bağlam, cümle bağlamı* (sentential context) ve *dil dışı bağlam* (global context)'dır. Araştırmacının *cümle bağlam*ıyla kastettiği, sözcüğün bulunduğu cümledir. Bu bağlam türü özellikle deyim, tamlama, birleşik sözcük gibi birden fazla unsurdan

oluşan ancak çeşitli nedenlerle unsurları birbirinden ayrı düşen yapılar için söz konusudur. Bu, Türkçede daha çok şiirlerde ve konuşma dilinde yaşanabilecek bir durumdur. Dash (2008: 28)'in bahsettiği *dil dışı bağlam* ise sözcüğün kendisiyle dış dünya (gerçeklik) arasındaki bağlantısından doğan ilişkileri ortaya koyar ve sözcüğe uygun anlamı verebilmek için kültürel ve sosyal faktörlerin de dikkate alınması gerektiğini dile getirir.

Araştırmacının dört başlıkta ele aldığı bu konu, Vardar (2007: 31) tarafından *iç bağlam* (*dil içi bağlam*) ve *dış bağlam* (*dil dışı bağlam*) terimleriyle izah edilmiştir. Bir sözcüğün yakın çevresi, bulunduğu cümle ve metnin konusu *iç bağlamı* verirken onu söyleyen ya da dinleyen kişinin bireysel, toplumsal, kültürel nitelikli deneyim ve birikimi *dış bağlamı* ortaya koyar. Bu durumda *global context* terimini, Türkçeye *dil dışı bağlam* (*dış bağlam*) biçiminde aktarmak daha doğru olacaktır.

Ülkemizde anlam-bağlam ilişkisi üzerine eğilen isimlerin başında Aksan gelir. Aksan (2009: 75) *bağlam* (context) terimini kısaca "bir göstergenin birlikte bulunduğu öteki göstergelerle oluşturduğu ve anlamını aydınlatan bütün" olarak tanımlar. Araştırmacının ifadesiyle "*Gemi limandan ayrıldı.*", "*Kadın kocasından ayrıldı.*", "*Kadın kocasından ayrılıp otobüse bindi.*" cümlelerindeki "*ayrılmak*" fiilleriyle "*Köprüden geçince sağa saparsınız.*", "*Üst dişlerimin köprüsü kırıldı.*" cümlelerindeki "*köprü*" sözcükleri, içinde yer aldığı yapı ve o yapıdaki diğer ögelerle olan ilişkisine göre anlamını belirginleştirmiş ve yeni anlamlar kazanmıştır. Dolayısıyla *bağlam*, anlamı belirleyen ve/ya tamamlayan ögelerden biri durumundadır. Başkaca söylersek, bir sözcüğün anlamının bir kısmını birlikte kullanıldığı diğer sözcüklerin belirlediği açıktır. Burada her biri bir dil göstergesi olan sözcüklerin öteki sözcüklerle birlikte ve onlarla birleşerek bir kavramı anlatmaya çalıştıkları düşünülmektedir. Aksan (2009: 77) ayrıca göstergenin ele alındığı konunun, göstergenin yansıtmaya çalıştığı kavramın belirginleşmesinde önemli olduğunu söyler. Korkmaz (2007: 33-34)'ın konuya ilişkin açıklamaları da Aksan'la aynı doğrultudadır.

Yerli ve yabancı bilginler tarafından yapılan bu açıklamalar, bir sözcüğün anlamını belirlemenin hayli çaba ve dikkat gerektiren bir iş olduğunu gösteriyor. Bu durumda göz önünde bulundurulması gereken faktörlerden biri de *bağlam*'dır. Çünkü bir sözcüğü bağlamsal koşullarına dikkat etmeden anlamlandırmaya çalışmak, eksik ya da yanıltıcı olabilmektedir.

Bağlamlı sözlük nedir ve nasıl hazırlanır?

Bağlamlı sözlük, anlam-bağlam ilişkisine dayanan ve bir eserin söz varlığını en ince anlam farklılıklarına kadar ortaya çıkaran sözlüktür (Boz, 2011: 91). Bu yönteme göre şekillenen bir sözlük, sözcüklerdeki anlam zenginliğinin ortaya çıkarılmasına yardımcı olmaktadır. Bu tür sözlüklerde maddelerin geçtiği cümleler tamamen ya da gerektiği kadar alınır (Başkan, 1988: 174). Dolayısıyla araştırmacı, metinde yer alan ve sözlüğü oluşturan her maddeyi cümlesiyle birlikte ayrı ayrı yazmak ve incelemek durumundadır. Sözcüklerin geçiş sıklığını gösteren, *bağlam* içindeki anlam ve işlevini anlamayı kolaylaştıran bu yöntem, kabul etmek gerekirse, büyük çaba ve uzun zaman gerektiren bir iştir. Başkan (1988: 174), sözlüğün bu özelliği nedeniyle İngiltere'de önceleri yalnızca kutsal kitap ve Shakespeare'in eserleri için hazırlandığını söyler. Ancak 90'lı yıllardan sonra bilgisayar teknolojisinin gelişmesiyle birlikte

dünyada bağlamlı sözlük çalışmalarının arttığını belirtmek gerekir[1].

Türkçede bağlama dayalı sözlük çalışmalarının eskiden beri var olduğu, günümüzde de kimi araştırmacılar tarafından yapıldığı bilinmektedir (Ayrıntılı bilgi için bk. Boz 2011: 91-92). Söz gelimi Türkçenin tarihsel sözlükleri, bu yöntemle hazırlanmıştır. Ancak bu çalışmaların yukarıda sözü edilen usul ve işleyişe göre gerçekleştirildiğini söylemek zordur. Buna karşın son günlerde yöntem sorunuyla karşılaşılmayan birtakım çalışmaların (Öztürk, 2007; Boz, 2012) yapılması sevindiricidir.

Boz (2011: 92), nitelikli bir bağlamsal sözlük hazırlayabilmek için araştırmacının temel dil ve edebiyat bilgileri yanında özellikle yöntem ve teori bakımından ciddi bir birikime sahip olması gerektiğini söyler. Araştırmacı, sözlüğünü hazırlayacağı sanatçı ve eserlerini yakından tanımalı, yeterli donanıma sahip olmalıdır. Ayrıca anlama etki eden dış faktörleri bilmek ve hesaba katmak (şairin hayat hikâyesine vâkıf olmak, şiirlerin ne zaman, hangi şartlar altında ve kime yazıldığını bilmek vb.) doğru tanım ve açıklamalara ulaşmayı kolaylaştıracaktır. Ayrıca sözlük için gerekli teknik altyapının oluşturulması, araştırmacının teknik bilgi ve beceriye sahip olması, ona büyük kolaylık sağlayacaktır. Burada öne çıkan temel hususlardan biri de sözlük hazırlayıcısının sergileyeceği titizlik ve kararlılıktır.

İnceleme

Gölgeler, Safahat'ın yedinci ve son kitabı olup 1933'te Mısır'da basılmıştır. Baştaki birkaç şiir sayılmazsa bu kitap, Âkif'in 1923-1933 yılları arasında yazdığı şiirlerden oluşur. Başkaca söylersek *Gölgeler*, sanatçının daha çok Mısır'da kaleme aldığı manzumelerden meydana gelmiştir. Kitabın ilk ürünü olan *Hüsran*, dört kez yayımlanan ve adı üç kez değişen bir şiirdir.

"Hüsran", ilk olarak "İthaf Kıtası" başlığı ile 16 Teşrinievvel 1335/16 Ekim 1919 tarihli *Servet-i Fünun*'da çıkar. Şiir, bir hafta sonra aynı isimle *Sebilürreşat*'ta yayımlanır. Şiirin vücut bulduğu dönem, 1. Dünya Savaşı'nın sona erdiği, Osmanlı ülkesinin dört bir yandan işgal edildiği günlerdir. Âkif'in kaleminden dökülenler, şairin yaşadığı acının ne kadar büyük olduğunu gösterir. Şiir üçüncü kez 3 Mart 1921'de yine *Sebilürreşat* dergisinde bu sefer "Sessiz Feryat" adıyla boy gösterir. *Gölgeler* kitabının Mısır'da yapılan ilk baskısında ise "Hüsran" adıyla takdim edilir. Şiirin farklı zamanlarda dört kez yayımlanması, yayınlardan üçünün Mütareke ve Millî Mücadele dönemlerine denk gelmesi manidardır. Şiirin tema ve içeriği Âkif'in kişiliği ile birleştirilince bu manzumenin neden birkaç kez yayımlandığı çok daha iyi anlaşılacaktır (Daha detaylı bilgi için bk. Gökçek, 2011: 7, 23).

Şiirde geçen sözcüklerin anlamını doğrudan etkilediğini düşündüğümüz dil dışı bağlama (dış bağlamı) dair bu kısa izahtan sonra şiirin bağlamlı sözlüğünü hazırlama işine geçebiliriz. Burada izlenen yönteme ilişkin ayrıntılar şöyledir:

1. Sözlük düzenlenirken madde başlarının verilişinde alfabetik sıra esas alınmıştır.

---

1 Son zamanlarda Elliot, Woolf, Hemingway ve Proust gibi sanatçıların eserlerine yönelik bağlamlı sözlük çalışmaları olmuştur.

2. Sözcüklerin tanığı durumundaki dizeler, hemen sözcüğün altına yazılmıştır.
3. Sözcüklerin kökeni ve türü hakkında herhangi bir açıklamaya gidilmemiştir.
4. Şiirde geçen sözcüklerin geçiş sıklığı köşeli parantez içinde verilmiştir.
5. Bazı maddelerde sözcüklerdeki alt kategorik anlamlar gösterilmeye çalışılmıştır.
6. Tanık konumundaki dizenin ait olduğu şiir H, kitap ise G ile kısaltılmıştır. Dizeler ise 1, 2, 3 şeklinde numaralandırılmıştır.

Gölgeler / Hüsran

Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,
İslam'ı uyandırmak için haykıracaktım.
Gür hisli, gür imanlı beyinler, coşar ancak,
Ben zaten uzun boylu düşünmekten uzaktım!
Haykır! Kime, lakin? Hani sahipleri yurdun?
Ellerdi yatanlar, sağa baktım, sola baktım;
Feryadımı artık boğarak, na'şını, tuttum,
Bin parça edip şi'rime gömdüm de bıraktım;
Seller gibi vadiyi eninim saracakken,
Hiç çağlamadan, gizli inen yaş gibi aktım.
Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz;
İnler Safahat'ımdaki hüsran bile sessiz! (Gökçek, 2011: 23)

akmak [1]: süzülmek.
GH/10 Hiç çağlamadan, gizli inen yaş gibi **aktım**.

ancak [1]: yalnızca.
GH/3 Gür hisli, gür imanlı beyinler, coşar **ancak**,

artık [1]: bu durumda.
GH/7 Feryadımı **artık** boğarak, na'şını tuttum,

bakmak [2]: gözlemlemek.
GH/6 Ellerdi yatanlar, sağa **baktım**, sola **baktım**;

bakıp durmak [1]: bir süre gözlemlemek.
GH/1 Ben böyle **bakıp durmayacaktım**, dili bağlı,

ben [2]: Birinci tekil kişi zamiri.
GH/1 **Ben** böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,
GH/4 **Ben** zaten uzun boylu düşünmekten uzaktım!

beyin [1]: bilgisi, eğitim düzeyi, düşüncesi, yönetme kabiliyeti yüksek düzeyde olan kimse.
GH/3 Gür hisli, gür imanlı **beyinler**, coşar ancak,

bırakmak [1]: koymak.
GH/8 Bin parça edip şi'rime gömdüm de **bıraktım**;

bile [1]: da, de, dahi.
GH/12 İnler Safahat'ımdaki hüsran **bile** sessiz!

bin parça etmek [1]: birçok parçaya ayırmak.
GH/8 **Bin parça edip** şi'rime gömdüm de bıraktım;

bir [1]: tek.
GH/11 Yoktur elemimden şu sağır kubbede **bir** iz;

boğmak [1]: susturmak, (*mec.*) öldürmek.
GH/7 Feryadımı artık **boğarak**, na'şını, tuttum,

böyle [1]: bu şekilde.
GH/1 Ben **böyle** bakıp durmayacaktım, dili bağlı,

coşmak [1]: duygu ve heyecanı zirveye çıkarmak, hareketlenmek.
GH/3 Gür hisli, gür imanlı beyinler, **coşar** ancak,

çağlamak [1]: köpürerek, ses çıkararak akmak.
GH/10 Hiç **çağlamadan**, gizli inen yaş gibi aktım.

de [1]: bağlama ve kuvvetlendirme işleviyle kullanılan bir edat.
GH/8 Bin parça edip şi'rime gömdüm **de** bıraktım;

dili bağlı [1]: konuşamaz vaziyette, susmak zorunda kalarak.
GH/1 Ben böyle bakıp durmayacaktım, **dili bağlı**,

düşünmek [1]: düşünce üretmek.
GH/4 Ben zaten uzun boylu **düşünmekten** uzaktım!

el [1]: yabancı, başkası.
GH/6 **Ellerdi** yatanlar, sağa baktım, sola baktım;

elem [1]: üzüntü, keder.
GH/11 Yoktur **elemimden** şu sağır kubbede bir iz;

enin [1]: inleme, ağlama.
GH/9 Seller gibi vadiyi **eninim** saracakken,

feryat [1]: çığlık, haykırış.
GH/7 **Feryadımı** artık boğarak, na'şını tuttum,

gibi [2]: -e benzer şekilde.
GH/9 Seller **gibi** vadiyi eninim saracakken,
GH/10 Hiç çağlamadan, gizli inen yaş **gibi** aktım.

gizli [1]: belli etmeden, sessizce.
GH/10 Hiç çağlamadan, **gizli** inen yaş gibi aktım.

gömmek [1]: yerleştirmek.
GH/8 Bin parça edip şi'rime **gömdüm** de bıraktım;

gür [2]: güçlü, sağlam.
GH/3 **Gür** hisli, **gür** imanlı beyinler, coşar ancak,

hani [1]: nerede.
GH/5 Haykır! Kime, lakin? **Hani** sahipleri yurdun?

haykırmak [2]:
1. telaş, uyarı vb. nedenlerle yüksek sesle bağırmak.
GH/2 İslam'ı uyandırmak için **haykıracaktım**.
2. seslenmek.
GH/5 **Haykır**! Kime, lakin? Hani sahipleri yurdun?

hiç [1]: olumsuz fiilin anlamını pekiştiren bir söz.
GH/10 **Hiç** çağlamadan, gizli inen yaş gibi aktım.

hisli [1]: duygulu.
GH/3 Gür **hisli**, gür imanlı beyinler, coşar ancak,

hüsran [1]: 1. hayal kırıklığı. 2. şiirin adı.
GH/12 İnler Safahat'ımdaki **hüsran** bile sessiz!

için [1]: amacıyla, maksadıyla.
GH/2 İslam'ı uyandırmak **için** haykıracaktım.

imanlı [1]: inançlı, inancı olan.
GH/3 Gür hisli, gür **imanlı** beyinler, coşar ancak,

inmek [1]: bir yerden akmak, kaymak.
GH/10 Hiç çağlamadan, gizli **inen** yaş gibi aktım.

inlemek [1]: acı, üzüntü belirten kısık sesler çıkarmak, inildemek.
GH/12 **İnler** Safahat'ımdaki hüsran bile sessiz!

İslam [1]: Müslüman zümre.
GH/2 **İslam'ı** uyandırmak için haykıracaktım.

iz [1]: belirti, nişan, eser.
GH/11 Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir **iz**;

kim [1]: "Hangi kişi?" anlamına gelen soru sözcüğü.
GH/5 Haykır! **Kime**, lakin? Hani sahipleri yurdun?

kubbe [1]: kubbe, gök kubbe.
GH/11 Yoktur elemimden şu sağır **kubbede** bir iz;

lakin [1]: fakat.
GH/5 Haykır! Kime, **lakin**? Hani sahipleri yurdun?

na'ş [1]: ceset.
GH/7 Feryadımı artık boğarak, **na'şını** tuttum,

Safahat [1]: Mehmet Akif'in eseri.
GH/12 İnler **Safahat'ımdaki** hüsran bile sessiz!

sağ [1]: solun karşıtı durumundaki yön.
GH/6 Ellerdi yatanlar, **sağa** baktım, sola baktım;

sağır [1]: ilgisiz, duyarsız.
GH/11 Yoktur elemimden şu **sağır** kubbede bir iz;

sahip [1]: (*mec.*) göz kulak olması gereken, sorumlu kimse.
GH/5 Haykır! Kime, lakin? Hani **sahipleri** yurdun?

sarmak [1]: kaplamak.
GH/9 Seller gibi vadiyi eninim **saracakken**,

sel [1]: su taşkını.
GH/9 **Seller** gibi vadiyi eninim saracakken,

sessiz [1]: ses çıkarmadan.
GH/12 İnler Safahat'ımdaki hüsran bile **sessiz**!

sol [1]: sağın karşıtı durumundaki yön.
GH/6 Ellerdi yatanlar, sağa baktım, **sola** baktım;

şi'r [1]: manzume.
GH/8 Bin parça edip **şi'rime** gömdüm de bıraktım;

şu [1]: uzakta olanı işaret etmek için kullanılan söz.
GH/11 Yoktur elemimden **şu** sağır kubbede bir iz;

tutmak [1]: herhangi bir anlayışla bir işe girişmek.
GH/7 Feryadımı artık boğarak, na'şını, **tuttum**,

uyandırmak [1]: aklını başına almasını, fark etmesini sağlamak.

GH/2 İslam'ı **uyandırmak** için haykıracaktım.

uzak [1]: eli, gücü, hükmü yetişmez, vasıfsız, kabiliyetsiz.
GH/4 Ben zaten uzun boylu düşünmekten **uzaktım**!

uzun boylu [1]: derinlemesine, ayrıntılarıyla.
GH/4 Ben zaten **uzun boylu** düşünmekten uzaktım!

vadi [1]: iki dağ arasındaki çukurca arazi veya geçit, koyak.
GH/9 Seller gibi **vadiyi** eninim saracakken,

yaş [1]: su, göz yaşı.
GH/10 Hiç çağlamadan, gizli inen **yaş** gibi aktım.

yatmak [1]: bulunmak, var olmak.
GH/6 Ellerdi **yatanlar**, sağa baktım, sola baktım;

yok [1]: bulunmayan, olmayan, varın zıddı olan söz.
GH/11 **Yoktur** elemimden şu sağır kubbede bir iz;

yurt [1]: vatan, ülke.
GH/5 Haykır! Kime, lakin? Hani sahipleri **yurdun**?

zaten [1]: doğrusu, doğrusunu isterseniz.
GH/4 Ben **zaten** uzun boylu düşünmekten uzaktım!

Sonuç

Örnekten de anlaşılacağı üzere bağlamlı sözlükler, yöntem ve uygulamada sağladığı yararlar bakımında genel sözlüklerden ayrılan özel çalışmalardır. Bu tarz sözlüklerin, *Yunus Emre Divanı*, *Safahat* gibi medeniyet tarihimize ışık tutan eserler için de hazırlanması şarttır. Yöntem çerçevesinde oluşturulacak yeni sözlükle;

1. Âkif'i daha kolay ve doğru anlamanın yolu açılacaktır.
2. Sözcüklere yüklenen anlamlardan yola çıkarak şairin söz varlığı ve Türkçeye katkısı ortaya konacaktır.
3. Araştırmacılar Âkif'in söz varlığına eş zamanlı ve art zamanlı bakma imkânı yakalayacaktır. Şairin diline eş zamanlı yaklaşmak, onun dilini günümüz Türkçesiyle karşılaştırma fırsatı verecektir.
4. Bilim, kültür ve sanat dünyasına *Mehmet Âkif Ersoy Sözlüğü* kazandırılmış olacaktır.
5. *Safahat* şairinin üslubu hakkında daha kapsamlı ve bilimsel açıklamalar yapmak mümkün olacaktır.
6. Şiirlerin çeşitli dünya dillerine çevrilmesinin önü açılmış olacaktır.
7. Sözcüklerin ve sözcüklere yüklenen anlamların geçiş sıklığı tespit edilerek Âkif'in (kavramlar) dünyası açığa çıkarılacaktır.
8.

Kaynaklar

AKSAN, Doğan (2009). Anlambilim Engin Yayınevi, Ankara.
BAŞKAN, Özcan (1988). Bildirişim, İnsan-Dili ve Ötesi, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
BOZ, Erdoğan (2011). "Yunus Emre Divanı'nın Bağlamsal Sözlüğü ve Dizini Üzerine Bir Deneme", X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri, Eskişehir, s. 91-95.
BOZ, Erdoğan (2013). *Risâletü'n-Nushiyye* (Öğüt Kitabı), Ankara: Gazi Kitabevi.
DASH, Niladri Sekhar (2008). "Context and Contextual Word Meaning", SKASE Journal of Theoretical Linguistics [online], Vol 5 No 2, s. 21-31.
ERSOY, Mehmet Akif (2011). Gölgeler, Haz.: Fazıl Gökçek, Dergâh Yayınları, İstanbul.
KORKMAZ, Zeynep (2007). Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara, TDK Yay.
Öztürk, Furkan (2007). Baki Divanı Sözlüğü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
ŞANLI, Cevdet (2010). Safahat Sözlüğü, Çağrı Yayınları, İstanbul.
VARDAR, Berke (2007). Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Ankara, Multilingual Yayıncılık.

Özet
Bağlamlı sözlük (=bağlamsal sözlük, işlevsel sözlük); anlam-bağlam ilişkisine dayanan, bir eserin söz varlığını en ince anlam faklılıklarına kadar ortaya çıkaran ve sözcüklerin geçiş sıklığını görmeyi sağlayan özel sözlük türüdür. Bu bildiride, Safahat araştırmalarında bağlamlı sözlük hazırlamanın gerekliliği ve yöntemi üzerinde durulacaktır. Yöntemin izahında Gölgeler'deki "Hüsran" şiirinden yararlanılacaktır. Batıda Shakespeare gibi büyük sanatçıların eserleri için meydana getirilen bu sözlükler, şiirde geçen her sözcüğe bağlama uygun anlam(lar)ın bulunmasıyla oluşturulur. Böylece bir sözcük için en doğru karşılık tespit edilmiş olur. Bu çalışmaların medeniyet tarihimize ışık tutan Safahat gibi eserler için de yapılması elzemdir.

Anahtar Sözcükler: Safahat, Hüsran, Bağlam, Bağlamlı Sözlük

Abstract
The contextual dictionary is a kind of special dictionary based on connection of meaning-context. It brings out the vocabulary of a book with meaning differences and gives the frequency rates of words. Contextual dictionary is prepared by considering the contextual conditions of words. So the most suitable meaning is founded out for every word. This article, focuses on the method and necessity of using contextual dictionary in Safahat researches. In this study the poem "Hüsran" was selected to show and explain the method. We think that these glossaries should be prepared for masterpieces of Turkish, like Safahat.

Key words: Safahat, Hüsran, Context, Contextual Dictionary

Mehmet Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Ölümsüzklük Arketipi

Zeynep Tek
Arş. Gör., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Rahmetle anılmak, ebediyyet budur amma,
Sessiz yaşadım, kim beni, nerden bilecektir?
Gölgeler / Mehmet Âkif

Türk edebiyatının 'Millî Şairi' olarak kabul edilen Mehmet Âkif, konu ve tema bakımından çok çeşitli ve zengin bir külliyata sahiptir. Onun eserleri hem evrensel özellikteki arketipleri yansıtmış hem de Türk milletinin kolektif bilinçdışına ayna tutmuştur. Arketip, Carl Gustav Jung'a göre kolektif bilinçdışının işlevsel birimlerini oluşturur.[1] Herkeste görülen bu "özdeş psişik yapılar" "insanlığın en eski mirasını" oluştururlar.[2] Jung'a göre arketip "daha antikçağda bile kullanılan ve Platon'un "idea"sıyla eşanlamlı olan bir kavramdır."[3] Onun çalışmaları ile "Platoncu anlamda idea'ların her psike'de olduğu ve bunların düşüncelerimizi, duygularımızı ve eylemlerimizi içgüdüsel olarak önceden biçimlendirdiği ve etkilediği" görüldü.[4] Her psikede görülen evrensel nitelikteki arketiplerden biri de düşünsel ve kronolojik anlamda en köklü bilinçdışı birimlerden biri olan ölümsüzlük arketipidir.

Ölümsüzlük arketipinin çıkış noktası ölümden duyulan korku ve geçicilik endişesidir. Jung, ölümden sonraki yaşamla ilgili imge oluşturabilme eğilimini ilk çağlardan beri devam eden bir miras olarak tanımlar.[5] Çünkü ölümsüzlük, ölüm kadar arkaik bir mevzudur. İnsanoğlu, hayatı idrak ettiği andan itibaren ölümü de idrak eder ve sonlu hayat fikrini sorgulamaya başlar. Bu sorgulamayı gerçekleştiren mütefekkirlerden biri de ünlü şairimiz Mehmet Âkif Ersoy'dur. Şair, *Ne Eser, Ne de Semer* adlı eserinde binlerce alnın istekle beka hırsı için ter dökmesini, çabalamasını anlayamadığını belirtmekte ve her şeyin geçiciliğe, değişmeye mahkûm olduğunu söyleyerek sessiz bir yaşamı öne çıkarmaktadır:

1 Arketip ile ilgili daha fazla bilgi için bkz: Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji,* Çev.: Ender Gürol, 2.b., Payel Yayınları, İstanbul, 2006; Carl Gustav Jung, *Dört Arketip,* Çev.: Zehra Aksu Yılmazer, 3.b., Metis Yayınları, İstanbul, 2012; E. Armstrong Bennet, *Jung Aslında Ne Dedi?,*Çev.:Işıl Çobanlı, Say Yayınları, İstanbul, 2006; Anthony Stevens, *Jung,* Çev.: Ayda Çayır. Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999; A. İpek Gökeri, *Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması,*(Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi/ DTCF, Ankara, 1979.

2 Anthony Stevens, *Jung,* Çev.: Ayda Çayır. Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999, s.48-49.

3 Carl Gustav Jung, *Dört Arketip,* Çev.: Zehra Aksu Yılmazer, 3.b., Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s.17.

4 *A.g.e.,* s. 20-21.

5 Carl Gustav Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler,* Çev.: İris Kantemir, Can Yayınları, İstanbul, 2012, s.277.

"Ölen insan mıdır, ondan kalacak şey: eseri;
Bir eşek göçtü mü, ondan da nihâyet: semeri."
Atalar böyle buyurmuş, diye binlerce alın,
Ne tehâlükle döker, döktüğü bîçâre teri!
Şu beka hırsına akl erdiremem, bir türlü,
Sorsalar, bence, temâyüllerin en derbederi:
Hadi, toprakta silinmez bir izin var, ne çıkar,
Bağlı oldukça telâkkîye hakîkî değeri?
Dün, beyinlerde kıyâmet koparan "hikmet"i al,
Bugünün zevkine sor; beş para etmez ciğeri!
Gündüzün, başların üstünde gezen "şah-eser"in,
Gece, şâyet, arasan, mezbeledir belki yeri!
İsteyen almaya baksın boyunun ölçüsünü,
Geri dur sen ki, peşiman, atılanlar ileri.
Bilirim: "Hep de semermiş" diyecek istikbâl,
Tekmelerken şu kabarmış sıra kümbeltileri.
O, ne çok bilmiş adamdır ki: gider sessizce,
Ne esermiş, ne semer, kimsenin olmaz haberi![6] (s.501)

Şair, 1930'da yazdığı bu şiirinde ölümsüzlük çabasını ve hayatın anlamını sorgularken, gerçekte ömrü boyunca bir ses ve iz bırakma çabasında olmuştur. u şiiri yazdığı dönemde bilinçli alanda sonsuzluk çabasını reddederken ve bunu 'hırs' olarak nitelendirip olumsuzlarken hayatı boyunca ise bilinçdışı olarak ölümsüzlüğün yollarını aramış ve sorgulamıştır. Arketipin temel özelliklerinden biri de kolektif bilinçdışına bağlı olarak kalıtım yoluyla geçmesi ve bilinçdışı bir süreç olmasıdır. Beka çabasını hırs olarak reddeden şair, ebediyet endişesini ortaya koyan ve *Gölgeler*'de yer alan resmi için yazdığı bir şiirinde ise şunları söylemektedir:

Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince.
Günler şu heyûlâyı da, er geç, silecektir.
Rahmetle anılmak, ebediyyet budur amma,
Sessiz yaşadım, kim beni, nerden bilecektir? (s.496)

Ebediyetin en temel kıstaslarından birini *"rahmetle anılmak"* olarak nitelendiren şair, "kim beni, nerden bilecektir?" diyerek tanınmama, dolayısıyla sonsuzluğa erişememe konusunda endişesini belirtir. Heyula olarak nitelediği resminin er geç silineceği gerçeği de önemlidir. Bir gölge olan beden nasıl ki toprak altında yok olmaya mahkûmsa bir kâğıdın da silinip gitmesi mümkündür. Mehmet Âkif, birçok resmi altına şiirler yazmıştır. Bu önemli bir durumdur; çünkü resim çektirme, anı durdurmanın en güzel yollarından biridir, geride kalmanın, iz bırakmanın en yaygın yollarındandır. Âkif, bir resmi için yazdığı aşağıdaki dörtlükte insanların bıraktığı izlerin hiçbir zaman silinemeyeceğini, bir gölgeye benzeyen

6 Mehmet Âkif Ersoy'un şiirlerinden yapılan bütün alıntılar kitabın şu baskısındandır: Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat,* Haz.: Ömer Rıza Doğrul, İnkılâp ve Aka Basımevi, İstanbul, 1974.

resimden vefa bekleyen insanlara da kaç gün hatırlanacağını sorarak sonsuzluğa erişme yolunu sorgulamaktadır:

Bir canlı izin varsa şu toprakta, silinmez;
Ölsen, seni sırtında taşır toprağın altı.
Ey gölgeden ümmîd-i vefâ eyleyen insan!
Kaç gün seni hâtırlayacaktır şu karaltı? (s.495)

1931'de çektirdiği bir resmi için yazdığı aşağıdaki şiirinde ise bıraktığı resimle hatırlanarak ebediyen huzura eriştiğini söyleyen şair, sesi dindikten sonra geride sevdiklerinin kendisini hatırlamasıyla teselli bulabileceğini ifade etmektedir:

Beni rahmetle anarsın ya, işitsen, bir gün,
Şu sağır kubbede, hâib, sesimin dindiğini?
Ben heyûlâya da bir kerrecik olsun bak ki,
Ebediyyen duyayım kabrime nûr indiğini. (s.509)

Yine bir resmin arkasına yazılan bir başka şiirde, Mehmet Âkif, ölümsüzlüğü sağlamada saygın bir ad bırakmanın ve iyiliklerde bulunmanın önemini dile getirmektedir:

Kiminin yâd-ı ihtiramı kalır,
Kendi gittikçe cânişîni olur;
Kiminin bir yığın müberrâtı
Toplanır, heykel-i metîni olur;
Kiminin de olanca hâtırası,
Böyle bir sâye-i hazîni olur! (s.132)

Rahmetle anılmak, hayırla yâd edilmek, hatıra bırakmak kişinin ölümünden sonra geride kalabilmesinde izlenen yollardan bazılarıdır. Esas olan geride hazin de olsa bir gölge bırakabilme çabasıdır. İnsanlığın hayrına işler yaparak kalıcılığı sağlama arzusudur. Bu anlamda iyi bir insan olmak, adaletle hükmedebilmek önemlidir. 1923'te yazdığı ve *Gölgeler*'e koyduğu *Fir'avn ile Yüz Yüze* şiirinde Âkif, geride büyük abideler, saraylar bırakmanın ad bırakmada bir yol olduğunu; fakat 'bütün beşerin hakkı olan beka emelinin' taştan beklenemeyeceğini söyler. Çünkü şaire göre önemli olan hayırla anılabilmektir:

Bileydim, ey koca Mısr'ın ilâh-ı uryânı!
Mezara, heykele ait bütün bu velveleler,
Bekaan için mi hakikat? Merâmın oysa heder:
Evet, bütün beşerin hakkıdır beka emeli:
Fakat bu hakkı ne taştan, ne leşten istemeli! (s.484)

Firavun Amnofis'in kendi bekası için insanları korkutup onlara eziyet ettiğini söyleyen şair, yine aynı şiirde Firavun'un amacına ulaşamayarak "Gelen, geçenlere ibret" olarak "sefîl" ve "uryan" yattığını ifade eder. "Soyulmadık eti kalmış, bilinmiyor kefeni; / Açıkta, mumyası hâlâ dağılmayan, bedeni." (s.482) diyen şair, böylece ebediyet kıstasını ortaya koyar. Sema Uğurcan'ın belirttiği gibi Âkif bu şiirinde "yetmiş asır önce saraylar, sütunlar, abideler, mumya ve mezarlarla ismini ebedileştirmek isteyen zalim Firavun Amnofis'e, bekanın nasib olmayacağını söyler. Çünkü başkalarının ıztıraplı emekleri üzerine beka kurulmaz**.** Beka din

ve adaletli idare üzerine kurulur."[7] Şairin bu şiirde beka arzusunun bütün insanların hakkı olduğunu söylemesi ile bekaya erişmeyi hırs olarak nitelendirmesi arasında ciddi bir görüş farklılığı vardır. Alın teri dökerek tehalükle çalışmayı anlamadığını söyleyen şairin aşağıdaki şiirde de görüleceği üzere bekanın ancak çalışmakla mümkün olduğunu söylemesi de ayrı olarak değerlendirilmelidir. Kişinin hayatının her sürecinde ayrı bir psikoloji ile bütünleştiği gerçeğini göz ardı etmezsek, şairin *Ne Eser, Ne de Semer* adlı şiirini yazdığı 1930 yılında Hilvan'da kaldığı dönemde karamsar ve bedbin bir bakış açısının etkisi altında kalmış olabileceği söylenebilir.

Adalet gibi çalışmak da Mehmet Âkif'in eserlerinde en fazla öne çıkan kavramlardandır. Mehmet Âkif'in sa'y üzerinden sonsuzluğa giden anlayışı vardır. Nurullah Çetin'e göre; "Şair, çalışmanın önemine o kadar inanmıştır ki, insanın fert ve millet olarak var olabilmesini, varlığını devam ettirebilmesini, sürekliliğini sağlayabilmesini ancak çalışmakla mümkün görür."[8] Beka ve sa'yın bir arada yer aldığı *Fatih Kürsüsü'nde* şair;

Hayatın ismini te'bîde bir büyük timsâl,

Ki cephesinde tecellî eder durur şu meâl:

Bekaayı hak tanıyan, sa'yi bir vazife bilir;

Çalış çalış ki, bekaa sa'y olursa hak edilir. (s.262)

Mısralarıyla ebedileşmeye örnek olarak çalışmayı vermekte ve sonsuzluğa bu şekilde erişileceği düşüncesini taşımaktadır. Cengiz Karataş'ın da belirttiği gibi "Sonsuzluğu elde etmek isteyenlerin sürekli çalışması gerektiğini devletlerin kalıcılığının çalışma sayesinde gerçekleşeceğini, insan için emeğinin karşılığından başka hiçbir şeyin olamayacağını" ifade etmektedir.[9] Bu sayede kişi hem varoluş amacını yerine getirecek hem de topluma faydalı olacaktır:

Bekaayı gâye sayanlar koşup ilerlemede;

Yolunda zahmeti rahmet bilip müzâhemede.

Terakkiyâtını milletlerin gören, heyhat,

Zaman içinde zaman etse, haklıdır, isbat. (s.264)

Ölümsüzlük arketipi kişinin hayatında birçok şekilde görülebilmektedir. Bu arketipin en yaygın yansımalarından biri ise *'öte-dünya' ve 'cennet'* inancında görülür. Bu anlamda inanç ve ölümsüzlük birbirini destekler. Kişi ölüm, ölümlülük karşısında 'öte dünya' inancı ile teselli bulabilir. Jung, insanların birçoğunun sonsuza dek yaşayabileceklerini düşünmelerinin onları daha mutlu ettiğini söyler. Ona göre; " (…) birçok insan için, o andaki yaşamlarından sonra sonsuza dek yaşayacaklarına inanmaları önemlidir. Bu insanlar daha aklı başında yaşarlar, kendilerini daha iyi hissederler ve daha huzurludurlar. Başka insanların bir yüzyılı varken, bu insanların önlerine serilen zaman sonsuza dek uzanır."[10]

Ölüm karşısında geliştiren "Hiçbir korkunun, hiçbir acının, hiçbir kötülüğün insana

7 Sema Uğurcan, "Mehmet Âkif'te Zaman", *Vefatının 60. Yılında Mehmed Âkif Sempozyumu Bildirileri 30 Aralık 1996,* Haz.:İnci Enginün, İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, İstanbul, 1997, s.39.

8 Nurullah, Çetin, *Emperyalizme Direnen Türk Mehmet Âkif Ersoy*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s.18.

9 Cengiz Karataş, "*Safahat*'tan Hareketle Mehmet Âkif'in Fikirlerine Tematik Bir Yaklaşım", *Mehmet Âkif'i Anlamak,* Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yayını, Ankara, 2013, s.162-163.

10 Carl Gustav Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler,* Çev.: İris Kantemir, Can Yayınları, İstanbul, 2012, s.276.

ilişemeyeceği ebediyet"[11] panzehiri, kişiye önemli bir varoluş nedeni kazandırarak dünyeviliği bir travma olarak görmemesini sağlar. Hayatta kalabilecek gücü ve duygusal motivasyonu veren ölümsüzlük fikri; böylece insanlığın en temel içgüdüsel gereksinimini karşılayarak hayatta kalma güdülerine eşlik eder. Cennet inancı, bu anlamda sonluluğa karşı geliştirilen gücünü imandan alan bir savunma mekanizması olmakla beraber esasen ölümsüzlüğe erişebilme yoludur. Mehmet Âkif'in *Tevhid yahud Feryad* şiirine göre; dünya elemlerine katlanmanın en önemli yolu ahiretteki zevkleri düşünebilmektir:

Lâkin bu sefîlân-ı beşerden kiminin, var
Kalbinde bir ümmîd ki encüm gibi parlar:
Îmandır o cevher ki, İlâhî, ne büyüktür…
Îmansız olan paslı yürek sînede yüktür!
Mü'min –ki bilir gördüğü yekrûze cihânın
Fevkında ne âlemleri var subh-i bekanın;-
Bin can ileelbet çekecek etse de bilfarz,
Her devri hayatın ona binlerce belâ arz.
Ferdâdaki ezvâkı o ettikçe teemmül,
Eyler bugün âlâma nasıl olsa tahammül…
Bir mülhidi lâkin kim eder tesliye, heyhât?
Sığmaz bunun âfâkına ferdâ-yi mükâfât! (s.21)

Dünyanın geçiciliği ve kederleri karşısında bir dinsizin nasıl teselli bulduğuna şaşıran şair, onun görüş sınırlarına mükâfat ferdasının; yani ahiret nimetlerinin sığmadığını ifade eder. Böylelikle dinin kişiye 'öte' düşüncesi vermekle ebediyet kazandırması üzerinde durulur. İbrahim Tüzer, "İnancıyla Varolan Ümidiyle Yaşayan Şair: Mehmet Âkif Ersoy" adlı makalesinde Âkif'in Tevfik Fikret'in hayat karşısındaki duyuş tarzını işaretle yazdığı bu şiirinde iki farklı varoluş tarzı üzerinde durulduğunu söyler. Buna göre; "Bunlardan birincisi hakiki imanın elde edilişi ile vahdet'e ulaşılabilecek olunan tevhid merkezli hayatı algılama tarzı, diğeri ise varlık içerisinde olup biten her türlü olayın sonunda sıkıntıya, huzursuzluğa, "boşluk"a, yani feryâd'a çıktığına inanılan hayat tarzıdır."[12] Bu şiirden hareketle Tüzer, Âkif'in "en olumsuz durumlarda dahi parlayan ümidinin kaynağını, inancına dair elde etmiş olduğu bilinçlenmede aramak yerinde olacaktır." tespitinde bulunur. Ahiret inancı ve ümidi sayesinde Âkif'in boşluğa, psikoza düşmekten kurtulduğunu, "inancıyla var olan şair[in] beni etrafında olup biten her türlü hadiseyi de bu güvenle"[13] değerlendirdiğini belirterek inancın Âkif'in beninde karşılık gelen anlam alanları üzerinde durur. Şairin öte dünyaya duyduğu mutlak imanını gösteren *Bir mezar taşına yazılmıştı!* adlı şiirinde hayatın ölmekle bitmediği, çünkü yaradılışın tesadüfi olmadığı şöyle ifade edilmektedir:

Şu fânî zindegâniyle hayât-ı câvidânînin,
Telâkî-gâhıdır makber denen son menzil-i ârâm.

11 Ayşe Şasa, *Delilik Ülkesinden Notlar,* 8. b., Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s.40.

12 İbrahim Tüzer, "İnancıyla Varolan Ümidiyle Yaşayan Şair: Mehmet Âkif Ersoy", *Mehmet Âkif'i Anlamak,* Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yayını, Ankara, 2013, s.104.

13 *A.g.e.,* s.105-106.

Hayat ölmekle bitmiş olsa bir şey anlaşılmazdı;
Evet, bir ömr-ü sânî var: değil hilkat abes mâdâm.
Sen ey gâfil beşer, "Âlemde bir te'mîn-i istikbâl
Edeydim" der çekersin ihtiyârî bir yığın âlâm.
Eğer üç günlük istikbâl için ferdâyı anmazsan,
Hederdir, korkarım, dünyada imrâr ettiğin eyyâm.
Hakikî bahtiyâr ancak o âdemdir ki, dünyâdan
Giderken mâmelek nâmiyle terk eyler büyük bir nâm. (s.132)

Makberin fani hayat ile ebedi hayatın karşılaşma yeri olduğunu söyleyen şair, ikinci hayatın esas olduğunu, üç günlük hayat için sıkıntı çekip ahireti anmayan kişinin ömrünün heder olduğunu belirtir. Son durağın; 'menzil-i ârâm'; yani huzur ve sükûnet yurdu olarak nitelendirilmesi önemlidir. Bu anlamda ahiret, cennet geçici olan hayatta, emellerine ulaşamayan insanlarda bir umut arketipi olma özelliği gösterir. Şair, hakiki bahtiyarlığın kişinin dünyadan geçip giderken ardından miras olarak 'büyük bir nâm' bırakması olduğunu söyler. İsmi yaşatabilmek, ardından ad bırakabilmek en yaygın ölümsüzlük arayışlarının başında gelir. İslam inancına sahip olan Mehmet Âkif için ölüm, son değildir. *Mezarlık* şiirinde şair için mezarlık bekanın doğduğu yerdir:

Ey şebistan, ey adem, ey perde perde kibriyâ,
Sendedir ümmîdler: senden doğar fecr-i bekaa,
Her hacer-pâren okur bin şi'r-i lâhûtî edâ;
Her neşîden rûhu eyler sermediyyet-âşina. (s.45-46)

Her taşı ruhani binlerce şiir okuyan mezarlığın taşlarındaki neşideler, ruhu ebediyete aşina ettirmektedir. Aynı şiirde şair mezarlığı sonsuzlukla ifade eder. Kabristanı, "deryâ-yı sermediyyet"e benzeterek sonsuzluk anlayışı inancıyla bir bütünlük arz eder. Bu anlamda 'şehitlik' kavramı şair için önemlidir. Şehitlik, ebediyete erişmek için en kutsal yollardandır. Ölümü anlamlı kılan şehitlik, İslamî anlayışta ölümsüzlüğün en önemli vesilesidir. *Bakara* suresinin 154. ayetinde mealen "Allah yolunda öldürülenlere ölüler demeyin. Bilakis onlar diridirler, fakat siz hissedemezsiniz." buyrulur. Mehmet Âkif de Orhan Okay'ın belirttiği gibi "İslâm idealinin şâiri"[14] olarak *Âsım* kitabında şehitlere Peygamber'in kucak açtığını söyler:

Sen ki, son ehl-i salîbin kırarak savletini;
Şarkın en sevgili sultanı Salâhaddîn'i,
Kılıç Arslan gibi iclâline ettin hayran…
Sen ki, İslâmı kuşatmış, boğuyorken hursan,
O demir çemberi göğsünde kırıp parçaladın;
Sen ki, rûhunla beraber gezer ecrâmı adın;
Sen ki; a'sâra gömülsen taşacaksın… Heyhât!
Sana gelmez bu ufuklar, seni almaz bu cihât…
Ey şehîd oğlu şehid, isteme benden makber,

14 Orhan Okay, "Mehmet Âkif'in Karakteri ve Sanatı", *Hece Dergisi Karakter Âbidesi ve Bir Çığlık Olarak Mehmet Âkif Özel Sayısı,* S.133, Ocak 2008, 2.b., Hece Yayınları, Ankara, 2008, s.24.

Sana âgûşunu açmış duruyor Peygamber. (s.427)

İslam inancına göre Allah yolunda vatanı için mücadele eden askerler, şehitlik payesiyle ödüllendirilerek fanilikten bekaya erişirler. Dolayısıyla tüm insanlığın en temel arzusu olan sonsuzluğa kavuşurlar. Bu anlamda makberlere, tarihe, kitaplara sığmayan şehitleri ancak ebediyetler istiap edecektir:

Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın

"Gömelim gel seni târîhe!" desem, sığmazsın.

Herc ü merc ettiğin edvâra da yetmez o kitâb…

Seni ancak ebediyyetler eder istîab. (s.426)

Ebediyete ulaşmanın diğer yollarından biri de tarihte önemli izler bırakabilmektir**.** Mehmet Âkif'in şiirlerinde tarihe mal olmuş Ertuğrul Gazi, Osman Bey, Orhan Gazi, Süleyman Paşa, I. Murat, Yıldırım Beyazıt, Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim gibi birçok tarihi kişilik iftihar vesilesi olarak geçer. *Âsım*'da Osmanlı Devleti'nin büyük tarihi şahsiyetleri birçok şekilde anılır:

Nerde Ertuğrul'u koynunda büyütmüş obalar?

Hani Osman gibi, Orhan gibi gürbüz babalar?

Hani bir Şanlı Süleyman Paşa? Bir kanlı Selim?

Âh, bir Yıldırım olsun göremezsin, ne elîm! (s.380)

Mevlana, Sadi gibi ünlü isimlerin yanında İbni Sina, İbni Rüşd, Gazâlî, Razî gibi âlimler de eserleri ile tarihe geçmiş ve ölümsüz olabilmişlerdir. Bu isimlerin örnek alınması adına çaba içinde olan şair; *Âsım*'da olduğu gibi "Bir Süleyman daha lâzım yeniden, bir de Sinan." (s.398) diyerek tarihi şahsiyetleri ve eserleri, içinde bulunduğu şartları da göz önünde bulundurarak sıklıkla eserlerinde dile getirir. *Âsım*'da "Hadi göster bakayım şimdi de İbn-ür-Rüşd'ü? / İbn-i Sînâ neye yok? Nerde Gazâlî görelim? / Hani Seyyid gibi, Râzî gibi üç beş âlim?" (s.418) diyen şair, böylece insanları sıradan biri olmaktan uzaklaştıran, yaşadığı zaman ve mekânla sınırlanmaktan kurtaran ölümsüzlüğün boyutunu gözler önüne serer. Bu anlamda faydalı eserler bırakmak yanında mimari faaliyetlerde bulunmak da önemlidir. Nam bırakmanın, ölümsüzlüğe erişebilmenin yollarından olduğunu hatırlarsak şairin tarihi yapılara yaklaşımını daha iyi anlayabiliriz. Mehmet Âkif, *Süleymaniye Kürsüsünde*, Süleymaniye Camii hakkında şunları söyler:

Dur da Ma'bûduna yükselmek için ilme basan,

Ma'bedin hâlini gör, işte serâpâ îman!...

Yüce dağlar gibi âfâka düşerken sâye,

O, bekadan daha câzip kesilen âbideye

Bir nazar, zevk-i bedîîni yeter tatmine… (s.156)

Aynı zamanda büyük bir sanat eseri olan Süleymaniye Camii, şaire göre ebediyen varlığını sürdürecektir. Bir gün mahkemeler, mabetler yıkılsa, en temiz yerleri en kirli ayaklar çiğnese, Hakk'ın adı insanoğlunun hafızasından silinse, tarihin çukuruna yücelikler gömülse de yine şu Allah evinin tek bir taşı düşmeyecektir ve bu kutsal mekânın sinesine ebediyen kimse giremeyecektir. Çünkü şaire göre;

Yine mâzîye gömülmez bu muazzam çehre:

Leş değildir ki atılsın, o, umûmî kabre! (s.157)

Dolayısıyla maziye gömülemeyecek olan sanat eserlerinin ölümsüz bir gücü ve kültür taşıyıcısı olma gibi özellikleri vardır. *Fatih Kürsüsü'nde* necip eser olarak sebili gösteren şair şunları söyler:

Necîb eser arıyorsan: Sebîle bak, işte…

Taşıp taşıp dökülürken o şi'r-i berceste,

Safâ-yı fıtratı şâhit ki; tertemiz aslı;

Damarlarında yüzen kan da, can da Osmanlı!

Görüp bu cûşiş-i san'atta rûh-u ecdâdı, (s.243-244)

Ecdadın ruhunu taşıyan bir eser olarak sebil, bir medeniyetin parçası olarak da tarihi bir nitelik taşır ve geçmişten bugüne gelmesiyle sonsuzluğa uzanır.

Bir şair ve yazar olarak birçok eser yazan Mehmet Âkif'in bu yolla bilinçdışı olarak ölümsüzlüğe erişme çabasında olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü iz bırakmanın en yaygın yollarından biri bilindiği üzere eser bırakmaktır. Eser üzerinden ad bırakmak, ölümsüzlüğü ve yaratıcılık süreci açıklayan en eski yollardandır. Edebî eserler üzerinden ölümsüzlük arketipi; yaratıcılık arzusu ile bunun neticesinde meydana gelen eserler üzerinden ad bırakmak olarak kendini gösterebilmektedir.

Edebî eserlerde yaratıcılık süreci ile ilgilenen psikanaliz, bu edimdeki temel nedenlerden birinin ölüm karşısında diri olabilme mücadelesi olduğunu söyler. Otto Rank'a göre sanatçı bir tür ölümsüzlük peşinde koşar ve bu ölümsüzlüğe zamanına hâkim olan belirli kurallar ya da bir tür sanatsal devrim neticesinde, kendi geliştirdiği kurallara uyarak yarattığı eseri ile gerçekleştirir. Sanatçının ölümsüzlük arzusunun gerisinde ölüm korkusu bulunduğunu düşünen Rank, sanat yapıtının "ölümsüzlük" fikrini temsil ettiğini ve ruhun ölümsüzlüğünü "somut olarak göstermesi" açısından önemli olduğunu ifade eder.[15]

Böylece sanatçının yüceltme yolu ile ölümsüzlüğe ulaştığını tanımlayan Rank, Freud'un aksine sanatçıların nevrotik olmadığını; yaratıcı etkinliklerde bulunarak daha sağlıklı bir ruh haline sahip olduklarını belirtir.[16] Rank gibi sanatçının ölümsüzlük arzusuyla yarattığını düşünen Rollo May de yaratıcılığın temelinde ebedi olma özlemi olduğunu söyler:

> *Yaratıcılık ölümsüzlük için duyulan bir özlemdir. Biz insanlar ölmemiz gerektiğini biliyoruz. Ne gariptir ki, ölümden söz edebiliyoruz. Biliyoruz ki, her birimiz ölümle yüzleşecek cesareti geliştirmeli. Bununla birlikte ona başkaldırmalı ve onunla mücadele etmeliyiz. Yaratıcılık bu mücadeleden gelir-yaratıcı edim başkaldırıdan doğar. Yaratıcılık sadece gençlik ve çocukluğumuzun masum kendiliğindenliği değildir; yetişkin bir insanın tutkusuyla birleştirilmelidir-kişinin ölümünden öte yaşama tutkusu.*[17]

Sanatçıların yaratma edinimlerinin temelinde ölüme karşı bir duruş ortaya koyma çabasının yattığını belirten May, böylece 'edebî' eserler yaratarak sanatçının 'ebedi' olma arzusunu gerçekleştirdiğini söyler. Ayrıca sanatçı, bu özlemini edebî eserler üzerinden dile getirerek

15 Oğuz Cebeci, *Psikanalitik Edebiyat Kuramı,* 2. b., İthaki Yayınları, İstanbul, 2009, s.124-125.

16 Bu konuda daha fazla bilgi için bkz.: Otto Rank, *Doğum Travması ve Psikanalizdeki Anlamı,* Çev.: Sabir Yücesoy, Metis Yayınları, İstanbul, 2001.

17 Rollo May, *Yaratma Cesareti,* Çev.: Alper Oysal, Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s.56-57.

bilinçaltı arzu ve isteklerini de dile getirmiş olur. Bir psikanalist olan Marianne Baudin de yaratıcılığın, sonluluk bilinciyle geliştiğini ifade eder. Ona göre; "*Hilflosigkeit* [medetsizlik] ve aşılmaz sonluluğumuzun bilinci bizim yeniden yaratıcılık ipini ele almamızı sağlar."[18]

Yaratıcılık süreci sonunda birçok eser bırakan ve böylece sonluluğu aşan Mehmet Âkif, eserleri üzerinden ölümsüzlük arketipini bilinçdışı olarak yansıtmış olur.[19] *Safahat için* yazdığı şu dörtlükte kitabı için şunları söyler:

"Arkamda kalırsın, beni rahmetle anarsın."

Derdim, sana baktıkça, a bîçâre kitâbım!

Kim derdi ki: sen çök de senin arkana kalsın,

Uğrunda harâb eylediğim ömr-ü harâbım? (s.496)

Sonuç olarak arkasından eser bırakarak rahmetle anılma arzusunda olan Mehmet Âkif'in hayatında ve eserlerinde ölümsüz arketipini çeşitli şekillerde tanımlayabilmekteyiz. Edebî eserleri üzerinden ebediyetin izleri çok farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Mehmet Âkif'in şiirlerinde ölümsüzlük arketipine iyilikler yapmak, hayırla anılmak, faydalı eserler bırakmak, çalışmak, edebî ve mimari eserler gibi sanatsal üretimlerde bulunmak gibi genel istek, düşünce ve faaliyetlerde görebilmekteyiz. Ayrıca öte dünya inancı, cennet umudu ve şehitlik gibi dini inanışların yansımalarında ve resim çektirmenin psikolojik arka planında da sonsuzluk arzusunun yattığını kabul etmemiz gerekir.

Son olarak şu soruyu sormak istiyoruz! Sessiz yaşadığını söyleyen Mehmet Âkif'in ölmekle sesi dinmiş midir? Naçizane cevabımız; kimsenin kendisini bilemeyeceği endişesine rağmen Mehmet Âkif, eserleri ve aydın bilinciyle Türk tarihinde ve edebiyatında ölümsüzlüğe erişerek yaşadığı zamanın ve mekânın üstüne çıkmıştır! Türk-İslam geleneği içinde nefes alan bir kahraman olan Âkif, Eski Türklerden bu yana insanların ulu değerler uğruna varoluş sergilemesi geleneğine uygun olarak kendisini milletine adayarak toplumun vicdanında baki olmuştur. O, toplumda fena bularak Allah'ta baki olmayı dilemiştir. Her yıl çeşitli vesilelerle anılan, Türk edebiyatında üzerinde en çok çalışma yapılanların başında gelen Milli Şairimiz böylece adı ve eserleriyle sonsuzluğa ulaşmıştır.

18 Marianne Baudin, "Kültür: İnsanın Kendi İçine Sürgünü ve Kuçak Açan Yer", Çev.: Orçun Türkay, *Cogito,* Freud ve Kültür Sayısı 49, 2006, s.83.

19 Mehmet Âkif'e göre eser vermek kalıcılığı sağlayan en önemli yollardandır. Ama kalıcı olmanın en önemli yolu ise 'çok eser' veren bir sanatkâr olabilmektir. Mithat Cemal bu konuda şöyle bir hikâye nakleder: "Eserlerini yanyana koy, bu uzunlukta! Diyor, iki kolunu ufkî açıyor, bilmem hangi garp şâirinin eserlerindeki kemiyeti anlatıyordu. –Fakat, diyordum, sahici sanatkâr, kalacak olanı yazandır. Kalmayacak olduktan sonra… Sözümü kesiyor: -Hayır, diyordu; bu lâf, tesellidir, tenbelliğin, aczin tesellisi. Ve, indinde, üç manzumeden ibaret olan dâhiler bize mahsus garabetlerdi. Ve, sanatta "ilham" yoktu; "çalışmak" vardı, sistem dahilinde çalışmak." (Bkz.: Mithat Cemal, *Mehmed Akif,* Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1939, s.439.)

Kaynaklar

BAUDİN, Marianne (2006). "Kültür: İnsanın Kendi İçine Sürgünü ve Kuçak Açan Yer", Çev.: Orçun Türkay, *Cogito.* Freud ve Kültür Sayısı *49,* s.75-86.

BENNET, E. Armstrong (2006). *Jung Aslında Ne Dedi?,* Çev.: Işıl Çobanlı, Say Yayınları, İstanbul.

CEBECİ, Oğuz (2009). *Psikanalitik Edebiyat Kuramı,* 2. b., İthaki Yayınları, İstanbul.

ÇETİN, Nurullah (2012). *Emperyalizme Direnen Türk Mehmet Âkif Ersoy*, Akçağ Yayınları, Ankara.

ERSOY, Mehmed Âkif (1974). *Safahat,* Haz.: Ömer Rıza Doğrul, İnkılâp ve Aka Basımevi, İstanbul.

GÖKERİ, A. İpek (1979). *Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması,(*Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi/DTCF, Ankara.

JUNG, Carl Gustav (2006). *Analitik Psikoloji,* Çev.: Ender Gürol, 2.b., Payel Yayınları, İstanbul.

JUNG, Carl Gustav (2012). *Anılar, Düşler, Düşünceler,* Çev.: İris Kantemir, Can Yayınları, İstanbul.

JUNG, Carl Gustav (2012). *Dört Arketip,* Çev.:Zehra Aksu Yılmazer, 3.b., Metis Yayınları, İstanbul.

KARATAŞ, Cengiz (2013). "*Safahat*'tan Hareketle Mehmet Âkif'in Fikirlerine Tematik Bir Yaklaşım", *Mehmet Âkif'i Anlamak,* Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yayını, Ankara, s.159-192.

KUNTAY, Mithat Cemal (1939). *Mehmed Akif,* Semih Lûtfi Kitabevi, İstanbul.

OKAY, Orhan (2008). "Mehmet Âkif'in Karakteri ve Sanatı", *Hece Dergisi Karakter Âbidesi ve Bir Çığlık Olarak Mehmet Âkif Özel Sayısı,* S.133, Ocak 2008, 2.b., Hece Yayınları, Ankara, s.8-24.

RANK, Otto (2001). *Doğum Travması ve Psikanalizdeki Anlamı,* Çev.: Sabir Yücesoy, Metis Yayınları, İstanbul.

ŞASA, Ayşe (2011). *Delilik Ülkesinden Notlar,* 8. b., Timaş Yayınları, İstanbul.

STEVENS, Anthony (1999). *Jung,* Çev.: Ayda Çayır, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

TÜZER, İbrahim (2013). "İnancıyla Varolan Ümidiyle Yaşayan Şair: Mehmet Âkif Ersoy", *Mehmet Âkif'i Anlamak,* Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yayını, Ankara, s.99-112.

UĞURCAN, Sema (1997). "Mehmet Âkif'te Zaman", *Vefatının 60. Yılında Mehmed Âkif Sempozyumu Bildirileri 30 Aralık 1996,* Haz.: İnci Enginün, İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, İstanbul, s.33-41.

Özet

Türk edebiyatının en ünlü sanatkârlarından biri olan Mehmet Âkif Ersoy, yaşadığı dönemdeki etkin rolü ve çok sayıda eserleri ile Türk tarih ve edebiyatında önemli izler bırakmıştır. Eserlerinin alt anlam değerleri çok çeşitli olan Âkif, yapıtları üzerinden hem Türk milletinin kolektif bilinçdışına ayna tutmuş hem de daha evrensel düzeydeki arketipleri yansıtmıştır. Bilindiği üzere evrensel arketipler arasında düşünsel ve kronolojik anlamda en köklü bilinçaltı birimlerden biri de ölümsüzlük arketipidir. Carl Gustav Jung, kişinin inansın inanmasın ölümden sonraki yaşamla ilgili imge oluşturabilme eğilimini ilk çağlardan beri devam eden bir miras olarak tanımlar. Çünkü insanlık, hayatı idrak ettiği andan itibaren ölümü de idrak eder ve sonlu hayat fikrini sorgulamaya başlar. Bu sorgulayışın sonunda ve ölümün acımasız sonluluğu karşısında insanlığın en yaygın savunma yolu olarak ölümsüzlük fikrine sığındığı görülür. Ancak ölümsüzlük, basit bir savunma mekanizması da değildir. Jung'a göre tüm yaşamlar sonsuzluğu arzu ettiği için bir insan baştan, ölümden sonra yaşamla bağlantılı mitlerin ve düşlerin doğamızda olan bir tür savunma fantezileri olduğunu varsayarak bu işi kestirip atabilir. Fakat bu duruma verilebilecek tek yanıtın mitin kendisi olduğunu söyleyen Jung, böylece bu kolektif yapının gücüne işaret eder.

Mehmet Âkif Ersoy'un şiirlerinde ölümsüzlük arketipinin işlendiği bu çalışmada temel metotumuz, Carl Gustav Jung'un çalışmalarından hareketle oluşturulmuştur. *"Bir sanat yapıtı gerçekten insan soylarına bir bildiri denebilecek olan şeyi içinde bulundurur."* diyen Jung'un ortak bilinçdışı kavramı üzerine yaptığı okumalar, incelememizin kuramsal arka planını oluşturacaktır. Böylece Mehmet Âkif Ersoy'un şiirlerinde ölümsüzlük arketipinin eserlerinin edebî anlam değerlerini oluşturmada etkisi ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimler: Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat,* ölümsüzlük, arketipi, metin incelemesi, Carl Gustav Jung.

Abstract

As one of the most famous artists in Turkish literature, Mehmet Âkif had significantly influenced Turkish history and literature due to the active role he played during his time and with many literal works of him. Âkif whose literal texts with full of limitless latent meaning shad reflected collective unconscious of Turkish nation onto his writings and at the same time, had come up with more universal archetypes. Eternity archetype, as widely known, is one of the most deeply-rooted unconscious units in both intellectual and chronological sense. Carl Gustav Jung defined this tendency to construct an image related to life beyond the material world (it does not matter whether the individual believes otherworldly things or not) as a heritage passing through human species. This is because whenever people comprehend the life, they simultaneously fathom the death and start to question about the idea of finite life. At the very end of this line of reasoning and in the face of death's bare cruelty as an end point, people referto the idea of eternity as a shelter. However, eternity is not a simple defense mechanism. Jung pointed out the fundamentality of this collective structure, because the only answer given to this paradox was going to be the myth, itself. To him, because all the existence aspired to be immortal, the individual might stop fantasizing with eternity archetype at the very beginning by assuming that this archetype as being a kind of defense mechanism.

We looked for the traces of eternity archetype in Mehmet Âkif Ersoy's poems. Jung's readings on the term "common and collective unconscious" would constitute our theoretical back ground. We can directly quote from him as following: "An artistic composition encapsulates a thing which can be an edictum to all human species." By doing so, we aimed to underline the importance of eternity archetype in building up valuable literal denotation.

Keywords: Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat,* eternity archetype, text analysis, Carl Gustav Jung.

Mehmet Âkif'in Yeisten Azme, Çalışmaktan Tevekküle Uzanan Hayat Telakkisi

Mustafa Dağ
Doktora Öğrencisi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Giriş

İlk olarak Osmanoğulları Beyliği adıyla tarih sahnesine giriş yapan ve 1071'de Sultan Alparslan'ın Türklere kapılarını açtığı Anadolu'da, kendisinden önceki Türk-İslâm geleneği üzerine temellerini atan devlet, akın kültürü çerçevesinde sınırlarını genişletmiş ve üç kıtada hüküm süren cihan-şümûl bir imparatorluğa dönüşmüştür. Birçok milletten insanı, oldukça geniş bir coğrafyada tek bayrak altında toplarken, "İnsanı yaşat ki devlet yaşasın" prensibiyle, bir medeniyete de vücut vermiştir.

Yüzyıllar boyunca "ehl-i sâlib"e karşı gerek cenk meydanında ve gerekse kültür dünyasında büyük bir üstünlük kuran Osmanlı İmparatorluğu, kurmuş olduğu muazzam yapıda, Batı kültürünü tanımayı göz ardı etmiş, bu coğrafyanın gelişmelerini takip etmeyi gerekli görmemiştir. Ancak XVIII. yüzyıla gelindiğinde, kronolojik tarihte 1699 olarak kayda geçen ve gerileme dönemi olarak nitelenen sürecin başlangıcı olan Karlofça Antlaşması ile, Batı medeniyetinde artık bazı şeylerin değişmeye başladığı ve İmparatorluğun gücünün artık eski seviyesinde olmadığı devlet kademelerinde anlaşılmaya başlanmıştır. Bu dönemden itibaren devlet algısı değişmiş, XIX. yüzyılda da gelişimini üst seviyeye çıkarmış Batı medeniyetini yakalamak arzusuyla İmparatorluk içi sosyo-kültürel ve askerî plânlamalarda düzenlemelere gidilmiştir. XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde İmparatorluk coğrafyasında köklü bir çözülüş yaşanmıştır. Yüzyıllardan beri hüküm altında bulunan topraklar elden çıkmış, İmparatorluk tebaasında bulunan pek çok yapı, millet şuuruyla isyanlara ve ayrışmalara neden olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunun söz konusu dönemde yaşadığı topraklarındaki dağılma, kültürel bağlamdaki çözülüş, devletin savaşlar karşısındaki aczi, halkın kan ve gözyaşı ile yoğrulmuş kaderi ve dramı, münevverlerin zihniyet değişiminden kaynaklanan trajedisi...Mehmet Âkif Ersoy tarafından gözlemlenmiş ve sanatın imkânları çerçevesinde en derin ve etkileyici hâliyle eserlerinde ifadesini bulmuştur.

> *"Sanatı, sanat eserini ve sanatkârı anlamak ve değerlendirmek için, dönemin ve sanatkârın zihniyeti üzerinde durmaya ihtiyaç olduğu açıktır. Çünkü eser bu zihniyetten hareketle ve bu zihniyet çerçevesinde oluşur. Bu husus, eserle sanatkâr arasındaki ilişki üzerinde duran düşünür ve araştırıcıların 'etymonspirtuel' adını verdikleri, Türkçede 'temel güç' olarak adlandırılabilecek bir kavram çevresinde ele alınabilir. Temel güç, bir sanatkârın hayatının her ânına ve eserine*

> *hâkimdir, her türlü kişisel etkinliğin kaynağında yer alır. Mehmet Âkif Ersoy'da bu güç, mensup olduğu toplum karşısında yaşanan samimi sorumluluk duygusudur. Onun eseri ve hayatı, her hâli ve görünüşüyle bu samimi sorumluluk duygusu etrafında oluşmuştur denilebilir" (Aktaş, 2008: 25).*

Mehmet Âkif içinde bulunduğu topluma söz konusu "samimi sorumluluk duygusu"yla yaklaşmıştır. İslâm'ın son kalesi olarak gördüğü Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmanın eşiğine gelmesi, inançlı bir şair olarak kendisini derinden etkilemiştir.

> *"Halkın ızdıraplarına çok büyük alâka gösterirdi. Halk sıkıntıda iken zevk ve sefahat içinde yüzenlere müthiş husumet gösterirdi. Bunları dünyanın en hamiyetsiz insanları addederdi. Harb-i Umumî'de bir zatın evinde yarım çuval kadar şeker görmüş. Buna çok canı sıkılmış. Umumî sıkıntı zamanında bunu bile bir hamiyetsizlik saymıştı. O, herkesi, kudreti olduğu halde halk ile beraber mısır ekmeği yiyen, mum yakan Abbas Halim Paşa gibi görmek isterdi" (Fergan, 2011: 298).*

1918-1933 yılları arasında yazmış olduğu şiirlerden müteşekkil olan ve *Safahat*'ın yedinci bölümü olarak niteleyebileceğimiz *Gölgeler*, Mehmet Âkif'in dönemin toplumuna, siyasî gelişmelerine bakış açısını yansıtması açısından önemli manzumeleri ihtiva etmektedir.

Söz konusu dönem; Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Savaşı'nda yenilgiyle ayrıldığı, ardından gelen işgallerin yaşandığı, bu işgallere karşı Millî Mücadele hareketinin başlatıldığı ve Cumhuriyet'in ilânı ile Misak-ı Millî sınırları içerisinde yeni bir devletin kurulduğu, son derece çalkantılı bir süreçtir. Bu on beş yıllık dönemde bir devletin yıkılışını, işgalini ve bağımsızlık mücadelesini yaşayan dönemin toplumuna, Âkif, gerçek anlamda eleştirel bir gözle yaklaşır. Ancak ondaki bu eleştiri, yaşananların mesulleri olarak gördüğü (bazen idareciler, münevverler, âlimler; çoğu zaman da halk) kesimleri yerici değil, doğru yolu gösterici ve yönlendiricidir. İçinde yaşamış olduğu toplumun ızdıraplarını derin bir şekilde hisseden şair, bazen kendisi de ümitsizliğe düşse de, çoğu zaman hüzünle karışık bir şekilde yapılması gerekenleri sanatkârane bir şekilde ifade etmiştir.

> *"(...) 'Gölgeler' çok hüzün vericidir, Makber gibi. Bir kaç parçası müstesna olmak üzere sade 'gözyaşı' ile dolmuştur. Herkes gölgelerin yüksek şiir kudretini hayranlıkla anarken ben ağlıyordum. Çünkü, mısralar arasında Âkif'in son nefeslerinin ihtizazlarını âdeta seziyor gibiydim. Üstadım mutlak hasta idi. Eğer öyle olmasaydı, o, ümitsizlik ve bezginlik ile bu derece inlemezdi" (Çantay, 2008: 259).*

Mehmet Âkif'in dönemin sosyo-politik olaylarına yaklaşımı; Kur'an-ı Kerîm'i hayatın prensiplerini düzenleyen bir kitap olarak algılayan ve bu yaşayış biçimini sünnet inancıyla bezeyen bir münevverin ifadeleridir.

> *"Akif'in Müslümanlığı bazen çok şahsileşir: Onun dini 'beşik dini' değil. Müslüman doğmakla kalmadı, Müslüman olmaya muvaffak oldu. Dinine, kendi mizacını da ilâve eder. Meselâ o, felâketlerini bile tatlı bir tevekkül mevzuu yapan görenek Müslümanlarından değildir; milli felâketlerde kandil gecelerini manevi saadetini bile kâfi görmez (...)" (Kuntay, 2012: 271).*

İslâm'ı bir yaşama biçimi olarak benimseyen Âkif, *Safahat*'ın pek çok yerinde Türk-İslâm topraklarındaki halkların artık dinin emrettiği şekilde yaşamaktan uzaklaşmış, hurafelere boğulmuş ve bundan dolayı da yoksulluğun, geri kalmışlığın ızdıraplarını çeker hâle geldiklerini

tespit etmiştir. Asr-ı Saadet olarak adlandırılan İslâm'ın o parlak dönemi, şairin eserlerinde telkin etmiş olduğu kurtuluş reçetelerinin bir tablosudur. Buna göre Müslüman; sağlam bir iman ile azmederek sa'y etmeli (çalışmalı), yaşadığı zorlukları imtihan dünyasının bir getirisi olarak kabul etmeli, Allah'ın rahmetinin bilincinde olarak yeise (ümitsizliğe) düşmemeli ve daima daha iyiye ulaşmaya çabalamalıdır. Tüm bunların ardından, inançlarının gereği olarak Allah'a tevekkül etmelidir.

> *"Âkif'in tasavvurundaki yeni nesil, ideal genç tipi ve yeni toplum fazileti İslâm'dan, ma'rifeti ilimden öğrenecektir. İslâmiyet ne fal bakmak, ne mezarlıkta okunmak içindir. Ne ham-sofu ve ham-ervahların iddia ettikleri gibi bir ahiret rüyası, ne de avâmın telâkkisi gibi miskin tevekküldür. Hem ferdi, hem de cemiyeti çürüten göreneğin kaynağı da değildir. Ve ne de İslâm'ın ruhundan boşalmış ham-sofuluktur. İslâm 'Asr-ı Saadet'e kadar derinleşen kökleriyle yeni bir sosyal düzen olduğu kadar onun temeli olan adalettir ve sosyal adalettir. Kaynağında fert olarak ve cemiyet halinde evrensel bir sosyal ahlâk nizamı vardır" (Emil, 1997: 10-11).*

Umut olarak görülen genç neslin doğru hayat prensiplerini benimsemesi ve yaşamın her alanına hâkim olacak bir adalet duygusunun inşa edilmesi ile mihenk taşları oluşturulanbir anlayış çerçevesinde birçok manzumesini kaleme alan Âkif; *Gölgeler* bölümünde yer alan "Alınlar Terlemeli", "Yeis Yok!" ve "Azimden Sonra Tevekkül" adlı parçalarda, söz konusu hayat anlayışını dönemin toplumuna yapılan bir tespit ve selamet için bir çözüm yolu olarak takdim etmektedir.

Yeisten Azme, Çalışmaktan Tevekküle

3 Ekim 1918 tarihli *Alınlar Terlemeli* manzumede Mehmet Âkif, Birinci Dünya Savaşı'nı en acı şekilde yaşamış ve işgallere giden bir süreçteki dönemin toplumu bağlamında yaşanan bu trajedik tecrübelerin sebeplerini ifade ederken, kendisinin de duyduğu ızdırabı mısralarına aktarır. Manzumenin geneline hâkim olan görüş; azim ve çalışmanın gerekliliğidir.

> *"Cihan alt üst olurken, seyre baktın, öyle durdun da,*
>
> *Bugün bir serserî, bir derbedersin kendi yurdunda!*
>
> *Hayât elbette hakkın, lâkin ettir haykırıp ihkāk;*
>
> *Sağırdır kubbeler, bir ses duyar: Dâvâ-yıistihkāk.*
>
> *Bu milyarlarca dâvâdan ki inler dağlar, enginler;*
>
> *Oturmuş, ağlayan âvâre bir mazlûmu kim dinler?*
>
> *Emeklerken, sabî tavrıyla, topraklarda sen hâlâ,*
>
> *Beşer doğrulmuş, etmiş, bir de baktın, cevvi istîlâ!" (Uçman, 2013: 1206).*

İnsanlık âlemi yaşamın doğası gereği daima terakkî hâlindedir. Üç kıtada topraklara sahip olarak birçok farklı kültürle terkib olunan bir medeniyete vücut vermiş Osmanlı toplumu ise, XX. yüzyılın başlarında Batı kültürünün oldukça ilerlemiş medeniyeti karşısında geride kalmış ve bunun bedelini de en acı şekliyle ödemiştir. Bütün dünya daha güçlü bir yapıya kavuşmak için çabalarken, oturup sızlanmak, bulunulan hâlde debelenip durmak hiçbir sonuç vermeyecektir.

"Tabîat bin çelik bâzûya sahipken, cılız bir kol,

Ne kâhir saltanat sürmekte, gel bir bak da, hayrân ol!

Hayır, bir kol değil, binlerce, milyonlarca kollardır,

Yek-âheng olmuş, işler, çünkü birleşmekte muztardır:

Bugün ferdî mesâînin nedir mahsûlü? Hep hüsrân;

Birer beyhûde yaştır damlayan tek tek alınlardan!" (Uçman, 2013: 1206, 1208).

Geri kalmışlıktan kurtulmanın çözümü çalışmaktır. Ancak bu hususta da yapılması gereken, eski anlayıştan artık daha farklıdır. Sanayileşen Batı medeniyeti, maddeyi statik bir yapı olmaktan çıkarmıştır. Tabiatta ham bir şekilde bulunan yapılar, işlenerek ve değiştirilerek insanlığın hizmetine sunulmaya başlanmıştır. Maddenin sanayi eliyle yoğurularak değişik formlar kazandırılması bazen askerî amaçlar doğrultusunda kullanılarak büyük dramlara da yol açmıştır. Fakat medeniyetin terakkîsi, insan hayatının kolaylaştırılması ve devletlerin müreffeh seviyelere erişebilmesi artık bu minvâldedir. Maddenin kullanılması İslâm'ın sunmuş olduğu yaşam prensipleri doğrultusunda değerlendirilmeli ve bu gelişime adapte olunmalıdır.

"En ufak zerreden başlayarak bütün kâinatta planlı bir çalışma vardır. Şark ile Garb arasındaki mühim farklardan, hatta tezatlardan biri de budur. 'İlme tecelli eden hakikatler' Garblı'nın akla ve tabiata sürekli sarılmasının eseridir. Garblı'da maddî kuvvetin de temeli akıl kuvvetidir. Tabiatı durmadan müşâhede etme... Çalışmayı adeta din haline getirme... Yaratışın ve yaratıcılığın esasını çalışmada bulma... Her şeyi meçhul ve esrarlı görme... Gerçeği arama... Hiçbir şeyle tatmin olmama... İnsan olarak kendini ve her iki manâda 'Hâl'i 'İstikbal'e göre ayarlama ve hazırlama... Sonra hürriyet aşkı... Hülâsa tabiatın, hayatın, insanın ve cemiyetin sırlarını keşfetme iradesi ve ihtirası... Âkif'e göre hakikî Garb ve Garblı budur. Şark ve Şarklı ise bunlardan eser olmayan pasif, miskin, tenbel, hayalci, taassup, cehalet, esaret ve dogmatizme saplanmış bir âlem ve insandır" (Emil, 1997: 16).

Bu noktada Âkif'in vurguladığı önemli bir nokta; kolektif çalışma şuurudur. Çünkü XX. yüzyılın başlarında Osmanlı toplumunun yaşamış olduğu sıkıntıların sebebi olan geri kalmışlık ile sanayileşen dünyanın birlikten güç alarak ve ekip çalışması anlayışıyla oluşturduğu anlayıştan uzak kalınmasıdır. Burada tabiattaki yek-âhenk yapı da benimsenmesi gereken hayat felsefesinin çalışma ile ilgili kısmına bir model olarak sunulmaktadır.

" 'Şu vahdet târumâr olsun!' deyip saldırma İslâm'a;

Uzaklaşsan da îmandan, cemâatten uzaklaşma" (Uçman, 2013: 1208).

Burada İslâm ve iman çerçevesinden meseleye yaklaşılmaktadır. İnsan hayatının vazgeçil-

mez unsurlarından bir; inanma arzusudur. Bu ihtiyaç, farklı dinlerde ya da dünya görüşlerinde farklılık gösterebilir. Âkif'in seslenmiş olduğu dönemin insanı ise Müslümanlardır. Din ve iman, inanç dünyasının vazgeçilmez unsurları iken, şairin, bu hususlarda farklı düşünceler benimsense bile "cemâat" anlayışından, yani birlik anlayışından kopulmaması gerekliliği, konuya ne derece önem yüklediğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

> *"Ezilmek, inlemek, yatmak, sürünmek var ki, âdettir;*
>
> *Ölüm dünyâda mahkûmîne en son bir saâdettir.*
>
> *Desen bir kerre 'İnsânım!' kanan kim? Hem niçin kansın?*
>
> *Hayır, hürriyetin, hakkın masûn oldukça insansın.*
>
> *Bu hürriyet, bu hak bizden bugün âheng-i say ister:*
>
> *Nedir üç dört alın? Bir yurdun alnından boşansın ter" (Uçman, 2013: 1210).*

Gelişmiş ülkeler seviyesini yakalamak, sadece müreffehleşme olarak görülmemektedir. Çağın getirileri bağlamında; özgür ve bağımsız bir ülke olabilmek, dünya milletleri arasında hürriyetini temin edebilmek ve "insan" olarak değerlendirilebilmek için mutlak surette çalışmak, dönemin ilmini öğrenmek ve bunların da üstüne çıkmak gereklidir. Sanayileşerek teknolojik ilerlemeyi yakalamış devletler karşısında varoluş mücadelesi ve birey temelinde millet olarak kabul edilinebilirlik ancak bu şekilde mümkün olacaktır.

Mehmet Âkif'in bu anlamda çalışma konusunda ortaya koyduğu fikirlerinin merkezinde ise millet olarak azimli davranabilmek ve Batı medeniyetinin uyguladığı gibi kolektivitenin gücünden faydalanmak yer almaktadır. Bu anlayış; atölye zihniyetinden, sanayileşmenin gereği olan fabrikasyona geçişi öngörmektedir. Türk-İslâm topraklarında yaşayan insanlar da varoluşlarını temin edebilmek için mutlak surette ve ortak bir şuurla bu çalışma zihniyetini ve azmini kazanmalıdırlar.

* * *

Mehmet Âkif'in dönemin toplum yapısında gördüğü bir diğer önemli sorun yeis yani ümitsizliktir. Kur'an-ı Kerîm'in sunmuş olduğu prensiplere ve yaşama tarzlarına sonuna kadar iman etmiş ve hayatında da bu değerleri uygulamış olan Âkif, Allah'ın birliğine, rahmetine ve keremine inanıp azmetmesi gereken insanların, belki de dinin yanlış anlaşılması, yorumlanması ya da tam anlamıyla gerekliliklerinin hayata nakledilememesi sebebiyle, ümitsizlik batağına düşüp başa gelen felaketler karşısında hiçbir şey yapmayan ve yakınan insanları şiddetle tenkit etmiştir.

> *"Üstad, yeisin müthiş düşmanı idi. Yeise karşı ateş püskürürdü. En felâketli zamanlarda, devleti, milleti her taraftan musibet kapladığı, bütün ümidler kırıldığı, maddî, mânevî, her şey sönüp gitti zannedildiği en tehlikeli zamanlarda o, asla fütur getirmemiş, yeise kapılmamış, yeise düşenleri şiddetle muaheze etmiş, 'yeisin küfürden, intihardan başka bir şey olmadığını' bağırmış, şiirler yazmış, kürsülerde hutbeler irad etmiş, yeise kapılan kalblere ümidler vermiş, fütûra düşen gönülleri heyecana getirmiştir. (...) Yeise karşı Üstad'ın bu coşkun imanı hiç şüphe yok ki Kur'ân'dan mülhemdir. Yeise karşı ateşler püsküren âyetler Üstad'ın*

ruhu ve fikri üzerinde çok müessir olmuştur" (Fergan, 2011: 309).

Bu konuyu en iyi ifade ettiği manzumelerden biri olan *Yeis Yok!*, 30 Ekim 1919 tarihini taşımaktadır. Eserin serlevhası Hicr Sûresi'nin 56. âyetinin bir bölümüdür.

> *" 'Dalâle düşmüşlerden başka kim Tanrı'sının rahmetinden ümîdini keser?'"(Uçman, 2013: 1226).*

Söz konusu âyet, Mehmet Âkif'in manzumede anlatmak istediklerini ve daha genel anlamda da ümitsizlik konusunda benimsemiş olduğu hayat anlayışını kısa ve öz bir şekilde ifade etmektedir. Buna göre; Allah'ın varlığına ve kadere iman eden, yaratıcının mutlak hükmünde bulunarak kullara gelen hayrın mükâfat, şer'in ise imtihan vesilesi olduğu Müslümanların inandıkları/inanmaları gereken kaidelerdir. Allah'ın rahmetine ve keremine, kaderin varlığına tam olarak iman eden mümin için ümitsizliğe katiyyen yer yoktur. Yine âyetin meâline göre ise; Allah'ın rahmetinden ümidini kesmek, ancak sapkınlığa düşenlerin içinde bulunabilecekleri bir hâldir.

"Lâkin, hani bir nefhası yok sende ümîdin!

'Ölmüş' mü dedin? Âh onu öldürmeli miydin?

Hakkın ezelî fecri boğulmazdı, a zâlim,

Ferdâların artık göreceksin ki ne muzlim!

Onsuz yürürüm dersen, emîn ol ki yürünmez.

Yıllarca bakınsan, bir ufak lema görünmez.

Beyninde uğuldar durur emvâcıleyâlin;

Girdâba vurur alnını, koştukça hayâlin!

Hüsran sarar âfâkını, yırtıp geçemezsin.

Arkanda mı, karşında mı sâhil seçemezsin" (Uçman, 2013: 1226).

Ümitsizliğe düşmek, karanlık yaşam yolunda yürüme arzusunu gerçekleştirmektir. Geleceğin daha iyi olabileceğinden ümidini kesen birey, hayatın getirileri karşısında tam anlamıyla bir açmaza düşmektedir. Esasında ümitsizlik, kişinin kendi eliyle düşmüş olduğu bir "girdâb"dır. Yaşamın daha cazip hâle gelmesini sağlayacak bir ışık görmek, artık bu sarmala girenler için mümkün değildir. İnançlarını yitiren ve bedbîn bir hâlde geleceğe bakan insan, artık şaşkınlığın ve ne yapacağını bilmezliğin de tam anlamıyla esiri olur. Bu durum; iradî bir varlık olarak yaratılan insanın modern dünyanın getirileri karşısında, inanç dünyasının da daha karmaşık ya da zayıf bir hâl alması neticesinde yaşadığı bir açmazdır.

"Ey, yolda kalan, yolcusu yeldâ-yıhayâtın!

Göklerde değil, yerde değil, sende necâtın:

Ölmüş dediğin rûhu alevlendiriver de,

Bir parça açılsın şu muhîtindeki perde.

Bir parça açılsın, diyorum, çünkü bunaldın;

Nevmîd olarak nûr-ı ezelden donakaldın!" (Uçman, 2013: 1228).

Âkif'in ümitsizlik pençesine düşmüş dönemin insanına sunduğu reçete yine bireyin kendisindedir. İslâm inancı insanı bu dünyada tamamen edilgen bir konumda bırakmaz. Kadere imanın yanında, kulun aklını kullanması, okuması ve ilmi öğrenmesi istenmektedir ve mümkün kılınmıştır.

"Ey, Hakk'a taparken şaşıran, kalb-i muvahhid!

Bir sîneemelsiz yaşar ancak, o da: Mülhid.

Birleşmesi kābil mi ya tevhîd ile ye'sin?

Hâşâ! Bunun imkânı yok, elbette bilirsin.

Öyleyse neden boynunu bükmüş, duruyorsun?

Hiç merhametin yok mudur evlâdına olsun?" (Uçman, 2013: 1228).

"Emelsiz" yaşamak ümitsizliği meydana getirmektedir. Çağın getirdiği ikilikler ve ıstıraplar karşısında tam anlamıyla şaşkınlığa düşmüş ve bir şeyler yapıp gidişatı değiştirmek yerine edilgenliği tercih edip her şeyi akışına bırakan ve bu şekilde de ümitsizliğe saplanan dönemin insanı tenkit edilmekte, azmetmeye ve çalışmaya yönlendirilmektedir. Varoluş mücadelesinin yaşandığı bir dönemde, Âkif'in sorumluluk duygusuyla yaklaştığı toplumda, hiç olmazsa gelecek nesillerin kurtarılması gerektiği ifade edilmektedir.

"Doğduk, 'Yaşamak yok size!' derlerdi beşikten;

Dünyâyı mezarlık bilerek indik eşikten!

Telkîn-i hayât etmedi aslâ bize bir ses;

Yurdun ezelî yasçısı baykuş gibi herkes,

Ye'sin bulanık rûhunu zerk etmeye baktı;

Melûn aşı bir nesli uyuşturdu, bıraktı!" (Uçman, 2013: 1228).

Ümitsizlik bir nesil problemi olarak değerlendirilmektedir. Önceki dönemlerden gelen, içinde bulunulan durumun kabul edilmişliği, dönemin toplumunu oluşturan bireylere de nakledilmiştir. Ümitsizlik "melûn aşı" tasviriyle, bir neslin uyuşturucusu olarak görülmekte ve insanların bu durumu ne derece içselleştirdiği, karakterleri hâline getirdikleri ifade edilmektedir.

" 'Devlet batacak!' çığlığı beyninde öter de,

Millette bekā hissi ezilmez mi ki? Nerde!

'Devlet batacak!' İşte bu öldürdü şebâbı;

Git yokla da bak, var mı kımıldanmaya tâbı?

Âfâkına yüklense de binlerce mehâlik,

Batmazdı bu devlet, 'batacaktır!' demeyeydik.

Batmazdı, hayır batmadı, hem batmayacaktır;

Tek sen uluyan ye'si gebert, azmi uyandır.

Kâfî ona can vermeye bir nefha-i îman;

Davransın ümidîn, bu ne haybet, bu ne hırman?

Mâzîdekihicrânları susturmaya başla;

Evlâdına sağlam bir emel mâyesi aşıla.

Allah'a dayan, saye sarıl, hikmete râm ol...

Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol." (Uçman, 2013: 1230).

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerde içinde bulunduğu "tanzimât" ve Batı medeniyetine adaptasyon çabaları, esas itibariyle devletin artık bekâsını temin noktasına gelmesinden kaynaklanmıştır. Askerî alanda olduğu kadar, sosyo-kültürel yapıdaki geri kalmışlık ya da kendini tekrarlama hâli de makro düzeyde çözülüşü haber vermektedir. Ancak Mehmet Âkif, devletin geleceği noktasında toplumun bedbîn tavrının da göz ardı edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. "Devlet batacak!" düşüncesiyle yetiştirilen bir nesil, bu düşünceyi "melûn aşı" olarak damarlarında bulmuş ve başka bir çıkar yol düşünememiştir. Şair, devletin dimdik ayakta kalabilmesi için evvela azimli ve imanlı bir zihin ışığında ümitsizliğin tamamen terk edilmesini, ardından da geçmişin kötü anılarının terk edilip gençliğe "sağlam bir emel" sunulmasını ve çalışıp çabalayarak kaçınılmaz olarak görülen talihin değiştirilmesi gerektiğini savunur.

* * *

13 Kasım 1919 tarihli *Azimden Sonra Tevekkül* adlı manzume, *Alınlar Terlemeli* ve *Yeis Yok!* adlı eserlerle beraber oluşturulan kompozisyonun netice hüviyetindeki kısmını meydana getirmektedir. Buna göre; toplumun içinde bulunduğu sosyo-politik zorluklar ve açmazlarla örülmüş bir dönemin sona erdirilebilmesiiçin telkin edilen çalışma duygusu, ümitsizliği yenmenin de bir reçetesi olarak sunulmaktadır. Azmetmek ise çalışma şuuruyla birlikte değerlendirilmektedir. Milletin geleceğinin kurtarılması, evvela bu iki kavramile tanımlanan anlayışın yaşam prensibi hâline getirilmesi ile mümkün olacaktır.

" '...Bir kerre de azmettin mi, artık Allah'a dayan...' " (Uçman, 2013: 1232).

Söz konusu manzumeye, Âl-i İmrân Sûresi 159. âyetinin bir kısmı olarak seçilen yukarıdaki meâl, Mehmet Âkif'in tevekkül inancının bizlere sezdirmektedir. Dünyaya imtihan edilmek ve bunun neticesinde iyi ya da kötü her ne yaptıysa diğer âlemde semeresini almak üzere gönderilen kul, aklı ve iradesiyle yaşamda kaldığı sürece kader çizgisi üzerinde hayatını düzenleme hakkına da sahiptir. Âkif'in eseri bağlamında düşündüğümüzde; birey ve bu temelde toplum, içinde bulunduğu durumu değiştirmek için öncelikle azmetmelidir. Belirli bir kararlılıkla yola çıkıp üzerine düşen her ne ise onu da tamamladıktan sonra artık bir mümin olarak rahmet ve keremi bol olan Allah'a tevekkül etmeli, kader çizgisinde olayların neticesini beklemelidir. Buna göre; azim ve çalışmanın doğru bir şekilde tamamlanabilmesi için gerekli olan son adım, tevekküldür.

'Allah'a dayanmak mı? Asırlarca dayandık!

Düştükse bu hüsrâna, onun nârına yandık!

Yetmez mi çocukluktaki efsâneye hürmet?

Hâlâ mı reşîd olmadı, hâlâ mı bu ümmet?

Dersen ki: Ufuklarda bir aydınlık uyansın;

Mâzîye ateş vermeli, baştan başa yansın!

Şaşkınlık olur köhne telâkkîleriihyâ;

Şeydâ-yıterâkkî, koşuyor, baksana dünyâ.

Elverdi masal dinlediğim bunca zamandır;

Ben kanmıyorum, git de sen aptalları kandır!' " (Uçman, 2013: 1232).

Manzumenin giriş kısmında yer alan ve bir diyalog şeklinde ifade edilen görüş, Âkif'in sıklıkla tenkit ettiği ve genel anlamda dönemin insanında görülen zihniyeti açıklar niteliktedir. Âyet ile sabit olan, azmettikten sonra "Allah'a dayan"ma düşüncesi söz konusu ifade sahibine göre artık kabul görmemekte, "çocukluktaki efsane" olarak görülmektedir. Geçmişinde artık tamamen unutulması gerektiği fikri bu anlayışa eklendiğinde, şairin tenkit ettiği insan tipinin ne derece sapkınlıkta ve ümitsizliğin mahkûmiyetinde olduğu ortaya çıkmaktadır.

"Allah'a değil, taptığın evhâma dayandın;

Yandınsa eğer, hakk-ı sarîhindi ki yandın.

Meflûc ederek azmini bir felc-i irâdî,

Yattın, kötürümler gibi, yattın mütemâdî!

Mâdem ki didinmez, edemez, uğraşamazsın;

İksîr-i bekā içsen, emîn ol, yaşamazsın.

Mevcûd ise bir hakk-ı hayat ortada, şâyed,

Mutlak değil elbette, vazîfeylemukayyed" (Uçman, 2013: 1234).

Mehmet Âkif, arkasından gelen ikinci diyalogda cevap niteliğindeki görüşlerini ortaya koyar. Vehimler ve insan iradesinin yanlış algılanması söz konusu azimsizliğin, tembelliğin ve ümitsizliğin kaynağıdır.

" 'Allah'a dayandım!' diye sen çıkma yataktan...

Mânâ-yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdan!

Ecdâdını, zannetme, asırlarca uyurdu;

Nerden bulacaktın o zaman eldeki yurdu?

Üç kıtada, yer yer, kanayan izleri şâhid:

Dinlenmedi bir gün o büyük nesl-i mücâhid.

Âlemde 'tevekkül' demek olsaydı 'atâlet',

Mîrâs-ı diyânetle yaşar mıydı bu millet?

Çoktan kürenin meşal-i tevhîdi sönerdi;

Kur'ân duramaz, nezd-i İlâhî'ye dönerdi" (Uçman, 2013: 1234, 1236).

Âkif'in tevekkül konusundaki görüşlerini öz bir şekilde ifade ettiği bu mısralardaki nirengi noktası; hiçbir azim ve çaba göstermeden, çalışıp didinmeden, aklın imkânlarından faydalanıp maddeyi insanlığın hizmetine sokmaya çalışmadan, edilgen bir hâlde yaşayıp Allah'ın yardımını beklemenin, buna da "tevekkül" adı altında kılıf biçmenin "nâdan"lık (cahillik) ve "atâlet" (tembellik) olduğudur.

> "(...) cehalet, dinle ilgili, İslâm dininin asliyetinin korunamayışı ve onun adına bir takım yanlış inançların, Akif'in kullandığı ifadeyle 'görenek'in toplumu yönlendirici bir inançlar bütünü hâline gelmesi şeklinde ortaya çıkan bir durumdur" (Gökçek, 2005: 185).

Kur'an-ı Kerîm'in sunmuş olduğu prensipler çerçevesinde şekillenmiş yaşam stilinin dejenere olması, aslî formlardan uzaklaşılmaya başlanmasında cehalet önemli bir paya sahiptir. Hayatın her alanına belirli bir sistem getirerek insanlara dünyevî alan için bir form sunan dinin özünden uzaklaşılarak eksik bir algıyla benimsenmesi, cahillikle bezenmiş taassubu beraberinde getirmiştir. Mehmet Âkif Ersoy da inanç dünyasına ve yaşam alanına etki ederek geri kalmışlığın temel sebebi hâline gelen cahilliğe düşmandır.

> *"Câhilaneta'assubunmüdhiş düşmanı idi. Eskiye bilâ-kayd ü şart bağlı değildi. Düstûru şu idi: 'Eski, eski olduğu için atılmaz, fena olursa atılır. Yeni, yeni olduğu için alınmaz, iyi olursa alınır.' O, hem şâir, hem âlim idi. Ahlâkî meziyetleri, insanî vasıfları şiirinden de, malûmatından da yüksekti. Cehle karşı düşmandı. Bir cemiyet için ilimsiz yaşamak kâbil olmadığı kanâtinde idi. Asrın icâbâtına, gençliğe, istikbâle ehemmiyet verirdi. Milletleri sapık yollara götüren şuarâ, üdebâ ve muharrirlere müdhiş düşman idi. Bunları millet için bir musîbet addederdi" (Düzdağ, 2013: 200-201).*

Cahilliğin etkisiyle yanlış bir formatta yaşanmaya başlanan tevekkül inancı konusundaki zihniyeti yıkmak için verdiği örnek ise, ecdâdın hayatı algılayış biçimidir. Cihat anlayışıyla kanları pahasına toprak fetheden ve bu toprakları kültürleriyle yoğurup vatan hâline getiren geçmiş nesiller, hiçbir şey yapmadan Allah'ın inâyetini bekleyen dönemin insanına örnek gösterilmektedir.

" 'Dünyâ koşuyor' söz mü? Berâber koşacaktın;

Heyhât, bütün azmi sen arkanda bıraktın!

Mâdemki uyandın o medîd uykularından,

Bir parçacık olsun, hadi, hiç yoksa, kımıldan" (Uçman, 2013: 1236).

Dünyanın gelişimi karşısında sadece izleyici olarak kalmamak gerektiğinin vurgulandığı bu kısımda, çalışmamayı ve ümitsizliği karakteri hâline getiren bir nesle seslenilmektedir. "Medîd uyku" bir devletin yüzyıldan fazla süren geri kalmışlığı ve Batı medeniyetinin artık kendisini yok etme noktasına gelen ilerlemesine sebep olan "uyuşukluk" hâlidir. Dünya devleti olan bir yapının XX. yüzyıl başlarına gelininceye kadarki yaklaşık iki yüzyıllık süreci, devlet kademelerinin terakkî şuurunu kaybetmesi kadar, o devletin bayrağı altında yaşa-

yan toplumun da devleti ileri taşıyacak olan çalışma bilinci ve azmini kaybetmesinden kaynaklanmaktadır. Halkın uzun süren uykudan uyanması, İmparatorluk coğrafyasında ciddî oranda toprak kayıplarının yaşanmasına sebep olan savaşlar ile mümkün olmuştur. Ancak, Âkif'in mısralarından da anlaşılacağı üzere kaybedilen sadece toprak değil, bir milletin ruhudur. Manzumenin yazılmış olduğu 1919 yılının şartları içerisinden seslenen Mehmet Âkif; varoluşu tehlike noktasına gelen bir millete biraz olsun azim aşılamaya çalışırken, esasında dönemin insanın sahip olması gereken bir bilinci uyandırmaya çalışmaktadır.

"Ensendekiler 'leş' diye çiğner seni sonra;

Basin de kalır ta gelecek nefha-i Sûr'a!

Çiğner ya, tabîî, ne düşünsün de bıraksın?

Bir parça kımıldan, diyorum, mahvolacaksın!

Dünyâ koşuyorken yolun üstünde yatılmaz;

Davranmayacak kimse bu meydâna atılmaz.

Müstakbeli bul, sen de koşanlarla bir ol da.

Mâzîyi, fakat, yıkmaya kalkışma bu yolda.

Ahlâfa döner, korkarım, eslâfa hücûmu:

Mâzîsi yıkık milletin âtîsi olur mu?

Ey yolcu, uyan! Yoksa çıkarsın ki sabâha:

Bir kupkuru çöl var; ne ışık var, ne de vâha!" (Uçman, 2013: 1236).

Manzumenin son bölümünde azmedip çalışmaya yönelmeyecek bir milletin başına gelmesi muhtemel trajediye değiniliyor. "Leş" hâline gelmemek için "basin"e (yeniden dirilişe) ihtiyacı olan toplum, üzerindeki azimsizliği atmaması hâlinde ancak mahşer gününde bu hâli tadabilecektir. Çünkü karşısında, kendisini düşman olarak gören ve devletini tarih sahnesinden kaldırmayı plânlayan bir zihniyetle karşı karşıyadır. Kul olarak kendisine verilen yetilerin hiçbirini kullanmayıp, yanlış bir kader ve tevekkül inancıyla başa gelen felaketlerin bir şekilde atlatılmasını bekleyen anlayış, *Safahat*'ta sıkça eleştirilen dönemin bozulmuş zihniyetidir. Mehmet Âkif'in manzumelerinde, bozulmuş olan kader ve tevekkül inancına neden sıklıkla değindiği konusunda Kâzım Yetiş hocanın tespitleri önemlidir:

> *"a) XIX. asrın sonları ile XX. yüzyılın başlarında dine karşı menfi bir tavrın yaygınlaşmaya başladığını biliyoruz. Batı'dan gelen fikirlerin de yardımıyla bu menfi tavrı takınanların tenkid ettikleri noktalardan birinin İslâm'ın kaza ve kader anlayışı ile tevekkül anlayışının Müslümanları geri bıraktığını söylemeleridir. Âkif bu şiirleri ve sözleri ile onlara cevap vermek istemiş olabilir. b) XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başındaki insanımız, tabiatiyleidârî kadroda bulunan idarecilerle, aydınların itici gücü artık iman ve dinî heyecan değildi. Üst üste gelen acılar, durumun bir türlü iyileşmeye gitmemesi halkı bezginliğe, ye'se ve miskinliğe sevketmişti. Halk bu bezginlik içinde tevekküle sığınmak istiyordu. Çünkü*

devletin vaziyeti ve içtimâî durum gittikçe vehametkesbediyordu. İşte Âkif, onları sarsmak ve uyandırmak istemiş olabilir. c) Âkif, şiirlerinde ve mevizelerinde Türkçe konuşmakla beraber bütün Müslümanlara seslenir. Bütün İslâm âleminin içinde bulunduğu psikolojik durum hiç de iç açıcı değildi. Bu noktada Âkif, bütün Müslümanları içinde bulundukları bu durumdan kurtarabilmek için çırpınır" (Yetiş, 1992: 130).

Varlık-yokluk mücadelesi hâline gelen dönemin olağanüstü şartları içerisindeki topluma, Âkif'in bir diğer önemli telkini; geçmişin yıkılmamasıdır. *Safahat*'taki birçok manzumede, geçmişin şanlı ve parlak dönemlerine, bu dönemleri Türk-İslâm milletlerine yaşatan mücahit ruhlu kahraman liderlere ve tefekkür dünyasını inşâ eden âlimlere sıklıkla yer verir, onları dönemin insanına rol-model olarak sunar. Geçmişi, hâlin bir tamamlayıcısı ve geleceğin ilham unsuru olarak gören Mehmet Âkif, hızlı bir şekilde gelişimini sürdüren Batı medeniyetini yakalama çabasında, geçmişten gücünü alan millî kimliğin ve tarih şuurunun kesinlikle kaybedilmemesini ister. "Mâzîsi yıkık milletin âtîsi olur mu?" mısraı, şairin bütüncül yapıdaki geçmiş-hâl-gelecek çizgisinde algıladığı zaman mefhumunu ve kültür dünyasının tanziminde ya da inşâsında benimsenmesi gereken anlayışı en yoğun şekliyle ifade eder.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğunun tebaasında bulunan çeşitli halkların milliyetçilik görüşü çerçevesinde ayaklandığı, buna bağlı olarak çıkan savaşlarda birçok toprağın kaybedildiği ve ardından patlayan Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgi ve ardından gelen Anadolu'nun işgaline uzanan süreci mütefekkir ve münevvere özgü bir bakış açısıyla gözlemleyen Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat* adlı yedi bölümden oluşan eserinde, düşüncelerini sanatkârane bir şekilde ifade etmiştir. İslâm kültürüne ve sanatkâr olarak aruz vezninin imkânlarıyla manzum hikâye tekniğine ciddi şekilde vâkıf olan şair, bir dönemin trajedisinin nedenlerini toplum, münevver, yönetici bağlamında tespit etmiştir. Sadece bununla yetinmemiş, benimsemiş olduğu dünya görüşü çerçevesinde çözüm önerileri de getirmiştir.

Mehmet Âkif'in *Safahat*'ında sıklıkla ele aldığı ve bir dönemin sorunsalı olarak idrak ettiği konular; yeis (ümitsizlik), sa'y (çalışma), azim ile içeriği yanlış anlaşılmaya başlanmış kader ve tevekkül anlayışlarıdır. Ona göre kişinin ve toplumun asıl dinamiği inanç dünyasıdır. Medeniyet değişimi sorunsalında bunalımı yaşayan, meydana gelen zihniyet değişimi ile değerler dünyası tahrip olan dönemin insanı varlığının tehdit altında olduğunun dahi idrakinde değildir. Âkif tarafından İslâm'ın son kalesi olarak algılanan Anadolu'nun ve devletin bekası, toprak ve kültürün olduğu kadar bir dinin de tehdit altında bulunması olarak algılanmaktadır.

Kurtuluşa ve bağımsızlığa kavuşabilmek için, Âkif; sıklıkla halka hitap eder. Çünkü zihniyetlerdeki bozulma, münevverleri de aşmış, bir kitle sorunsalı hâline gelmiştir. XX. yüzyılın başındaki toplum, savaşların ve durdurulamayan toprak kayıplarının neticesinde tam anlamıyla ümitsizliğin esiri olmuştur. Azimsizlik, çalışma şuurunun kaybı, tembellik ve bozulmuş tevekkül inancı da bunun cabasıdır. Bu noktada şairin dünya görüşünü meydana getiren anlayışlar devreye girer.

Mehmet Âkif Ersoy, Kur'an-ı Kerîm'den almış olduğu ilham ile meydana getirdiği dünya

görüşünde ümitsizliğe katiyyen yer vermez. Âyetle sabit olan bu anlayış, ancak sapkınlığa düşenlerin harcı olarak algılanmaktadır. Allah'ın rahmetine ve keremine inanan bir mümin olarak, dönemin toplum yapısında görülen bu hastalığı bir uyuşukluk olarak vasfeder ve insanları sarsmayı amaçlar.

Bu doğrultuda ümitsizlikten kurtulabilmek için ilk olarak yapılması gereken azmetmek ve çalışmaktır. Bu iki unsuru hayat felsefesi ve itici güç olarak benimsemeyen insanların, ümitsizlik pençesinde kıvranmalarını ve şaşkınlığa düşmelerini kaçınılmaz olarak görür. İçinde bulunduğu şartları değiştirme arzusu ve eyleminde bulunmayan kişilerin düştüğü diğer yanılgı da yanlış tevekkül inancıdır. Âkif'e göre; dünya koşarken ve değişirken, olduğu yerde bekleyip yatarak zor durumların atlatılması ya da devlet bazında müreffeh seviyelere erişilmesi mümkün değildir. Kul, aklı doğrultusunda gücünün yettiği kadar elinden geleni yapmalı, ardından da doğru bir kader inancı çerçevesinde Allah'ın inâyetini beklemelidir. Bunların hiçbirini yapmayan dönemin toplumunda görülen insan yapısı, yok oluşla karşı karşıyadır. Âkif ise inançları ve dünya görüşü çerçevesinde başa gelmesi muhtemel felaketleri ön alarak engelleyebilmek için*Safahat*'ının yapraklarından gür sesli bir mümin olarak haykırmaktadır.

Kaynaklar

AKTAŞ, Şerif, (2008), "Mehmet Âkif ve İnsan", Karakter Âbidesi ve Bir Çığlık Olarak Mehmet Âkif Özel Sayısı, Hece Yayınları, Yıl: 12, Sayı: 133, Sayfa: 25-37, Ankara.

ÇANTAY, Hasan Basri, (2008), Âkifnâme, Erguvan Yayınevi, İstanbul.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, (2013), MehmedÂkif Ersoy, Kapı Yayınları, İstanbul.

EMİL, Birol, (1997), Vefatının 60. Yılında MehmedÂkif Sempozyumu Bildirileri, "Mehmed Akif'in Şiirinde Üç Temel Kavram Fazîlet, Ma'rifet, Sa'y", İSAR Vakfı Yayınları, Sayfa: 7-18, İstanbul.

FERGAN, Edip Eşref, (2011), MehmedÂkif Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları, Beyan Yayınları, İstanbul.

GÖKÇEK, Fazıl, (2005), Mehmet Akif'in Şiir Dünyası, Dergâh Yayınları, İstanbul.

KUNTAY, Mithat Cemal, (2012), Mehmed Akif Hayatı-Seciyesi-Sanatı, Timaş Yayınları, İstanbul.

UÇMAN, Abdullah, (2013), Safahat, Çağrı Yayınları, İstanbul.

YETİŞ, Kâzım, (1992), Mehmet Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.

Özet

Sınırları üç kıtaya yayılmış ve bu geniş coğrafyada yaşayan birçok farklı milleti adalet ve huzur çerçevesinde yöneterek bir dönemin dünya devleti konumuna gelmiş olan Osmanlı İmparatorluğu, yirminci yüzyılın başlarında, çok kısa bir sürede, parçalanmayı ve toprak kayıplarını âdeta bir trajedi yoğunluğunda yaşar. Söz konusu bu çözülüş ve parçalanış süreci, İmparatorluğun bakiyesi olarak kalan insanlarda da derin bir buhran ve beraberinde gelen ümitsizlik duygularını yaşamalarına sebep olmuştur. İşgal yıllarında toplumun içinde bulunduğu ağır şartları, "samimî bir sorumluluk duygusu"yla hisseden Mehmet Âkif ise, İslâm'ın gayr-i müslim dünyaya karşı kalan tek cephesi olarak gördüğü Osmanlı İmparatorluğunun düşmemesi için; dönemin insanlarının ümitsizliğe kapılmadan, azim ve tevekkül ederek bu dehşetli zamanların üstesinden gelinmesi gerektiğini düşünür. Yedi bölümden oluşan *Safahat* adlı eserinde yer alan birçok şiirde; yeise kapılmamak, azimli olmak, çalışmanın gerekliliği ve doğru tevekkül inancıeserlerin tematik yapısını meydana getirmektedir. Âkif'inhayata bakışı açısını büyük oranda belirleyen söz konusu temalar, *Safahat*'ın *Gölgeler* bölümünde yer alan; "Alınlar Terlemeli", "Yeis Yok" ve "Azimden Sonra Tevekkül" adlı şiirlerdebelirgin bir şekilde ifadesini bulmuştur. Bu çalışmada; tespit edilen şiirler kapsamında, tarihsel şartlar da göz önünde bulundurularak, Âkif'in hayat telakkîsi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Âkif, Gölgeler, yeis, azim, çalışmak, tevekkül, iman.

Abstract

FromDespairtoDeterminationorfromWorkingtoTrust in God

Mehmet Akif'sPerception of Life

At thebeginning of the 20th century in a shortperiod of time theloss of landsreaches a tragicamount in theOttomanEmpire. Thisprocess of dissolutionmakesthepeople of theempirehavedeepdepressionsandfeelings of despair. Intheoccupationyears of theempire Mehmet Âkiffeelsthepsychology of thepupildeep inside and he thinksthatthepeoplemustgetoverthebadconditionbydeterminationandworktoprotecttheempireagainstt henon-Muslimnations. Inmanypoems of his book Safahat he talksabout not tofall in despair, to be determined, thenecessitytowork hard andtruemeaning of trusttoGod. Thesethemes can especially be seen in thepoemstitled "Alınlar Terlemeli", "Yeis Yok" and "Azimden Sonra Tevekkül", whichare in Gölgeler section of Safahat. Thisstudyaimstodiscuss Mehmet Âkif'sperception of life mainly in thescope of thesepoems in respectwithhistoricalconditions of theyearswhentheywerewritten.

Keywords: Mehmet Âkif, Gölgeler, despair, determination, working, trust in God, faith.

Mehmet Âkif ve
‘Gölgeler’
Bilgi Şöleni

Toplantı salonundan bir görünüm: Prof. Dr. Fazıl Gökçek, Prof. Dr. Hayati Develi, Prof. Dr. Mehmet Bulut, İbrahim Ulvi Yavuz

Kapanış Oturumu: Doç. Dr. Ersin Özarslan, Doç. Dr. Levent Bayraktar, Doç. Dr. Zeki Taştan, Prof. Dr. Turan Koç, D. Mehmet Doğan, Prof. Dr. Fazıl Gökçek (Oturum başkanı), Doç. Dr. Mustafa Orçan

Süleyman Nazif'in kabri başında